

ქუთაისური მოჭიქული კერამიკის ორნამენტში
ასახული მემკვიდრეობა – პარალელები და
ინტერპრეტაცია

**HERITAGE REFLECTED IN KUTAISI GLAZED CERAMIC
ORNAMENTATION – PARALLELS AND
INTERPRETATION**

შოთა რუსთაველის საქართველოს ეროვნული
სამეცნიერო ფონდი
Shota Rustaveli National Science Foundation of Georgia

ქუთაისის სახელმწიფო ისტორიული მუზეუმი
Kutaisi State Historical Museum

ქუთაისური მოჭიქული კერამიკის ორნამენტში ასახული
მემკვიდრეობა – პარალელები და ინტერპრეტაცია

HERITAGE REFLECTED IN KUTAISS GLAZED CERAMIC ORNAMENTATION – PARALLELS AND INTERPRETATION

ქუთაისი Kutaisi
2025

ნაშრომის პუბლიკაცია განხორციელდა შოთა რუსთაველის ეროვნული სამეცნიერო ფონდის ფინანსური მხარდაჭერით (სახელმწიფო სამეცნიერო გრანტების კონკურსი ფუნდამენტური კვლევებისათვის, ხელშეკრულება № FR-21-8738).

პროექტის სამეცნიერო ხელმძღვანელი: **ნონა ქარციძე**
პროექტის კოორდინატორი: **ირინა უგრეხელიძე**

ავტორთა ჯგუფი: **ნონა ქარციძე, ირინა უგრეხელიძე, ნინო სარავა, დავით სულაბერიძე**

სამეცნიერო რედაქტორი:

პროფ. ომარ ლანჩავა

დიზაინი და ტექნიკური უზრუნველყოფა: **ირინა უგრეხელიძე**

ინგლისური ტექსტის თარგმანი და რედაქტორი: **ნინო სარავა**

ნაშრომში გამოყენებულია მოჭიქული კერამიკის ფოტომასალა საქართველოს ეროვნული მუზეუმის, სამცხე-ჯავახეთის მუზეუმის, აჭარის არქეოლოგიური მუზეუმის, რუს-თავის ისტორიული მუზეუმის, ბოლნისის მხარეთმცოდნეობის მუზეუმის და სხვ. მუზეუმების კოლექციებიდან.

სსიპ ნ. ბერძენიშვილის სახელობის ქუთაისის სახელმწიფო ისტორიული მუზეუმი
ISBN 978-9941-8-7894-7

© ი.მ. „მარიამ იოზაძე“

The publication of the research was carried out with the financial support of the Shota Rustaveli National Science Foundation (State Science Grants Competition for Fundamental Research, Grant Agreement № FR-21-8738).

Project Principal investigator: **Nona Kartsidze**
Project Coordinator: **Irina Ugrekhelidze**

Authors: **Nona Kartsidze, Irina Ugrekhelidze, Nino Sarava, Davit Sulaberidze**

Scientific editor:

Prof. Omar Lanchava

Design and technical support: **Irina Ugrekhelidze**

Translation and editor of English text: **Nino Sarava**

The work uses photographs of glazed ceramics from the collections of the Georgian National Museum, the Samtskhe-Javakheti Museum, the Adjara Archaeological Museum, the Rustavi Historical Museum, the Bolnisi Museum of Local Lore, and other museums.

LEPL Niko Berdzenishvili Kutaisi State Historical Museum
ISBN 978-9941-8-7894-7
© i. e. "Mariam Iobadze"

ედღვნება ამგდარ მეცნიერს, ჩვენს მასწავლებელსა და კოლეგას, პროფესორ ომარ ლანჩავას, ვისი ინიციატივითაც დაიწყო ეს კვლევა და ვისი აღმოჩენებიც დაედო მას საფუძველად. როგორც ბატონი ომარი აღნიშნავს თავის მონოგრაფიაში, ქუთაისის არქეოლოგიით დაინტერესება XIX საუკუნიდან ივარაუდება (ფრ. დიუბუა, გ. წერეთელი, ე. სტოიანოვი და სხვ.), მაგრამ რაოდენ პარადოქსულად არ უნდა ჟღერდეს, ქუთაისის გეგმაზომიერი არქეოლოგიური კვლევა-ძიება ხუთი ათეული წლის წინათ იწყება. დიახ! ასე დაგვიანებით, მაგრამ საკმაოდ ილბლიანად. დაიწყო ის დიდი ქართველი მეცნიერის, აკადემიკოს ოთარ ლორთქიფანიძის ხელმძღვანელობით, შემდეგ ეს გზა მისმა მოსწავლემ ბატონმა ომარმა განაგრძო, მეცნიერმა, რომლის სახელთანაც სისხლხორცეულად არის დაკავშირებული ჩვენი ქალაქის ისტორია.

Dedicated to the outstanding scientist, our teacher and colleague, Professor Omar Lanchava, on whose initiative this research began and whose discoveries formed the basis for it. As Mr. Omar notes in his monograph, interest in the archaeology of Kutaisi is assumed to have existed since the 19th century (F. Dubois, G. Tsereteli, E. Stoyanov, etc.), but no matter how paradoxical it may sound, the planned archaeological research and exploration of Kutaisi began five decades ago. Yes! So late, but quite fortunately. It began under the leadership of the great Georgian scientist, Academician Otar Lortkipanidze, then this path was continued by his student Mr. Omar, a scientist with whose name the history of our city is closely connected.

რედაქტორისაგან

From the Editor

ავტორთა ჯგუფის მონოგრაფია „ქუთაისური მოჭიქული კერამიკის ორნამენტში ასახული მემკვიდრეობა – პარალელები და ინტერპრეტაცია“ წარმოადგენს შოთა რუსთაველის ეროვნული სამეცნიერო ფონდის მიერ მხარდაჭერილი ფუნდამენტური კვლევის შედეგს და თვალსაჩინო მაგალითს იმ ღრმა და სისტემური მიდგომისა, რომელსაც ავტორთა ჯგუფი იჩენს საქართველოს არქეოლოგიურ-კულტურული მემკვიდრეობის მიმართ.

მონოგრაფია ეძღვნება შუა საუკუნეების „ქუთათისის ქვეყნის“ ტერიტორიაზე, კერძოდ ნაქალაქარის ციტადელზე აღმოჩენილი მოჭიქული კერამიკული მემკვიდრეობის მხატვრულ-ესთეტიკურ მხარეს – მისი დეკორირების ანალიზს. შუა საუკუნეების ქართული კერამიკის ორნამენტაცია ძალზე საინტერესო თემაა – ჭურჭლის მოხატულობა ხომ უპირველესად გვეშლება თვალწინ, სწორედ ის იპყრობს მნახველის ყურადღებას და გვიქმნის პირველ შთაბეჭდილებას. უნდა აღინიშნოს, რომ ქართული მოჭიქული კერამიკის უშუალოდ ორნამენტის სიღრმისეული შესწავლა-ანალიზი ჯერ-ჯერობით არ ჩატარებულა, უფრო მეტიც, მოჭიქული კერამიკის ქუთაისური ნაწილი სამწუხაროდ, ბოლო დრომდე, არ ყოფილა კვლევის ცალკე საგანი და მის მონოგრაფიულად დამუშავებაზე აქამდე არავის უფიქრია. ამიტომაც, ქართული მოჭიქული კერამიკის კვლევის დროს ქუთაისური მასალა სრულიად გაუთვალისწინებელი იყო. სწორედ ასეთი, ფაქტიურად შეუსწავლელი მასალის კვლევა და დეტალური ანალიზი არის ნაშრომის მთავარი ღირებულება.

მონოგრაფიაში სიღრმისეულადაა გადმოცემული ქუთაისური მოჭიქული კერამიკის ორნამენტაციის სისტემური და შედარებითი ანალიზი. ავტორები განიხილავენ ორნამენტულ დეკორს, როგორც ეროვნული იდენტობის მატარებელსა და კულტურათაშორისი დიალოგის დამადასტურებელ ვიზუალურ წყაროს. აღსანიშნავია კვლევის ინტერდისციპლინური ხასიათი — ავტორები წარმატებით იყენებენ არქეოლოგიურ, სახელოვნებათმცოდნეო, ისტორიულ და ტექნოლოგიურ ანალიზს, რათა გააშუქონ როგორც ორნამენტის მხატვრული ევოლუცია, ისე მისი ტექ-

The monograph of the group of authors **“Heritage Reflected in the Ornament of Kutaisi Glazed Ceramics – Parallels and Interpretation”** is the result of fundamental research supported by the Shota Rustaveli National Science Foundation and a vivid example of the deep and systematic approach that the group of authors takes towards the archaeological and cultural heritage of Georgia.

The monograph is devoted to the aesthetic side of the glazed ceramic heritage discovered on the territory of the medieval “Kutaisi land”, especially on the citadel of the city – the analysis of its decoration. The ornamentation of medieval Georgian ceramics is a very interesting topic – after all, the painting of the vessel is the first thing that catches our eye, it is what attracts the viewer’s attention and creates the first impressions. It should be noted that an in-depth study and analysis of the ornamentation of Georgian glazed ceramics has not yet been carried out, moreover, the Kutaisi part of glazed ceramics, unfortunately, until recently, has not been a separate subject of research and no one has thought about its monographic treatment. Therefore, during the research of Georgian glazed ceramics, the Kutaisi material was completely unforeseen. It is precisely the study and detailed analysis of such, practically unstudied material that is the main value of the work.

The monograph presents an in-depth systematic and comparative analysis of Kutaisi glazed pottery ornamentation. The authors discuss the ornamental decor of Kutaisi glazed pottery as a bearer of national identity and a visual source confirming intercultural dialogue. The interdisciplinary nature of the research is noteworthy — the authors successfully use archaeological, art history, historical and technological analysis to highlight both the artistic evolution of the ornament and its

ნოლოგიური საფუძვლები.

ავტორები ეყრდნობიან, როგორც ქართულ, ისე დასავლურ და აღმოსავლურ სამეცნიერო წყაროებს, საერთაშორისო კვლევებსა და პუბლიკაციებს. ბიბლიოგრაფიულ და ვიზუალურ მასალებთან ერთად გამოყენებულია საქართველოს და უცხოეთის არქეოლოგიური და სამუზეუმო მასალები, იშვიათი პუბლიკაციები და სხვ., რაც მოწმობს მკვლევართა სიღრმისეულ და საფუძვლიან მიდგომას თემისადმი.

ნაშრომში წარმოდგენილია კერამიკული ნაკეთობის დამზადების როგორც ტექნოლოგიური, ისე მხატვრული ანალიზი – კერამიკის დამზადების პროცესიდან დეკორირების ტრადიციებამდე. სტილისტური ეტაპების მიხედვით მკაფიოდ გამოყოფილია ქუთაისური მოჭიქული კერამიკის განვითარების სამი სტილისტური პერიოდი, რასაც თვალსაჩინოს ხდის თითოეული პერიოდისათვის ფორმებისა და ორნამენტების ილუსტრაციები და ტექნიკური თავისებურებების აღწერა; სიღრმისეულად არის განხილული ორნამენტული მოტივები, მათი სტილისტური თავისებურებები.

ნაშრომს ღირსებას მატებს ქუთაისური კერამიკული მემკვიდრეობის განხილვა კულტურათაშორის პერსპექტივაში – შეიძლება ითქვას, რომ ეს მონოგრაფიის ერთ-ერთი გამორჩეული მონაკვეთია: მოჭიქული კერამიკის ორნამენტები წარმოდგენილია საქართველოს სხვა რეგიონის მასალებთან კავშირში; ავტორთა ჯგუფი ეფექტურად იკვლევს ორნამენტული სისტემების მსგავსებებსა და განსხვავებებს უცხოურ ნიმუშებს შორის. ისინი ადეკვატურად წარმოაჩენენ დასავლურ-ბიზანტიური და აღმოსავლურ-ისლამური კერამიკული კულტურების გავლენებს. პარალელების ასეთი წარმოჩენით, თითქმის იქმნება ვიზუალური და სტილისტური დიალოგი კულტურათა შორის. საინტერესო პარალელებია გავლენული შუა საუკუნეების ქართული ხელოვნების სხვადასხვა ძეგლებზე ორნამენტების ასახვის ტრადიციებთან.

აქვე უნდა გამოვყოთ ვარაუდი ფსევდო-ეპიგრაფიკული მოტივების გამოყენების შესახებ, რომელიც შესაძლოა საკამათოც იყოს. მაგრამ ეს ხარვეზად არ ჩაითვლება, რადგან უდავო ჭეშმარიტებები მეცნიერებაში საერთოდ არ არსებობს. სწორედ ასეთი საკამათო საკითხები იწვევს მკვლევართა რეაქციას, რაც საბოლოოდ ჭეშმარიტების დადგენის საშუალებას იძლევა.

ნაშრომის უდავო ღირსებად უნდა ჩაითვალოს მისი მეტად დეტალური ვიზუალური კატალოგი – ქუთაისური და სხვა მუზეუმების კერამიკის ნიმუშებით. დასურათება მხატვრულ-ტექ-

ნოლოგიური საფუძვლები. The authors rely on both Georgian, Western and Eastern scientific sources, international studies and publications. Along with bibliographic and visual materials, Georgian and foreign archaeological and museum materials, rare publications, etc. have been used, which testifies to the researchers' in-depth and thorough approach to the topic.

The work presents both a technological and artistic analysis of the production of ceramic products - from the process of making ceramics to the traditions of decoration. Three stylistic periods of the development of Kutaisi glazed ceramics are clearly distinguished according to stylistic stages, which is made visible by illustrations of forms and ornaments for each period and a description of technical features; ornamental motifs and their stylistic features are discussed in depth.

The work is enhanced by the discussion of Kutaisi ceramic heritage in an intercultural perspective – it can be said that this is one of the outstanding sections of the monograph: glazed ceramic ornaments are presented in connection with materials from other regions of Georgia; the group of authors effectively explores the similarities and differences of ornamental systems among foreign samples. They adequately present the influences of Western-Byzantine and Eastern-Islamic ceramic cultures. With such a presentation of parallels, it is as if a visual and stylistic dialogue between cultures is created. The parallels drawn with the traditions of depicting ornaments on various monuments of medieval Georgian art are interesting.

Here we should also highlight the assumption about the use of pseudo-epigraphic motifs, which may be controversial. But this will not be considered a flaw, since indisputable truths do not exist in science at all. It is precisely such controversial issues that provoke the reaction of researchers, which ultimately allows us to establish the truth.

The undoubted merit of the work should be considered its highly detailed visual catalog - with samples of ceramics from Kutaisi and other museums. The

ნიკური თვალსაზრისითაც მაღალ დონეზე შესრულებული. ილუსტრაციები და აღწერები მკითხველს საშუალებას აძლევს შეიგრძნოს ორნამენტის ესთეტიკა და გააანალიზოს მათი სტილისტური თავისებურებანი. მისასალმებელია, რომ ქუთაისის ისტორიული მუზეუმის მოჭიქული კერამიკის კოლექცია იხილავს დღის სინათლეს და წარდგება ფართო საზოგადოების წინაშე.

უდავოდ აღსანიშნავია რედაქციული ნაწილის პროფესიონალიზმიც – როგორც ქართული, ისე ინგლისური ტექსტი გამართულია სტილისტურად და ლექსიკურად, რაც მონოგრაფიას საერთაშორისო სამეცნიერო სივრცეში წარსადგენადც ამზადებს.

არქეოლოგიურ რეალობასა და თანამედროვე კვლევების მონაცემებზე დაფუძნებული ავტორთა ჯგუფის ეს ნაშრომი ქმნის ახალ სამეცნიერო ხედვას ორნამენტის კვლევის მეთოდოლოგიის შესახებ და მნიშვნელოვანწილად ავსებს იმ სიცარიელეს, რაც დღემდე შეინიშნებოდა შუა საუკუნეების ქართული მოჭიქული კერამიკის ორნამენტის მეცნიერულ ანალიზში.

მონოგრაფია რეკომენდებულია, როგორც სპეციალისტებისათვის, ისე კულტურული მემკვიდრებით დაინტერესებული ფართო აუდიტორიისათვის. ის წარმოადგენს შესანიშნავ სამეცნიერო მაგალითს თანამედროვე ქართული არქეოლოგიურ-ისტორიული კვლევების სფეროში.

illustration is also performed at a high level in terms of artistic and technical terms. Illustrations and descriptions allow the reader to feel the aesthetics of the ornament and analyze their stylistic features. It is welcome that the collection of glazed ceramics of the Kutaisi Historical Museum will see the light of day and be presented to the general public.

The professionalism of the editorial team is undoubtedly noteworthy - both the Georgian and English texts are stylistically and lexically correct, which also prepares the monograph for presentation in the international scientific space.

This work by a group of authors, based on archaeological reality and modern research data, creates a new scientific vision of the methodology of ornament research and significantly fills the gap that has been observed so far in the scientific analysis of medieval Georgian glazed pottery ornament.

The monograph is recommended for both specialists and a wide audience interested in cultural heritage. It is an excellent scientific example in the field of modern Georgian archaeological and historical research.

წინასიტყვაობა

Preface

წინამდებარე ნაშრომი წარმოდგენს შოთა რუსთაველის ეროვნული სამეცნიერო ფონდის მხარდაჭერით განხორციელებული საგრანტო პროექტის – „მოჭიქული კერამიკის ორნამენტის განვითარების ეტაპები და მისი სამეცნიერო კატალოგიზაცია“ (გრანტი № FR-21-8738) ფარგლებში ჩატარებული კვლევის შედეგების ამსახველ ნაშრომს. კვლევა განხორციელდა სსიპ ნ. ბერძენიშვილის სახელობის ქუთაისის სახელმწიფო ისტორიულ მუზეუმში.

საგრანტო პროექტის იდეა ღვაწლმოსილ მეცნიერს, პროფესორ ომარ ლანჩავას ეკუთვნის. ის სამწუხაროდ, ვეღარ მოესწრო სურვილის ასრულებას – კატალოგის სახით ეხილა ქუთაისის ისტორიულ მუზეუმში დაუნჯებული მოჭიქული კერამიკის არტეფაქტები, რომელთა უმრავლესობა სწორედ მის მიერ განხორციელებული „ქუთაისის ქვეყნის“ არქეოლოგიური გათხრების შედეგად არის აღმოჩენილი.

პროექტი მიზნად ისახავდა ქართული მოჭიქული კერამიკის ორნამენტის მხატვრულ-ისტორიული განვითარების კომპლექსურ შესწავლას – შუა საუკუნეების მასალებზე დაყრდნობით, ასევე ორნამენტირებული ნიმუშების სამეცნიერო კატალოგიზაციის უზრუნველყოფას.

მოჭიქული კერამიკის ორნამენტული დეკორის, როგორც დეკორატიულ-გამოყენებითი ხელოვნების უნიკალური გამოვლინების მიმართ მეცნიერული დაინტერესება, განპირობებულია მისი ისტორიულ-კულტურული მნიშვნელობით, ტექნოლოგიური სირთულითა და მხატვრული ღირებულებით. ნაშრომში განხილულია მოჭიქული კერამიკის დამზადებისა და დეკორირების ტრადიციები, ისტორიული ევოლუცია და კულტურათაშორისი გადაკვეთა შუა საუკუნეების ეპოქაში. განსაკუთრებული ყურადღება ეთმობა ქუთაისის ტერიტორიაზე მოპოვებული არქეოლოგიური მასალის ანალიზს, რაც შესაძლებელს ხდის ქართველი მეთუნე ოსტატების უნარების, ტექნოლოგიური მიღწევებისა და ესთეტიკური მიდგომების უკეთ წარმოჩენას.

მოჭიქული კერამიკის განვითარება ქართული კულტურის კონტექსტში განიხილება, როგორც ერთგვარი არტეფაქტული მატრიანე, რომელშიც შეინიშნება, როგორც ადგილობრივი ტრადიციების უწყვეტობა, ასევე დასავლურ-ბი-

This paper presents the results of the research conducted within the framework of the grant project “Stages of Development of Glazed Ceramic Ornament and Its Scientific Cataloguing” (Grant No. FR-21-8738) supported by the Shota Rustaveli National Science Foundation. The research was carried out at the LEPL N. Berdzenishvili Kutaisi State Historical Museum.

The idea of the grant project belongs to the distinguished scientist, Professor Omar Lanchava. Unfortunately, he was unable to fulfill his wish – to see in the form of a catalog the glazed ceramic artifacts stored in the Kutaisi Historical Museum, most of which were discovered as a result of the “Kutaisi Country” archaeological excavations carried out by him.

The project aimed to conduct a comprehensive study of the artistic and historical development of Georgian glazed pottery ornamentation based on medieval materials, as well as to ensure the scientific cataloging of ornamented specimens.

The scientific interest in the ornamental decor of glazed pottery, as a unique manifestation of decorative and applied art, is due to its historical and cultural significance, technological complexity and artistic value. The work discusses the traditions of the production and decoration of glazed pottery, its historical evolution and intercultural crossing in the medieval era. Special attention is paid to the analysis of archaeological material found in the Kutaisi area, which makes it possible to better demonstrate the skills, technological achievements and aesthetic approaches of Georgian potter masters.

The development of glazed ceramics in the context of Georgian culture is considered as a kind of artifactual chronicle, in which one can observe both the continuity of local traditions and traces of the influences of the Western-Byzantine and Islamic worlds.

The research is based on a variety of

ზანტიური და ისლამური სამყაროს გავლენების კვალი.

კვლევა ეყრდნობა მრავალფეროვან არქეოლოგიურ, ისტორიულ და სახელოვნებო-მოდერნო წყაროებს, ქართულ, უცხოურ კვლევებს, კატალოგებსა და არქეოლოგიურ მასალას, რაც უზრუნველყოფს მრავალსექტორულ ანალიზსა და ობიექტური სურათის წარმოჩენას; საშუალებას იძლევა, წარმოდგენილი იქნას მოჭიმული ჭურჭლის წარმოებისა და შემკობის ისტორიის მთლიანი სურათი. განსაკუთრებული ყურადღება ეთმობა ორნამენტის განვითარების სხვადასხვა ეტაპის განხილვას, პარალელებისა და მსგავსება-განსხვავებების ანალიზს, რომლებიც შეიმჩნევა რეგიონული თუ უცხოური კერამიკული ხელოვნების ნიმუშებთან და სხვა ძეგლებთან შედარებისას. მონოგრაფიას დართული აქვს კატალოგი ქუთაისის ისტორიულ მუზეუმსა და საქართველოს სხვადასხვა მუზეუმებში დაცული ნიმუშების ილუსტრაციებით.

სამეცნიერო გუნდი განსაკუთრებულ მადლიერებას გამოხატავს შოთა რუსთაველის საქართველოს ეროვნული სამეცნიერო ფონდის მიმართ – ყურადღებისა და ფინანსური მხარდაჭერისათვის.

უღრმესი მადლობა უცხოელ კონსულტანტს, მაინის ფრანკფურტის გოეთეს სახ. უნივერსიტეტის ემპირიულ კვლევათა ინსტიტუტის მეცნიერს, პროფესორ ზაქარია ფურცხვანიძის მიმართ, რომლის ფასდაუდებელმა მხარდაჭერამ და უანგარო დახმარებამ მნიშვნელოვნად შეუწყო ხელი ამ კვლევის განხორციელებას.

მადლიერებას გამოვხატავთ მასპინძელი ორგანიზაციისადმი, საქართველოს მუზეუმებისა და იმ კოლექციებისადმი, რომელთა დახმარების გარეშე რთული იქნებოდა კვლევის წარმატებით განხორციელება.

archaeological, historical and art-historical sources, Georgian and foreign studies, catalogs and archaeological material, which ensures a multi-sectoral analysis and the presentation of an objective picture; it allows presenting a complete picture of the history of the production and decoration of glazed vessels. Special attention is paid to the discussion of various stages of the development of the ornament, the analysis of parallels and similarities and differences that are observed when comparing it with regional or foreign ceramic art pieces and other monuments. The monograph is accompanied by a catalogue with illustrations of specimens kept in the Kutaisi Historical Museum and various museums of Georgia.

The scientific team expresses special gratitude to the Shota Rustaveli National Science Foundation of Georgia for its attention and financial support.

Deepest gratitude to the foreign consultant, Professor Zakaria Furtskhvanidze, a scientist at the Institute for Empirical Research at the Goethe University in Frankfurt am Main, whose invaluable support and selfless assistance significantly contributed to the implementation of this research.

We express our gratitude to the host organization, the museums of Georgia and those colleagues without whose help it would have been difficult to successfully carry out the research

შესავალი

Introduction

მოქიქული კერამიკა შუა საუკუნეების ქართული მატერიალური კულტურის ერთ-ერთი ღირებული და მრავალმხრივი ძეგლია, რომელიც არამხოლოდ ყოფითი, არამედ მხატვრული და ტექნოლოგიური დატვირთვით ხასიათდება. კერამიკის ორნამენტული ხელოვნება უდავოდ იმ სახურებს დეკორატიულ-გამოყენებითი ხელოვნების სხვა სახის ძეგლებზე არანაკლებ ყურადღებას, რადგანაც კარგად ასახავს, როგორც ადგილობრივ, ხალხურ ტრადიციებს, ისე გარე კულტურულ გავლენებს. კერამიკის ორნამენტული შემკულობა, გარდა იმისა, რომ საზოგადოების ესთეტიკური გემოვნების გამოხატვის საშუალებაა, საინტერესოა იმ მხრივაც, რომ ხშირი ცვლილებების გამო, დეკორის ნიშნები კერამიკული ნაკეთობის დამზადების დროისა და ადგილის უმნიშვნელოვანესი მაჩვენებელია. სწორედ ამიტომ, ორნამენტული ხელოვნების ადგილის სწორი გაგება და ასხნა ბევრ კითხვაზე გასცემს პასუხს.

დღეისათვის ქუთაისური და ზოგადად, ქართული მოქიქული კერამიკის ორნამენტის შესწავლის ტრადიცია ჯერ კიდევ განვითარების პროცესშია, მისი ევოლუცია და ცვლილების დინამიკა საჭიროებს სიღრმისეულ ანალიზს. პუბლიკაციები კერამიკული მასალების შესახებ, ძირითადად მოიცავს მათ კვლევას ისტორიული თვალსაზრისით, არქეოლოგიური ელემენტის დახასიათებად წერას და მხოლოდ ნაწილობრივ ეხება მის მხატვრულ დიზაინს, ფორმებისა და ორნამენტაციის ევოლუციის ასპექტში. სწორედ ამ უკმაროების შევსება წარმოადგენს წინამდებარე ნაშრომის მიზანს.

საკვლევ ბაზად აღებული იქნა მოქიქული კერამიკის კოლექცია ქუთაისის ისტორიული მუზეუმიდან, რომელიც ძირითადად წარმოადგენს პროფესორ ომარ ლანჩავას ხელმძღვანელობით ჩატარებული ქუთაისის ნაქალაქარის ტერიტორიის არქეოლოგიური გათხრების შედეგად მოპოვებულ არტეფაქტებს. კვლევის ობიექტი მოქიქული კერამიკის ორნამენტია.

ორნამენტის სტილისტური, კულტურული და სოციალური კონტექსტების გაანალიზებისთვის გამოყენებულ იქნა ინტერდისციპლინარული მიდგომები. კვლევის პროცესში განხორციელდა კერამიკის ორნამენტული დეკორის სტრუქტურულ-ტიპოლოგიური ანალიზი; ორნამენტე-

Glazed ceramics are one of the most valuable and versatile monuments of medieval Georgian material culture, which is characterized not only by everyday, but also by artistic and technological significance. The ornamental art of ceramics undoubtedly deserves no less attention than other types of monuments of decorative-applied art, because it well reflects both local, folk traditions and external cultural influences. The ornamental decoration of ceramics, in addition to being a means of expressing the aesthetic taste of society, is also interesting in that, due to frequent changes, the signs of decor are an important indicator of the time and place of manufacture of ceramic products. That is why a correct understanding and explanation of the place of ornamental art will answer many questions.

Today, the tradition of studying the ornament of Kutaisi and Georgian pottery in general is still in the process of development, its evolution and dynamics of change require in-depth analysis. The publication, focusing on ceramic materials, mainly preserves their trace from a historical perspective, characterizes the archaeological element and only partially touches on its graphic design, the evolution of forms and ornamentation. The purpose of this paper is to fill this gap.

The collection of glazed ceramics from the Kutaisi Historical Museum was taken as the research base, which mainly represents artifacts obtained as a result of archaeological excavations of the Kutaisi city territory led by Professor Omar Lanchava. The object of the research is the ornament of glazed ceramics.

Interdisciplinary approaches were used to analyze the stylistics, cultural and social context of the ornament. The research process included a structural-typological analysis of ceramic ornamental

ბის თავისებურებათა განხილვა სტილისტურ-კომპოზიციური და ისტორიული თვალსაზრისით – ადრეულ ეპოქებში მისი გამოვლინების მოკვლევით; თითოეული სახის ორნამენტის უცხოური პარალელების მოძიება; კერამიკასა და სხვა არტეფაქტებზე (მონუმენტური და მინიატურული მხატვრობა, ქვის რელიეფები, ჭედური ხატები, დეკორატიული მინანქარი, ქსოვილები) არსებული ორნამენტების ურთიერთშედარებითი ანალიზი. განხორციელდა აგრეთვე, დასავლური თუ აღმოსავლური ხელოვნების ზეგავლენების კვლის დადგენა.

მოჭიქული კერამიკის ორნამენტის ევოლუცია შუა საუკუნეების საქართველოში არა მხოლოდ დეკორატიული ელემენტების ცვლილებას, არამედ ღრმა კულტურული დინამიკის ანარეკლია. ადრეული, შედარებით სადა, ნაღვენთებით შემკული ნიმუშებიდან დაწყებული, მოგვიანო პერიოდის რთულ კომპოზიციებამდე, ყოველი ეტაპი გვიჩვენებს – როგორ გამდიდრდა ადგილობრივი ტრადიციები, ბიზანტიური თუ აღმოსავლური ხელოვნების გავლენით და გადაიქცა უნიკალურ მხატვრულ მემკვიდრეობად. ეს კერამიკული ნაკეთობანი არა მხოლოდ ქართველი ხელოსნების მაღალი ოსტატობის მტკიცებულებად გვევლინება, არამედ ხელს უწყობს შუა საუკუნეების საქართველოს მრავალმხრივი კულტურული ურთიერთობების გააზრებას.

შეიძლება ითქვას – წინამდებარე ნაშრომი მოჭიქული კერამიკის განსხვავებული რაკურსით – საინტერესო, ამავდროულად, ჯერ კიდევ ნაკლებ შესწავლილი მხრიდან დანახვის მოკრძალებული მცდელობაა.

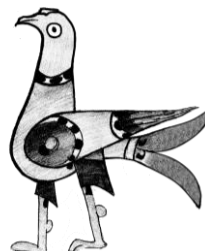
ვიმედოვნებთ, ნაშრომი გამოსადეგი იქნება, როგორც სამეცნიერო და საგანმანათლებლო თვალსაზრისით, ასევე საინტერესო იქნება ხელოვნებათმცოდნეებისათვის, არქეოლოგებისა და კულტურული მემკვიდრეობით დაინტერესებულ ფართო საზოგადოებისათვის.

decoration; discussion of the various types of ornaments from a stylistic-compositional and historical perspective – with an emphasis on the use of brass in earlier periods; finding foreign parallels for each type of ornament; Comparative analysis of ornamental patterns on ceramics and other artifacts (monumental and miniature paintings, stone reliefs, carved figures, decorative enamels, textiles). Determination of the quality of the worn-out, western or eastern pottery.

The evolution of glazed pottery ornamentation in medieval Georgia is not only a change in decorative elements, but also a reflection of deep cultural dynamics. From the early, relatively simple, lime-decorated specimens to the complex compositions of the later period, each stage shows how local traditions were enriched by the influence of Byzantine or Oriental art and turned into a unique artistic heritage. These ceramic products not only serve as evidence of the high skill of Georgian craftsmen, but also contribute to the understanding of the multifaceted cultural relations of medieval Georgia.

In short, the present work is a modest attempt to look at glazed pottery from a different side - from an interesting, yet still understudied perspective.

We hope that the work will be useful, both from a scientific and educational point of view, and will also be interesting for art historians, archaeologists, and the general public interested in cultural heritage.

კერამიკა კულტურათა და ტრადიციათა გზაჯვარედინზე

Ceramics at the Crossroads of Cultures and Traditions

კერამიკა გასაოცარი მიგნებაა ჩვენი უშორესი წინაპრისა. ის თითქმის განსაკუთრებული ენაა, რომლითაც თავად დრო გვესაუბრება. ათასეული წლების განმავლობაში ხე და ლითონი მტვერად იქცევა. ირგვლივ ყოველივეს დროის ქარიშხალი წააქვს. მხოლოდ თიხა, რომელმაც გამოიარა ცეცხლოვან სახმელებში, ჩვენამდე აღწევს დავიწყებაში ჩაკარგული მრავალი თაობის შემდეგ და გვიყვება ისტორიას – საჭიროა მხოლოდ მოსმენა და დანახვა შეგვეძლოს. ის თითქმის ჟამთა სვლის ქრონიკაა, კაცობრიობის განვითარების მატიანეა და მასში ასახულია, ცივილიზაციათა აღზევა და დაცემა, კულტურებს შორის დიალოგები; მასში გამოძახილს ჰპოვებს ხალხთა მიგრაცია, კულტურათა შერევა და სავაჭრო ურთიერთობების განვითარება.

კერამიკის განვითარებაში ყოველი ახალი მიგნება კაცობრიობის მიერ პროგრესისაკენ გადადგმული ნაბიჯი იყო. გამოწვის საშუალებით თიხის ჭურჭლისათვის სიმტკიცის მინიჭების საიდუმლო ადამიანმა დაახლოებით ძვ. წ. 10 ათასწლეულის წინ შეიგნო. ჩვენამდე მოღწეული პირველი გამომწვარი ჭურჭელი იაპონიაში, კუნძულ ჰონსუს ტომების მიერ იქნა დამზადებული. აქ შეუშრობელ ჭურჭელზე ახვედნენ ჭილის თოკებს, რაც გამოწვის შემდეგ ზედაპირზე ნაყმის სახეებს ტოვებდა, ამიტომაც არქეოლოგებმა ამ კულტურას „ჯომონის“ (Jōmon) კულტურა უწოდეს, რაც თოკით დეკორის დატანასთან იყო დაკავშირებული. ისინი ჭურჭელს ღია ცეცხლში, ან ორმოში, დაბალ ტემპერატურაზე (500-700°) წვავდნენ, რაც მათ უფრო გამძლეს ხდიდა. სავარაუდოდ, სწორედ თოკით დეკორირებამ მისცა ბიძგი თიხის ნაკეთობის ორნამენტით შემკობის ტრადიციას და იმ დროიდან მოყოლებული ის კულტურისა და გამოყენებითი ხელოვნების მნიშვნელოვან ელემენტად გადაიქცა. მიუხედავად იმისა, რომ ხშირად უცნობია პირველყოფილთა ტექნიკისა და მოტივაციის ზუსტი დეტალები, მაინც არსებობს გარკვეული წარმოდგენები და მოსაზრებები ორნამენტირების სხვადასხვა ასპექტების შესახებ, რომლებიც დაფუძნებულია არქეოლოგიურ აღმოჩენებზე და თანამედროვე პრიმიტიული კულტურების ცხოვრების წესის შესწავლაზე.

პრეისტორიული ხანის კერამიკული ჭურ-

Ceramics are an amazing discovery of our most distant ancestors. It seems to be a special language with which time itself speaks to us. Over thousands of years, wood and metal turn to dust. Everything around is torn apart by the storm of time. Only clay, which has passed through fiery furnaces, reaches us after many generations lost in oblivion and tells us history - we only need to be able to hear and see. It seems to be a chronicle of the passage of time, a chronicle of the development of mankind and reflects in it the rise and fall of civilizations, dialogues between cultures; it echoes the migration of peoples, the mixing of cultures and the development of trade relations.

Each new discovery in the development of ceramics was a step towards progress by mankind. The secret of giving strength to clay vessels by firing was discovered by man around 10000 BC. It was discovered 10 thousand years ago. The first fired pottery that has reached us was made by the tribes of the island of Honshu in Japan. Here, they wrapped ropes of clay around the unfired pottery, which left patterns on the surface after firing, which is why archaeologists called this culture the “Jōmon” culture, which was associated with applying rope decoration. They fired the pottery in open fires or pits at low temperatures (500-700°), which made it more durable. It is likely that it was the rope decoration that gave rise to the tradition of decorating pottery with ornaments, and since then it has become an important element of culture and applied art. Although the exact details of the techniques and motivations of primitive people are often unknown, there are still certain ideas and opinions about various aspects of ornamentation, based on archaeological finds and studies of the lifestyle of modern primitive cultures.

Ornaments on ceramic vessels of the **prehistoric** period mainly contain

ქლის ორნამენტები ძირითადად შეიცავს გეომეტრიულ ფორმებს, როგორცაა ხაზები, წრეები, სამკუთხედები, სპირალები; ასევე აბსტრაქტულ ნიშნებს, რომლებსაც შესაძლოა რელიგიური, დამცავი ან მაგიური მნიშვნელობები ჰქონდეს. გარდა ამისა, ხშირად გამოყენებულია ზოომორფული გამოსახულებები, როგორცაა ირემი, ბიზონი, ფრინველები და თევზები, რომლებიც მნიშვნელოვანი იყო პრიმიტიული საზოგადოებებისთვის, როგორც საკვების წყაროები და თავისუფლების ობიექტები. ამავდროულად სავარაუდოა, რომ ორნამენტული დეკორი კომუნიკაციისა და საზოგადოების იდენტობის გამოხატვის საშუალებასაც წარმოადგენდა. საზოგადოდ კერამიკული ნაკეთობის მოხატვის ტრადიციამ უდავოდ მნიშვნელოვანი როლი ითამაშა პირველყოფილი საზოგადოების კულტურასა და ყოველდღიურ ცხოვრებაში.

მზრუნავი სამეთუნეო ჩარხის გამოგონება პირველი უმნიშვნელოვანესი მოვლენა და ნამდვილი რევოლუციაა კერამიკის ევოლუციის გზაზე. უძველესი თიხის ჭურჭელი, როგორც ვარაუდობენ, ქალის ხელით იქმნებოდა, რადგან მის მოვალეობაში შედიოდა ოჯახზე ზრუნვა, კერის (ცეცხლის) დაცვა, საკვების მომზადება, წყლის მომარაგება და სახლის სხვა საქმეები. ტრადიცია დედიდან შვილზე გადაეცემოდა. მხოლოდ მზრუნავი ჩარხის გამოგონების შემდეგ გადავიდა ეს საქმიანობა მამაკაცის ხელში. გამოგონება დაახლოებით ძვ. წ. IV ათასწლეულს განეკუთვნება და მესოპოტამიისა და ეგვიპტის უძველესი ცივილიზაციების ხანაში გამოჩნდა. ჩარხის საშუალებით თიხის ჭურჭელი უფრო სიმეტრიული, თხელკედლიანი და დახვეწილი გახდა, მისი დამზადების პროცესი კი არსებითად დაჩქარდა. ამ პროცესს განუყოფლად სდევდა დეკორირების ხელოვნების განვითარებაც.

უძველესი ცივილიზაციების თითოეულ კულტურას ჰქონდა თავისი უნიკალური სტილი და მოტივები, რომლებიც ასახავდა მათ რწმენას, კულტურულ ღირებულებებს და ესთეტიკურ უპირატესობებს. მაგალითად, მესოპოტამიის უძველეს კულტურებში – ძველ ბაბილონსა და ძველ ასურეთში, ჭურჭელს ამშვენებდა სხვადასხვა გეომეტრიული ორნამენტები, მცენარეული მოტივები და ცხოველებისა და ღვთაებების გამოსახულებები.

ძველი ეგვიპტის კერამიკული ნაკეთობები დეკორირებულია ორნამენტებით, რომლებიც ასახავს ეგვიპტურ მითოლოგიას, სიმბოლოებსა და ღმერთების გამოსახულებებს. ასევე ხშირად გამოყენებული ისეთი ცხოველების გამოსახულებებს, როგორცაა კატები და წმინდა ხოჭოები

geometric shapes, such as lines, circles, triangles, spirals, as well as abstract signs, which may have religious, protective or magical meanings. In addition, zoomorphic images such as deer, bison, birds, and fish, which were important to primitive societies as food sources and objects of worship, are often used. At the same time, it is likely that ornamental decoration was also a means of communication and expression of community identity. In general, the tradition of painting ceramic products undoubtedly played an important role in the culture and daily life of primitive societies.

The invention of the rotary kiln is the first major discovery and a real revolution in the evolution of ceramics. Ancient pottery is believed to have been made by women, as it was their duty to take care of the family, maintain the hearth (fire), prepare food, fetch water, and do other household chores. The tradition was passed down from mother to daughter. Only after the invention of the spinning wheel did this activity pass into the hands of men. The invention dates back to around the 4th millennium BC and appeared during the time of the ancient civilizations of Mesopotamia and Egypt. With the help of the spinning wheel, pottery became more symmetrical, thin-walled, and refined, and the process of its manufacture was significantly accelerated.

Each culture of **ancient civilizations** had its own unique style and motifs that reflected their beliefs, cultural values, and aesthetic preferences. For example, in the ancient cultures of Mesopotamia - ancient Babylon and ancient Assyria, vessels were decorated with various geometric ornaments, plant motifs, and images of animals and deities.

Ancient **Egyptian** ceramics are decorated with ornaments that reflect Egyptian mythology, symbols, and images of gods. Images of animals such as cats and sacred beetles (scarabs) are also often used.

Ancient Greek and Roman ceramics are known for their black-figure and red-figure painting, a variety of geometric or plant-floral ornamental motifs, heroic

(სკარაბები).

შავფიგურიათა და წითელფიგურიათა ანტიკური პერიოდის საბერძნეთისა და ძველი რომის კერამიკა დეკორირებულია მრავალგვარი გეომეტრიული თუ ყვავილოვანი-მცენარეულ ორნამენტული მოტივებით, ჰეროიკული სიუჟეტებით, სცენებით მითოლოგიიდან და ყოველდღიური ცხოვრებიდან.

უძველესი სპარსული კერამიკული ჭურჭელი წარმოადგენს რეგიონის მდიდარ კულტურული მემკვიდრეობას. აქ გეომეტრიული და მცენარეული ორნამენტებით დეკორირების გარდა მიმართავდნენ გრავირებასა და რელიეფურად დეკორირებას, რაც კერამიკის ზედაპირს ტექსტურულ და მხატვრულ ეფექტს ანიჭებდა. სპარსულ ტრადიციაში გავრცელებული იყო კერამიკული ჭურჭლის ზედაპირის დაცვის მიზნით მისი გაკრიალეზა და ბზინვარების მიცემა, რამაც შესაძლებელი გახადა სხვადასხვა ფერისა და ელფერის გამოყენებით ორნამენტის უფრო რთული და ექსპრესიული ფორმების შექმნა.

ძალზე საინტერესოა უძველესი ჩინური და იაპონური კერამიკული ჭურჭლის ორნამენტების ტრადიციები, გამორჩეული ამ კულტურებისთვის დამახასიათებელი განსხვავებული სტილითა და ტექნიკით. ჩინური კერამიკა ერთერთი უძველესი, უმდიდრესი და მრავალფეროვანია მსოფლიოში. ძვ. წ-ის ჩინური კერამიკული ნაკეთობანი უხვად იყო ორნამენტირებული. ხშირად იყენებდნენ ღრმა და რთულ გეომეტრიულ მოტივს, როგორცაა სპირალები, რომბები და წრე-სარტყლები, ასევე ყვავილოვან და აბსტრაქტულ მოტივებს. მოგვიანებით გავრცელდა დახვეწილი და ელეგანტური დიზაინი, როგორცაა დრაკონების, ლომების, ფენიქსების, ჩინური სიმბოლოების და ზღაპრული არსებების რელიეფური გამოსახულებები. ამ არსებებს მითოლოგიური მნიშვნელობა ჰქონდათ და ჩინური კულტურისა და რწმენის სიმბოლოს წარმოადგენდნენ. ძველ ჩინურ ჭურჭელში ასევე ხშირად გამოიყენებოდა დეკორირების სხვადასხვა ტექნიკა. ჭურჭლის ზედაპირზე დეკორატიული ეფექტების შესაქმნელად მიმართავდნენ ამოჭრა-ამოღარვას, რელიეფურ დამუშავებას და გაპრიალებას.

უძველესი იაპონური კერამიკული ჭურჭლის დეკორი ნათლად ასახავს ამ ხალხის ესთეტიკურ პრეფერენციებსა და ტრადიციებს, წარმოადგენს ძველი იაპონური ცივილიზაციის მნიშვნელოვან კულტურულ და მხატვრულ გამოხატულებას. დეკორირებისათვის გამოიყენებული უძველესი უნიკალური მეთოდის (მოხატვა თოკების ან თითების საშუალებით) გარდა იყ-

plots, as well as scenes from mythology and everyday life.

Ancient **Persian** pottery reflects the region's rich cultural heritage. In addition to geometric and plant motifs, engraving and relief decoration were also used here, which gave the surface of the pottery a textured and artistic effect. In the Persian tradition, it was common to polish and to give them a shine, the surface of the pottery to protect it, which made it possible to create more complex and expressive forms of ornament using different colors and shades.

The ancient **Chinese and Japanese** pottery ornamentation traditions are very interesting, distinguished by the different styles and techniques characteristic of these cultures. Chinese pottery is one of the oldest, richest, and most diverse in the world. Chinese pottery from the 1st century BC was richly ornamented. Deep and intricate geometric motifs, such as spirals, rhombuses, and circles, were often used, as were abstract symbols. Later, more elaborate and elegant designs, such as relief images of dragons, lions, phoenixes, Chinese characters, and mythical creatures, became popular. These creatures had mythological significance and were symbols of Chinese culture and belief. Abstract geometric shapes and floral motifs were also widely used. Ancient Chinese pottery also frequently used various decorative techniques. Inlaying, relief work, and polishing were used to create decorative effects on the surface of the pottery.

The decor of ancient Japanese ceramic vessels clearly reflects the aesthetic preferences and traditions of this people, representing an important cultural and artistic expression of the ancient Japanese civilization. In addition to the ancient unique method of decoration (drawing with ropes or fingers), abstract geometric shapes were used for decoration - such as waves, loops and broken lines. Later Japanese ceramics became more sophisticated, using elegant designs. Zoomorphic motifs, mainly depicting deer and birds, were widespread, which emphasized beauty and harmony. In the

ნებდნენ აბსტრაქტულ გეომეტრიულ ფორმებს – როგორიცაა ტალღები, მარყუჟები და ტეხილი ხაზები. მოგვიანებით იაპონური კერამიკა უფრო დახვეწილი გახდა ელეგანტური დიზაინის გამოყენებით. გავრცელდა ზომორფული მოტივები, ძირითადად ირმებისა და ფრინველების გამოსახულებით, რომელთა საშუალებით ხდებოდა სილამაზისა და ჰარმონიის ხაზგასმა.

ძველ პრეისტორიულ არაბულ კერამიკას თავისი უნიკალური ორნამენტული მოტივები და სტილი გააჩნდა, რომელიც სხვადასხვა არაბული ტომების კულტურისა და ტრადიციების სიმდიდრესა და მრავალფეროვნებას გამოხატავდა. ისლამურ პერიოდამდე გეომეტრიული და მცენარეული ორნამენტების გვერდით ფართოდ იყო გავრცელებული პრიმიტიული სიმბოლოები და პიქტოგრამები, რომლებსაც სავარაუდოა, რომ რელიგიური ან მაგიური მნიშვნელობა ჰქონდათ არაბული ტომებისთვის.

ცენტრალური და სამხრეთ ამერიკის უძველესი კულტურების – **მაიას, აცტეკების და ინდიელების** კერამიკაში, ასევე ფართოდ იყო გავრცელებული ორნამენტული დეკორი. ეს კულტურები ჭურჭლის გასაფორმებლად იყენებდნენ სხვადასხვა სიმბოლოებს, აბსტრაქტულ ნიშნებსა და ღვთაებების გამოსახულებებს, რომლებიც დაკავშირებული იყო მათ რელიგიურ შეხედულებებთან და ისტორიულ მოვლენებთან.

მეთუნეობაში მომდევნო მნიშვნელოვანი მიგნება კერამიკული ნაკეთობის მინისებური მასით – **ჭიქურით დაფარვა**. მოჭიქვის საიდუმლოს ათასწლეულების წინ (ძვ. წ. III ათასწ.) მიაგნეს ძველ აღმოსავლეთში, კერძოდ მესოპოტამიაში. ამ ტექნოლოგიური მიღწევით შესაძლებელი გახდა კერამიკული ნაკეთობებისთვის არა მარტო წყალგაუმტარობის თვისების მიცემა, არამედ გამძლეობის გაზრდა და ესთეტიკურად გაუმჯობესება – ბზინვარების მინიჭებით. მოჭიქვის მეთოდმა მაღალი დეკორატიული თვისებების მქონე ნაკეთობების დამზადების შესაძლებლობა მოიტანა. დროთა განმავლობაში ჭიქურის ტექნოლოგია კიდევ უფრო განვითარდა და გავრცელდა ეგვიპტეში (ფირუზისფერ ჭიქურს ძველი ეგვიპტელები ეფექტურად იყენებდნენ სამკაულების, ცხოველთა სტატუეტების და სხვ. დამუშავებისას), ჩინეთში, სასანიდურ ირანსა და სხვა უძველეს ცივილიზაციებში.

შუა საუკუნეებში მოჭიქული კერამიკის წარმოება დიდ მასშტაბებს იღებს. იგი მასობრივად მზადდება და ფართო მოხმარების საგანი ხდება. მისი გავრცელების არეალი დადასტურებულია ძალზე დიდ ტერიტორიაზე – ხმელთაშუა, შავი და კასპიის ზღვების რეგიონებში – მე-

ceramics of the ancient cultures of Central and South America - the Maya, Aztecs and Indians, ornamental decor was also widespread. These cultures used various symbols, abstract signs and images of deities to decorate their vessels, which were associated with their religious beliefs and historical events.

Ancient pre-Islamic **Arab** ceramics had their own unique ornamental motifs and styles, reflecting the richness and diversity of the culture and traditions of various Arab tribes. Before the Islamic period, geometric and plant ornaments were widely used, along with primitive symbols and pictograms, which probably had religious or magical significance for the Arab tribes.

Ornamental decoration was also widespread in the ceramics of the ancient cultures of Central and South America - the **Maya, Aztecs and Indians**. These cultures used various symbols, abstract signs and images of deities to decorate their vessels, which were related to their religious beliefs and historical events.

The next important discovery in pottery was the covering of ceramic products with a glassy mass – **glaze**. The secret of glazing was discovered thousands of years ago (3rd millennium BC) in the Ancient East, namely in Mesopotamia. This technological achievement made it possible to give ceramic products not only waterproof properties, but also increase their durability and improve their aesthetics by adding shine. The glazing method made it possible to produce products with highly decorative properties. Over time, the technology of glazing developed further and spread to Egypt (the ancient Egyptians effectively used turquoise glaze in the processing of jewelry, animal figurines, etc.), China, Sassanid Iran, and other ancient civilizations.

In the Middle Ages, the production of glazed ceramics took on a large scale. It was mass-produced and became widely consumed. Its distribution area is confirmed over a very large territory – in the regions of the Mediterranean, Black and Caspian Seas – in Mesopotamia, Syria,

სოპოტომიაში, სირიაში, ეგვიპტეში, საბერძნეთში, იტალიაში, ესპანეთში, ბიზანტიაში, რუმინეთში, ბულგარეთში, ყირიმში, ჩრდილო კავკასიაში, საქართველოში, სომხეთში, აზერბაიჯანში, სპარსეთში, შუა აზიაში, ინდოეთში, ჩინეთსა და სხვ.

უნდა აღინიშნოს, რომ ამ პერიოდის მოჭიქული კერამიკის აღორძინება ასეთ ვრცელ არეალზე არ იყო ანტიკურ სამყაროსათვის ცნობილი კერამიკის მოჭიქვის ტრადიციის გაგრძელება, მათ შორის ქრონოლოგიური და ტიპოლოგიური წყვეტა, შეიძლება ითქვას უფსკრულიც კი, არსებობს. ეს იყო სრულიად ახალი მოვლენა – შუა საუკუნეების ცხოვრების ფენომენი.

ამ უზარმაზარ გეოგრაფიულ სივრცეში მკაფიოდ გამოიკვეთა მოჭიქული კერამიკის წარმოების ორი მიმდინარეობის არსებობა: აღმოსავლურისა და დასავლურის (ბიზანტიურის). მიუხედავად იმისა, რომ აღმოცენების წყარო მათ საერთო აქვთ – აღმოსავლეთი, ისინი ერთმანეთისაგან განსხვავდებიან და ამავდროულად, შეინიშნება ხან მკაფიოდ, ხან უფრო სუსტად გამოსახული ურთიერთზეგავლენები და ურთიერთმსგავსებები.

განსაკუთრებით მეტყველი და მრავლისმთქმელი ამ დარგში ევოლუციის მომდევნო საფეხური, კერძოდ, მოჭიქული **კერამიკის ორნამენტებით** მოხატვაა. ამ ხელოვნების განვითარებამ მხატვარ-კერამიკოსებს რთული და დეტალიზებული მოტივების შექმნის და ორნამენტული დეკორის შემდგომი განვითარების საშუალება მისცა, რამაც განაპირობა კერამიკული ხელოვნების აყვავება მსოფლიოს სხვადასხვა კუთხეში. ამ უნიკალურ ხელოვნებას – ჩინელმა ოსტატებმა დაუდეს საფუძველი, დაახლოებით VII საუკუნეში და X საუკუნისათვის უმაღლეს საფეხურზეც აიყვანეს. ამ ნოვაციის წყალობით კერამიკული ნაკეთობის მხატვრულ-ესთეტიკური მხარე კიდევ უფრო გაუმჯობესდა და მან ორმაგი ფუნქცია შეიძინა – პრაქტიკული და ესთეტიკური და გადაიქცა დეკორატიულ-გამოყენებითი ხელოვნების ნიმუშად. იმ პერიოდის ჩინური ნაკეთობანი დღესაც სილამაზის ეტალონად ითვლება. ეს ტექნიკა სწრაფად გავრცელდა ახლო აღმოსავლეთის ისლამურ სამყაროში – ასურეთში, ბაბილონსა და სპარსეთში.

მუსულმანურ აღმოსავლეთში მოჭიქული ჭურჭლით, თავდაპირველად, ძვირფასი ლითონებისგან დამზადებული ძვირადღირებული ჭურჭელი იქნა ჩანაცვლებული. ასე მოხდა ბიზანტიაშიც, როგორც ამას მოგვიანებით მე-14 ს-ის ბიზანტიელი ისტორიკოსი ნიკიფორე გრიგორასი (Nicephorus Gregoras) წერდა (**Якобсон**,

Egypt, Greece, Italy, Spain, Byzantium, Romania, Bulgaria, Crimea, North Caucasus, Georgia, Armenia, Azerbaijan, Persia, various regions of Central Asia, India, China and others.

It should be noted that the revival of glazed ceramics of this period over such a vast area was not a continuation of the tradition of ceramic glazing known to the ancient world, and there is a chronological and typological break, one might even say a gap, between them. It was a completely new event – a phenomenon of medieval life.

In this vast geographical space, the existence of two trends in the production of glazed ceramics has been clearly identified: Eastern and Western (Byzantine). Despite the fact that they have a common source of origin – the East, they differ from each other in shape, ornament, color scheme, etc. At the same time, certain mutual influences and similarities are observed.

The next stage of evolution in this field is particularly telling and telling, namely, the painting of glazed **ceramics with ornaments**. This unique art was founded by Chinese masters around the 7th century and was brought to the highest level by the 10th century. Thanks to this innovation, the artistic and aesthetic side of ceramic products was further improved and it acquired a dual function – practical and aesthetic, turning into a work of decorative and applied art. Chinese products of that period are still considered a standard of beauty today. This technique quickly spread to the Islamic world of the Middle East – to Assyria, Babylon and Persia, and then through Byzantium to Western Europe. It was in Byzantium, which can rightly be considered a “bridge” between the West and the East, that various traditions of ceramic glazing, intertwined with each other, took root widely.

In the Muslim East, glazed vessels initially replaced expensive vessels made of precious metals. This also happened in Byzantium, as the 14th-century Byzantine historian Nicephorus Gregoras later wrote (**Якобсон, 1978: 150**). Glazed wares of the

1978: 150). ამ პერიოდის მუსულმანური სამყაროს ისეთი მოჭიქული ნაკეთობები, როგორიცაა სურები და ხელდები დეკორით მნიშვნელოვნად წააგავდა მის პროტოტიპს – ვერცხლის გრავირებულ ჭურჭელს.

ისლამური პერიოდის მოჭიქული ჭურჭლის დეკორი გამოირჩევა აბსტრაქტული და გეომეტრიული მოტივებით, ოსტატურად შექმნილი რთულ ორნამენტებით, მოზაიკური ნიმუშებით, არაბესკებითა და კალიგრაფიული მოტივებით, რომელმაც ფართო გავრცელება ჰპოვა არაბული კერამიკული ჭურჭლის დიზაინში. ისლამური სამყაროდან მოჭიქული კერამიკის დეკორირების ხელოვნება ბიზანტიის გზით დასავლეთ ევროპაშიც გავრცელდა. სწორედ ბიზანტიაში, რომელიც სამართლიანად შეიძლება ჩაითვალოს „ხიდად“ დასავლეთსა და აღმოსავლეთს შორის, ფართოდ გაიდგა ფესვები კერამიკის მოჭიქვის ერთმანეთში შერწყმულმა სხვადასხვა ტრადიციებმა.

ადრეული ბიზანტიური მოჭიქული კერამიკა მთლიანად მონოქრომულია, ან მხოლოდ ლაქობრივი ნაღვენებითაა დეკორირებული. იშვიათ შემთხვევაში მორთულია ფუნჯით შესრულებული ორნამენტით, ფერთა პალიტრა მშვიდია და მკრთალი ტონალობის. ამიერკავკასიისა და შუა აზიის მოჭიქულ კერამიკაში უფრო შედარებით მკდერი კოლორიტის მოხატულობა დომინირებდა. ყველაზე დამახასიათებელი ორფეროვანი მოხატულობა იყო – სტილიზებული მცენარეული მოტივით. ამავდროულად შედარებით დაბალი ფასის გამო, პოპულარული იყო უმარტივესი ანგობის საღებავით დაფარული კერამიკაც. მოგვიანებით ორნამენტი უფრო გართულდა – როგორც კომპოზიციურად, ისე კოლორიტის მიხედვით. დეკორირება ფერადოვანი სტილიზებული მოტივებით დაიტვირთა.

XI საუკუნიდან დაინერგა დეკორაციის ახალი პრინციპი, რომელიც საერთო მოსაზრებით, ასევე დაკავშირებულია ძვირფასი ლითონის ჭურჭელთან; ეს არის ამოკაწრული ორნამენტი, რომელიც სრულდება ოდნავ გამომშრალი ნაკეთობის ნედლ ანგობზე ჩაჭრილი ხაზის სახით, ანუ გრავირებით. მკვლევარები მიიჩნევენ, რომ ამოკაწრის ხერხით დეკორირება მეთუნეებმა სასანური ხანის ვერცხლის ჭურჭლის გრავირებული დეკორის მიზამვით განავითარეს (**Pope 1938: 1505; Lanne 1957: 13**). მისი პოპულარობა ისლამურ სამყაროში ამ ტექნიკით ორნამენტირებული დიდი რაოდენობის ნივთების აღმოჩენით დასტურდება. განსაკუთრებით პოპულარული ეს ტექნიკა არაბთა სახალიფოს აბასიანთა დინასტიის პერიოდში იყო. მალე გრავირების (იგივე

Muslim world of this period, such as suras and kheldas, bore a significant resemblance in decoration to their prototypes – engraved silver vessels.

Ornamental decoration on European medieval, Renaissance, and later period ceramics became even more diverse and artistic. The development of ceramics was accompanied by a variety of decorative styles, including Gothic, Renaissance, Baroque, Rococo, and other styles. Artistic ceramists added intricate details and figurative elements, scenes, and characters from everyday life to the ornamentation.

Early Byzantine glazed ceramics are completely monochrome, or decorated only with spotty streaks. In rare cases, they are decorated with a brush ornament, the color palette is calm and of pale tones. In the glazed ceramics of the Caucasus and Central Asia, relatively loud colorful painting dominated. The most characteristic was two-color painting - with stylized plant motifs. At the same time, due to its relatively low price, the simplest engobe-painted ceramics were also popular. Later, the ornament became more complicated - both in composition and in color. The decoration was overloaded with colorful stylized motifs.

From the 11th century, a new principle of decoration was introduced, which, according to common opinion, is also associated with precious metal vessels; This is a scratched ornament, which is completed in the form of a cut line on the raw engobe of a slightly dried product, that is, by engraving. Researchers believe that the decoration using the scratched technique was developed by potters in imitation of the engraved decoration of silver vessels of the Sasanian period (**Pope 1938: 1505; Lanne 1957: 13**). Its popularity in the Islamic world is confirmed by the discovery of a large number of objects decorated with this technique. This technique was especially popular during the period of the Abbasid dynasty of the Arab Caliphs. Soon the technique of engraving (also known as graffiti) became the most popular method of decoration and almost completely replaced brush painting and incised forms.

გრაფიტოს) ტექნიკა დეკორირების ყველაზე პოპულარულ ხერხად გადაიქცა და თითქმის მთლიანად ჩაანაცვლა ფუნჯით მოხატულობა და ჩამოღვენილი ფორმები. მისი გავრცელების კვალი ძალზე ვრცელ ტერიტორიაზე – ეგვიპტეში, ანატოლიასა და რუსეთშიც კი შეინიშნება, რასაც უდავოდ ამ რეგიონებთან ბიზანტიური სამყაროს მჭიდრო სავაჭრო ურთიერთობებმა შეუწყო ხელი. აღსანიშნავია ისიც, რომ გრაფირების ტექნიკის კუთხით არ შეინიშნება მკვეთრი განსხვავება სხვადასხვა ქვეყნებში დამზადებულ ნაკეთობებში (ქარციძე 2010: 103). ბიზანტიის სამუალეობით გრაფირების ტექნიკამ იტალიას მიაღწია (ბოლონია, პადუა, ფერარა) და იქედან ცენტრალურ ევროპაშიც, მათ შორის საფრანგეთსა და ესპანეთში გავრცელდა. გრაფირების პრინციპი გახდა დომინანტური. უნდა აღინიშნოს, რომ ბიზანტიაში, კავკასიასა და შუა აზიაში ეს პროცესი თითქმის ერთდროულად განხორციელდა.

თუმცა უკვე XI საუკუნე ცვლილებებით აღინიშნება. XI და განსაკუთრებით XII საუკუნეში, ყველგან საინტერესო ევოლუცია ხდება: კერამიკულ ჭურჭელზე გრაფირებული ხაზები მკვეთრად სქელდება. სქელი ხაზები არა ანგობის ამოკაწვრით, არამედ ანგობის სრული ამოკვეთით, შიშველ კეცამდე ამოფხეკითაა მიღებული. ასეთი ხერხით მიღებული ორნამენტი განსაკუთრებით ექსპრესიულია. ეს ახალი პრინციპი თვალშისაცემია არა მხოლოდ ბიზანტიურ, არამედ ამიერკავკასიის, სპარსეთის, მთელი ახლო აღმოსავლეთისა და ცენტრალური აზიის მოქიქულ კერამიკაზე.

კერამიკის დეკორატიულობის გაძლიერებამ მალევე შეიძინა ახალი თვისება, რამაც კიდევ უფრო ეფექტური გახადა ის: დეკორში შემოვიდა მრავალფეროვანი კოლორიტი, კერამიკა გახდა პოლიქრომული. მართალია, მრავალფეროვნება ადრეც დამახასიათებელი იყო ცენტრალური აზიისა და ამიერკავკასიის მოქიქული კერამიკისთვის. მაგრამ ახლა, XII-XIII საუკუნეებში, მისი სიკაშკაშე და კონტრასტი უდავოდ გაიზარდა. ნათელი ფერები უხვად იქნა შეტანილი გრაფიკულ კომპოზიციაში, ანუ გრაფირებულ დეკორში, რამაც განსაკუთრებით გაამდიდრა და აამეტყველა კერამიკული ნაკეთობები.

კიდევ უფრო მრავალფეროვანი და მხატვრული გახდა შუა საუკუნეების ევროპული რენესანსისა და შემდგომი პერიოდების კერამიკის ორნამენტული დეკორი. ამ პერიოდში გამორჩეულია გოთური, რენესანსის, ბაროკოს, როკოკოს და სხვა სტილი. მხატვარმა კერამიკოსებმა ორნამენტირებას დაამატეს რთული დეტალები და ფიგურული ელემენტები, სცენები და პერსონები

Traces of its spread can be seen over a very wide area – in Egypt, Anatolia and even in Russia, which was undoubtedly facilitated by the close trade relations of the Byzantine world with these regions. It is also noteworthy that there is no sharp difference in terms of engraving technique in the products made in different countries (Kartsidze 2010: 103). Through Byzantium, the engraving technique reached Italy (Bologna, Padua, Ferrara) and from there spread to Central Europe, including France and Spain. The principle of engraving became dominant. It should be noted that this process was carried out almost simultaneously in Byzantium, the Caucasus and Central Asia.

However, the 11th century is already marked by changes. In the 11th and especially the 12th centuries, an interesting evolution takes place everywhere: the lines engraved on ceramic vessels become sharply thicker. Thick lines are obtained not by scraping off the engobe, but by completely cutting out the engobe, scraping it down to the bare edge. The ornament obtained in this way is particularly expressive. This new principle is noticeable not only on Byzantine, but also on glazed ceramics of Transcaucasia, Persia, the entire Middle East and Central Asia.

The strengthening of the decorativeness of ceramics soon acquired a new feature, which made it even more effective: a variety of colors entered the decor, ceramics became polychrome. True, diversity was previously characteristic of the glazed ceramics of Central Asia and Transcaucasia. But now, in the XII-XIII centuries, its brightness and contrast undoubtedly increased. Bright colors were abundantly included in the graphic composition, that is, in the engraved decor, which especially enriched and highlighted the ceramic products.

In different regions of Europe, distinctive styles and ornaments developed, such as the Delft blue-and-white pottery from the Netherlands and the brightly colored, multi-colored glazed majolica from Italy.

The craft of glazing and decorating

ყოველდღიური ცხოვრებიდან.

ევროპის სხვადასხვა რეგიონში განსაკუთრებული სტილი და ორნამენტი შემუშავდა, როგორცაა დელფტის ლურჯ-თეთრი ორნამენტებით დამშვენებული კერამიკული ჭურჭელი ნიდერლანდებიდან და კამკაშა, მრავალფერადი ორნამენტებით შემკული მოჭიქული მაიოლიკა იტალიიდან.

საუკუნეთა განმავლობაში კერამიკოსი ოსტატების ინტერესი ჭიქურის შესწავლისა და ჭიქურზე სხვადასხვა მასალის დამატებით მისი ფერისა და თვისებების შეცვლის საიდუმლოს შეცნობის შესახებ ისეთი დიდი იყო, რომ მართლაც მნიშვნელოვანი შედეგი იქნა მიღწეული. ჭიქურის მიმართ ეს ინტერესი საუკუნეთა განმავლობაში ხან ძლიერდებოდა, ხანაც სუსტდებოდა და უნდა აღინიშნოს, რომ დღესაც არ გამქრალა, ისევ პოპულარულია და ჯერ კიდევ განაგრძობს ჩვენს მოხიბვლას მხატვრულ და ესთეტიკური ღირებულებით. თანამედროვე მხატვარი ოსტატების ხელში მოჭიქული კერამიკის ორნამენტი კულტურული მემკვიდრეობის შენარჩუნების საშუალებად გადაიქცა. ისინი ხშირად აერთიანებენ ტრადიციულ ტექნოლოგიებს ინოვაციურ მეთოდებთან, რაც საშუალებას იძლევა შეიქმნას უნიკალური ნაკეთობები, რომლებიც ასახავს, როგორც ისტორიულ ტრადიციებს, ასევე თანამედროვე დიზაინის ტენდენციებს.

სამეთუნეო საქმიანობის პერიპეტიებს გვერდი არ აუვლია აღმოსავლეთსა და დასავლეთს შორის გზაჯვარედინზე მდებარე ჩვენი ქვეყანისათვის. ამ საქმიანობას უხსოვარი დროიდან მისდევდნენ პროტოქართველები და აქაც, ათასწლეულების განმავლობაში, ევოლუციის გრძელი და რთული გზა განვლო

საქართველოს ტერიტორიაზე ჩატარებული კვლევების შედეგად მოპოვებული არქეოლოგიური მასალა საფუძველს გვაძლევს დავასკვნათ, რომ მეთუნეობის საიდუმლოს ქართველი ტომები ჯერ კიდევ ნეოლითის ეპოქაში (დაახლოებით ძვ. წ. V ათასწ. დასასრული – IV ათასწ. I ნახევრისათვის) გაეცნენ. აღსანიშნავია, რომ ამავე ეპოქიდან იღებს სათავეს კერამიკული ნაწარმის მხატვრული გაფორმება, რაც რელიეფურ-ნაკაწრი ორნამენტის ნაირგვარი ფორმებით ვლინდება; გვიან ბრინჯაოს ხანაში დაიწყო სამეთუნეო ჩარხის გამოყენება, ხოლო მოჭიქვის ხერხს უკვე ძვ. წ. II ათასწლეულში ფლობდნენ, რაც არქეოლოგიური მასალითაც არის დადასტურებული, კერძოდ, ჩვენი ქვეყნის ტერიტორიაზე – თრიალეთში, აღმოჩენილი ჭიქურის უძველესი მძივები ძვ. წ. XVI-XV საუკუნეებით თარიღდება (მიწიშვილი, 1969: 7). ამ დარგის განსაკუთრებული

ceramics has undergone many changes over time. The interest of ceramic masters in studying glaze and discovering the secret of changing its color and properties by adding various materials to the glaze was so great that truly significant results were achieved. This interest in glaze has sometimes grown stronger, sometimes weaker over the centuries, and it should be noted that it has not faded away even today, is still popular and continues to fascinate us with its artistic and aesthetic value. In the hands of modern artists, the ornament of glazed ceramics has become a means of preserving cultural heritage. They often combine traditional technologies with innovative methods, which allows creating unique products that reflect both historical traditions and modern design trends.

The vicissitudes of professional activity have not bypassed our country, located at the crossroads of East and West. This activity was pursued by the proto-Georgians from time immemorial, and here, too, over the millennia, a long and difficult path of evolution has passed.

Archaeological material obtained as a result of research conducted on the territory of Georgia gives us the basis to conclude that the Georgian tribes learned the secret of pottery as early as the Neolithic era (approximately the end of the 5th millennium BC - the first half of the 4th millennium BC). It is noteworthy that the artistic decoration of ceramic products originates from the same era, which is manifested in various forms of relief-scratched ornament; in the Late Bronze Age, they began to use the three-wheeled wheel, and they already possessed the glazing tool in the 2nd millennium BC, which is also confirmed by archaeological material, in particular, in the territory of our country - Trialeti, ancient glaze beads were discovered dating back to the 1st millennium BC. XVI-XV centuries (Mitsishvili, 1969: 7). A special revival of this field is observed in the Middle Ages, although Georgian researchers express different opinions about the period of the beginning of the revival - some researchers name it as the V-VIII

აღორძინება შუა საუკუნეებში შეინიშნება, თუმცა აღორძინების დაწყების პერიოდის შესახებ ქართველი მკვლევარები სხვადასხვა აზრს გამოთქამენ – ზოგი მკვლევარი V-VIII სს. ასახელებს, მეორენი კი IX-X სს-ით ათარიღებენ.

შუა საუკუნეებში მოჭიქული კერამიკის ნაწარმს ინტენსიურად იყენებდნენ უტილიტარული (სამშენებლო, სამეურნეო, საოჯახო) და რიტუალური მიზნებისათვის. ბოლოდროინდელი კვლევებით დასტურდება, რომ ამ საქმიანობას ადგილობრივი კერები – სპეციალური კერამიკული სახელოსნოები ემსახურებოდა, რომლებიც ქალაქებსა და სამონასტრო კომპლექსებში იყო ჩამოყალიბებული. სახელოსნოში გაერთიანებული მეთუნე ოსტატები ემორჩილებოდნენ ერთსა და იმავე მხატვრულ ამოცანებს და ტექნიკურ წესებს, რაც განპირობებული უნდა ყოფილიყო ხელოსანთა ორგანიზაციის მიერ დამყარებული გარკვეული წესებით.

ეს სახელოსნოები უზრუნველყოფდა როგორც სამშენებლო საქმიანობისათვის საჭირო კერამიკით მომარაგებას, ისე მოსახლეობისათვის გემოვნებით შესრულებული, კარგი ხარისხის მოჭიქული ჭურჭლის მიწოდებას. მოჭიქურების ტექნოლოგია სამშენებლო კერამიკაშიც ფართოდ იქნა დანერგილი. მოჭიქული კრამიტით ხდებოდა ეკლესია-მონასტრების გადახურვა. ტაო-კლარჯეთის ცნობილი სამონასტრო ცენტრები: იშხანი, ოშკი, ხახული მოჭიქული კრამიტით იყო დახურული. ტიმოთესუბანი, წულრულაშენი, გუდარეხი, ალავერდი, გელათი, თბილისის ლურჯი მონასტერი ლურჯად მოგლუსუნებული აგურისებური კრამიტით ყოფილა დახურული. ოვალური და ბრტყელი ფორმის მოჭიქული კრამიტი გამოყენებული ყოფილა იყალთოში.

მოჭიქული კერამიკის ადგილობრივ, საქართველოში, დამზადებაზე მიუთითებს დიდი თუ მცირე კერამიკული სახელოსნოების და საწარმოო ცენტრების არსებობა თბილისში, რუსთავში, დმანისში, გუდარეხში, ბოდბეში, თელავში, ჟინვალში, უფლისციხეში, გელათის სამონასტრო კომპლექსსა და ქუთაისის ნაქალაქარზე. აღნიშნულ ობიექტებზე აღმოჩენილი მასალის მნიშვნელოვან ნაწილს შეადგენს ხელოსნობისათვის საჭირო ხელსაწყოები და ნედლეული, ქურის მოწყობილობის ნაწილები, სოლები, კავები, სამფეხა სადგარები, ხელსაფეკვაი საჭიქურე მასალის დასაფეკველი, ფილები თიხის მოსაზელი, სანაყები და როდინები, ჭიქურისთვის საჭირო მასალის დასანაყად (ქარციძე, 2010: 10).

უკვე VIII-IX საუკუნეთა მიჯნიდან ჩვენს ქვეყანაში ფეხი მოიკიდა მოჭიქული კერამიკის

centuries, while others date it to the IX-X centuries.

In the Middle Ages, glazed ceramic products were intensively used for utilitarian (construction, agricultural, household) and ritual purposes. Recent studies confirm that this activity was served by local centers - special ceramic workshops, which were formed in cities and monastery complexes. The potter masters united in the workshop obeyed the same artistic tasks and technical rules, which must have been determined by certain rules established by the organization of craftsmen.

These workshops provided both the supply of ceramics necessary for construction activities and the supply of tastefully made, good-quality glazed dishes to the population. Glazing technology was also widely introduced into building ceramics. Glazed tiles were used to roof churches and monasteries. The famous monastic centers of Tao-Klarjeti: Ishkhani, Oshki, Khakhuli were covered with glazed tiles. Timotesubani, Tsughrughasheni, Gudarekhi, Alaverdi, Gelati. The Blue Monastery of Tbilisi was covered with blue glazed brick tiles. Oval and flat glazed tiles were used in Ikalto.

The local production of glazed ceramics in Georgia is indicated by the existence of large and small ceramic workshops and production centers in Tbilisi, Rustavi, Dmanisi, Gudarekhi, Bodbe, Telavi, Zhinvali, Uplistsikhe, the Gelati monastery complex and the Kutaisi suburbs. A significant part of the material found at the mentioned sites consists of tools and raw materials needed for craftsmanship, parts of kiln equipment, wedges, chisels, tripods, hand-held grinders for grinding glaze material, plates for kneading clay, and trowels and trowels for grinding glaze material (Kartsidze, 2010:10).

Already from the turn of the 8th-9th centuries, the tradition of decorating glazed ceramics with decor took root in our country. It developed under the influence of both ancient local cultures and external civilizational contacts. Extensive experience in the field of pottery,

დეკორით შემკობის ტრადიციამ. ის განვითარდა, როგორც უძველესი ადგილობრივი კულტურების, ისე გარე ცივილიზაციური კონტაქტების გავლენით. სამეთუნეო საქმეში დიდმა გამოცდილებამ, გამოწვისა და ზედაპირის დამუშავების ტექნოლოგიის გაუმჯობესებამ საფუძველი ჩაუყარა მოჭიქვის ტექნიკის მომავალ განვითარებას. ამავდროულად, დარგის წინსვლას ხელი შეუწყო საქართველოს ხელსაყრელმა ადგილმდებარეობამ, რომლის წყალობით, ის აქტიურად ითვისებდა ბიზანტიის, სპარსეთისა და არაბული სახელმწიფოების კულტურულ და ტექნოლოგიურ მიღწევებს. ამ კონტაქტებმა ხელი შეუწყო ახალი დეკორატიული მოტივების, თიხისა და ჭიქურის დამუშავების ახალი ტექნოლოგიების დანერგვას, რაც აისახა ქართული კერამიკის ორნამენტებისა და ფერთა სქემების მრავალფეროვნებაში. ოსტატი კერამიკოსები იყენებდნენ ბუნებრივ პიგმენტებს და სხვა მინერალურ საღებავებს, რაც უზრუნველყოფდა გაჯერებულ და უხუნარ ფერებს. პროდუქცია გამოირჩეოდა დეკორირების დახვეწილობითა და ჰარმონიულობით, ასახავდა, როგორც თვითმყოფად ტრადიციებს, ისე ნასესხებ მოტივებს. ასე, რომ სამეთუნეო ხელოვნებაში საქართველო ტოლს არ უდებდა მაშინდელ მძლავრ იმპერიებს, კვალდაკვალ მიჰყვებოდა მათ პროგრესს და ავითარებდა მეთუნეობის ტრადიციასა და კულტურას. შეიძლება ითქვას, რომ ქართული მოჭიქული კერამიკის შემკობის ტრადიცია ასახავს ამ დარგის განვითარების თითქმის ყველა ეტაპს და კარგი ორიენტირია დეკორირების ევოლუციის პერიოდიზაციის კონტექსტში. მისი განვითარების ეტაპები ფაქტიურად ემთხვევა ამიერკავკასიის, მცირე აზიის, ირანისა და ცენტრალურ აზიის ეტაპებს.

improvement of firing and surface treatment technology laid the foundation for the future development of glazing techniques. At the same time, the development of the field was also facilitated by the fact that, thanks to its favorable location, Georgia actively absorbed the cultural and technological achievements of Byzantium, Persia and Arab states. These contacts contributed to the introduction of new decorative motifs, new technologies for processing clay and glaze, which was reflected in the diversity of ornaments and color schemes of Georgian ceramics. Master ceramists used natural pigments and other mineral dyes, which provided saturated and indelible colors. The products were distinguished by the sophistication and harmony of decoration, reflecting both native traditions and borrowed motifs. Thus, in the art of pottery, Georgia was no match for the powerful empires of that time, following in their footsteps and developing the tradition and culture of pottery. It can be said that the tradition of decorating Georgian glazed ceramics reflects almost all stages of the development of this field and is a good reference point in the context of the periodization of the evolution of decoration. The stages of its development actually coincide with those of the Transcaucasian, Asia Minor, Iran and Central Asia stages.

შუა საუკუნეების მოჭიქული კერამიკა კულტურათაშორის პერსპექტივაში – ლიტერატურის მიმოხილვა

Medieval Ceramics in a Cross-Cultural Perspective – A Literature Review

დღეისათვის შუა საუკუნეების მოჭიქული კერამიკის უამრავი უნიკალური ნიმუში დაცულია მსოფლიოს მუზეუმებში და ისევ განაგრძობს დამთვალიერებლის გაკვირვებას განუმეორებელი იერით და ჰარმონიული კოლორით. ბევრ მათგანს სათანადო კვლევა ჩაუტარდა და თანამედროვე სპექტროსკოპული მეთოდებით ცნობილი გახდა მისი წარმომავლობის რეგიონი, დასამზადებელი ნედლეული და შემკობის თავისებურებები; ბევრი მათგანი ჯერ კიდევ სათანადოდ შეუსწავლელია და გამომზეურებას, სააშკარაოზე გამოსვლას ელოდება. ცხადია, კულტურული მემკვიდრეობის ასეთი მნიშვნელოვანი ძეგლი განსაკუთრებით იმსახურებს მკვლევართა დაინტერესებას. ჯერ კიდევ მე-19 საუკუნის მეორე ნახევრიდან დაიწყო მოჭიქული კერამიკის შესწავლა, როცა გახშირდა არქეოლოგიური გათხრები აღმოსავლეთში (მათ შორის ირანში, მესოპოტამიასა და ეგვიპტეში). მას შემდეგ არ განელეზულა ეს ინტერესი სამეცნიერო წრეებში. სხვადასხვა ქვეყნის მკვლევარებს დღის სინათლეზე გამოაქვთ უახლესი არქეოლოგიური აღმოჩენები, იკვლევენ მათი წარმომავლობის საკითხებს, ორნამენტირების მეთოდებსა და სახეებს, გამოყენებულ ნედლეულსა და პიგმენტებს.

მოჭიქული კერამიკის დამზადების მეთოდებისა და ჭიქურის ინგრედიენტების მიმართ ინტერესი შუა საუკუნეებშივე გამოავლინეს სპარსმა ავტორებმა და მნიშვნელოვანი ინფორმაციის შემცველი წერილობითი წყაროებიც დაგვიტოვეს, ესენია: აბულ-ფაზალ ხუბაიშ ტიფლისის XII ს-ის ტრაქტატი, რომელიც თარგმნილია რუსულ ენაზე (**Хубайш, 1976**) და აბულ-კასიმის 1301 წ-ის ტრაქტატი (**Allan, 1973**). ავტორებს დეტალურად აქვთ აღწერილი ჭიქურის დამზადების მეთოდები, გამოყენებული მინარევეები და ფერად ჭიქურებზე მუშაობის ხერხები. ამ მხრივ უფრო უხვია ხუბაიშ ტიფლისის ცნობები. მას მოცემული აქვს 11 სხვადასხვა ფერის ჭიქურის მიღების რეცეპტი; დასახელებული აქვს ფერების მისაღებად გამოყენებული ლითონებისა და მინე-

Today, numerous unique examples of medieval glazed ceramics are preserved in museums around the world and still continues to amaze the viewer with its unique appearance and harmonious color scheme. Many of them have been properly studied, and modern spectroscopic methods have revealed their region of origin, raw materials for production, and decoration features; many of them are still poorly studied and are waiting to be revealed. Obviously, such an important monument of cultural heritage deserves the interest of researchers. Scientists have been interested in the study of glazed ceramics since the second half of the 19th century, when archaeological excavations in the East (including Iran, Mesopotamia, and Egypt) became more frequent. Since then, this interest in scientific circles has not subsided. Researchers from different countries are bringing the latest archaeological discoveries to light, investigating the issues of their origin, methods and types of ornamentation, raw materials and pigments used. Today, there are many interesting catalogs, monographs and articles dedicated to the study of medieval glazed ceramics, and it should be noted that each new discovery is a new impetus for continuing research.

Interest in the methods of producing glazed ceramics and the ingredients of glaze was expressed by Persian authors as early as the Middle Ages, and they have left us written sources containing important information. These include the 12th-century treatise by Abul-Fazl Hubaysh Tiflisi, which was translated into Russian (**Hubaysh, 1976**), and the 1301 treatise by Abul-Qasim (**Allan, 1973**). The authors provide detailed descriptions of glaze production techniques, the additives used, and the methods for

რალეების მრავალგვარი კომპლექსური ნარევი.

დღეისათვის შუა, საუკუნეების მოჭიმული კერამიკის შესწავლას მნიშვნელოვანი ყურადღება აქვს დათმობილი, როგორც უცხოურ, ისე ქართულ სამეცნიერო წრეებში. ამის დადასტურებას უამრავი საინტერესო კატალოგი, მონოგრაფია თუ სტატია წარმოადგენს. და ეს კვლევები კვლავაც გრძელდება – ყოველი ახალი აღმოჩენა ხომ ახალი კვლევის საწინდარია.

პირველი ყველაზე სისტემური და საყოველთაოდ ცნობილი მონოგრაფია, რომელიც მიეძღვნა ისლამური სამყაროს მოჭიმულ კერამიკას არტურ ლეინის „ადრეული ისლამური კერამიკა“ (Lane, 1947). ავტორი ვიქტორია და ალბერტის მუზეუმის (ლონდონი) სპეციალისტი იყო კერამიკის სფეროში.

უცხოურ სამეცნიერო-პოპულარულ ლიტერატურაში შუა საუკუნეების მხატვრული მოჭიმული კერამიკისადმი მიძღვნილი მრავალი საინტერესო კატალოგი და კვლევა არსებობს, რომლებშიც წარმოდგენილია ინფორმაცია მსოფლიოს სხვადასხვა უდიდეს მუზეუმებსა თუ რეგიონალურ მუზეუმებში დაცული ნიმუშების შესახებ. მათ შორისაა ზოგადი კატალოგები და მიმოხილვები, რეგიონალური კვლევები, მუზეუმების კატალოგები, არქეოლოგიური კატალოგები და სპეციალიზებული კვლევები.

ზოგადი კატალოგებიდან საინტერესოა: ჯონ ვ. ალანის „შუა საუკუნეების ისლამური კერამიკა“ (Allan, 1971), რომელშიც წარმოდგენილია ისლამური მოჭიმული კერამიკის ყოვლისმომცველი კვლევა, მისი წარმოების, დეკორაციისა და კულტურული მნიშვნელობის დეტალური აღწერა; ოლივერ უოტსონის „ისლამური სამყაროს კერამიკა“ – შუა საუკუნეების ნიმუშების დეტალური აღწერით (Watson, 2004); იან ფრისტონისა და დევიდ გეიმსტერის „კერამიკა დამზადების პროცესში: კერამიკული ტრადიციები“, რომელშიც აღწერილია კერამიკული ნაკეთობის დამუშავების პროცესი და ტრადიციები, მათ შორის შუა საუკუნეების მოჭიმული კერამიკისა, კერამიკოსის ხელობაზე ფოკუსირებით (Freestone, Gaimster, 1997).

რეგიონალური კვლევები მოიცავს ცალკეული ვრცელი ტერიტორიების – ისლამური სამყაროს, ევროპის, კავკასიის, ცენტრალური აზიის, ბიზანტიისა და აღმოსავლეთი ევროპის – კერამიკული მემკვიდრეობის კვლევის ასპექტებს. მათგან საყურადღებოა: „მოჭიმული კერამიკა სამარყანდიდან“, რომელიც ფოკუსირებულია ცენტრალური აზიის რეგიონის შუა საუკუნეების მოჭიმულ კერამიკაზე; არტურ ლეინის „კერამიკული

coloring glazes. In this respect, Khubaysh Tiflisi's accounts are more extensive. He presents recipes for producing 11 different glaze colors and names various complex mixtures of metals and minerals used to obtain these colors.

The study of glazed ceramics has received significant attention in both Georgian and foreign scientific circles. The first most systematic and widely known monograph devoted to the glazed ceramics of the Islamic world is Arthur Lane's "Early Islamic Pottery" (Lane, 1947). The author was a specialist in the field of ceramics at the Victoria and Albert Museum (London). There are many interesting catalogs and studies devoted to medieval artistic glazed ceramics in foreign popular science literature, which present information about samples kept in various major museums or regional museums of the world. Among them are general catalogs and reviews, regional studies, museum catalogs, archaeological catalogs and specialized studies.

Of the general catalogs the following are interesting: John W. Allan's "Medieval Islamic Pottery" (Allan, 1971), which presents a comprehensive study of Islamic glazed ceramics, its production, A detailed description of decoration and cultural significance; Oliver Watson's "Ceramics of the Islamic World" - with detailed descriptions of medieval examples (Watson, 2004); Ian Freestone and David Gaimster's "Ceramics in the Making: Ceramic Traditions", which describes the process and traditions of making ceramic wares, including medieval glazed pottery, with a focus on the craft of the potter (Freestone, Gaimster, 1997).

Regional studies cover aspects of the ceramic heritage of specific regions – the Islamic world, Europe, the Caucasus, Central Asia, Byzantium and Eastern Europe. Notable among them are: "Glazed Pottery from Samarkand", which focuses on medieval glazed pottery from the Central Asian region; Arthur Lane's "The Art of Ceramic Glazing in Islamic Culture" – a classic study of Islamic ceramics; David M. Gaimster's "Medieval Pottery in Britain, AD 900-1600", with descriptions of medieval British glazed pottery; "Italian Majolica" – a catalogue of medieval and Renaissance

მინანქრის ხელოვნება ისლამურ კულტურაში – კლასიკური კვლევითი ნაშრომი ისლამური კერამიკის შესახებ; დევიდ მ. გეიმსტერის „შუა საუკუნეების კერამიკა ბრიტანეთში, ახ. წ. 900–1600 წწ.“, შუა საუკუნეების ბრიტანეთის მოჭიქული კერამიკის ნიმუშების აღწერით; „იტალიური მაიოლიკა“ – შუა საუკუნეების და რენესანსის პერიოდის იტალიური მოჭიქული კერამიკის კატალოგი; „ბიზანტიური მოჭიქული კერამიკა“ – სხვადასხვა კატალოგები შუა საუკუნეების ბიზანტიური კერამიკისა და მიმდებარე რეგიონებზე მისი გავლენების ანალიზით; „სლავური შუა საუკუნეების კერამიკა“ – აღმოსავლეთ ევროპის მოჭიქული კერამიკის ტრადიციების აღწერით.

ძალზე საინტერესოა კატალოგები ბრიტანეთის მუზეუმის, მეტროპოლიტენის ხელოვნების მუზეუმის, ერმიტაჟის მუზეუმის, ყატარის ისლამური ხელოვნების მუზეუმის და სხვა მუზეუმებში დაცული მოჭიქული კერამიკის კოლექციების დახასიათებით.

ბოლოდროინდელი უცხოური პუბლიკაციებიდან ძალზე საყურადღებოა გამოცემა – სამეცნიერო სტატიების სპეციალიზებული ორენოვანი ორტომეული კრებული „X-XVIII საუკუნეების ხმელთაშუა და შავი ზღვის რეგიონის მოჭიქული კერამიკა“. გამოცემა ეძღვნება ბოლო ოცწლიანი პერიოდის ძალზე ვრცელი რეგიონის (დასავლეთ და აღმოსავლეთ ხმელთაშუაზღვისპირეთის, შავი ზღვისპირეთის, აღმოსავლეთ ევროპის, ცენტრალური აზიის, შორეული აღმოსავლეთის და ევრაზიის სტეპების ზონის ქვეყნები) მოჭიქული კერამიკის არქეოლოგიური მასალის შესწავლასა და უცნობი არქეოლოგიური კომპლექსების სამეცნიერო წრეების წინაშე წარდგენას. კრებულში გამოქვეყნებულია სხვადასხვა ქვეყნის მეცნიერთა კვლევის შედეგები, როგორიცაა საბერძნეთი, იტალია, ესპანეთი, საფრანგეთი, ბელორუსია, ბულგარეთი, ლიბანი, რუსეთი, რუმინეთი, სერბეთი, აზერბაიჯანი, აშშ, თურქეთიდან, უზბეკეთი და უკრაინა. დასაინათ, რომ ასეთ ყოვლისმომცველ გამოცემაში არ მოხვდა ქართველ მკვლევართა ნაშრომები. კერძოდ, მასალების ტიპოლოგია, ქრონოლოგია და ტოპოგრაფია; ნიმუშებზე გამოსახული ორნამენტისა და კომპოზიციების ანალიზი; დეკორირებისათვის საჭირო ინსტრუმენტები; ორნამენტაციის ცვლილების დინამიკა; მასალების მორფოლოგიური და ტექნოლოგიური თავისებურებები და სხვა მეტნაკლებად მნიშვნელოვანი საკითხები.

ასევე უაღრესად საინტერესოა ფირდავს აბდუხალიკოვის ნაშრომი „უზბეკეთის ხელოვნების შედეგები. კერამიკა“. გამოცემა წარმოად-

Italian glazed pottery; “Byzantine Glazed Ceramics” – various catalogs with an analysis of medieval Byzantine ceramics and its influence on the surrounding regions; “Slavic Medieval Ceramics” – with a description of the traditions of glazed ceramics in Eastern Europe.

Very interesting are the catalogs with descriptions of the collections of glazed ceramics kept in the British Museum, the Metropolitan Museum of Art, the Hermitage Museum, the Qatar Museum of Islamic Art and other museums.

Of recent foreign publications, the publication “Glazed Ceramics of the Mediterranean and Black Sea Region of the 10th-18th Centuries” is very noteworthy. The publication is dedicated to the study of the archaeological material of glazed ceramics from a very extensive region (Western and Eastern Mediterranean, Black Sea, Eastern Europe, Central Asia, the Far East and the steppe zone of Eurasia) over the last twenty years and to the presentation of unknown archaeological complexes to scientific circles. The collection publishes the results of research by scientists from various countries, such as Greece, Italy, Spain, France, Belarus, Bulgaria, Lebanon, Russia, Romania, Serbia, Azerbaijan, the USA, Turkey, Uzbekistan and Ukraine. It is a pity that the works of Georgian researchers were not published in such a comprehensive publication. Typology, chronology and topography of ceramic materials; analysis of the ornaments and compositions depicted on the samples; tools necessary for decoration; Dynamics of ornamentation change; morphological and technological features of materials and other more or less important issues.

Of the recent publications, Firdavs Abdukhalikov’s work “Masterpieces of Uzbek Art. Ceramics” is of great interest. The publication is a unique result of the five-year project “Cultural Heritage of Uzbekistan in World Collections” (Abdukhalikov, 2021). It presents a complete catalog of glazed ceramics collected from various museums and private collections around the world.

No less interesting and important is another recent publication – the illustrated monograph “Medieval Ganja Glazed

გენს ხუთწლიანი პროექტის – „უზბეკეთის კულტურული მემკვიდრეობა მსოფლიო კოლექციებში“, უნიკალურ შედეგს (**Abdukhalikov, 2021**). მასში წარმოდგენილია მსოფლიოს სხვადასხვა მუზეუმებიდან და კერძო კოლექციებიდან შეკრებილი მოჭიმული კერამიკის სრული კატალოგი.

არანაკლებ საინტერესო და მნიშვნელოვანია კიდევ ერთი უახლესი გამოცემა – ილუსტრირებული მონოგრაფია „შუა საუკუნეების განჯის მოჭიმული კერამიკა (აზერბაიჯანის ისტორიის ეროვნული მუზეუმის კოლექცია)“ რომელიც წარმოადგენს აზერბაიჯანის ისტორიის ეროვნულ მუზეუმში დაცული მოჭიმული კერამიკის კოლექციის ფუნდამენტურ მონოგრაფიულ კვლევას, თანდართულ ილუსტრირებულ ალბომთან ერთად (**Dostiyev, Iskanderova, 2024**).

შუა საუკუნეების ქართულ წერილობით ძეგლებში მოჭიმული კერამიკის დამზადების ტრადიციისა და ხერხების შესახებ, სამწუხაროდ, ცნობები არ მოიპოვება. გვაქვს მხოლოდ გვიანდელი, ვახტანგ VI-ის ნაშრომი „წიგნი ზეთების შეზავებისა და ქიმიისა ქმნის“, სადაც აღწერილია მინის შეღებვის მეთოდები და მიღების ტექნოლოგია, რომელთა ნაწილი ჭიქურების დამზადებაშიც გამოიყენებოდა (**ვახტანგ მეექვსე, 1981: 91, 156, 211, 255**). ვახტანგი, უმთავრესად, აღმოსავლურ ძეგლებს ეყრდნობა და მათგან აქვს ამოკრებილი სხვადასხვა ნივთიერებების დამზადების ხერხები.

ქართული მოჭიმული კერამიკის კვლევას გასული საუკუნის 30-იანი წლებიდან დაეთმო განსაკუთრებული ყურადღება. თავდაპირველად წარიმართა ეთნოგრაფიული ძიებები მეთუნეობისა და ჭურჭლის მოჭიქვის ხალხური ტრადიციების შესახებ, რომლის შედეგებმა მხოლოდ 40 წლის დაგვიანებით იხილა დღის სინათლე (**მასალე, 1979**).

აქედან მოყოლებული კერამიკული ნაკეთობის ჭიქურით დაფარვის ხალხური ტრადიციების კვლევას მრავალი ქართველი მეცნიერის მონოგრაფია და სამეცნიერო სტატია მიემდგნა.

ქართველთა სასიქადულოდ უნდა ითქვას, რომ არტურ ლეინის პირველი საყოველთაოდ ცნობილი მონოგრაფიის გამოცემის შემდეგ მალევე, მხოლოდ 2 წლის დაგვიანებით გამოქვეყნდა ლ. ბოჭორიშვილის მონოგრაფია „ქართული კერამიკა I, კახური“, რომელშიც აღწერილია კერამიკული წარმოების ისტორია კახეთში, ტრადიციულ წარმოებასთან დაკავშირებული ტერმინები, მოჭიქვის ტრადიციები და განხილულია კახური კერამიკის შესწავლის თვალსაზრისით საყურადღებო არქეოლოგიური ძეგლები (**ბოჭო-**

Ceramics (Collection of the National Museum of History of Azerbaijan)”, which is a fundamental monographic study of the collection of glazed ceramics kept in the National Museum of History of Azerbaijan, together with an accompanying illustrated album (**Dostiyev, Iskanderova, 2024**).

Unfortunately, medieval Georgian written sources do not contain information on the tradition or techniques of producing glazed ceramics. The only known source is the later work by Vakhtang VI, *The Book on Mixing Oils and Chemical Transformations*, which describes methods for coloring glass and the technology of producing pigments, some of which were also used in the production of glazes (**Vakhtang VI, 1981: 91, 156, 211, 255**). Vakhtang primarily relied on Eastern sources and collected various methods for making these substances from them.

Research into Georgian glazed ceramics began to receive special attention starting in the 1930s. Initially, ethnographic studies were conducted to investigate the folk traditions of pottery and glaze application on vessels. However, the results of these studies were only published 40 years later (**Materials, 1979**).

Since then, the study of traditional methods of glazing ceramic objects has been the subject of numerous monographs and scholarly articles by Georgian researchers

Since then, the study of traditional methods of glazing ceramic objects has been the subject of numerous monographs and scholarly articles by Georgian researchers.

Many Georgian scholars have devoted their monographs and scientific articles to the study of the cultural heritage of ceramics and folk traditions of covering products with glaze in our country. To the credit of Georgians, it should be said that shortly after the publication of Arthur Lane's first well-known monograph, L. Bochorishvili's monograph "Georgian Ceramics I, Kakhetian" was published with only a 2-year delay, in which the history of ceramic production in Kakheti, terms related to traditional production, glazing traditions, and archaeological sites of interest from the point of view of studying Kakheti ceramics are discussed (**Bochorishvili 1949**). In fact, this period is the starting point from which important

რიშვილი 1949). ფაქტიურად ეს პერიოდი ათ-ვლის საწყისი წერტილია, საიდანაც იწყება მნიშვნელოვანი კვლევები ქართული კერამიკის მართულებით. ერთ-ერთი ასეთი კვლევაა მკვლევარ ზ. მაისურაძის „ქართული მხატვრული კერამიკა XI-XIII სს (მაისურაძე 1953). ნაშრომში აღწერილია ქალაქ დმანისის არქეოლოგიური გათხრებით მოპოვებული კერამიკული მემკვიდრეობა, მოჭიქული კერამიკული ნაწარმის მიღების წესი, მხატვრულად შემკობის ხერხები და მეთოდები, ანგობიანი ნაწარმის ძირითადი მხატვრული სახეების ანალიზი.

ასევე საინტერესოა ს. ბედუკაძის პუბლიკაციები – სამეცნიერო ნაშრომები, კატალოგი თუ ილუსტრირებული ალბომი, მათ შორის გამოცემით: პუბლიკაციას „მოჭიქული ჭურჭლის წარმოებისათვის შიდა ქართლში“ და გამოკვლევა-ალბომს „საქართველოს ეთნოგრაფია: კერამიკა. მოჭიქული ჭურჭელი“ – მხატვარ-ეთნოგრაფის ნ. პ. ბრაილაშვილი დასურათებით. ავტორს მიმოხილული აქვს კერამიკული ჭურჭლის მოჭიქვისა და მოხატვის ხალხური ტრადიციები; ალბომში წარმოდგენილია მრავალი ხალხური კერამიკული ნაწარმის ნიმუში საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის ეთნოგრაფიის განყოფილების კერამიკის ფონდის კოლექციებიდან (ბედუკაძე, 1957, 1964).

შუა საუკუნეების ქართული მოჭიქული კერამიკისა და მეთუნეობის ისტორიის კვლევის საკითხში უდიდესი წვლილი მიუძღვის არქეოლოგ მარინა მიწიშვილს. მეცნიერს გამოქვეყნებული აქვს არაერთი მონოგრაფია და მრავალი სამეცნიერო სტატია სხვადასხვა პერიოდის არქეოლოგიური გათხრების შედეგად მოპოვებული კერამიკული მასალის კვლევის შესახებ; გამოწვლილვით აქვს შესწავლილი თბილისის სამხრეთ-აღმოსავლეთ საზღვართან – „განჯისკართან“ განლაგებული კერამიკული საწარმო; შემუშავებული აქვს მოჭიქული კერამიკის კლასიფიკაცია; ნუმისმატიკურ მასალასთან შეჯერების შედეგად დადგენილი აქვს სახელოსნოს არსებობის ქრონოლოგიური საზღვრები IX საუკუნიდან მონღოლთა შემოსევამდე (XIII ს. I ნახ.). მრავალმხრივი კვლევის საფუძველზე გამოთქმული აქვს მოსაზრება, რომ თბილისის სამხრეთ გალავნიდან ხელოსანთა და ვაჭართა უბანი (რაბათი) იყო განლაგებული (მიწიშვილი 1974, 1975, 1976, 1979)¹. მკვლევარს სიღრმისეულად აქვს შესწავლილი IX-X საუკუნეების მოჭიქული ჭურჭელი, XI-XII საუკუნეების ერთფერად მოჭიქული ჭურჭელი, XII-XIII საუკუნეების მრავალფერად მოჭიქული ჭურჭელი, XI-XIII საუკუნეების „მსხვილი“ და „წვრილი“ მოჭიქული

studies in the direction of Georgian ceramics begin. One such study is by researcher Z. Maisuradze's "Georgian Artistic Ceramics of the 11th-13th Centuries (Maisuradze 1953). The work describes the ceramic heritage obtained during archaeological excavations in the city of Dmanisi, the procedure for making glazed ceramic products, the methods and techniques of artistic decoration, and the analysis of the main artistic forms of engobe products.

S. Bedukadze's publications are also interesting – scientific papers, catalogs, and illustrated albums, among which we should highlight: the publication "On the Production of Glazed Vessels in Shida Kartli" and the research album "Ethnography of Georgia: Ceramics. Glazed Vessels" – illustrated by the artist-ethnographer N. P. Brailashvili. The author has reviewed the folk traditions of glazing and painting ceramic vessels; The album presents numerous samples of folk ceramic products from the collections of the Ceramics Fund of the Ethnography Department of the Georgian State Museum (Bedukadze, 1957, 1964).

Archaeologist Marina Mitsishvili has made a great contribution to the study of medieval Georgian glazed ceramics and the history of pottery. The scientist has published a number of monographs and many scientific articles on the study of ceramic material obtained as a result of archaeological excavations of various periods; she has studied in detail the ceramic factory located on the southeastern border of Tbilisi – "Ganjiskara"; she has developed a classification of glazed ceramics; as a result of comparison with numismatic material, she has established the chronological boundaries of the workshop's existence from the 9th century to the Mongol invasion (13th century, Fig. 1). Based on her multifaceted research, she has expressed the opinion that the artisans' and merchants' district (Rabat) was located from the southern wall of Tbilisi (Mitsishvili, 1974, 1975, 1976, 1979). The researcher has studied in depth glazed vessels of the 9th-10th centuries, single-colored glazed vessels of the 11th-12th centuries, multi-colored glazed vessels of the 12th-13th centuries, "large" and "fine" glazed vessels of the 11th-

ჭურჭელი და სხვა (მიწიშვილი 1967, 1969, 1998), (მიწიშვილი, 1985).

შუა საუკუნეების მოჭიმული კერამიკის შესწავლისათვის ძალზე მნიშვნელოვანია არქეოლოგიური მინდორაშვილის გამოკვლევები. სხვადასხვა პერიოდში განხორციელებული ხევის, კვეთრის, უფლისციხის, ძველი თბილისის არქეოლოგიური და სხვ. გათხრებისას აღმოჩენილი საკმაოდ მრავალფეროვანი და მრავალრიცხოვანი მოჭიმული არტეფაქტები მეცნიერს გამოწვლილვით აქვს დახასიათებული, დათარიღებული აქვს ისინი ურთიერთშედარებისა და სხვა მასალებთან შეჯერების საფუძველზე, გამოთქმული აქვს მოსაზრება მათი წარმომავლობის შესახებ, ასევე აღწერილი აქვს პოლიქრომული კერამიკის მოხატულობა (Mindorashvili, 1985), (მინდორაშვილი, 2005, 2007, 2008, 2010). მეცნიერის მიერ განხორციელებული მრავალმხრივი გამოკვლევები უდავოდ საინტერესო მასალას წარმოადგენს შემდგომი კვლევებისათვის.

საკვლევი თემატიკის თვალსაზრისით საინტერესოა მკვლევარების ცისანა კაკაბაძის (კაკაბაძე 1970), გ. რჩელიშვილის „ჭინვალის ნაქალაქარის გარეუბნის მოჭიმული ჯამები“ (რჩელიშვილი 1985), ვ. ჯაფარიძის „შუა საუკუნეების ქართული მოჭიმული კერამიკის თარიღის დაზუსტებისათვის“ (ჯაფარიძე 1998), ზ. თვალჭრელიძის „გარეჯის სამონასტრო გაერთიანების კერამიკის კვლევისათვის (დოდოს რქის მოჭიმული ჯამები)“ (თვალჭრელიძე 2003-04) ნაშრომები, რომლებშიც არქეოლოგიური გათხრებითა თუ შემთხვევით მოპოვებული არტეფაქტების – კერამიკისა და მოჭიმული ჭურჭლის ფრაგმენტების, განხილვასა და ანალიზთან ერთად ამა თუ იმ კუთხისათვის დამახასიათებელი ჭიქურის შეკაზმვის – საჭიქურე „წამლის“ დამზადებისა და დამუშავების წესების აღწერილობაც არის წარმოდგენილი.

საკვლევი თემატიკისათვის უმნიშვნელოვანესია პროფესორ ომარ ლანჩავას ხელმძღვანელობით 1984-2010 წლებში ქუთაისის ნაქალაქარზე ჩატარებული არქეოლოგიური ექსპედიციების დროს მოპოვებული მასალები: კერამიკული სახელოსნოს ნაშთი, კერამიკის გამოსაწვავი ქურები, ქვის სამეთუნეო ჩარხი, კერამიკის წარმოების ამსახველი სხვადასხვა ნივთები, ჭიქურიანი კერამიკის ფრაგმენტები და სხვ. (ლანჩავა, 1996, 2007, 2010).

ინტერესს მოკლებული არ არის ასევე, სხვადასხვა კონფერენციებსა და სიმპოზიუმებზე წარდგენილი მოხსენებები: თ. არჩვაძე „მოჭიმული ჭურჭლის ერთი სახეობის შესახებ ფეოდალურ

13th centuries, and others (Mitsishvili, 1967, 1969, 1998, 1985).

The research of archaeologist David Mindorashvili is very important for the study of medieval glazed ceramics. Archaeological excavations carried out in different periods in Khevi, Kveteri, Uplistsikhe, Old Tbilisi, etc. The scientist has described in detail the rather diverse and numerous glazed artifacts discovered during the excavations, dated them based on mutual comparison and correlation with other materials, expressed an opinion about their origin, and also described the painting of polychrome ceramics (Mindorashvili, 1985, 2005, 2007, 2008, 2010). The multifaceted research carried out by the scientist undoubtedly represents interesting material for fulfilling the tasks of the ongoing project.

In terms of research topics, it is interesting to note the works of researchers Tsisana Kakabadze (Kakabadze, 1970), G. Rcheulishvili “Glazed Bowls of the Suburbs of the City of Zhinvali” (Rcheulishvili, 1985), Vakhtang Japaridze “For the Clarification of the Date of Medieval Georgian Glazed Ceramics” (Japaridze, 1998), Z. Tvalchrelidze’s “Research on the Ceramics of the Gareji Monastic Association (Glazed Jars of Dodo’s Horn)” (Tvalchrelidze 2003-2004) works, in which, along with the discussion and analysis of artifacts – fragments of ceramics and glazed vessels – found during archaeological excavations or by chance, a description of the rules for the production and processing of glazes – glaze “medicines” characteristic of a particular region are presented.

The materials obtained during the archaeological expeditions conducted in the Kutaisi suburbs under the leadership of Professor Omar Lanchava in 1984-2010 are of great importance for the research topic: the remains of a ceramic workshop, ceramic kilns, a stone grinding wheel, various items depicting ceramic production, fragments of glazed ceramics, etc. (Lanchava 1996, 2007, 2010).

The reports presented at various conferences and symposiums are also of interest: T. Archvadze “On a Type of Glazed Vessel in Feudal Georgia” (Archvadze 1967), B. Jorbenadze, M. Margvelashvili, G. Rcheulishvili “Polychrome ceramics from the Aragvi Gorge” (Jorbenadze et al., 1985);

საქართველოში“ (არჩვაძე, 1967), ბ. ჯორბენაძე, მ. მარგველაშვილი, გ. რჩეულიშვილი „პოლიქრომული კერამიკა არაგვის ხეობიდან“ (ჯორბენაძე და სხვ., 1985); ბესარიონ ჯორბენაძის „ქრონიკა და ინფორმაცია“ (ჯორბენაძე, 1986), რ. რამიშვილისა და, ბ. ჯორბენაძის „პოლიქრომული კერამიკა კვეტერასა და ხორნაბუჯში გათხრებიდან, (რამიშვილი, ჯორბენაძე 1985); მ. სინაურიძე ქცია-მაშავერის ხეობის პოლიქრომული მოჭიქული კერამიკა (ბოლნისის მხარის მასალებზე დაყრდნობით)“ (სინაურიძე, 1985).

ბოლოდროინდელი პუბლიკაციებიდან უმნიშვნელოვანესია ნონა კარციძის ნაშრომები: სადოქტორო დისერტაცია „შუა საუკუნეების მოჭიქული კერამიკა ქუთაისიდან“ და მონოგრაფია „მოჭიქული ჭურჭლის წარმოების ისტორია“ (ქარციძე 2010, 2010 a), – მოჭიქული კერამიკის ქუთაისური კოლექციის სიღრმისეული ანალიზით.

ბოლო გამოცემებიდან განსაკუთრებით აღსანიშნავია ანოტირებული სამეცნიერო ალბომი-გამოკვლევა „კერამიკული ნაკეთობანი შუა საუკუნეების საქართველოში. საქართველოს ეროვნულ მუზეუმის კოლექციებიდან“, ავტორ-შემდგენელი ნოდარ ბახტაძე. ნაშრომში წარმოდგენილი ნიმუშები, შემთხვევითი მონაპოვრების გარდა, XX-XXI საუკუნეებში სხვადასხვა რეგიონების ნაქალაქარებისა და ნასოფლარების, სასახლეების, ქარვასლა-ქულბაქების, ეკლესიების, სამონასტრო კომპლექსების, თავდაცვითი ნაგებობებისა და სხვა ძეგლების არქეოლოგიური კვლევა-ძიების შედეგად არის მოპოვებული. ამ ნაკეთობათაგან ზოგიერთი გათხრებით გამოვლენილ კერამიკულ სახელოსნოთა ნაშთების ტერიტორიაზე აღმოჩენილი, ნახევარფაბრიკატებთან, საწარმოო მოწყობილობებთან და ხელსაწყოებთან ერთად (ბახტაძე 2013).

მოჭიქული კერამიკის კვლევის თვალსაზრისით საინტერესოა მკვლევარ კ. ქამადაძის ნაშრომები: „გვიანი შუასაუკუნეების ერთფერად მოჭიქული კერამიკა გონიო-ავსაროსიდან“ სხვადასხვა წლებში გონიოს ციხის ტერიტორიაზე აღმოჩენილი, ერთფერად მოჭიქული ნაწარმის აღწერით და მისივე პუბლიკაცია „მარმარილოსებრი“ მოჭიქული კერამიკა სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ძეგლებიდან“ (ქამადაძე, 2014, 2016), რომელშიც განხილულია გონიოსა და ბათუმის ციხეებზე აღმოჩენილი „მარმარილოსებრი“ დეკორით შემკული მოჭიქული ჯამები.

საინტერესოა, ასევე ნაშრომი ზ. ბრაგვაძის და სხვათა ავტორობით, რომელშიც წარმოდგენილია ზემო იმერეთის ნაქალაქარ ითხვისის არქეოლოგიური კვლევის დროს აღმოჩენილი მოჭიქული კერამიკისა და „ჭიქურის მინაბაძების“ ფრაგ-

Besarion Jorbenadze's "Chronicle and Information" (Jorbenadze, 1986), R. Ramishvili, B. Jorbenadze "Polychrome ceramics from excavations in Kvetera and Khornabuji, (Ramishvili, Jorbenadze 1985); M. Sinauridze Polychrome glazed ceramics from the Ktsia-Mashaveri Gorge (based on materials from the Bolnisi region)" (Sinauridze, 1985).

Among the recent publications, the most important is Nona Kartsidze's doctoral dissertation "Medieval Glazed Ceramics from Kutaisi" and the monograph "History of Glazed Pottery Production" (Kartsidze 2010, 2010 a), which presents an in-depth analysis of the Kutaisi collection of glazed ceramics.

Of particular note among recent publications are the following, the annotated scientific album-research "Ceramics in Medieval Georgia. From the Collections of the Georgian National Museum", author-compiler Nodar Bakhtadze, is particularly noteworthy. The samples presented in the work, in addition to accidental finds, were obtained as a result of archaeological research and exploration of settlements and settlements, palaces, caravanserais, churches, monastery complexes, defensive structures and other monuments in various regions in the 20th-21st centuries. Some of these items were found in the territory of the remains of the ceramic workshop revealed by excavations, along with semi-finished products, production equipment and tools (Bakhtadze 2013).

From the point of view of research into glazed ceramics, K. Kamadadze's works are interesting: "Late Medieval Monochrome Glazed Ceramics from Gonio-Apsaros", describing monochrome glazed products discovered in different years on the territory of the Gonio fortress, and his own publication "Marble-like" Glazed Ceramics from the Monuments of South-Western Georgia" (Kamadadze 2014, 2016), which discusses glazed jars decorated with "marble-like" decor found on the fortresses of Gonio and Batumi.

Also interesting is the work by Z. Bragvadze and others - "Itkhvisi City Site", which discusses fragments of glazed ceramics and "glaze imitations" discovered during the archaeological research of the city of Itkhvisi in Upper Imereti. (Bragvadze et al., 2021: 17).

მენტები (ზრაგვაძე და სხვები, 2021: 17).

კიდევ მრავალ საინტერესო ნაშრომზე შეიძლება საუბარი, ეს საკითხი ხომ მრავალმხრივია და ფაქტიურად ამოუწურავი. არსებული ლიტერატურის ანალიზმა აჩვენა, რომ ქართული სამეცნიერო წრეების წინაშე წარდგენილი არ არის მოჭიქული კერამიკის ორნამენტის ანალიზი, მისთვის დამახასიათებელი ელემენტები, სახეები, მოტივები, სტილისტური და კომპოზიციური თავისებურებები, განვითარების ეტაპები და მათი შედარება სხვა ძეგლებზე გამოსახულ ორნამენტებთან. ეს მით უფრო ეხება ქუთაისურ მოჭიქულ კერამიკას, რადგან ის ფაქტიურად არ არის ჩაშვებული სამეცნიერო მიმოქცევაში და ჯერ კიდევ ელოდება სააშკარაოზე გამოტანას.

There are many more interesting works that can be mentioned, as this issue is multifaceted and virtually inexhaustible. An analysis of the existing literature has shown that the Georgian scientific community has not been presented with an analysis of the ornamentation of glazed ceramics, its characteristic elements, patterns, motifs, stylistic and compositional features, stages of development and their comparison with the ornaments depicted on other monuments. This is especially true of Kutaisi glazed ceramics, since they have not actually entered scientific circulation and are still waiting to be brought to light.

მოჭიქული კერამიკის დამზადების თავისებურებანი

Features of manufacturing of glazed ceramics

თიხის დამუშავებისა და კერამიკის მოჭიქვის პროცესი ემყარება ნედლეული მასალის ბუნების საფუძვლიან ცოდნას. ის საკმაოდ შრომატევადი საქმიანობაა და მისი დამზადების სრული ციკლი ერმანეთისაგან სრულიად განსხვავებულ, რამდენიმე პროცესს შეიცავს.

საზოგადოდ, ხელოსნობის ამ სახეობაში ნაკეთობის შექმნის სრული ციკლი სხვადასხვა კულტურებისა და ხალხებისათვის ერთმანეთის მსგავსია, მაგრამ ამავდროულად, მრავალი განმასხვავებელი ნიშნით ხასიათდება და ლოკალური თავისებურებებით გამოირჩევა. რაც არც არის გასაკვირი – რადგან, სხვადასხვა დასამზადებლად საჭირო ნედლეული, სხვადასხვა ეთნიკური ტრადიციები და განსხვავებულია საზოგადოების განვითარების პირობები თუ სხვა ეთნოლოგიური ასპექტები. ყველა ხალხის ტრადიციებში კერამიკული ნაკეთობის დამზადებისა და გაფორმების წესში კარგად არის არეკლილი მათი კულტურული მახასიათებლები და ტექნოლოგიური შესაძლებლობები, ადგილობრივი მეთოდები, სამეურნეო და საოჯახო ყოფა, რწმენა-წარმოდგენები და სხვა ეთნოლოგიური ნიუანსები. ამავდროულად სხვადასხვა რეგიონის კერამიკული სახელოსნოების არქეოლოგიური გათხრების დროს დადასტურებულია აგებულით თითქმის იდენტური გამოსაწვავი ქურები, გამოსაწვავად საჭირო მოწყობილობანი, შესაკაზმი მასალები, მზა ნაკეთობები, ნახევარფაბრიკატები და წუნდებული მასალები.

საქართველო მდიდარია მხატვრული კერამიკული ნაწარმის დასამზადებლად საჭირო ნედლეულით. აქ არაერთგან მოიპოვება ჭიქურისთვის საჭირო მასალებიც, რომელთა გამოყენებას მეთუნე ოსტატების მიერ მრავალსაუკუნოვანი ისტორია აქვს. **ვახუშტი** ბაგრატიონი თავის ნაშრომში „აღწერა სამეფოსა საქართველოსი“ ასახელებს 36 საბადოს, რომელთა უმეტესობა იმჟამად მოქმედი იყო. მათ შორის ასახელებს სწორედ იმ წიაღისეულს, რომლებიც გამოიყენებოდა ფერადი ჭიქურის მისაღებად ძველ საქართველოში, ესენია: რკინის (ხუთი საბადო), სპილენძის (სამი საბადო), ლაჟვარდის (ორი საბადო), ტყვიის საბადოები და ჭიქურის დასამზადებელი სხვა მასალები: მთის ბროლი (გამჭვირვალე კვარცი, კაჟბადი,

The process of processing clay and glazing ceramics is based on a thorough knowledge of the nature of the raw material. It is a rather laborious activity, and the full cycle of its production includes several processes.

In general, the full cycle of creating a product in this type of craft is similar for different cultures and peoples, but at the same time it is characterized by many distinctive features and is distinguished by local features. Which is not surprising - because the raw materials needed for production are different, ethnic traditions are different, and the conditions of cultural development and other ethnological aspects are different. Tradition Traditionally widespread techniques of making and decorating ceramic products clearly reflect the cultural characteristics and technological capabilities of the population of a particular region ally widespread techniques of making and decorating ceramic products clearly reflect the cultural characteristics and technological capabilities of the population of a particular region. At the same time, archaeological excavations of ceramic workshops in different regions have confirmed almost identical firing kilns, firing equipment, materials for casting, finished products, semi-finished products and defective materials.

Georgia is rich in raw materials for the production of artistic ceramic products. There are also many sources of glaze materials, the use of which by master potters has a centuries-old history. **Vakhushti** Bagrationi in his work “Description of the Kingdom of Georgia” names 36 deposits, most of which were active at that time. Among them, he names precisely those minerals that were used to obtain colored glazes in ancient Georgia, namely: iron (five deposits), copper (three deposits), lapis lazuli (two deposits) and lead deposits. Other materials for making

იგივე სილიციუმი), მანგანუმი, თავგმარილა (იგივე ალუბასტრი – მთის ქანი, თაბაშირის თეთრი წვრილმარცვლოვანი ნაირსახეობა) და სხვ.

მოჭიმული კერამიკის დამზადების პროცესში უმნიშვნელოვანესი მასალაა თავად ჭიქური, ანუ ჭურჭელზე გადასავლები ადვილდნობადი მინისებური ნივთიერება, რომლის დამზადება ტექნიკურად საინტერესოა და მნიშვნელოვანი, რადგან სწორედ ეს პროცესი განაპირობებს კერამიკის საბოლოო იერსახესა და თვისებებს.

ტერმინი „ჭიქური“ ჭიქას უკავშირდება. ძველ ქართულ წერილობით ძეგლებში „ჭიქა“ შუშის, მინის შინაარსის გამოსახატავად იხმარებოდა. სულხან-საბას განმარტებით, „ჭიქა არის კაჟთა მიერ გამოდნობილი ჭურჭელი“. ჭიქური წარმოადგენს კერამიკულ ნაკეთობაზე გამოწვით დამაგრებულ 0,15-0,3 მმ. სისქის მინისებრ ფენას.

ჭიქურის კაჟმს რამდენიმე აუცილებელი მოთხოვნა წაყენებოდა:

- მკვრივად და მტკიცედ შეუერთდეს ნაწარმის ზედაპირს, არ ამკრეს და არ დაიზაროს;
- არ იყოს დენადი და არ ჩამოიღვაროს ნაწარმის ზედაპირიდან (როდესაც ჩამოღვენთვა არ არის გათვალისწინებული მხატვრულად გაფორმებაში);
- არ იხსნებოდეს წყალში და მჟავებში.

ამ მოთხოვნების შესრულებისათვის წინასწარ უნდა იქნას გარკვეული, როგორც ჭიქურის, ისე საკეცე მასის გაფართოებისა და შეკუმშვის კოეფიციენტი, რომელზეც დამყარებულია ჭიქურისა და კეცის ერთმანეთთან შეკავშირების საკითხი. იმ შემთხვევაში თუ ჭიქურის შეკუმშვის კოეფიციენტი უფრო დიდია, ვიდრე კეცისა, გაციებისას ჭიქური უფრო მეტად შეიკუმშება, ვიდრე კეცი და მოჭიმულ ზედაპირზე გაჩნდება ნაბზარები. მეორე მხრივ, კი როდესაც ჭიქურის გაფართოებისა და შეკუმშვის კოეფიციენტი უფრო ნაკლებია, ვიდრე კეცისა, მაშინ კეცი უფრო შეიკუმშება და გაციებისას მოხდება ჭიქურის აბურცვა და აცვენა. აქედან გამომდინარე, ჭიქურის ნაკეთობის ზედაპირიდან ჩამოღვრის თავიდან ასაცილებლად და იდეალური ჭიქურის მისაღებად ჭიქურისა და კეცის კოეფიციენტი კარგად უნდა იყოს მონახული, ანუ აუცილებელია ჭიქურის დნობადობა იყოს კეცის შესაბამისი. შედეგად მიიღება მტკიცე ჭიქური, კრიალა, სუფთა და ლამაზი ზედაპირით (მაისურაძე, 1953: 8).

გამოწვის ტემპერატურის მიხედვით ჭიქური შეიძლება იყოს ძნელდნობადი და ადვილდნობადი. ძნელდნობადი ჭიქურებისათვის მასალებად იხმარება წმინდად დაფქვილი კვარცი ან სილა, მინდვრის შპატი, პეგმატიტი, კირ-შპატი, ცარცი ან მარმარილო და კაოლინი ან თიხა, ასეთ ჭი-

glaze are also found here: rock crystal (transparent quartz, flint, also known as silicon), manganese, rock salt (also known as alabaster – a mountain rock, a white fine-grained variety of gypsum), etc.

The most important material in the process of making glazed ceramics is the glaze itself, that is, the glassy substance that is easily transferred to the vessel. The production of which is technically interesting and important, because it is this process that determines the final appearance and properties of the ceramic.

The term glaze is related to glass; in ancient Georgian written monuments, “glass” was used to express glass, glass content. According to Sulxhan-Saba, “glass is a vessel melted by flints”. Glaze is a 0.15-0.3 mm thick glassy layer attached to the ceramic product by firing.

Several necessary requirements were imposed on the glaze coating:

- It should adhere tightly and firmly to the surface of the product, not peel off or crack;
- It should not be fluid and should not flow from the surface of the product (when flow is not provided for in the artistic decoration);
- It should not dissolve in water and acids.

To meet these requirements, the coefficient of expansion and contraction of both the glaze and the sintering mass, on which the issue of bonding the glaze and sintering is based, must be determined in advance. If the coefficient of contraction of the glaze is greater than that of the sintering, the glaze will contract more than the sintering during cooling and cracks will appear on the glazed surface. On the other hand, when the coefficient of expansion and contraction of the glaze is less than that of the sintering, then the sintering will contract more and the glaze will bubble and peel off during cooling. Therefore, in order to prevent the glaze from falling off the surface of the ware and to obtain an ideal glaze, the coefficient of the glaze and sintering must be well controlled, that is, it is necessary for the melting point of the glaze to correspond to the sintering. The result is a strong glaze clear, clean and beautiful surface (Maisuradze, 1953: 18).

Depending on the firing temperature, glazes

ქურს ხმარობენ უმთავრესად ფაიფურზე და მკვრივ ნაწარმზე. ადვილდნობადი ქიქურები, რომლებიც ღარიბია კაჟირმჟავით და მდიდარი ტუტეებით და სხვა ფუძეებით, უმთავრესად იხმარებიან ფოროვან ნაწარმზე, ჭურჭლეულობისათვის და აგურ-კრამიტის მრეწველობაში.

ქიქურის საფუძველს უმეტესად თიხა წარმოადგენს. ნებისმიერი წარმოშობის თიხები მეტ-ნაკლები ოდენობით შეიცავენ იდეალურ თიხას, ანუ თიხანივთიერებას. დანარჩენი თიხის მასაში სხვადასხვა მინარევები შედის: სილიციუმის დიოქსიდი, ალუმინის ოქსიდი, რკინის ჟანგი და ქვეჟანგი, კალციუმის კარბონატი (ცარცი, კირი, მარმარილო), მაგნეზიტი, მინდვრის შპატის სახეობები (კალიუმის, ნატრიუმის და კალციუმის) და სხვ. (ფიცხელაური, 1954:6; კინჭურაშვილი, 2011:16).

ქიქურის დასამზადებლად მთის ბროლი (კვარცი, კვარციტული ქვიშა), მანგანუმი და კაჟი გამოიყენებოდა. მთის ბროლის ნაცვლად, ძველთაგან, მზა მინის გამოყენებაც ხდებოდა. ქიმიური შემადგენლობით ის შიძლება მრავალგვარი იყოს (ალუმინსილიკატური და ალუმინობორსილიკატური). ჩამოთვლილი კომპონენტების გარდა ქიქურის უცილებელი ინგრედიენტია ტყვიის ნაცარი და კალა. ტყვიის ნაცარი სილიციუმის ორჟანგთან ერთად იძლევა მარტივ ქიქურს.

არსებობს უფერული ანუ გამჭვირვალე და ფერადი ანუ გაუმჭვირვალე ქიქური. შუა საუკუნეებში საქართველოში ფერადი ქიქურის დასამზადებლად გამოიყენებოდა სხვადასხვა ლითონის ჟანგეულები, ესენია 3 ძირითადი შემდგენელი ნივთიერება – რკინის, სპილენძისა და მარგანეცის ჟანგეულები:

- რკინის ჟანგი და ქვეჟანგი, რომელთაგან პირველი იძლევა ყვითელ, მეორე – მწვანე ფერს;
- სპილენძის ჟანგი, იძლევა მწვანე და მოლურჯო-მომწვანო ფერს;
- მანგანუმის ჟანგი, იძლევა ყავისფერს, იისფერს და სხვა მუქ ფერებს;
- კობალტის ჟანგის იძლევა ლურჯ ფერს. მისი გამოყენება მოგვიანებით დაიწყო (Гехт, Керамика, 1938:136-139, Орлов, 1931:38).

ქიქურის მინარევის მომზადებისათვის ყველა კომპონენტი წმინდად იფქვებოდა და ერთმანეთში გულდასმით ერეოდა – ერთგვაროვანი ფხვნილის მიღებამდე, რომელსაც შემდეგ წყალში ხსნიდნენ (ზოგ შემთხვევაში გაწურვაც ხდებოდა). მიღებული თხევადი მასა გამოიყენებოდა ნაკეთობაზე გადასავლებად, ან რბილი ფუნჯით წასასმელად.

ქართულ კერამიკაში ყველაზე ფართოდ გავრცელებული იყო გამჭვირვალე ქიქურები, ჯერ

can be refractory and easy-to-fuse. For refractory glazes, finely ground quartz or silt, feldspar, pegmatite, chert, chalk or marble, and kaolin or clay are used as materials. Such glazes are used mainly on porcelain and dense products. Easy-to-fuse glazes, which are poor in silicates and rich in alkalis and other bases, are used mainly on porous products, for pottery, and in the brick and tile industry.

The basis of glaze is mostly clay. Clays of any origin contain a greater or lesser amount of ideal clay, or clay substance. The rest of the clay mass includes various impurities: silicon dioxide, aluminum oxide, iron rust and suboxide, calcium carbonate (chalk, lime, marble), magnesite, types of feldspar (potassium, sodium and calcium), etc. (Pitskhelauri, 1954:6; Kintsurashvili, 2011:16). To make glaze, rock crystal (quartz, quartzite sand), manganese and flint were used. Instead of rock crystal, from ancient times, ready-made glass was also used. It can be of various chemical composition (aluminosilicate and aluminoborosilicate). In addition to the listed components, lead ash and tin are indispensable ingredients of glaze. Lead ash together with silicon dioxide gives a simple glaze.

There are colorless or transparent and colored or opaque glazes. In the Middle Ages, various metal oxides were used to make colored glazes in Georgia, these are 3 main coloring substances - iron, copper and manganese oxides:

- Iron rust and suboxide, the first of which gives a yellow color, the second - green;
- Copper rust, gives a green and bluish-green color;
- Manganese rust, gives brown and purple and other dark colors;
- Later, cobalt rust began to be used, which gives a blue color. (Gekht, Ceramics, 1938:136-139, Orlov, 1931:38).

To prepare the glaze mixture, all components were finely ground and carefully mixed together until a uniform powder was obtained, which was then dissolved in water (sometimes strained). The resulting liquid mass was used to apply

ერთი იმიტომ, რომ ადვილად მიიღებოდა, რადგან ტყვიის ჭიქური ადვილად დნობადია და უფრო იოლი დასამზადებელი. მისი მიღება ყველა პრიმიტიულ საწარმოში შეიძლებოდა და მეორეც იმიტომ, რომ კალის ჟანგი ყოველთვის ძვირი იყო, რაც იმთავითვე აძვირებდა ჭიქურის და მასადასამე, ნაწარმის ღირებულებასაც.

მოჭიქული კერამიკული ნაკეთობის ტრადიციული მეთოდებით შექმნის სრული ციკლი შემდეგი შედგება ეტაპებისაგან: კერამიკული მასალის (თიხისა და ჭიქურის) მომზადება, ნაწარმის ფორმირება, შრობა, გამოწვა, ზედაპირის დამუშავება-შემკობა, საბოლოო გამოწვა. ყოველი ეტაპი ზედმიწევნით ოსტატობას, მოთმინების უნარსა და საკმაოდ დროს მოითხოვს.

კერამიკული მასალის მომზადება. ნედლეულის (თიხის) შერჩევა, დაქუცმაცება, შერევა და პლასტიკური „ცომის“ მომზადება მოხელთ. ძველი მეთოდი ოსტატები სხვადასხვა ფუნქციური დანიშნულების კერამიკული ნაკეთობებისათვის განსხვავებული ფიზიკურ-ქიმიური თვისებების ნედლეულ მასალას იყენებდნენ: სამშენებლო კერამიკისათვის (აგური, კრამიტი, მილი) ქვიშანარევ, მსხვილმარცვლოვან, დაბალი პლასტიკურობის მქონე თიხას, საოჯახო კერამიკისთვის – მინარევებისგან თავისუფალ, წვრილმარცვლოვან, მაღალი პლასტიკურობის თიხას (**მაისურაძე, 1953: 14-15**). კერამიკული ნედლეულის (თიხისა და ჭიქურის) მომზადება თიხის თვისებების ზედმიწევნით ცოდნასთან ერთად ოსტატისაგან მოითხოვდა დახელოვნებასა და მტკიცედ შემუშავებულ ჩვევებს. ის პასუხისმგებელი იყო, რომ ნაკეთობისათვის შერჩეული თიხა კარგად განლექილი ყოფილიყო, ანუ წყალში დალექვის შედეგად არასაჭირო კომპონენტები სრულად გამოცლოდა და მხოლოდ ამის შემდეგ მომხდარიყო ნაკეთობის ფორმირება.

ნაწარმის ფორმირება. კერამიკულ ნაწარმს აყალიბებენ პლასტიკური ფორმირების მეთოდით, სამეთუნეო მორგვის გამოყენებით, ან ხელით გამოძერწვის მეთოდით. ნაკეთობა შეიძლება იყოს ღია (ჯამი, ფაილა, თასი, ლანგარი და სხვ.) ან დახურული ფორმის (ხელადა, სურა, დოქი, ჭინჭილა და მისთ.);

შრობა. გამოწვამდე დაყალიბებული ნაკეთობა აუცილებელია გაშრეს, იმისათვის, რომ ნაწარმს მიეცეს საჭირო მექანიკური სიმყარე. გაშრობა ასევე, ხელს უწყობს დეფორმაციისა და დაზიანების თავიდან აცილებას; შემშრალ ნაკეთობაზე ხდება ანგობის ან წერნაქის ფაფისებური მასის დატანა.

გამოწვა. ფორმირებული ნედლეული ნაკეთობის საწყისი გამოწვა აუცილებელია ფორმის ფიქსა-

to the product or to apply with a soft brush. The most widespread in Georgian ceramic production are transparent glazes, firstly because they were easy to obtain, since lead glaze is easily melted and easier to manufacture. It could be obtained in all primitive factories, and secondly because tin rust was always expensive, which immediately increased the cost of the glaze and, therefore, the cost of the product.

The complete cycle of creating glazed ceramic products using traditional methods consists of the following stages: preparation of ceramic material (clay and glaze), shaping of the product, drying, firing, surface treatment and decoration, and final firing. Each stage requires meticulous craftsmanship, patience, and a lot of time.

Preparation of ceramic material. Selection of raw material (clay), crushing, mixing and preparation of plastic “dough” with a kneader. Ancient potters used raw materials with different physicochemical properties for ceramic products of various functional purposes: for construction ceramics (bricks, tiles, pipes) sand-mixed, coarse-grained, low-plasticity clay, for household ceramics – free of impurities, fine-grained, high-plasticity clay (**Maisuradze, 1953:14,15**). Preparation of ceramic raw (clay and glaze) materials required the master to have a thorough knowledge of the properties of clay, skill and firmly developed habits. The clay selected for the product had to be well precipitated, that is, unnecessary components had to be removed as a result of precipitation in water and only then the product could be formed.

Product Formation. Ceramic products are formed by the method of plastic molding, using a mold, or by hand sculpting. The product can be open (jar, file, bowl, platter, etc.) or closed (khelada, sura, doki, chinchila, etc.);

Drying. The molded product must be dried before firing in order to give the product the necessary mechanical strength. Drying also helps prevent deformation and cracking; a viscous mixture of engobe, or „tsernaqi“ (opaque, matte red pigment made from iron-rich clay), is applied to the dried ceramic piece.

ციისათვის – გასამყარებლად. წვის პროცესში თიხის „სხეულის“ სტრუქტურა ყალიბდება, რომელიც მის ტექნიკურ თვისებებს განსაზღვრავს. მაგალითად: ფორიანობა, მექანიკური სიმყარე და ა.შ. ამ ეტაპზე წვის ტემპერატურა 800–850°C -ია;

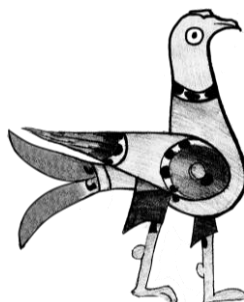
ზედაპირის დამუშავება-შემკობა. ამ ეტაპზე ხორციელდება პროდუქტის გაფორმება – ანგობირება, საღებავით მოხატვა, გრავირება, ამოღარვა და ა.შ.; სწორედ ამ დროს ხდება წინდაწინ მომზადებული პიგმენტების შემცველი თხევადი ჭიქურით ნაკეთობის ზედაპირის თანაბრად დაფარვა. ღია ფორმის ჭურჭელს ჭიქური გადაეფლება ზედა, წაღმა ზედაპირზე. ცილინდრული ფორმის ღია ჭურჭელი ჭიქურით ორივე მხარეს დაიფარება. დახურული ფორმის ჭურჭლებს, როგორც წესი ჭიქური გარედან გადაეფლება, ზოგ შემთხვევაში კი შესაძლოა შიგნიდანაც გამოეფლოს;

საბოლოო გამოწვა. მხატვრული კერამიკული ნაკეთობის დამზადებისას იყენებენ ორჯერად წვას, იშვიათად კი ერთჯერადსაც. ერთჯერადი გამოწვისას ნაწარმს შრობის შემდეგ მოჭიქვენ და მერე გამოწვავენ. დამუშავების ასეთ მეთოდს ხშირად სქელკედლიან ნაწარმზე იყენებენ. ორჯერადი წვის დროს ნახევარფაბრიკატს თავდაპირველად გამოწვავენ გამყარების, ფორმის ფიქსაციის მიზნით; შემდგომ მას შეამკობენ, მოჭიქვენ და ჭიქურის ფენის გაშრობიდან მალევე ხელახლა, საბოლოოდ გამოწვავენ. მეორედ გამოწვისას ტემპერატურა უფრო მაღალია და 960–1050°C წარმოადგენს. ამ დროს ჭიქური დნება და წარმოქმნის გამძლე შუშის ფენას, რის შედეგადაც ნაკეთობა იძენს დამახასიათებელ ბზინვარებას და დეკორატიულობას. გამოწვის დროს ზედმიწევნით უნდა იქნას დაცული გამოწვის რეჟიმი, რადგან ზედმეტ ტემპერატურაზე ჭიქური იწყებს ჩამოდვარას, დაბალზე – ჭიქური რჩება გამოუწვავი და საკვებთან შეხებისას მისგან გამოიყოფა მძიმე მეტალები, უპირველესად, ტყვია.

Firing. The initial firing of the molded raw product to fix the shape - to harden it. During the firing process, the structure of the clay “body” is formed, which determines its technical properties. For example: porosity, mechanical strength, etc. The firing temperature is 800–850°C;

Surface treatment-decoration. At this stage, the product is decorated - engobe, painting, engraving, embossing, etc.; It is at this time that the surface of the product is evenly covered with a liquid glaze containing pigments prepared in advance. Open-shaped vessels are glazed on the upper and lower surfaces. Open cylindrical vessels are glazed on both sides. Closed-shaped vessels are usually glazed on the outside, and in some cases, they may also be glazed on the inside.

Final firing. In the manufacture of artistic ceramic products, double firing is used, rarely even single firing. During single firing, the product is glazed after drying and then fired. This processing method is often used on thick-walled products. During double firing, the semi-finished product is first fired to harden and fix the shape; then it is decorated, glazed and shortly after the glaze layer dries, it is fired again for the final time. During the second firing, the temperature is higher and is 960–1050°C. At this time, the glaze melts and forms a durable glass layer, as a result of which the product acquires a characteristic shine and decorativeness. At this time, the firing mode must be strictly observed, because at too high a temperature the glazes begin to flow, at a low temperature the glaze remains unfired and when it comes into contact with food, heavy metals, primarily lead, are released from it.

მოჭიმული კერამიკის შემკობის ხალხური ტრადიციები

Folk traditions of Glazed Ceramics' surface decoration

მოჭიმული კერამიკული ჭურჭლის იერსახეზე, სტილსა და ვიზუალურ ეფექტურობაზე გარკვეულწილად გავლენას ახდენს ზედაპირის დამუშავების მეთოდი, კერძოდ, დეკორირების ტექნიკა – შემკობის ხერხები და ორნამენტის სახეები. კერამიკული ნაკეთობის ზედაპირის შემკობის პროცესი საწყისი დამუშავებისა და მხატვრული გაფორმებისაგან შედგება.

საწყისი დამუშავება ანგობირებას ან წერნაქით დაფარვას გულისხმობს. თავდაპირველად, დეფექტის დაფარვის, სიგლუვის მინიჭებისა და ესთეტიკური სახის გაუმჯობესების მიზნით დაყალიბებულ და შემშრალ (ტყავის სიმაგრემდე შემშრალ) ნაკეთობას განსხვავებული ფერის ფაფისებური სუსპენზიით ფარავდნენ. ამისათვის გამოიყენებოდა ანგობი და წერნაქი. ანგობი წმინდა ფხვნილადქცეული თეთრი, ან მოვარდიფრო თიხის ხსნარია, ხოლო წერნაქი – რკინის მაღალი შემცველობის წითელი თიხისა. სულხან საბას განმარტებით – „წერნაქი ესე წითელი სახატავია“. წერნაქიანი საღებავების პალიტრა საკმაოდ მრავალფეროვანია. ნაკეთობაზე გადავლებული ან ფუნჯით დატანილი ანგობის ან წერნაქის ფაფისებური მასის ფენა ზუსტად თანაბარი სისქის უნდა ყოფილიყო. ანგობირებულ ან წერნაქიან ნაკეთობას ჯერ ჰაერზე შეაშრობდნენ, მერე ქურაში გამოწვავდნენ. გამოწვისას კერამიკული მასა და ფაფისებური მასა (ანგობი ან წერნაქი) ერთმანეთს მიეკვროდა და ნაწარმის იერის გაუმჯობესებაც ხდებოდა. ანგობირებული ზედაპირი ფონს წარმოადგენდა შემდგომი მხატვრული გაფორმებისათვის. აღსანიშნავია, რომ ანგობირება კერამიკული ნაკეთობის შემკობის ყველაზე სტაბილური ფორმა, ხოლო წერნაქით დაფარვა კი ყველაზე ძველი; ჩვენი ქვეყნის ტერიტორიაზე აღმოჩენილი, წერნაქით დაფარული და მოხატული ჭურჭლის უადრესი ნიმუშები ძვ. წ. II ათასწ. შუა ხანებით თარიღდება და ის თრიალეთის ყორღანებშია

The appearance, style and visual effectiveness of glazed ceramic vessels depend to a certain extent on the surface treatment method, namely, the decoration technique - decoration methods and types of ornamentation. The process of decorating the surface of a ceramic product consists of primary firing and artistic decoration.

Primary processing involves coating with engobe or coating with an aqueous solution of red clay, the so-called tsernaqi. Initially, in order to cover defects, give smoothness and improve the aesthetic appearance, the molded and dried product (dried to the hardness of leather) was coated with a mushy suspension of different colors. For this, engobe and tsernaqi were used. Engobe is a solution of pure powdered white or pink clay, and tsernaqi is a red clay with a high iron content. According to Sulxhan Saba, "tsernaqi is a red drawing." The palette of tsernaqi paints is quite diverse. The layer of mushy mass of engobe or tsernaqi, applied to the product or with a brush, should be as even as possible. Engobed or painted ware was first air-dried, then fired in a kiln. During firing, the ceramic mass and the flaky mass (engobe or tsernaki) adhered to each other, and the appearance of the product was also improved. It is worth noting that engobed is the most stable form of decorating ceramic products, and painting with tsernaqi is the oldest; the earliest samples of painted and painted vessels discovered in our country date back to the middle of the 2nd millennium BC and were found in the Trialeti burial mounds. In Georgia, due to the scarcity of kaolin (white clay), the

მიკვლეული. საქართველოში, კალინების (თეთრი თიხის) სიმცირის გამო კერამიკულ წარმოებაში უმეტესად წერნაქით დაფარვის ტექნიკა იყო გავრცელებული. შუა საუკუნეებში წერნაქის ტექნიკით იღებდნენ იაფფასიან და იმავდროულად ხარისხიან, მხატვრულად გამართულ ნაწარმს.

მხატვრული გაფორმება. მხოლოდ ამის შემდეგ, ანგობირებულ ფონზე, ხდებოდა ნაკეთობის დეკორირება და სხვადასხვა მოტივებით შემკობა. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ თავად **მოჭიქურება** კერამიკული ნაკეთობისა უკვე წარმოადგენს მის შემკობას, ანუ გაფორმებას და ის შესაძლოა დარჩეს ჭურჭლის ერთადერთ დეკორატიულ ელემენტად, ყოველგვარი დამატებითი ორნამენტირების გარეშე. მხატვრული გაფორმებისა და დეკორირებისათვის სხვადასხვა ხერხი იყო გამოყენებული. ოსტატს შეეძლო ერთი რომელიმე გამოყენებინა, ან ამ ხერხების კომბინაციით მიღებული სხვადასხვა ვარიაციისთვის მიემართა. ეს ხერხებია:

ანგობით მოხატვა – ანგობის სითხის სქელი მონასმის საშუალებით ნაკეთობაზე ზოლების დატანა, ან გეომეტრიული თუ მცენარეული ორნამენტების გამოსახვა, გარშემო თავისუფალი, მოუხატავი ფონის დატოვებით. ამ სახით მომზადებულ ნაკეთობაზე გადავლებდნენ რომელიმე სადა ფერის – ცისფერ, მწვანე ან სოსნისფერ ჭიქურს და გამოწვავდნენ. ანგობირებით მოხატვა შიშველ კეცზეც ხდებოდა;

„გრაფიტოს“, გრაფირების, ანუ ამოკაწვრის მეთოდი – ბასრი, მახვილწვერიანი ინსტრუმენტით ნედლ ანგობზე ორნამენტების ამოკაწვრა შიშველი კეცის ზედაპირამდე ჩაკვეთით. ამოკაწრულ ორნამენტში სქლად ჩადვრილი ჭიქური მუქ ფერს იღებდა, ამოუკაწრავი ფონი კი მასთან შედარებით ღია ფერისა რჩებოდა;

ამოკვეთის ე.წ. რეზერვაციის, მეთოდი – ანგობიან ნაკეთობაზე ამოკაწვრით შესრულებული ორნამენტის ირგვლივ არსებული ანგობის ფენის მთლიანად ამოღება (აფხეკა) წითელი კეცის გამოჩენამდე. ამ ხერხით მიიღებოდა თეთრი ანგობის რელიეფური ორნამენტი, წითელი კეცის ფონზე. ჭიქურის გადავლებისა და გამოწვვის შემდეგ ამოღებულ ადგილებზე, ანუ ორნამენტის ფონზე, ფერადი ჭიქური უფრო მუქ ელფერს იძენს, ხოლო ორნამენტების ზევიდან გამჭვირვალე ხდება. რის შედეგადაც იქმნება შთაბეჭდილება, რომ ჭურჭელი ორფერად არის მოჭიქურებული. ამ მეთოდით სხვადასხვაფერად მოჭიქული ჭურჭლის მიღებაც იყო შესაძლებელი: ორნამენტებს ღებავდნენ მუქი ტონის ფერებით, ირგვლივ თავისუფალ ფონს ფუნჯის გამო-

technique of painting with tsernaqi was most common in ceramic production. In the Middle Ages, cheap and at the same time high-quality, artistically beautiful products were produced using the tsernaqi technique.

Artistic decoration. Only after the above-described processes were the items decorated and adorned with various motifs on an engobed background. The next stage is the decoration of the product and its decoration with various motifs. It should be noted that the glazing of a ceramic product itself already represents its decoration, or embellishment, and it may remain the only decorative element of the vessel, without any additional ornamentation. Various methods were used for artistic decoration and decoration:

Painting with engobe – painting stripes on the product using a thick layer of engobe liquid, or depicting geometric or plant ornaments, leaving a free, unpainted background around it. A glaze of any plain color – blue, green or lilac-colored – was applied to the product prepared in this way and fired; Painting with engobes was also done on bare clay;

“Graffito”, or the method of scratching – scratching ornaments on raw glaze with a sharp, pointed instrument down to the bare surface of the clay. The thickly poured glaze in the incised ornament took on a dark color, while the background remained relatively light in color;

Cutting, the so-called reservation method – the complete removal (scraping) of the incised layer around the incised ornament on an incised ware until the red glaze appeared. This method produced a relief ornament of white incised on a red glaze background. After the glaze was transferred and fired, the colored glaze on the removed areas, i.e. the background of the ornament, acquired a darker shade, while it became transparent above the ornaments. As a result, the impression is created that the vessel is glazed in two colors. This method also made it possible to obtain glazed pottery in various colors: the ornaments were painted in dark tones, and the surrounding free background was painted with light colors using a brush, as a

ყენებით ღებავდნენ ღია ფერებით, რის შედეგადაც გამოწვის შემდეგ ჭურჭლის ორნამენტები ღია ფონზე მკვეთრ მოხაზულობას და მუქ ელფერს იძენდა.

მოხატვის მეთოდი – ფერადი საღებავებით, ფუნჯის ე. წ. კალმის, გამოყენებით, თეთრანგობიან ჭურჭლის ზედაპირზე სხვადასხვა ფერის ნახატის გამოსახვა. კალმის (ფუნჯის) დასამზადებლად იყენებდნენ ვირის ფაფარს, ცხენის ძუას, კამეჩის ან თხის ბეწვს. ასევე, სხვადასხვა თვითნაკეთ ფუნჯებს და ჯოხზე დახვეულ ბამბას. გამოყენებული საღებავები, ძირითადად, თეთრი ანგობის საფუძველზე იყო დამზადებული. ყველაზე ხშირად იყენებდნენ ყვითელ, მწვანე და ყავისფერ საღებავებს;

ფერადი მოჭიქურება – ანგობირებული ან მხატვრულად შემკული ნაკეთობის სხვადასხვა ფერის ჭიქურით დაფარვა და გამოწვა. ზოგჯერ ფერადჭიქურიანი მოხატულობის გამოწვა ხდებოდა ანგობის გამოწვასთან ერთად (პირველადი გამოწვა). ამ დროს ფერადი ჭიქურების დნობის ტემპერატურა უფრო მაღალი უნდა იყოს, ვიდრე საბოლოოდ გადასავლები ჭიქურისა, წინააღმდეგ შემთხვევაში ეს უკანასკნელი გახსნის და ჩამოღვრის ფერად ჭიქურს. ზოგჯერ ჭრელ-ჭიქურიანი ზედაპირის მისაღებად ნაკეთობაზე დაიტანებოდა ადვილად დნობადი ჭიქურები. მაღალ ტემპერატურაზე ადვილად დნობადი ჭიქურები იწყებდნენ ჩამოღვრას, მექანიკურად შეერეოდნენ ერთმანეთს და ამგვარად მიიღებოდა ჩამოღვრილჭიქურიანი ნაწარმი ანუ „ჩამოღვრთილი“ სახეები;

კომბინირებული ხერხი – ანგობით მოხატვა-საღებავებით გაფერადება; ანგობით მოხატვა-ფერადად მოჭიქურება; ამოკაწვრა-საღებავებით გაფერადება; ამოკაწვრა-ფერადად მოჭიქურება; ამოკაწვრა-ამოფხეკა; ამოკაწვრა-ამოფხეკა-საღებავებით გაფერადება; ამოკაწვრა-ამოფხეკა-ფერადად მოჭიქურება.

კერამიკული ნაკეთობის ფორმის, დანიშნულებისა და ზომის გათვალისწინებით ოსტატი შემკულობის სხვადასხვა ხერხს იყენებდა. ჭურჭლის ამავე ნიშნებს ის მკაცრად უფარდებდა შემკულობის სხვადასხვაგვარ ორნამენტულ მოტივებსაც, რაც კერამიკულ ნაკეთობას კიდევ უფრო მეტ მხატვრულ გამომსახველობას ანიჭებდა, ვიზუალურად ეფექტურსა და მიმზიდველს ხდიდა.

როგორც უკვე აღვნიშნეთ, თითოეულმა კულტურამ და რეგიონმა ძველთაგანვე შეიმუშავა ორნამენტული სახეებისა და მოტივების საკუთარი სტილი და ტრადიციები.

ორნამენტი არ არის ხელოვნურად გამოგო-

result of which, after firing, the pottery ornaments acquired sharp outlines and a dark shade on a light background;

Painting with colored paints, using a brush, the so-called pen – depicting a drawing of different colors on the engobed surface of the pottery with a brush. Donkey fluff, horsehairs, buffalo or goat hair were used to make the pen (brush). Also, various homemade brushes and cotton wound on a stick were used. The paints used were mainly made on the basis of white glaze. The most commonly used were yellow, green and brown paints;

Colored glazing – covering and firing an engobed or artistically decorated ware with different colored glazes. Sometimes the colored glaze painting was fired together with the engobed firing (primary firing). The melting temperature of these colored glazes must be higher than the final melting temperature of the glaze, otherwise the latter would open and flow off the colored glaze. Sometimes, to obtain a variegated surface, easily melting glazes were applied to the ware. At high temperatures, easily melting glazes began to flow off, mechanically mixing with each other, and thus variegated ware, or “glazed” faces, were obtained;

Combined method – using various decoration techniques: painting with engobe-colored paints; painting with engobe-colored glaze; engraving-colored paints; engraving-colored glaze; engraving-reservation; engraving-reservation-colored paints; engraving-reservation-colored glaze.

Depending on the shape, purpose and size of the ceramic product, the master used different methods of decoration. He strictly limited the same signs of the vessel to various motifs of decoration. This gave the ceramic product even more artistic expression, making it visually effective and attractive.

As already mentioned, each culture and region has developed its own style and traditions of ornamental forms and motifs since ancient times. Ornament is not an artificially invented artistic form, it is a kind of specific phenomenon. Its main forms are created by nature. Since time

ნილი მხატვრული ფორმა, ის ერთგვარი სპეციფიკური ფენომენია. მისი ძირითადი ფორმები ბუნების მიერ არის შექმნილი. უხსოვარი დროიდან ბუნებრივი ფორმები, ~~არაფორმები~~ გარემოში არსებული მოხაზულობები (ფრინველთა და ცხოველთა, ნაფეხურები, ფუტკრის ფიჭა, კრისტალები და სხვ.) პირველყოფილ ადამიანში უკვე აღძრავდა რიტმული გამოსახულების შექმნის სურვილს. სხვადასხვა მასალების – ქვის, ხის, ძვლის, ქსოვილის, ლითონისა თუ თიხის, დამუშავებისას, მათზე, პრიმიტიული ინსტრუმენტების გამოყენებით, გამოყავდა განმეორებადი სახეები და სწორედ ეს იყო დასაბამი. იმ შორეული ეპოქიდან არ შეწყვეტილა ორნამენტის განვითარება-სრულყოფისა და დახვეწის მცდელობები. ადამიანმა ძველთაგანვე მოახდინა ორნამენტის სქემატიზება და შესამკობი ობიექტის დანიშნულებასთან მჭიდროდ დაკავშირება--დაქვემდებარება, მიანიჭა მას შინაგანად დასრულებული და მთლიანი იდეურ-მხატვრული შინაარსი. ორნამენტის საშუალებით მან შეძლო საგნის ესთეტიკური ღირებულების გამოხატვა.

კერამიკული ჭურჭლის შემკობა მჭიდროდაა დაკავშირებული სხვადასხვა საზოგადოების ისტორიულ ტრადიციებთან და ხელოვნებასთან. დეკორირების მოტივები და ორნამენტის სახეები განსხვავებულია გეოგრაფიული რეგიონების, სტილის, წარმოების ტექნიკისა და კულტურების მიხედვით და თვალნათლივ ასახავს ამა თუ იმ ხალხის მხატვრული გეოვნებისა და სტილის მრავალფეროვნებას.

მოჭიქული კერამიკის ორნამენტის სახეები.

მოჭიქული კერამიკის ორნამენტის ყველაზე მეტად გავრცელებული სახეებია:

გეომეტრიული ორნამენტი – იქმნება მარტივი ან რთული გეომეტრიული ფორმებისაგან, როგორიცაა წრეები, სამკუთხედები, კვადრატები, რომბები, ხაზები, გეომეტრიული ბადეები.

ყვავილოვან-მცენარეული ორნამენტი – სხვადასხვა მცენარეული მოტივებით ყვავილებით, ფოთლებით, ღეროებით, ტოტებით, ყლორტებით შექმნილი რეალისტური ან სტილიზებული გამოსახულება.

ზოომორფული ორნამენტი – იქმნება ცხოველებისა და ფრინველების ფიგურებით. ძირითადად გამოისახება ლომები, ვეფხეები, გველეშაპები, არწივები, ხოხბები, მტრედები და სხვ.

ანთროპომორფული ორნამენტი – სრულდება ადამიანის (წმინდანის, მითოლოგიური გმირის და სხვ.) გამოსახულებით.

კალიგრაფიული, იგივე ეპიგრაფიკული ორნამენტი – დეკორატიული ელემენტები იქმნება არაბული ხელნაწერი ასოების, სიტყვების

immemorial, natural forms, surrounding outlines (birds and animals, footprints, honeycombs, crystals, etc.) have already aroused in primitive man the desire to create rhythmic images. When processing various materials - stone, wood, bone, fabric, metal or clay, using primitive tools, repetitive forms were drawn on them, and this was the beginning. Since that distant era, attempts to develop, perfect and refine the ornament have not ceased. Since ancient times, man has schematized the ornament and closely connected it with the purpose of the decorated object, giving it an internally complete and complete ideological and artistic content. Through the ornament, he was able to express the aesthetic value of the object.

The decoration of ceramic vessels is closely linked to the historical traditions and art of various societies. The motifs of decoration and the types of ornamentation vary according to geographical regions, styles, production techniques, and cultures, and clearly reflect the diversity of artistic tastes and styles of a particular people.

Types of glazed ceramic ornament.

Glazed ceramic ornament is very diverse. The type of ornament depends on many different factors. It varies depending on geographical regions, styles, traditions, production techniques and cultures. The most common types of glazed ceramic ornament are:

Geometric ornament – created from simple or complex geometric shapes, such as circles, triangles, squares, rhombuses, lines, geometric grids.

Floral-vegetable ornament – a realistic or stylized image of various plant motifs with flowers, leaves, stems, branches, twigs.

Zoomorphic ornament – created from figures of animals and birds. Lions, tigers, dragons, eagles, pheasants, pigeons, etc. are mainly depicted.

Anthropomorphic ornament – is completed with the image of a person (saint, mythological hero, etc.).

Calligraphic, also known as epigraphic ornament – decorative elements are created using Arabic handwritten letters, words and

სა და ფრაზების გამოყენებით. ხშირია ბრძნული გამონათქვამები, ციტატები ყურანიდან ან პოეტური ფრაზები.

აბსტრაქტული ორნამენტი – დეკორატიული მოხატულობა იქმნება ისეთი აბსტრაქტულ ფორმების და ხაზების საშუალებით, რომლებსაც არ აქვთ მკაფიოდ განსაზღვრული ფორმა, მაგრამ ქმნიან საინტერესო და უნიკალურ ნიმუშებს.

ზემოაღწერილი ორნამენტები მხოლოდ რამდენიმეა იმ მრავალი მოტივიდან, რომლებიც შეიძლება გამოყენებულ იქნას მოჭიქული ჭურჭლის დეკორირებისას. კერამიკოსი-ოსტატები ხშირად მიმართავდნენ ექსპერიმენტებს სხვადასხვა მოტივების კომბინაციით და ქმნიდნენ საინტერესო და მიმზიდველ მოტივებს თავიანთი ნაკეთობისათვის.

ქუთაისური მოჭიქული კერამიკის ნიმუშები დეკორირებულია მრავალფეროვანი ორნამენტით. მიუხედავად იმისა, რომ ფრაგმენტებზე ზოგჯერ შეუძლებელია სიუჟეტისა და მოტივის სრულად წარმოდგენა, ერთი რამ დაბეჯითებით შეიძლება ითქვას – დეკორირებისას ოსტატები იყენებდნენ ორნამენტული მოტივების ტრადიციულ კომპლექტს და მთელ კომპოზიციას უთანხმებდნენ ჭურჭლის სახეობასა და ფორმას. აქ გვხვდება განმეორებადი მოტივებით – გეომეტრიული (ზოლები, რგოლები, კონცენტრული წრეები, სპირალური მრუდები, ოვალები. ურთიერთმკვეთი ხაზები, კლავნილები, Z ასო-ნიშნები), მცენარეული (სტილიზებული ფოთლები, ყვავილები, რტოები, ნაყოფები); მცენარეულ-გეომეტრიული; ზოომორფული (სხვადასხვა ფრინველები, თევზები, მტაცებელი ცხოველები), აბსტრაქტული ორნამენტებითა და სიმბოლური ნიშნებით (რელიგიური, მზის დისკო და ბორჯღალი) შემკული მოჭიქული ჭურჭელი.

განმეორებადი მოტივები ძირითადად სიმეტრიულადაა განლაგებული. ორნამენტის ელემენტების ზომები და პროპორციები ჰარმონიულ შესაბამისობაშია ჭურჭლის ფორმასთან.

ხაზგასმით უნდა აღინიშნოს ქუთაისური კერამიკის ფერთა შესანიშნავი ჰარმონიის შესახებ. გვხვდება ჭურჭელი გაუმჭვირვალე – უფრო ან ფერადი ჭიქურით. ფერადი ჭიქურებისათვის გამოყენებული იყო მწვანე, ჭაობისფერი, მდოგვისფერი, ჩალისფერი, უნაბისფერი, ყავისფერი, ღვიძლისფერი, სოსნისფერი საღებავი. ჭიქურით დაფარვის ხელოვნება მთელი რიგი თავისებურებებით ხასიათდება. ნაკეთობაზე ჭიქურის გადავლებისას კეცის ზედაპირამდე ჩაკვეთით ამოკაწრულ და ამოკვეთილ (ამოფხე-

phrases. Wise sayings, quotes from the Quran or poetic phrases are often used.

Abstract ornament – decorative painting is created using abstract shapes and lines that do not have a clearly defined shape, but create interesting and unique patterns.

The above-described ornaments are just a few of the many motifs that can be used to decorate glazed vessels. Master ceramists often experimented with combinations of various motifs and created interesting and attractive motifs for their products.

Glazed ceramics from Kutaisi are decorated with a variety of ornaments. Although it is sometimes impossible to fully represent the plot and motif on the fragments, one thing can be said with certainty - when decorating, the masters used a traditional set of ornamental motifs and coordinated the entire composition with the type and shape of the vessel. Here we find glazed vessels decorated with repeating motifs - geometric (stripes, rings, concentric circles, spiral curves, ovals, intersecting lines, curls, Z - letter sign), plant (stylized leaves, flowers, branches, fruits); plant-geometric; zoomorphic (various birds, fish, predatory animals), abstract ornaments and symbolic signs (religious, solar disc and leprechaun).

Repetitive motifs are mainly arranged symmetrically. The sizes and proportions of the elements of the ornament are in harmonious correspondence with the shape of the vessel.

It should be emphasized about the excellent harmony of colors of Kutaisi ceramics. The glaze is mainly opaque, colorless or colored. Green, marsh, mustard, light blue, straw, brown, liver, yellow colored paints were used for colored glazes. The art of glazing is characterized by a number of features. When applying glaze to the product, the glaze, thickly poured into the engraved and carved (scraped) ornaments, took on a dark color, as a result of which an interesting color gradation was created. Kutaisi glaze mostly combines two colors - light and dark green. It is noteworthy that each craftsman seems to obey the common rules prevailing at his time, popular motifs (painting with white

კილ) ორნამენტებში სქლად ჩაღვრილი ჭიქური გამრობის შემდეგ მუქ ფერს იღებდა, რის შედეგადაც საინტერესო ფერთა გრადაცია წარმოიქმნებოდა. ქუთაისურ ნაკეთობებში უმეტესად გამოიყენებოდა ღია და მუქი მწვანე ფერის ჰარმონიულ შეხამება. ფერთა შერჩევისა და შეხამების შესახებ საუბრისას უნდა აღინიშნოს, რომ ყოველი ხელოსანი, როგორც ჩანს ემორჩილება თავისი დროისათვის გაბატონებულ საერთო წესებს, პოპულარულ მოტივებს (თეთრი ანგობით მოხატვა და მწვანედ მოჭიქვა).

ორნამენტული დეკორით შემკული მოჭიქული კერამიკის წარმოების აღმავლობის პერიოდი რამდენიმე საუკუნე გაგრძელდა. ქუთაისის მხარეში VIII საუკუნის ბოლოდან დაწყებული ხელოსნობის ეს დარგი განვითარების პიკს XII-XIII საუკუნეებში აღწევს. ეს პერიოდი „აფეთქების ხანაა“ მოჭიქული კერამიკის ისტორიაში. ამ პერიოდის შემდეგ, პოლიტიკური ვითარების გართულების შედეგად გამოწვეული ძნელბედობის გამო, დარგმა დაქვეითება განიცადა. მხატვრული შემკობის შემცირების კვალდაკვალ გამოჩნდა შედარებით მოუხეშავად ნაძერწი და მოუჭიქავ-შეუღებავი, ადგილობრივი უბრალო თიხის ნაწარმი – ტლანქი კეცით, რომელიც დამუშავებისა და გაფორმების ხარისხით მკვეთრად ჩამორჩება VIII-XIII საუკუნეების ნაკეთობებს. მზადდება, ასევე მოჭიქული ჭურჭლის ე. წ. „იმიტაცია“. XIII ს-ის შემდეგი პერიოდის არქეოლოგიურ მონაპოვრებში საკმაოდ მცირეა ადგილობრივად დამზადებული დეკორირებული ნაკეთობების წილი, სამაგიეროდ, ხშირია იმპორტირებული ნიმუშები – თხელკედლიანი, თეთრკეციანი ფაიანსის ჭურჭელი, თუმცა ფაიანსის ადრეული ნაწარმი ქუთაისში დადასტურებულია XI საუკუნეშიც.

engobe and glazing with green).

The flourishing period of the production of glazed ceramics decorated with ornamental decor lasted for several centuries. This branch of craftsmanship, which began in the Kutaisi region at the end of the 8th century, reached its peak in the 12th-13th centuries. This period is the “explosive period” in the history of Kutaisi glazed ceramics. After this period, due to the complication of the political situation, the industry experienced a decline. In archaeological finds after the 13th century, the share of locally made decorated glazed pottery is quite small, but imported samples – thin-walled, white-crested faience – are common, although early faience products are attested in Kutaisi in the 11th century. In the wake of the decline in artistic decoration, relatively roughly sculpted and unglazed-unpainted, local plain clay products appeared, which are significantly inferior in terms of processing and decoration to the products of the 8th-13th centuries. The so-called “imitation” of glazed pottery is also produced. In the archaeological finds of the period after the 13th century, the share of locally made decorated wares is quite small, instead, imported samples are common – thin-walled, white-flecked faience vessels, although early faience products are also attested in Kutaisi in the 11th century.

რას გვითხვით არქეოლოგიური მასალები

What do archaeological materials tell us?

მოჭიქული კერამიკის დამზადებისა და დეკორირების ტრადიციები უცხო არ იყო შუა საუკუნეების ქუთაისისათვის.

ქუთაისის მხარეში ამ პერიოდში დარგის აღმავლისა და ახალი ტექნოლოგიების დანერგვისათვის ყველა პირობა იყო შექმნილი. ცხადია, რომ ქუთაისელი მეთუნეები ადრევე დაეუფლნენ იმ სიახლეებს, რომელიც თითქმის საყოველთაო მოვლენად იქცა VIII საუკუნის ბოლოდან, როდესაც უკვე შემოვიდა გამოყენებითი ხელოვნების ახალი სახეობა მოჭიქული ჭურჭლისა და სამშენებლო კერამიკის სახით. სწორედ აქედან იწყება ქუთაისური მოჭიქული კერამიკის, როგორც სოციალური ჭურჭლის, დამკვიდრება. მისი მომხმარებელი თავდაპირველად უპირატესად სოციალურად წარჩინებული მოსახლეობა იყო. სავარაუდოა, რომ უფრო მოგვიანებით მოჭიქული კერამიკა მოსახლეობის ფართო მასებშიც გავრცელებულიყო (ქარციძე, 2010: 4). ამ პერიოდში ქუთაისის მხარეში კერამიკის წარმოების აღმავლობას დიდძალი არქეოლოგიური მონაპოვარი ადასტურებს. არქეოლოგიური კვლევები ხანგრძლივი დროის მანძილზე ხორციელდებოდა პროფ. ომარ ლანჩავას თაოსნობითა და უშუალო ხელმძღვანელობით. კვლევებით აღმოჩენილი მასალა შესაძლებლობას იძლევა დავასკვნათ, რომ ქუთაისის ნაქალაქარის ტერიტორიაზე ამ პერიოდში (VIII-XI სს.) ფუნქციონირებდა კერამიკული სახელოსნოები და მზადდებოდა, როგორც სამშენებლო კერამიკა, ისე მოჭიქული კერამიკის ჭურჭელი. ამ სახელოსნოების სრულყოფილად დახასიათება დაზიანების გამო შეუძლებელია. სავარაუდოა, რომ ზოგიერთი მათგანი ფართომასშტაბიანი საქალაქო სახელოსნო იყო, ზოგიც მცირე ფორმის ინდივიდუალურ საწარმოს წარმოადგენდა. აქ ფართომასშტაბიანი სამეთუნეო საწარმოს არსებობის კვალი ჯერ კიდევ IV-V საუკუნეებიდან იკვეთება – ნაქალაქარის ციტადელის სამხრეთ

The traditions of making and decorating glazed ceramics were not foreign to medieval **Kutaisi**.

In the Kutaisi region during this period, all conditions were created for the development of the industry and the introduction of new technologies. It is clear that the Kutaisi potters early mastered the innovations that became almost universal from the end of the 8th century, when a new type of applied art in the form of glazed pottery and construction ceramics was introduced. This is where the establishment of Kutaisi glazed pottery as a social vessel begins. Initially, its consumers were mainly the socially prominent population. It is likely that glazed pottery spread to the wider population later (Kartsidze, 2010: 4). The development of ceramic production in the Kutaisi region during this period is confirmed by a large number of archaeological finds. Archaeological research was carried out for a long time by Prof. Under the supervision and direct guidance of Omar Lanchava. The material discovered during the research allows us to conclude that ceramic workshops functioned on the territory of the Kutaisi city during this period (VIII-XI centuries) and both construction ceramics and glazed ceramic vessels were produced. It is impossible to fully characterize these workshops due to damage. It is likely that some of them were large-scale city workshops, while others were small-scale individual enterprises. Traces of the existence of a large-scale pottery enterprise here can be seen as early as the IV-V

ფერდობზე. შიდაქალაქის დასავლეთ ნაწილში კონტრფორსებიან კედელთან, დედაბურჯსა და დიდ დარბაზს შორის უფრო მოგვიანო პერიოდის, VIII-XI საუკუნეების ფართომასშტაბიანი კერამიკის სახელოსნო უბნის ნაშთი იქნა აღმოჩენილი. აქ განლაგებული ყოფილა კერამიკის გამოსაწვავი 6 ქურა. იქვე დედაბურჯთან აღმოჩნდა კარგად განლეპილი, ნედლი თიხის შტაპელი მზა ნედლეული ჭურჭლის გამოსაყვან-გამოსამერწად. წარმოების ხანგრძლივ ფუნქციონირებაზე მეტყველებს ამ ტერიტორიაზე დიდი რაოდენობით დაფიქსირებული მძლავრი ნახანძრალი, ნახშირ-ნაცროვანი ფენა. ნახანძრალ ფენებში – 50 მ. სიღრმეზე მრავლად იყო ჭიქურიანი კერამიკის ფრაგმენტები და ნაღვენთები: ცისფერჭიქურიანი ჯამები – გამოყვანილი ქუსლით, ნაკაწრით შესრულებული ორნამენტისანი ზედაპირით; სხვადასხვა ფერის ჭიქურით (მწვანე, თეთრი, ყვითელი და შავი კოპლები) დაფარული ფრაგმენტები; ღია ყავისფერჭიქურიანი, მოზრდილი ზომის ჯამის პირ-გვერდის ფრაგმენტი აღმოჩნდა ყვითელ-მწვანე ორნამენტებით; ქვის როდინის ნატეხი, სავარაუდოდ, ჭიქურის დასაფქველი მოწყობილობის ნაწილი. ამავე ტერიტორიაზე, სხვადასხვა პერიოდში, შემთხვევითი მონაპოვარის სახითაც მრავლად იქნა აღმოჩენილი კერამიკის წარმოების ამსახველი მასალები: თიხის სამფეხა ზედადგარი, სოლის ფრაგმენტი, ჭიქურში ამოვლებული ქვის ფრაგმენტები, ჭიქურის ხელსაფქვავის სანაყები, კერამიკის წიდეები და სხვ. აღმოჩენილი მასალების ანალიზი იძლევა საშუალებას – დავასკვნათ, რომ სახელოსნო ფუნქციონირებდა საკმაოდ ხანგრძლივი დროის განმავლობაში. ძირითადად არსებობის ორი პერიოდი შეიძლება გამოიყოს: VIII-IX საუკუნეები და X-XI საუკუნეები. იგი განადგურებული ჩანს „დიდი თურქობის“ დროს, XI საუკუნის 80-იან წლებში. ანალოგიური სახელოსნო-საწარმო სავარაუდოდ გელათის სამონასტრო კომპლექსთანაც არსებობდა (Kartsidze, 2023: 137).

არქეოლოგიური კვლევის შედეგად მოპოვებული მასალა ამჟამად, ქუთაისის სახელმწიფო ისტორიულ მუზეუმშია დაცული და არქეოლოგიური კოლექციების მნიშვნელოვანი შემადგენელი ნაწილია.

მოჭიქული კერამიკის ეს მონაპოვარი საყურადღებოა ჯერ ერთი იმიტომ, რომ მდიდარი წყაროა, როგორც თავად კერამიკული ხელოსნობის სპეციფიკური მახასიათებლების, ისე მხატვრული დიზაინისა და ორნამენტის განვითარების პრინციპების შესასწავლად; მეორეც – შეუძლია სრულად უპასუხოს მრავალ კითხვას, რომლე-

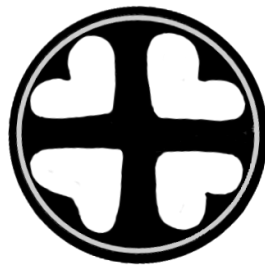
centuries - on the southern slope of the city citadel. In the western part of the inner city, near the buttressed wall, between the main hall and the great hall, the remains of a large-scale pottery workshop area of the later period, the 8th-11th centuries, were discovered. Six kilns for firing ceramics were located here. A well-settled, raw clay stockpile for the production of ready-made raw pottery was found near the main hall. The long-term operation of the production is indicated by the large number of fired, charcoal-ash layers recorded in this area. In the fired layers - at a depth of 50 m. there were numerous fragments and sherds of glazed ceramics: blue-glazed bowls - with a raised heel, an ornamental surface made by scratching; fragments covered with glaze of various colors (green, white, yellow and black coples); A fragment of the face and side of a large, light brown-glazed bowl with yellow-green ornaments was found; a stone rod fragment, presumably part of a glaze grinding device. In the same area, in different periods, numerous materials depicting the production of ceramics were also discovered as accidental finds: a clay tripod, a wedge fragment, stone fragments protruding from the glaze, glaze grinders, ceramic slag, etc. Analysis of the discovered materials allows us to conclude that the workshop functioned for a fairly long time. Two main periods of its existence can be distinguished: the 8th-9th centuries and the 10th-11th centuries. It seems to have been destroyed during the “Great Turkic Empire”, in the 80s of the 11th century. A similar workshop-enterprise presumably existed near the Gelati monastery complex (Kartsidze, 2023: 137).

The material obtained as a result of archaeological research is currently preserved in the Kutaisi State Historical Museum and is an important part of the archaeological collections.

This find of glazed ceramics is noteworthy, firstly, because it is a rich source for studying the specific characteristics of ceramic craftsmanship itself, as well as the principles of artistic

ბიც დაკავშირებულია მოჭიჭული კერამიკის ანალოგიების და დამახასიათებელი ნიშნების იდენტიფიცირების პრობლემასთან, საზღვარგარეთის ახლო და შორეულ ქვეყნებთან ისტორიული, კულტურული და სოციალურ-ეკონომიკური ურთიერთობების შესწავლასთან და სხვ. კოლექციის შემადგენლობაში შეინიშნება, როგორც ადგილობრივი ხელოსნების მიერ დამზადებული, ასევე სხვა რეგიონებიდან შემოტანილი მასალები; ამასთანავე, შეინიშნება უცხო ტრადიციების საფუძველზე შემუშავებული ნიმუშები.

design and ornament development; secondly, it can fully answer many questions related to the problem of identifying analogies and characteristic features of glazed ceramics, the study of historical, cultural and socio-economic relations with near and far abroad countries, etc. The collection includes materials made by local craftsmen, as well as materials imported from other regions; In addition, there are examples developed on the basis of foreign traditions.

ქუთაისური მოჭიქული კერამიკის განვითარების დინამიკა

Development Dynamics of Kutaisi Glazed Ceramics

შუა საუკუნეების ქართული მოჭიქული კერამიკის შემკობის ტრადიციამ და მეთოდებმა საუკუნეთა განმავლობაში უდავოდ განიცადა გარკვეული სტილისტური ცვლილებები. ეს ცვლილებები ასახავს, როგორც ტექნიკურ სიახლეებს, ასევე კულტურული ზეგავლენების კომპლექსურ სინთეზს. ასეთი ზეგავლენები აშკარად მკაფიოდ მიუთითებს ქვეყნებსა და ხალხებს შორის კულტურული კავშირების არსებობაზე.

საზოგადოდ, შუა საუკუნეების მოჭიქული კერამიკის განვითარებაში მკაფიოდ შეინიშნება კულტურათა შორის არა მხოლოდ შეხების წერტილები, არამედ საერთო ნიშნები და განვითარების საერთო ტენდენციებიც. შეიძლება ითქვას, რომ ძალზე ვრცელ ტერიტორიაზე – ხმელთაშუა ზღვის, შავი ზღვის რეგიონის, კავკასიისა და ცენტრალური აზიის ქვეყნებში მოჭიქული კერამიკა წარმოადგენს ერთიან ისტორიულ და მხატვრულ ფენომენს. მისი განვითარების პროცესში გარკვეული კანონზომიერება შეინიშნება: უპირველეს ყოვლისა, მოჭიქული კერამიკის ფორმირების პროცესი ბიზანტიიდან ცენტრალურ აზიამდე, თითქმის ერთდროულად და შედარებით მოკლე პერიოდში, ძირითადად მე-9 და მე-10 საუკუნეებში განხორციელდა; მეორეც, არსებითად ერთგვაროვანია და მეტ-ნაკლებად სინქრონულიც კი ის ფუნდამენტური ცვლილებები, რომლებიც მოჭიქულმა კერამიკამ განიცადა სხვადასხვა ქვეყანაში საუკუნეების განმავლობაში; ასევე, იდენტურია კერამიკის დეკორირების ზოგადი პრინციპი, რომელიც თითქმის ერთდროულად იცვლებოდა სხვადასხვა ქვეყანაში. ამავდროულად, ამ საერთო ნიშნებს განსხვავებული გამოვლინებები, განსხვავებული ასპექტები აქვთ.

სტილისტური ცვლილებებისა და განვითარების პროცესები ყველაზე მკაფიოდ ასახულია კერამიკის ისეთი დეკორატიული მახასიათებლების მიხედვით, როგორიცაა დეკორის, ანუ ორნამენტის დატანის მეთოდი და ორნამენტის სახე. გარდა ამისა, რა თქმა უნდა, საინტერესოა თიხის ხარისხის (კეცის ფერთან ერთად), ნაკეთობის ფორმის (პირის/პირბაკოს, კალთებისა და ქუსლის ფორმა) და ჭიქურის სახეობის ცვალებადობა.

The medieval Georgian household glazed ceramics decoration technology undoubtedly underwent certain stylistic changes in accordance with different periods. These changes reflect both technical innovations and cultural influences - a complex cultural synthesis. Such influences clearly indicate the existence of cultural ties between countries and peoples.

In general, in the development of medieval glazed ceramics, not only points of contact between cultures are clearly visible, but also common features and common trends in development. It can be said that over a very vast territory - in the countries of the Mediterranean, the Black Sea region, the Caucasus and Central Asia, glazed ceramics represents a single historical and artistic phenomenon. A certain regularity is observed in the process of its development: first of all, the process of formation of glazed ceramics from Byzantium to Central Asia took place almost simultaneously and in a relatively short period, mainly in the 9th and 10th centuries; secondly, the fundamental changes that glazed ceramics underwent in different countries over the centuries are essentially uniform and even more or less synchronous; Also, the general principle of ceramic decoration is identical, which changed almost simultaneously in different countries. At the same time, these common signs have different manifestations, different aspects.

The processes of development and stylistic changes in glazed ceramics are most clearly reflected in such decorative characteristics of ceramics as the method of applying decor, i.e. the ornament and the form of the ornament. In addition, of course, the variability of the quality of clay (along with the color of the clay) and the

სტილისტურ ცვლილებებს, ქვეყნის სხვადასხვა რეგიონში, საკუთარი დამახასიათებელი ნიშნები გააჩნდა. ეს ცვლილებები კარგადაა არეკლილი ქუთაისურ მოჭიქულ კერამიკაზე, სადაც ადგილობრივი ტრადიციები თვითმყოფად თვისებებსა და ავთენტურობასთან ერთად ბიზანტიური, სპარსული და არაბული გავლენების კვალსაც ატარებენ. ამ ცვლილებათა გათვალისწინებით ქუთაისური მოჭიქული კერამიკის განვითარებაში შესაძლებელია რამდენიმე პერიოდის გამოყოფა: VIII-IX სს., X-XI სს., XII-XIII სს.

პირველი პერიოდისათვის – VIII-IX საუკუნეებისათვის, ორნამენტებით შემკული მოჭიქული კერამიკა შედარებით მცირე რაოდენობისაა, რაც სავარაუდოდ გამოწვეული უნდა ყოფილიყო კერამიკული წარმოების ჯერ კიდევ მცირე მასშტაბებით. მოჭიქული ჭურჭლის მასალად, როგორც წესი, კარგად განლექილი თიხაა გამოყენებული, ძირითადად წითლად და ჩალისფრად, უფრო იშვიათად მოყავისფროდ გამომწვარი კეცით; ფორმათა შესახებ საკმაოდ რთულია საუბარი, რადგან ნიმუშების უმეტესობა ფრაგმენტულ მდგომარეობაშია და იშვიათია ისეთი ფრაგმენტი, რომელიც მოგვცემდა სრულ წარმოდგენას მის ფორმაზე. ამ ეტაპის ნიმუშები უმეტესად ზომიერი და სქელი კედლითაა; გვხვდება ნაკეთობა სწორი, გადაშლილი კალთით, მომრგვალებული პირ-ბაკოთი, დაბალი გამოყვანილი ქუსლით (სურ. 1, 1); გვაქვს ასევე, შედარებით ღრმა ჯამი, მცირედ გამობურცული კალთებით (სურ. 1, 2); ფრაგმენტთა უმეტესობა წარმოადგენს ჭურჭლის შუა – ძირ-ქუსლის ნაწილს, რომლებიც ფორმათა მრავალგვარობით გამოირჩევა, გვხვდება, სხვადასხვა სიმაღლის (დაბალი, ზომიერი, მაღალი), გამოყვანილი ქუსლები, სხვადასხვა სიღრმის სიღრუთი.

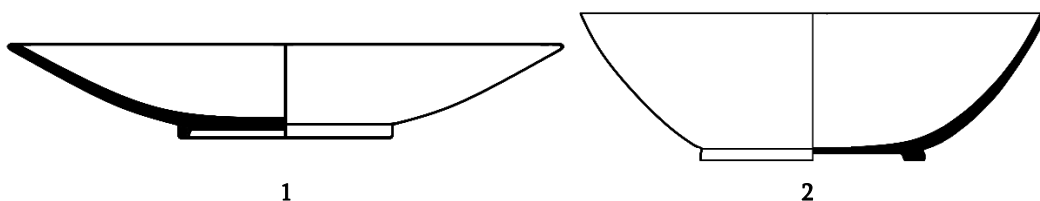
მოცემული პერიოდისათვის ძირითადად დამახასიათებელია ნაკეთობის ზედაპირის მოხატვა ფუნჯის საშუალებით, კერძოდ **ანგობის** სქელი მონასმით ორნამენტირება შიშველ კეცზე (სურ. 2, 1); **ფერადი საღებავით** მოხატვა – ანგობირებულ ზედაპირზე (სურ. 2, 2). გვხვდება, ასევე, **ფერადად მოჭიქურების** მეთოდით დეკორირებუ

shape of the product (the shape of the bars /cup, skirts and the shape of the bottom) are interesting

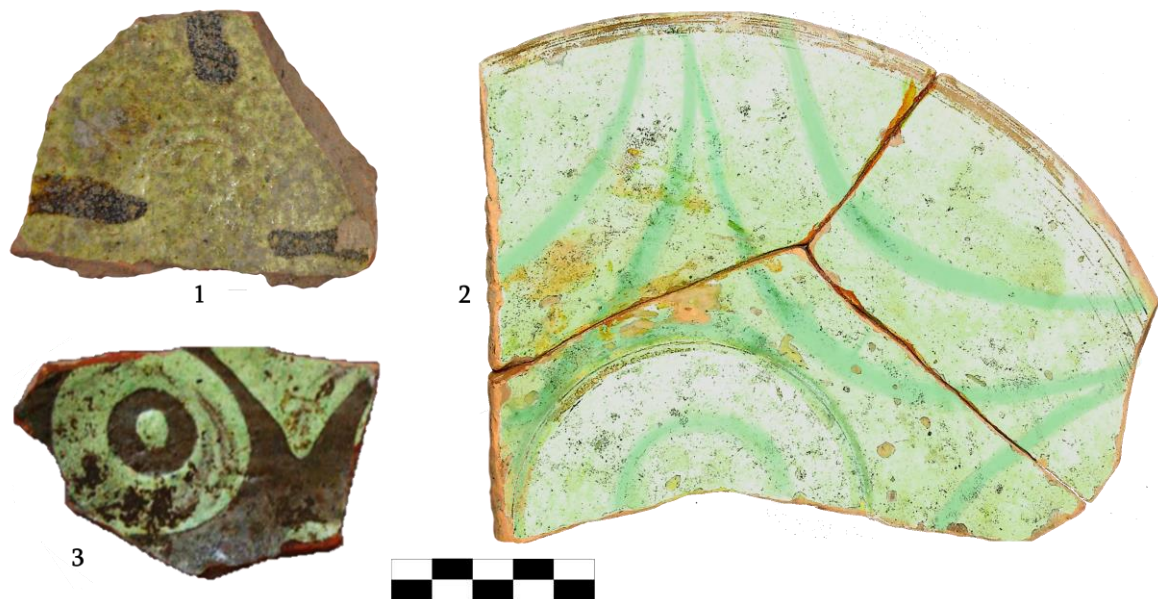
Stylistic changes in different regions of the country had their own characteristic features. These changes are well reflected in Kutaisi glazed ceramics, where local traditions, along with their original qualities and authenticity, also bear traces of Byzantine, Persian and Arab influences. Taking into account these changes, several periods can be distinguished: VIII-IX centuries, X-XI centuries, XII-XIII centuries.

For the first period – the 8th-9th centuries, glazed ceramics decorated with ornaments are relatively rare, which was probably due to the still small scale of ceramic production. As a rule, well-settled clay was used as the material for glazed vessels, mainly red and straw-colored, more rarely brownish, with a burnt glaze; it is quite difficult to talk about the forms, since most of the samples are in a fragmentary state and a fragment that would give us a complete idea of its form is rare. The samples of this stage are mostly moderately and thick-walled; we find products with a straight, flared skirt, a rounded mouth-buckle, and a low, protruding heel (Fig. 1, 1); we also have relatively deep jars with slightly convex skirts (Fig. 1, 2); Most of the fragments represent the middle-bottom-heel part of the vessel, which is distinguished by its variety of shapes, including different heights (low, moderate, high), protruding heels, and cavities of varying depths.

The given period is mainly characterized by painting the surface of the product with a brush, namely, ornamentation with a thick layer of engobe on both the bare surface and the engobed surface (fig. 2, 1); Painting with colored paint – on an engobe surface (fig. 2, 2).

სურ. 1. ჯამის ფორმები პირველი პერიოდისათვის
Fig. 1. Bowls forms for the first period

სურ. 2. პირველი პერიოდის ორნამენტების მეთოდები: 1 — ანგობით მოხატვა; 2 — ფერადი საღებავით მოხატვა; 3 — ფერადი ნაღვენთები

Fig. 2. Ornamentation methods of the first period: 1 — painting with engobe; 2 — painting with colored paint; 3 — colored spots

ლი ჯამები: ფერადი საღებავის ნაღვენთებით (სურ. 2, 3) და სამფერი ჭიქურით მოხატული ჯამი (სურ. 3, 5).

ამ უკანასკნელთან დაკავშირებით უნდა აღინიშნოს, რომ მრავალფერად მოჭიქვის დაწყების პერიოდად XII-XIII საუკუნის პირველ ნახევარს მიიჩნევენ, ქუთაისურ კერამიკაში კი ის გაცილებით ადრე გვხვდება.

ორნამენტის სახეებიდან ამ პერიოდში გეომეტრიული ორნამენტები: პარალელური ხაზები (სურ. 3, 1), რგოლები და წერტილები (სურ. 3, 2), პარაბოლური მრუდები (სურ. 2, 2), მარყუქები (სურ. 3, 3), აბსტრაქტული სახეები (სურ. 3, 4) და მცენარეული ორნამენტი — გულის ფორმის სტილიზებული ფოთლის სახით (სურ. 3, 5). ამ პერიოდში ჯერ კიდევ არ გვხვდება შემკობის ისეთი ხერხები, როგორიცაა ამოკაწვრა — გრავირება, ამოფხეკა, იგივე რეზერვაცია და დეკორირების კომბინირებული მეთოდი. ნაკეთობაზე გადასავლელად ძირითადად გამოყენებულია გამჭვირვალე, უფერო ჭიქური.

მეორე პერიოდი — X-XI საუკუნეები მოჭიქული კერამიკის წარმოებისათვის მნიშვნელოვანი ხანაა, რომელიც ახალი სტილის დამკვიდრებით აღინიშნა საქართველოში. განსაკუთრებით გამორჩეული XI საუკუნეა, ვინაიდან სწორედ ამ დროს წარმოება განიცდის ძირეულ გარდატეხას. მოთხოვნილების გაზრდად გამოიწვია მოჭიქული კერამიკის წარმოების მასშტაბების გაფართოება, რაც

There are also bowls decorated with colored glazes: bowls with colored splashes of paint (Fig. 2, 3) and bowls painted with three-color glaze (Fig. 3, 5).

Regarding the latter, it should be noted that the beginning of polychrome glaze is usually attributed to the first half of the 12th-13th centuries, however, in Kutaisi it is found much earlier.

Of the types of ornament in this period, geometric — parallel lines (fig. 3, 1), rings and dots (fig. 3, 2), parabolic curves (fig. 2, 2), loops (fig. 3, 3), abstract faces (fig. 3, 4) and plant ornamentation — in the form of a stylized heart-shaped leaf (fig. 3, 5). In this period, such decoration methods as engraving, reservation and combined methods of decoration are not found. Transparent, colorless glaze is mainly used for transitions.

The second period — the 10th-11th centuries — is an important period for the production of glazed ceramics, marked by the establishment of a new style in Georgia. The increase in demand led to an expansion of the scale of glazed ceramics production, which was reflected in the quality, quantity

გამოიხატა პროდუქციის ხარისხში, რაოდენობასა და ხასიათში. მართალია, ისევ შეინიშნება წინა პერიოდის ნაწარმისათვის დამახასიათებელი სიტლანქე, მაგრამ ფორმა უფრო დახვეწილი ხდება. ჩნდება ახალი სახის პროდუქცია, ამავდროულად ძველი ფორმები და შემკობის ხერხები კვლავ განაგრძობს არსებობას.

ამ პერიოდში ყველაზე ხშირად წითელკეციანი ნაკეთობები გვხვდება, შედარებით ნაკლებია ჩალისფერი და ყავისფერკეციანი ჭურჭელი; კედლის სისქის მიხედვით გვხვდება როგორც ზომიერი, ისე სქელკედლიანი ნაწარმი. უკვე ხშირია ჭურჭლის ახლებური, წინა საუკუნეებში არარსებული ფორმები – პროფილირებული პირით, მომრგვალებული პირ-ბაკოთი და ფართედ გადაშლილი კალთით, აკეცილი, თითქმის ვერტიკალურად მდგარი პირით (სურ. 4); ჯამებზე ისევ მრავლად გვხვდება გამოყვანილი ქუსლი, ამოღებული ღრუთი; გარდა ამისა, შეინიშნება ქუსლები სიდრუსის შიგნით ამოღებული პირით.

and character of the products. Although the characteristic flatness of the products of the previous period is still observed, the form becomes more refined. New types of products appear, while old forms and decoration methods continue to exist.

During this period, red-flecked wares are most often found, straw-colored and brown-flecked vessels are relatively rare; depending on the wall thickness, both medium and thick-walled wares are found. New forms of vessels that did not exist in previous centuries are already common – with a profiled rim, a rounded rim-bucket and a widely spread skirt, a folded, almost vertical rim (fig. 4); on jugs, a raised heel, a hollowed-out cavity are still often found; in addition, heels with a base protruding inside the cavity are observed.

სურ. 3. პირველი პერიოდის ორნამენტის სახეები: 1-3 – გეომეტრიული ორნამენტები: პარალელური ხაზები, რგოლები, მარუჯი; 4 – აბსტრაქტული ორნამენტი; 5 – მცენარეული ორნამენტი – გულის ფორმის სტილიზებული ფოთლით

Fig. 3. Types of ornament of the first period: 1-3 – geometric ornaments: parallel lines, rings, loops; 4 – abstract ornament; 5 – plant ornament – with a heart-shaped stylized leaf

ამ ეტაპისათვის დეკორირების ადრე გამოყენებულ მეთოდებს დაემატა ახალი ხერხები: გრავირება, იგივე ამოკაწვრა, ე.წ. გრაფიტო (სურ. 5, 1); ამოფხეკა, ანუ რეზერვაცია (სურ. 5, 2); ამ დროისათვის სიახლეა ასევე დეკორირების განსაკუთრებული სახე, კომბინირებული ორნამენტი – თეთრ ანგობზე შესრულებული ფერადი ლაქებით (საღებავით ან ჭიქურით) შემკული ფონის დამატებითი გრავირებით – ამოკაწრული კონტურით გაფორმება (სურ. 5, 3). აქ თითქმის გრავირება დამოუკიდებელი ხაზია დეკორში და კავშირი არ აქვს ფერადოვან ლაქებთან, ანუ ფერი და კონტური ერთმანეთს არ ემთხვევა.

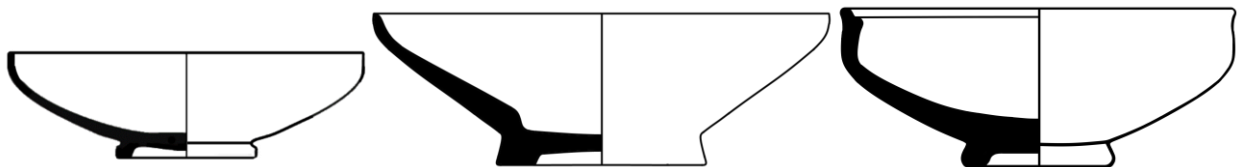
სწორედ კომბინირებული მეთოდით დეკორირებული ნაკეთობანი ჭარბობს ამ ეტაპზე. მათგან ყველაზე ხშირად გვხვდება ანგობითა და ფერადი ჭიქუროვანი საღებავით დეკორირებული ფრაგმენტები (სურ. 5, 4). ამდენივეა ფუნჯის გამოყენებით ფერადი საღებავით დეკორირებული ნიმუშები (სურ. 5, 5); უფრო იშვიათია ფერადი ჭიქურით დეკორირებული ნიმუშები (სურ. 5, 6) და ასევე კომბინირებული მეთოდით – ანგობითა და ფერადი საღებავით მოხატული ფრაგმენტები (სურ. 5, 7). მხოლოდ თითო-თითო ეგზემპლარია ნაკეთობები, რომლებიც დეკორირებულია: ანგობის ორნამენტებით (სურ. 6, 1); რეზერვაციის, ანუ ამოფხეკის ხერხით და კომბინირებული მეთოდებით, კერძოდ, ამოკაწვრა-ფერადი ჭიქუროვანი საღებავებით (სურ. 5, 8), ასევე, ამოკაწვრა - ფერადი საღებავებით მოხატვის მეთოდით (სურ. 5, 9) შემკული ფრაგმენტები. ეს უკანასკნელი ნიმუში წერნაქით დაფარულ და შემდეგ დეკორირებულ მოჭიქულ ფრაგმენტს წარმოადგენს.

ორნამენტული მოტივებიდან ამ პერიოდში გვხვდება აბსტრაქტული (სურ. 5, 2, სურ. 6, 1) გეომეტრიული (სურ. 5, 1, სურ. 5, 9, სურ. 6, 2), გეომეტრიულ-აბსტრაქტული (სურ. 5, 6, სურ. 6, 2) და მცენარეულ-აბსტრაქტული (სურ. 5, 7-8, სურ. 6, 3) ორნამენტები.

At this stage, new methods were added to the previously used methods of decoration: engraving, also known as scratching, so-called graffiti (Fig. 5, 1); scraping, or reservation (Fig. 5, 2); also news A special type of decoration is new at this time, a combined ornament – a background decorated with colored spots (paint or glaze) made on white engobe with additional engraving – decoration with a scratched contour (Fig. 5, 3). Here, the engraving seems to be an independent line in the decor and has no connection with the colored spots, that is, the color and contour do not match each other.

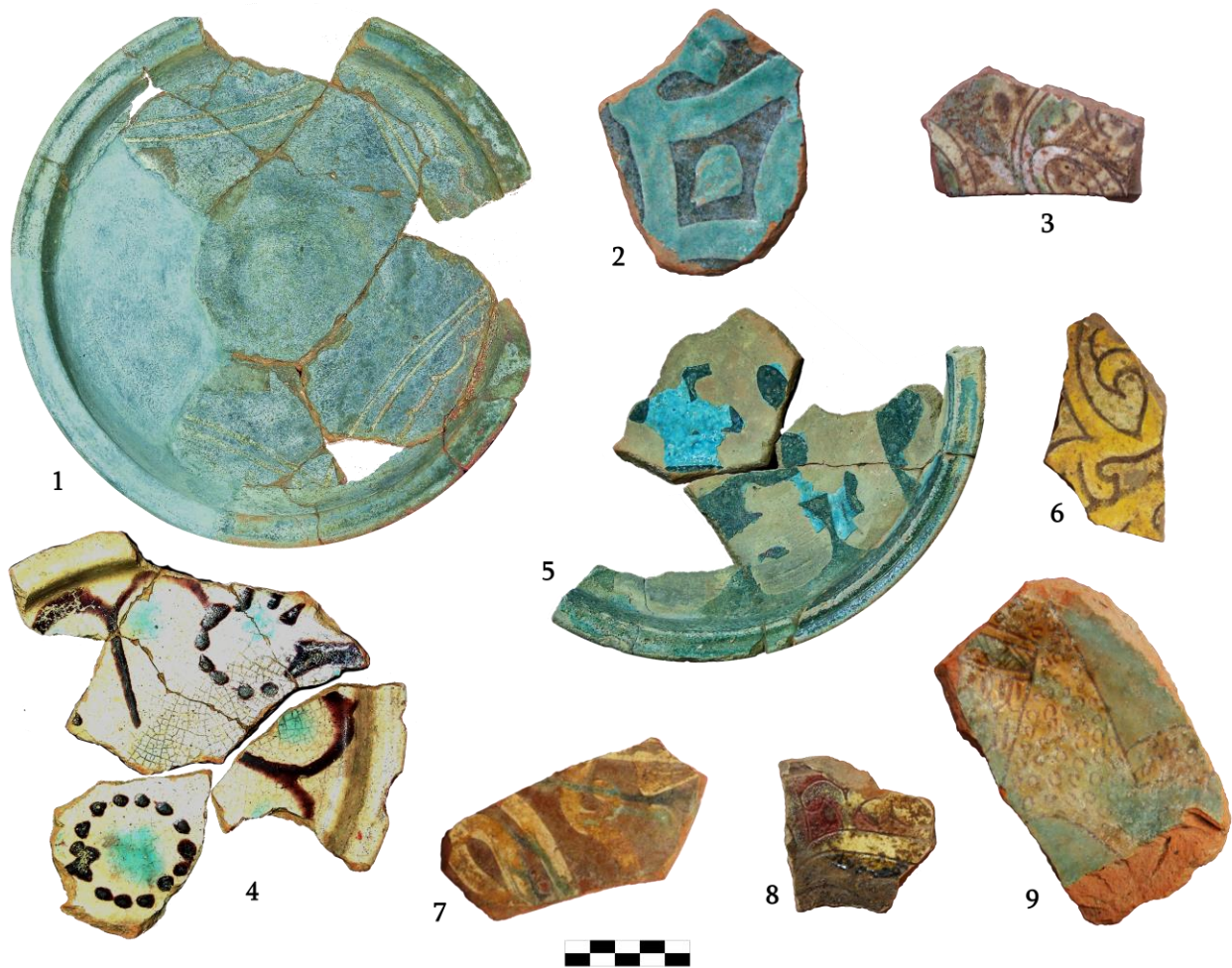
It is precisely the products decorated with the combined method that prevail at this stage. Of these, the most common are fragments decorated with engobe and colored glaze paint (Fig. 5, 4). There are the same number of samples decorated with colored paint using a brush (Fig. 5, 5); less common are samples decorated with colored glaze (Fig. 5, 6) and also fragments painted with the combined method – engobe and colored paint (5, 7); there are only one copy of the products decorated with: engobe ornaments (6, 1); reservation, or scraping method and combined methods, namely, scraping-colored glaze paints (Fig. 5, 8), as well as fragments decorated with the scraping-colored paint painting method (Fig. 5, 9). This last specimen is a glazed fragment covered with a “tsernaqi” and then decorated.

Among the ornamental motifs of this period, abstract (Fig. 6, 1) geometric (Fig. 5, 1, Fig. 5, 4, Fig. 6, 2), geometric-abstract (Fig. 5, 1) and plant-abstract (Fig. 6, 3) ornaments are found.

სურ. 4. ჯამის ფორმები მეორე პერიოდისათვის

Fig. 4. Bowls forms for the second period

სურ. 5. ორნამენტების მეთოდები მეორე პერიოდისათვის: 1 — გრავირება; 2 — რეზერვაცია; 3 — ფერადი ლაქებითა და დამოუკიდებელი ამოკაწვრით მოხატვა; 4 — ფერადი ჭიქუროვანი საღებავებით დეკორირება; 5 — ანგობითა და ფერადი ჭიქუროვანი საღებავით დეკორირება; 6 — ფერადი საღებავით დეკორირება; 7 — ანგობითა და ფერადი საღებავით დეკორირება; 8 — ამოკაწვრა-ფერადი ჭიქუროვანი საღებავებით მოხატვა; 9 — ამოკაწვრა-ფერადი საღებავებით მოხატვა

Fig. 5. Ornamentation methods for the second period: 1 — scratching, so-called graffiti; 2 — reservation; 4 — Decoration with colored glaze paints; 5 — Decoration with engobe and colored glaze paints; 6 — Decoration with colored paint; 7 — engobe and colored paint; 8 — scraping-colored glaze paints; 9 — scraping-colored paint method

შეიძლება ითქვას, რომ მთელი მეორე პერიოდი ნაკეთობის ზედაპირზე დეკორის, განსაკუთრებით ანგობის, ფიქსაციის მეთოდის სრულყოფასა და დაოსტატებაში მუშაობის პროცესია და თითქოს, მზადდება ნიადაგი განსხვავებული და მრავალფეროვანი ორნამენტის შესაქმნელად.

ამ პერიოდისათვის დამახასიათებელია მოჭიქული კერამიკული ნაკეთობის თითქმის იდენტური ფორმის მოუჭიქავი ჭურჭლის არსებობა, რომლის ზედაპირი წნეხით ნაპრიალები და წითლად, ან თეთრად მოხატულია. ზოგიერთ მათგანს აქვს ამოკაწვრით გამოყვანილი

It can be said that the entire second period is a process of working on perfecting and mastering the method of fixing decor, especially engobe, on the surface of the product, and as if the ground is being prepared for the creation of different and diverse ornaments.

This period is characterized by the presence of unglazed vessels of almost identical shape to glazed ceramic ware, the surface of which is polished by pressure and painted red or white. Some of them

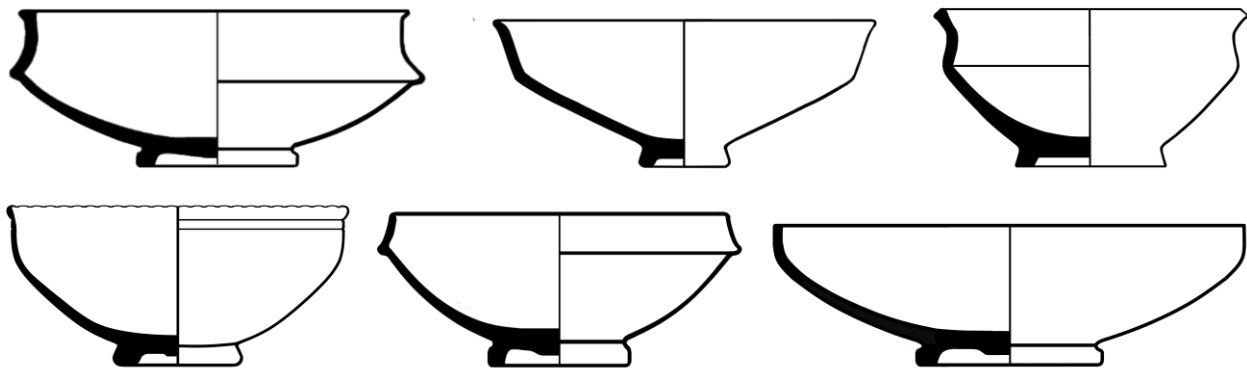
ასო-ნიშანი ან დამღით დატანილი ასომთავრული, ეს უკანასკნელი გვხვდება მომდევნო პერიოდის მასალაშიც. რაც მიუთითებს ხანგრძლივი პერიოდის განმავლობაში მათ ადგილობრივ წარმოებას და ურთიერთშორის გენეტიკურ კავშირს.

have a letter-mark drawn by a scratch or a letter-mark applied by a stamp, the latter is also found in the material of the next period. This indicates their local production over a long period and their genetic connection.

სურ. 6. ორნამენტის სახეები მეორე პერიოდისათვის: 1 — აბსტრაქტული; 2 — გეომეტრიულ-აბსტრაქტული; 3 — მცენარეულ-აბსტრაქტული

Fig. 6. Types of ornament for the second period: 1 — geometric-abstract; 2 — vegetal-abstract

სურ. 7. ჯამის ფორმები მესამე ეტაპისათვის

Fig. 7. Bowls forms for the third period

მესამე პერიოდი – XII-XIII საუკუნეები, ქუთაისური მოჭიქული კერამიკის ისტორიაში შეიძლება ითქვას აღმავლობის ხანაა, რადგან უზვად გვხვდება მრავალფეროვანი, მაღალმხატვრული გემოვნებით შემკული ნაკეთობები. კვლავინდებურად დამახასიათებელია წითელკეციანი ნაწარმის სიუხვე; ხშირად გვხვდება ჩალისფრად და მოყავისფროდ გამომწვარი კეცი და უფრო იშვიათად რუხკეციანი ჭურჭელი. ეს პერიოდი ფორმათა მრავალგვარობითაც გამორჩეულია. ჯამები პირაკეცილია, გამოყვანილი პირ-ბაკოთი და ფართედ გადაშლილი კალთით, ძირი მრგვალი, ბორბლისებური, ზოგ შემთხვევაში დაბალი და ფართო, ზოგჯერ კი ვიწრო, მაღალი ღრუქუსლიანი.

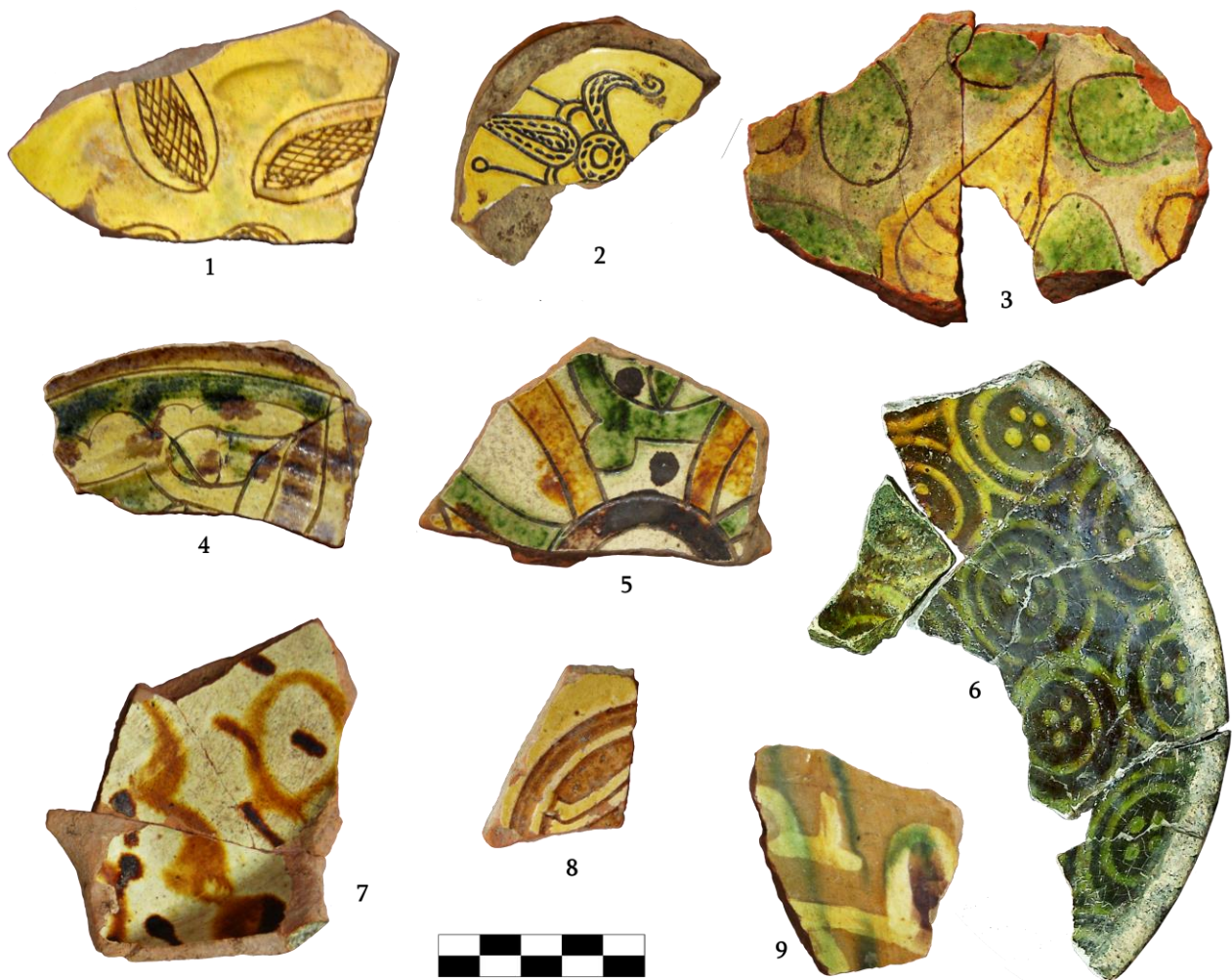
The third period – the 12th-13th centuries, can be called a period of prosperity in the history of Kutaisi glazed ceramics, as diverse, highly artistically decorated ware is abundant. The abundance of red-crested ware is still characteristic; straw-colored and brownish-fired ware and, more rarely, gray-crested ware are often found. This period is also distinguished by the variety of forms. The shoes are round, with a pointed toe and a wide-spread skirt, the sole is round, wheel-shaped, in some cases low and wide, and sometimes narrow, with a high groove. On

გარეთა მხრიდან ქულის ღრუში ზოგიერთ მათგანს აქვს ღილისმაგვარი ამოზრეული კოპი (სურ. 7).

ამ პერიოდისათვის დამახასიათებელია, როგორც მონოქრომიზმი, ანუ ერთფერად მოჭიქვა, ისე პოლიქრომიზმი – სხვადასხვა ფერითა (მწვანე, ცისფერი, ჭაობისფერი, სოსნისფერი, ყავისფერი, მდოგვისფერი, ყვითელი და სხვ) კომბინაციებით მრავალფერად მოჭიქვა. მკვლევარები ხშირად აღნიშნავენ დასავლეთ საქართველოში მრავალფერად მოჭიქული ჭურჭლის სიმცირის შესახებ. ქუთაისი ამ მხრივ აშკარად გამონაკლისს წარმოადგენს.

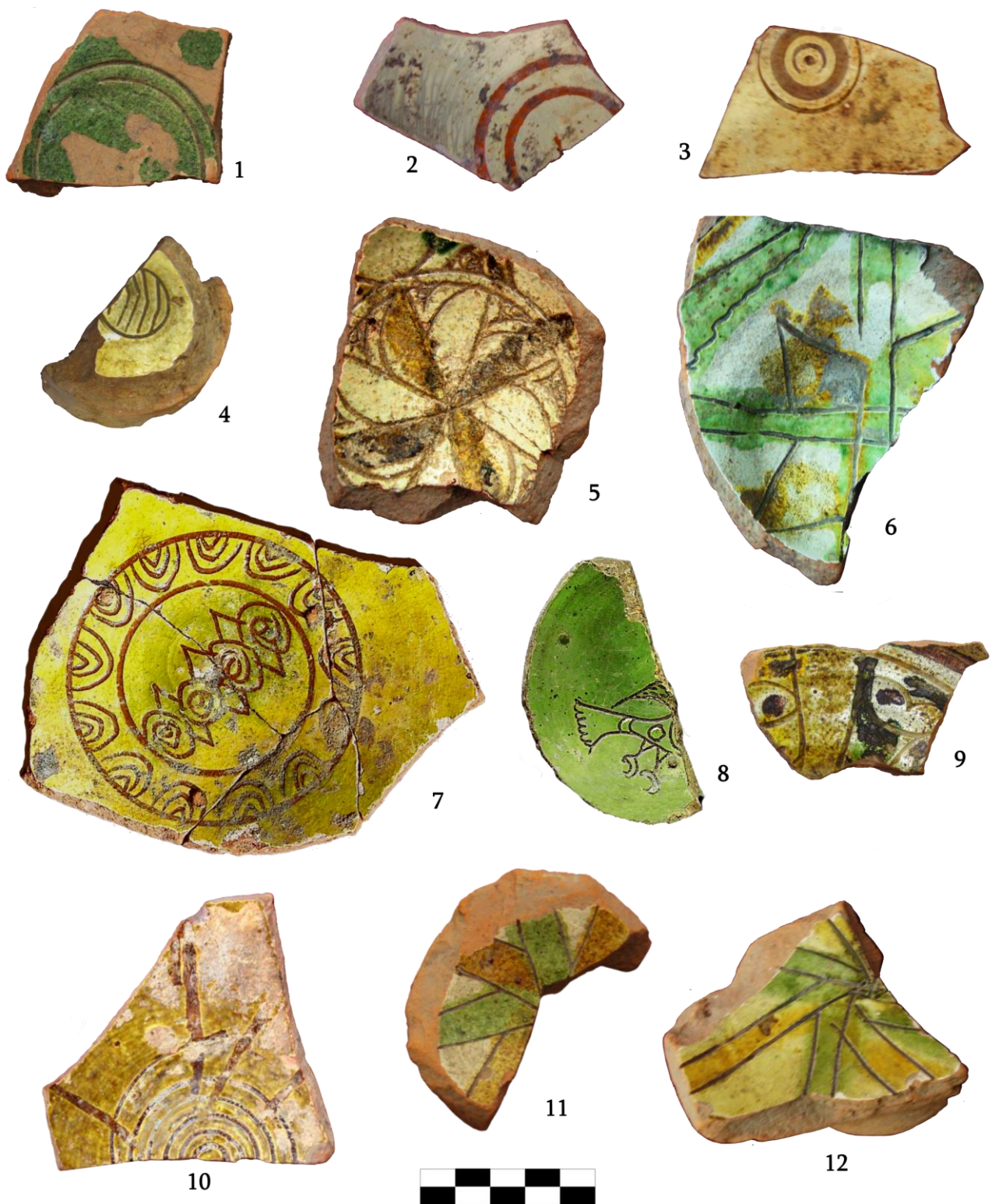
the outer side, some of them have a button-like protruding knob in the heel cavity (Fig. 7).

This period is characterized by both monochrome, or single-color glazing, and polychromy – multi-colored glazing with combinations of different colors (green, blue, marsh, pine, brown, mustard, yellow, etc.). Researchers often noted the scarcity of multi-colored glazed vessels in Western Georgia. Kutaisi is clearly an exception in this regard.

სურ. 8. ორნამენტების მეთოდები მესამე პერიოდისათვის: 1-2 — ამოკაწვრით შესრულებული მოხატულობა; 3 — ამოკაწრვა-ფერადი საღებავებით დეკორირება; 4-5 — ამოკაწრვა-ფერადი ჭიქურით დეკორირება; 6 — ფერადი საღებავებით მოხატვა; 7 — ფერადი ჭიქუროვანი საღებავით დეკორირება; 8 — ამოკაწრვა-ამოფხეკა-ფერადად მოჭიქურება 9 — ანგობით მოხატვა-ფერადად მოჭიქურება

Fig. 8. Ornamentation methods for the third period: 1-2 – engraving, so-called graffiti; 3 – engraving-colored paint method; 4-5 – engraving-colored glaze paints; 6 – decoration with colored paint; 7 – decorated with colored glaze; 8 – decoration with engraving-reservation-colored glaze; 9 – decoration with engobe and colored glaze paint

სურ. 9. მესამე ეტაპის ორნამენტის სახეები: 1-3 — კონცენტრული წრეხაზები; 4 — გეომეტრიული; 5 — მცენარეული; 6-7 — მცენარეულ-გეომეტრიული; 8 — ზოომორფული; 9 — აბსტრაქტული; 10 — სოლარული ნიშანი; 11-12 — მბრუნავი მოტივები

Fig. 9. Types of ornament of the third stage: 1-3 – concentric circles; 4 – geometric; 5 – vegetal; 6-7 – vegetal-geometric; 8 – zoomorphic; 9 – abstract; 10 – solar sign; 11-12 – rotating motifs

XII-XIII საუკუნეებისათვის ზოგადად ორნამენტირებამ რთული და ფერადოვანი ხასიათი მიიღო, ფერადი ლაქებისა და ჩანარების საშუალებით მხატვრული სიუჟეტის ეფექტების გაძლიერება და საერთო სურათის აღქმის გახალისება მოხდა, რამაც ნაკეთობას კიდევ უფრო მაღალმხატვრული და დახვეწილი იერი მიანიჭა. კვლავინდებურად აქტუალურია ზედაპირის თეთრი ანგობით დაფარვა – შემდგომი მოხატვით; ისევ გამოყენებაშია დეკორირების უკვე ცნობილი მეთოდები. ყველაზე ხშირია ამოკაწვრის მეთოდით შესრულებული მოხატულობა (სურ. 8, 1-2); ასევე მრავლადაა კომბინირებული მეთოდით – სხვადასხვა ხერხების სინთეზით დეკორირება. მათგან ყველაზე მეტად შემხვედრია ამოკაწრვა-ფერადი საღებავების კომბინაციით მოხატვა (სურ. 8, 3) და ამოკაწრვა-ფერადი ჭიქურით დეკორირება (სურ. 8, 4-5). შედარებით იშვიათია ისეთი ნაკეთობანი, რომლებზეც გამოყენებულია მეთოდები: ფერადი საღებავებით მოხატვა (სურ. 8, 6); ფერადი ჭიქუროვანი საღებავებით მოხატვა (სურ. 8, 7); ამოფხეკა-ფერადი საღებავებით მოხატვა და ამოკაწრვა-ამოფხეკის ერთობლივად გამოყენება. ძალზე იშვიათია (სულ 3 ერთეული) ამოკაწრვა-ამოფხეკა-ფერადი საღებავის კომბინაციით დეკორირებული ნიმუშები (სურ. 8, 8) და მხოლოდ თითო ერთეულია ისეთი ნიმუშები, რომლებზეც გამოყენებულია: ანგობით მოხატვა-ფერადად მოჭიქურება (სურ. 8, 9) და ამოკაწრვა-ამოფხეკა-ფერადად მოჭიქურების კომბინირებული მეთოდი.

ქუთაისურ კოლექციაში ამ ეტაპზე წინ წამოიწია დეკორირების ახალმა მოტივებმა და ორნამენტის სახეების გამრავალფეროვნებამ. გეომეტრიულ ორნამენტებში ახალი სახე კონცენტრული წრეხაზები გამოჩნდა (სურ. 9, 1-3), რომლის გამოყენება ყველაზე ხშირია; ხშირია ასევე გეომეტრიული (სურ. 9, 4), მცენარეული – სტილიზებული ფოთლებით, ყვავილებით, რტოებით, ნაყოფებით (სურ. 9, 5), მცენარეულ-გეომეტრიული (სურ. 9, 6-7), ზოომორფული (სურ. 9, 8), აბსტრაქტული (სურ. 9, 9) ორნამენტები. გვხვდება, ასევე სოლარული ნიშნები (სურ. 10) და მბრუნავი მოტივები (სურ. 9, 11-12).

ამრიგად, თუკი მოჭიქული კერამიკის დეკორირების მეთოდების ეტაპობრივ ცვლილებას თვალს გავადევნებთ, ვნახავთ, რომ სტილისტური ცვლილებების სამივე ეტაპი დამახასიათებელი ნიშნებით გამოირჩევა და ყველაზე მკაფიოდ

By the 12th-13th centuries, ornamentation in general had acquired a complex and colorful character, with colored spots and inclusions enhancing the effects of the artistic plot and enlivening the perception of the overall picture, which gave the product an even more highly artistic and sophisticated look. Covering the surface with white glaze with subsequent painting is still relevant; already known methods of decoration are still in use.

The most common is painting done by the scraping method (Fig. 8, 1-2); There are also many combined methods of decoration – a synthesis of different methods. The most common of these are scraping-painting with a combination of colored paints (Fig. 8, 3) and scraping-decorating with colored glaze (Fig. 8, 4-5). Relatively rare are such products on which the following methods were used: painting with colored paints (Fig. 8, 6); Decoration with colored glaze paints (Fig. 8, 7); reservation- colored paints; engraving-reservation together. Very rare (3 units in total) are samples decorated with a combination of Engraving-reservation-colored paints (Fig. 8.8), and only one unit is such samples on which the following methods were used: painting with engobe and colored glaze (Fig. 8, 9) and the combined method of engraving-reservation-colored paints.

At this stage, new motifs of decoration and a variety of types of ornament emerged in the Kutaisi collection. A new type of geometric ornaments appeared: concentric circles (Fig. 9, 1-3). Geometric (Fig. 9, 4), plant - stylized leaves, flowers, branches, fruits (Fig. 9, 5), plant-geometric (Fig. 9, 6-7), zoomorphic (Fig. 9, 8), abstract (Fig. 9, 9) ornaments are also common. Solar signs (Fig. 10) and rotating motifs (Fig. 9, 11-12) are also found.

Thus, if we trace the gradual change in the methods of decorating glazed ceramics, we will see that all three stages of stylistic changes are distinguished by characteristic features, and the processes of these changes

ამ ცვლილებების პროცესები მაინც დეკორის, ანუ ორნამენტის დატანის მეთოდებშია ასახული; ცვლილებას განიცდის ასევე ორნამენტის მოტივები, მოჭიქული კერამიკის ფორმა და ხარისხობრივი მაჩვენებელი.

სამივე ეტაპზე აქტიურად ხდება ანგობის გამოყენება, როგორც დეკორირებისათვის, ისე ქვედა ფონის შექმნისათვის. აღსანიშნავია, რომ თუკი საწყის ეტაპზე თეთრი ანგობი მოხატვის ძირითადი საშუალება იყო, მოგვიანებით ის მხოლოდ ზედაპირის დასაფარავ საშუალებას წარმოადგენდა, რომელიც შეიძლება დამოუკიდებელი ფონი იყოს, ან საღებავითა და ფერადოვანი ორნამენტით დაიფაროს.

კერამიკის დეკორირების მეთოდების რაოდენობრივი მაჩვენებელი სამივე ეტაპის მიხედვით კარგად ჩანს ქვემოთ მოყვანილ ცხრილში.

are most clearly reflected in the methods of applying decor, that is, ornament; the motifs of the ornament, the shape of glazed ceramics, and the qualitative indicator also undergo changes.

At all three stages, engobe is actively used, both for decoration and for creating the lower background. It is noteworthy that if at the initial stage white engobe was the main means of painting, later it was only a means of covering the surface, which could be an independent background or covered with paint and colorful ornament.

The quantitative indicator of decoration methods according to all three stages is clearly visible in the table below

დეკორირების მეთოდი	I	II	III	Ornamentation methods	I	II	III
ანგობით მოხატვა	9	1	1	Painting with engobe	9	1	1
გრავირება (ამოკაწვრა)		1	28	Engraving (scraping)		1	28
რეზერვაცია (ამოფხეკა)		1	6	Reservation (scraping)		1	6
ფერადი საღებავებით მოხატვა	2	3	6	Painting with colored paints	2	3	6
ფერადად მოჭიქურება	1	2	1	Colored glazing	1	2	1
კომბინირებული მეთოდები:				Combined methods:			
ანგობით მოხატვა-ფერადი საღებავები		3		Painting with engobe-colored paints		3	
ანგობით მოხატვა-ფერადი ჭიქური		3		Painting with engobe-colored glaze		3	
ამოკაწვრა-ფერადი საღებავები		1	23	Engraving-colored paints		1	23
ამოკაწვრა-ფერადი ჭიქური		1	15	Engraving-colored glaze		1	15
ამოკაწვრა-ამოფხეკა			7	Engraving-reservation			7
ამოკაწვრა-ამოფხეკა-ფერადი საღებავები			3	Engraving-reservation-colored paints			3
ამოკაწვრა-ამოფხეკა-ფერადი ჭიქური			1	Engraving-reservation-colored glaze			1

როგორც ვხედავთ, ქუთაისურ მოჭიქულ კერამიკაში ყველაზე დიდი რაოდენობით გვხვდება ამოკაწვრის – გრაფიტოს ხერხითა და ამოკაწვრასთან კომბინაციის მეთოდით დეკორირების ნიმუშები. ასეთი სიმრავლე ამ მეთოდის განსაკუთრებულ პოპულარობაზე მიანიშნებს.

As we can see, the largest number of examples of decoration using the method of incising - graffiti and a combination with incising are found in Kutaisi glazed ceramics. Such an abundance indicates the special popularity of this method.

ქუთაისური მოჭიქული კერამიკის ორნამენტული მოტივები – პარალელები, ანალოგია, ინტერპრეტაცია

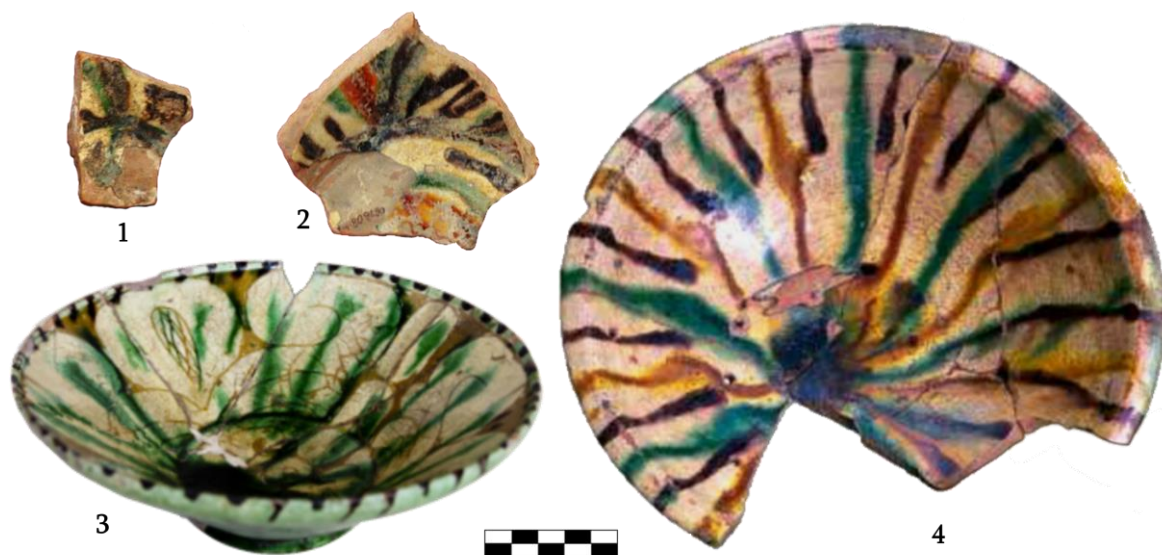
Ornamental motifs of Kutaisi glazed ceramics – parallels, analogy, interpretation

ქუთაისის ისტორიული მუზეუმის მოჭიქული კერამიკის კოლექციის ნიმუშებში კარგადაა არეკლილი მისი ორნამენტული დეკორის ცვლილების დინამიკა.

ადრეული პერიოდის მოჭიქულ კერამიკაში გვხვდება ჭიქურის საღებავების ჩამოღვენთილი ლაქებით მორთული პოლიქრომული ფრაგმენტები (სურ. 10, 1 და 10, 2), რომელთა ფერთა გამამწირია, თუმცა ნათლად ჩანს გამჭვირვალე ჭიქურქვეშ მოჩალისფრო-სპილოსძელისფერ ფონზე დატანილი ყავისფერი, ყვითელი, მწვანე ლაქები. მსგავსი ნაღვენთებით დეკორირებული ფრაგმენტები საქართველოს სხვა რეგიონების არქეოლოგიურ მასალებშიც მრავლადაა. მათგან გამოვყოფთ რუსთავისა (სურ. 10, 3-4) და დმანისის არქეოლოგიური გათხრების დროს აღმოჩენილ მოჭიქულ კერამიკას (ბახტაძე, 2013: 37).

The samples of the glazed ceramics collection of the Kutaisi Historical Museum well reflect the dynamics of changes in its ornamental decor.

In the glazed ceramics of the early period, polychrome fragments decorated with scattered spots of glaze paints are found (Fig. 10, 1 and 10, 2), the color range of which is scarce, although brown, yellow, green spots applied to a mauve-ivory background under the transparent glaze are clearly visible. Fragments decorated with similar stains are also abundant in archaeological materials from other regions of Georgia. Among them, we will single out glazed ceramics discovered during archaeological excavations in Rustavi (Fig. 10, 3-4) and Dmanisi (Bakhtadze, 2013: 37).

სურ. 10. ნაღვენთი ლაქებით შემკული მოჭიქული კერამიკა: 1, 2 — ფრაგმენტები ქუთაისის მუზეუმიდან, VIII-X სს.; 3-4 — ჯამები რუსთავიდან, საქართველოს ეროვნული მუზეუმი, IX-X სს.

Fig. 10. Fragments of ceramics decorated with ochre stains: 1, 2 — from the Kutaisi Museum, 8th-10th centuries; 3, 4 — from the sum of Rustavi, Georgian National Museum, 9th-10th centuries.

ნადვენთი ლაქებით შემკული კერამიკის ანალოგები დასტურდება უცხოეთის არქეოლოგიურ მასალებში. ქუთაისური ფრაგმენტები თავისი შეფერილობით დიდ მსგავსებას იჩენს VIII-X სს. სპარსულ ჭურჭელთან, რომელთაგან აღსანიშნავია: მეტროპოლიტენის ხელოვნების მუზეუმში დაცული მცირე ზომის ფრაგმენტები (სურ. 11, 1, და სურ. 11, 2), აღმოჩენილი სასანიდურ ქალაქ ქტესიფონში (**Metropolitan Museum**); მოგვიანო პერიოდის დაუზიანებლად შემორჩენილი სპარსული ჯამები (სურ. 11, 3 და სურ. 11, 4) კერძო კოლექციებიდან (**Hampel Fine Art Auctions**). ზოგჯერ გამჭვირვალე ჭიქურის ქვეშ გრაფიკული ორნამენტის ნახატიც ჩანს (**Thomaston Place Auction Galleries**). ანალოგია ჩანს, ასევე, ჩინეთის ტანის დინასტიის პერიოდის ნიმუშებთან (სურ. 11, 5) (**Bukowskis**). აღსანიშნავია, რომ კერძო კოლექციებიდან ხშირად ხდება მათი, როგორც ანტიკვარული ნივთის აუქციონებზე დიდ ფასად გაყიდვა.

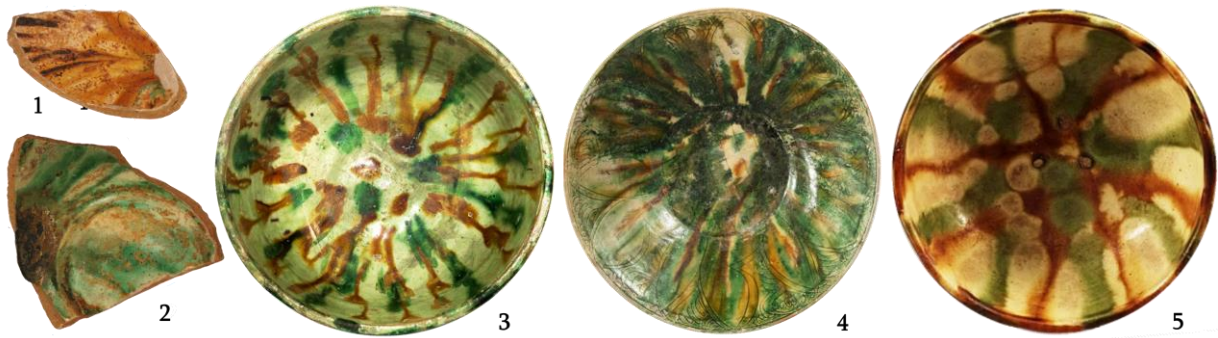
ადრეული პერიოდის მოჭიქული კერამიკის ქუთაისურ კოლექციაში მრავლადაა **გეომეტრიული ორნამენტებით** შემკული კერამიკული ჭურჭელი. მათგან საკმაოდ დიდი რაოდენობითაა წარმოდგენილი სხვადასხვა წრიული მოტივებით – რგოლებით, პატარა წრეებით, კონცენტრული წრეხაზებით, წრეში ჩასმული წერტილებით, ხვებით, პარაბოლური და სპირალური მრუდებით შემკული ფრაგმენტები.

წრე, როგორც ყველაზე გაწონასწორებული ფორმა, თავიდანვე სრულყოფილ ნიშნად იყო გაგნობიერებული, სწორად ამიტომ, საყოველთაო გავრცელება ჰპოვა და მნიშვნელოვანი სიმბოლური დატვირთვაც მიიღო. წრე სიმბოლურად ზეცის გამოხატულებაა – მას როგორც ცარგვალს, არც საწყისი აქვს, არც სასრული და არც მიმართულება. აქედან გამომდინარე, წრე მარადიულობის სიმბოლოა. მარადიულობის იდეა ასევე ხშირად გამოიხატებოდა წრიულად დახვეული გველის სახით, რომელსაც კუდი პირში უჭირავს. ეს ეგვიპტური იეროგლიფი დროისა და სივრცის, უსასრულობის ნიშანია (**კიკნაძე, 2001**). თითქმის ყველა კულტურაში წრის სიმბოლურ პირველსახეს მზის დისკო წარმოადგენს. ამავდროულად წრე ღვთაების სიმბოლოდაც მიიჩნეოდა – ღმერთი არის წრიული სფერო, რომლის ცენტრიც ყველგან არის. წრე, როგორც ღმერთის მონოგრამა, თავისი არსით გამოხატავს არა მხოლოდ ღმერთის სრულყოფილებას, არამედ მის მარადიულობასაც, ვინც „არის, ვინც იყო და ვინც მომავალ არს, ყოვლისმპყრობელი“

Analogues of ceramics decorated with ochre stains are confirmed in foreign archaeological materials. The Kutaisi fragments show great similarity in their coloration to the 8th-10th centuries. Persian pottery, of which the following are noteworthy: small fragments (Fig. 11, 1, and Fig. 11, 2) found in the Sassanid city of Ctesiphon, preserved in the Metropolitan Museum of Art; intact Persian bowls of the later period (Fig. 11, 3 and Fig. 11, 4) from private collections (**HAMPEL Fine Art Auctions**). Sometimes a graphic ornament is also visible under the transparent glaze (**Thomaston Place Auction Galleries**). Analogy is also seen with samples from the Tang Dynasty of China (Fig. 11, 5) (**Bukovski**). It is noteworthy that they are often sold at auctions as antique items from private collections for high prices.

The Kutaisi collection of early glazed ceramics contains many ceramic vessels decorated with **geometric ornaments**. A fairly large number of them are fragments decorated with various circular motifs – rings, small circles, concentric circles, dots in a circle, curls, parabolic and spiral curves.

The circle, as the most balanced form, was originally understood as a sign of perfection, which is why it found universal distribution and acquired an important symbolic meaning. The circle is a symbolic expression of heaven - like a rectangle, it has neither a beginning, nor an end, nor a direction. Therefore, the circle is a symbol of eternity. The idea of eternity was also often expressed in the form of a snake coiled in a circle, holding its tail in its mouth. This Egyptian hieroglyph is a sign of time and space, infinity (**Kiknadze, 2001**). In almost all cultures, the symbolic prototype of the circle is the disk of the sun. At the same time, the circle was also considered a symbol of divinity - God is a circular sphere, the center of which is everywhere. The circle, as the monogram of God, in its essence expresses not only the perfection of God, but also His eternity, who “is, who was, and who is to come, the Almighty” (Rev. 1:8). In Christian

სურ. 11. ნაღვენთი ორნამენტები უცხოურ მასალებში: 1, 2 — სასანიდური კერამიკის ფრაგმენტები ქ. ქტესიფონიდან, მეტროპოლიტენის ხელოვნების მუზეუმი, VIII ს.; 3 — 4 — სპარსული ჯამები კერძო კოლექციიდან; 5 — ტანას პერიოდის ჩინური ჯამი, VIII-X სს., კერძო კოლექცია

Fig. 11. Decorative ornaments in foreign materials: 1, 2 — Fragments of Sassanid ceramics from St. from Ctesiphon, Metropolitan Museum of Art, 8th century; 3 — 4 — Persian bowls from a private collection; 5 — Chinese bowl of the Tana period, 8th-10th centuries, private collection

სურ. 12. წრიული მოტივებით დეკორირებული ფრაგმენტები ქუთაისიდან: 1 — ანგობით მოხატული დეკორი; 2 — ამოფხევილი დეკორი; 3-4 — გრავირებული დეკორი; 5 — კომბინირებული (ამოკაწვრა-ჭიქუროვანი საღებავით გაფერადება) დეკორი; 6-8 — ფუნჯით მოხატული დეკორი

Fig. 12. Fragments decorated with circular motifs from Kutaisi: 1 — Decoration with engobe; 2 — Reservation; 3-4 — Engraved decor; 5 — Combined (scraping-colored glaze paints) decor; 6-8 — Painted decor with a brush

(გამოცხ. 1:8). ქრისტიანულ იკონოგრაფიაში წმინ- iconography, the Holy Cross is mostly

და შარავანდედი უმეტესწილად, წრის ფორმით გამოიხატება. სამი კონცენტრული წრე წარმოადგენს წარსულის, აწმყოსა და მომავლის სიმბოლოს. ქუთაისურ მოჭიქულ კერამიკაზე გამოსახული წრიული მოტივებით მოხატული ფრაგმენტები ერთმანეთისაგან განსხვავდება დეკორის დატანის მეთოდის, ჭიქურის შეფერილობისა და ორნამენტის განლაგების ადგილის მიხედვით. დეკორის დატანის მეთოდებიდან გამოყენებულია თეთრი ანგობის მონასმით მოხატვის, გრავირების, ამოფხევის, ფუნჯით მოხატვის და კომბინირებული ფუნჯით მოხატვის და კომბინირებული მეთოდები. მეთოდის შესაბამისად ორნამენტის კონტური ზოგ შემთხვევაში წვრილია და ვიწრო, ზოგჯერ კი სქელი და ფართო; შეფერილობის მიხედვით გვხვდება მწვანე, ყავისფერი, ჩალისფერი, უნაბისფერი ნიმუშები; განლაგების ადგილის მიხედვით დეკორი ზოგჯერ დატანილია მთელ ზედაპირზე, ზოგჯერ ჭურჭლის ძირზე, კალთებზე ან მოტივი მხოლოდ ნაპირებს შემოუყვება (სურ. 12).

depicted in the form of a circle. The three concentric circles symbolize the past, present, and future. Fragments painted with circular motifs on Kutaisi glazed ceramics differ from each other in the method of applying the decor, the color of the glaze, and the location of the ornament. Among the methods used for applying the decor are painting with white ochre, engraving, scraping, painting with a brush, and combined methods. Depending on the method, the outline of the ornament is sometimes thin and narrow, and sometimes thick and wide; depending on the color, green, brown, straw, and ochre patterns are found; depending on the location, the decor is sometimes applied to the entire surface, sometimes to the bottom of the vessel, on the skirts, or the motif is only around the edges (Fig. 12).

სურ. 13. წრიული ორნამენტი უცხოურ მასალებში: 1-3 — ჯამის ფრაგმენტები ქ. შამქორიდან, VIII-X სს.; 4 — ჯამი ვიეტნამის ისტორიის მუზეუმიდან, X ს.

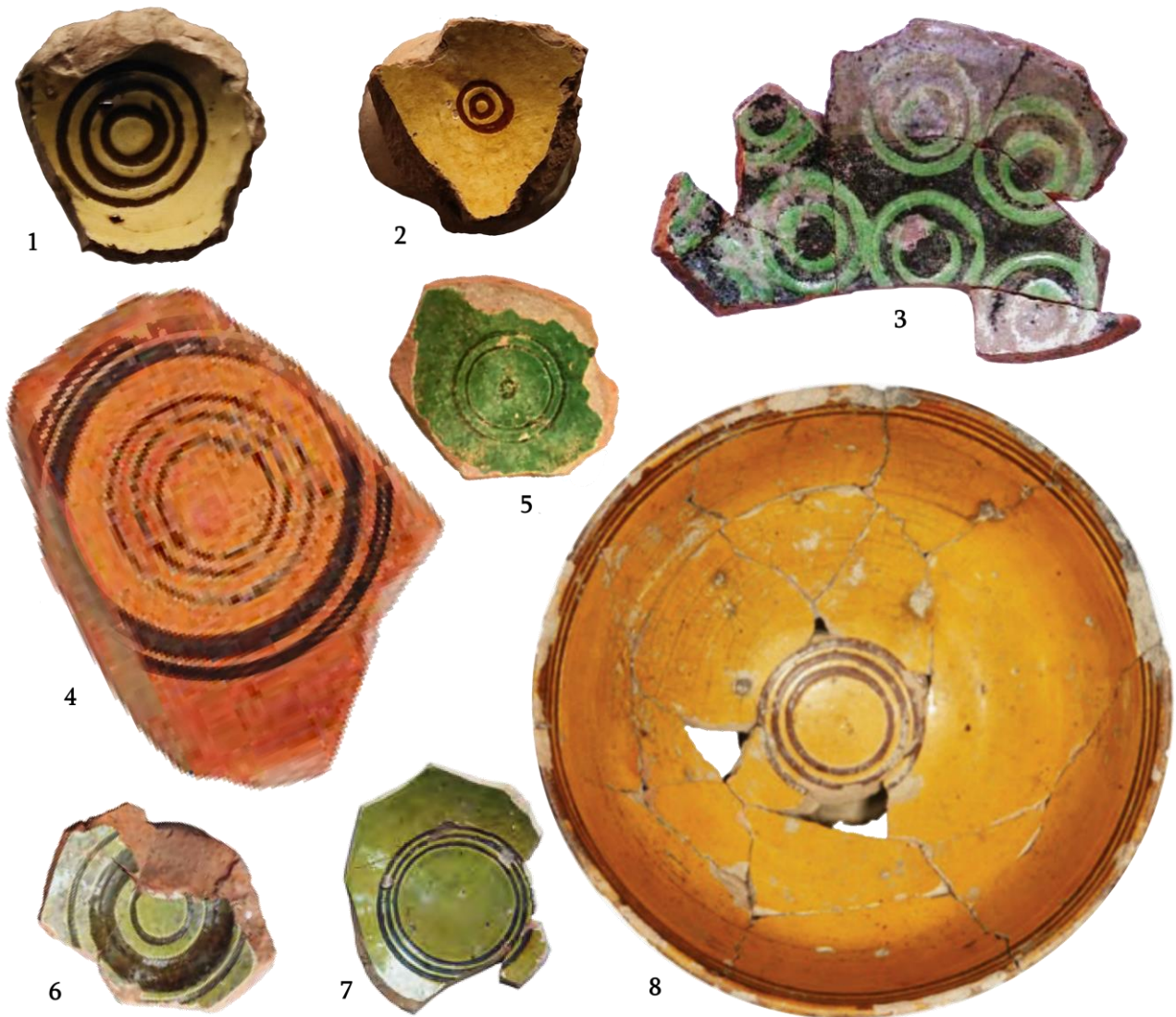
Fig. 13. Circular ornament in foreign materials: 1-3 — bowl fragments from St. Shamqori, 8th-10th centuries. 4 — bowl from the Vietnam Museum of History, 10th century.

წრიული ორნამენტით დეკორირებული მოჭიქული კერამიკის უცხოური ანალოგები ძირითადად ბიზანტიურ კერამიკაში გვხვდება, თუმცა ზოგიერთ შემთხვევაში ამ მოტივს იყენებენ აღმოსავლეთის ხელოვნებაშიც, ასეთებია: დასავლეთ აზერბაიჯანის ქალაქ შამქორში აღმოჩენი-

Foreign analogues of glazed ceramics decorated with circular ornaments are mainly found in Byzantine ceramics, although in some cases this motif is also used in Eastern art, such as: ceramic bowls of the 8th-10th centuries discovered in the city of

ლი VIII-X საუკუნეების კერამიკული ჯამები (Достиев, 2017: 639), რომლებზეც ანგობის სქელი მონასმით შესრულებულია რგოლების სახით გამოსახული ცალკეული წრეების მოტივი (სურ. 13, 1-3); ასევე, ვიეტნამის ისტორიის ეროვნულ მუზეუმში დაცული მოჭიქული ჯამი, კონცენტრული წრეებით, რომელიც შუა საუკუნეების „ჩამპას კულტურის“ პერიოდს განეკუთვნება (Art du Champa, 2025) (სურ. 13, 4).

Shamqori in Western Azerbaijan (Dostiyev, 2017: 639), on which a motif of separate circles depicted in the form of rings is made with a thick layer of engobe (Fig. 13, 1-3); Also, a glazed jar with concentric circles, preserved in the National Museum of Vietnamese History, belonging to the medieval “Champa culture” period (Art du Champa, 2025) (Fig. 13, 4).

სურ. 14. კონცენტრული წრეებით დეკორირებული კერამიკის უცხოური ანალოგები:

1-2 — სტამბოლის არქეოლოგიურ მუზეუმიდან, X ს.¹. 3 — ქ. ეგედან (ეოლისი, მცირე აზია), XII ს.; 4 — ქ. აფროდისიასიდან (მცირე აზია), XII ს.; 5-7 — ქ. ალუშტადან (აღმ. ყირიმი), XII ს.; 8 — ქ. მეტროპოლისიდან (ანატოლია), XII-XIII სს.

Fig. 14. Foreign analogues of ceramics decorated with concentric circles: 1-2 – from the Istanbul Archaeological Museum, 10th century . 3 – from Ege (Aeolis, Asia Minor), 12th century; 4 – from Aphrodisias (Asia Minor), 12th century; 5-7 – from Alushta (Northern Crimea), 12th century; 8 – from Metropolis (Anatolia), 12th-13th centuries

კონცენტრული წრეებით შემკული ბიზან-

Among the Byzantine analogues

¹ ფოტოები ნ. ქარციძისა

ტიური ანალოგებიდან საინტერესოა: თურქეთის სტამბოლის არქეოლოგიურ მუზეუმში დაცული შუა საუკუნეების მოჭიქული კერამიკის ფრაგმენტები (სურ. 14, 1 და 14, 2); მცირე აზიის ძველი ქალაქების ეგეს (ეოლისი) და აფროდისიასის არქეოლოგიური გათხრებისას აღმოჩენილი კერამიკის ფრაგმენტები (Doğer, 2017: 119; Öztaşkın, 2017: 180) (სურ. 14, 3 და 14, 4); იმპორტული მოჭიქული ჭურჭლის დეკორი აღმოსავლეთ ყირიმის ოქროსუდოსდროინდელ ქალაქ ალუშტადან (სურ. 14, 5-7), (Тесленко, 2021: 221); ანატოლიის ძველ ქალაქ მეტროპოლისში აღმოჩენილი, XII-XIII საუკუნეებით დათარიღებული საკმაოდ მრავალრიცხოვანი მოჭიქული ჯამები (Meriç, 2023) (სურ. 14, 8).

წრიული ორნამენტით უხვად არის შემკული ქართული ქრისტიანული ხელოვნების ნიმუშები. ქრისტიანული სიმბოლიკით წრეების ცენტრში გამოსახული წერტილები, ჯვარი ან მცენარე სამოთხის ხატად გაიზრება, კონცენტრული წრეები, სპირალები – მარადიულობის სიმბოლოდ.

decorated with concentric circles, the following are interesting: fragments of medieval glazed ceramics preserved in the Archaeological Museum of Istanbul, Turkey (Fig. 14, 1 and 14, 2); fragments of ceramics discovered during archaeological excavations of the ancient cities of Aegae (Aeolis) and Aphrodisias in Asia Minor (Doğer, 2017: 119; Öztaşkın, 2017: 180) (Fig. 14, 3 and 14, 4); decor of imported glazed vessels from the Golden Horde city of Alushta in Eastern Crimea (Fig. 14, 5-7), (Teslenko, 2021: 221); quite numerous glazed jars dating from the 12th-13th centuries discovered in the ancient city of Metropolis in Anatolia (Fig. 14, 8).

Circular ornament is abundantly decorated with Georgian Christian art. In Christian symbolism, dots, crosses or plants depicted in the center of circles are understood as an image of paradise, concentric circles, spirals – as a symbol of eternity.

სურ. 15. წრიული ორნამენტი ოქრომჭედლობის ძეგლებზე: 1 — მრავალძლის წმ. მეომართა ხატის ფრაგმენტი; 2 — ჩუკულის კარედის ფრაგმენტი, ერმაკოვის ფოტო; 3 — ცაგერის მაცხოვრის ხატის ფრაგმენტი

Fig. 15. Circular ornament on goldsmith artworks: 1 — Fragment of the icon of the St. Warriors of Mravaldzali; 2 — Fragment of the Chukuli tryptic, photo by Ermakov; 3 — Fragment of the icon of the Savior of Tsageri

ქართული ოქრომჭედლობის ძეგლები უხვად იმკობოდა წრიული ფორმებით, განსაკუთრებით IX-XI საუკუნეების ხატები და ჯვრები. წრეები – შუაში წერტილით შემოუყვება წმინდანთა შარავანდებს მრავალძლის წმ. მეომართა IX-X საუკუნეებით დათარიღებულ ხატსა

Monuments of Georgian goldsmithing were abundantly decorated with circular shapes, especially icons and crosses of the 9th-11th centuries. Circles - with a dot in the middle, accompany the processions of saints on the St. Warriors icon of the Mravaldzali church, dated to the 9th-10th centuries (Fig.

(სურ. 15, 1) და X ს-ის ჩუკულის კარედ ხატს (სურ. 15, 2), ასევე სამოსის ნაკვეთებს ზარზმის ფერისცვალების IX ს-ის ხატზე. წრეში ჩაწერილი ფოთლითაა დეკორირებული ცაგერის X ს-ის მაცხოვრის ხატის ფონი (სურ. 15, 3); კონცენტრული წრეებით არის მოფენილი ჯახუნდერის კარედის ფონი. განვითარებულ და გვიან შუა საუკუნეებში ქართული ჭედური ხატების მოჩარჩოებები იმკობა ვარდულებით ან გლუვ-ზედაპირიანი ამოზრცული ან ბრტყელი წრეებით, ასეთებია: მღვიმევის ნათლისმცემლის ხატი X ს., ხონის წმ. გიორგის ხატი XI ს., პალიასტომის ღვთისმშობლის ხატი XII, XVI, XVIII საუკუნეები და სხვა მრავალი.

15, 1) and the 10th-century Chukuli tryptic icon (Fig. 15, 2), as well as the folds of the garment on the 9th-century Zarzma icon of the Transfiguration. The background of the 10th-century Tsageri icon of the Savior is decorated with a leaf inscribed in a circle (Fig. 15, 3); The background of the Jakhunderi tryptic is dotted with concentric circles. In the developed and late Middle Ages, the frames of Georgian chased icons were decorated with roses or smooth-surfaced convex or flat circles, such as: the icon of the Baptist of Mgvimevi 10th century, the icon of St. George of Khoni 11th century, the icon of the Virgin Mary of Paliastomi 12th, 16th, 18th centuries and many others.

1

2

3

4

5

სურ. 16. წრიული ორნამენტი არქიტექტურული ძეგლების რელიეფებზე: 1-2 — მზის და მთვარის სიმბოლოები, ფავნისის ფასადი, X ს.; 3 — ნიკორწმინდის ფასადი, XI ს.; 4 — მღვიმევის ფასადი, XIII ს.; 5 — ბაგრატის ტაძრის ფასადი, X ს.

Fig. 16. Circular ornament on reliefs of architectural monuments: 1-2 — symbols of the sun and moon, Favnisi facade, 10th century; 3 — Nikortsminda facade, 11th century; 4 — Mgvimevi facade, 13th century; 5 — Bagrati Cathedral facade, 10th century.

წრიული ფორმები ქრისტიანულ ხელოვნებაში ასოცირდება ასტრალურ სამყაროსთან და ხშირად გამოიყენება მზისა და მთვარის სიმბოლოებად. სწორედ ასეთი სიმბოლური მნიშვნე-

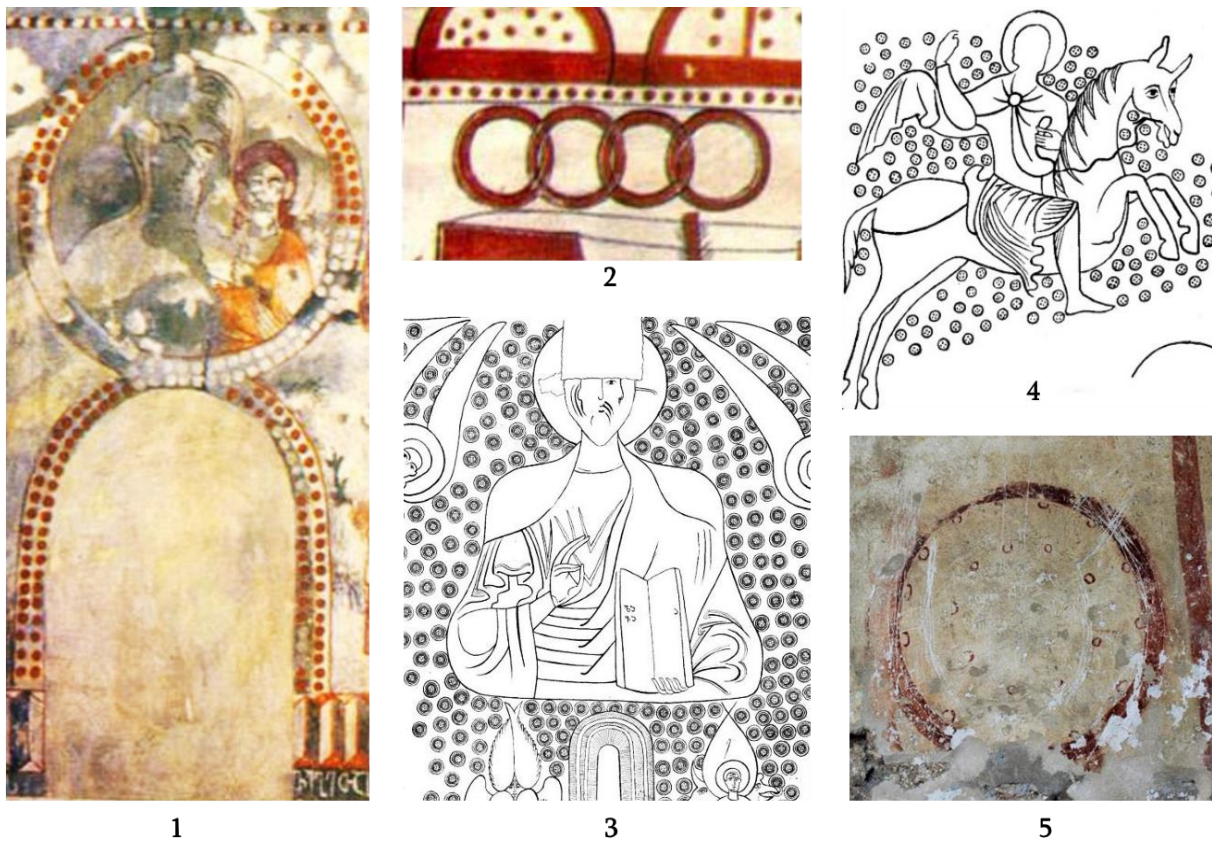
Circular shapes in Christian art are associated with the astral world and are often used as symbols of the sun and moon. It

ლობითაა წარმოდგენილი წრე შიდა ქართლის ფავნისის წმ. გიორგის ეკლესიის აღმოსავლეთ ფასადზე.

სარკმლის ჩრდილოეთით მზის რელიეფური დისკოა გამოსახული (სურ. 16, 1); ხოლო სარკმლის ზემოთ, ფრონტონის არეში მთვარის აღმნიშვნელი რელიეფური წრე, რომელსაც გველი ყლაპავს (ფავნისის წმინდა გიორგის ეკლესია) (სურ. 16, 2). სავარაუდოდ, ამ რელიეფის სიმბოლური მნიშვნელობა დაკავშირებული უნდა იყოს ხალხურ წარმოდგენასთან – როცა მთვარეს ნათელი აკლდება, ის გველშეშავს დატყვევებული, წმინდა გიორგი კი გველშეშავს ამარცხებს და მთვარეს ათავისუფლებს; ცნობილია, რომ მთვარის კულტი და წმ. გიორგის კულტი ერთმანეთს შეერწყა.

is with this symbolic meaning that the circle is presented on the eastern facade of the St. George Church in Favnsi, Shida Kartli.

To the north of the window is a relief disk of the sun (St. George Church of Favnsi) (Fig. 16, 1); and above the window, in the pediment area, there is a relief circle denoting the moon, which is being swallowed by a snake (Fig. 16, 2). Presumably, the symbolic meaning of this relief should be related to the folk belief - when the moon loses its light, it is captured by a dragon, and St. George defeats the dragon and frees the moon; it is known that the cult of the moon and the cult of St. George merged.

სურ. 17. წრიული ორნამენტი სვანეთის მონუმენტურ ფერწერაში: 1-2 —ნესგუნი X ს.; 3 — აცი, X ს.; 4-5 — იფხი, X ს.

Fig. 17. Circular ornament in Svaneti monumental painting: 1-2 — Nesguni 10th century; 3 — Atsi, 10th century; 4-5 — Ifkhi, 10th century.

სხვადასხვა დეკორატიული წრიული ფორმებით – კოპებით, ვარდულებით, წრეში ჩასმული სახეებით უხვად არის შემკული ქართული ხუროთმოძღვრული ძეგლები. წრეებით შექმნილია მრავალი სახის ორნამენტი – წრეში ჩასმუ-

Georgian architectural monuments are richly decorated with various decorative circular shapes – relief dots, roses, faces enclosed in a circle. Circles are used to create many types of ornaments – equilateral

ლი ტოლმკლავა ჯვრები ან რომბები, ურთიერთგადაბმული წრეთა ჯაჭვები, სარკმელთა შემამკობელი წრიული დეკორატიული საპირეები (**შმერლინგი, 2010: 37**) და სხვა მრავალი (სურ. 16, 3, 4, 5¹).

გეომეტრიული ორნამენტის, კერძოდ წრეების გამოყენება უცხო არ არის ქართულ მონუმენტურ მხატვრობაში, განსაკუთრებით IX-X საუკუნეების ფრესკულ ფერწერაში. ადრეული მხატვრობის ნიმუშებზე წრეებით დეკორირებულია სამოსები, თაღების წიბოები და მედალიონთა გარშემოწერილობები, ასეთებია, მაგალითად დავით გარეჯის ეკლესიების მოხატულობა, სვანეთის ნესგუნის ეკლესიის მოხატულობა (სურ. 17, 1); სვანეთის აცის მთავარგელოზის ეკლესიის კონქში, მაცხოვრის გამოსახულების უკან, ასევე თითქმის ყველა კედლის მოხატულობის მთელი ფონი წრეებითაა მოფენილი, რომელთა ცენტრში ოთხი წერტილია აღნიშნული, წრეების ასეთი გამოსახულება ვარსკვლავებს, კოსმოსს განასახიერებს (სურ. 17, 2), ადრეული პერიოდის სვანეთის იფხის წმ. გიორგის ეკლესიის მოხატულობაში, ამხედრებული წმ. გიორგისა და ამალელების სცენათა ფონი მთლიანად დაფარულია წრეებით (**Шевякова, 1983: 17-19**) (სურ. 17, 3-4). ამავე ეკლესიის საფასადო მოხატულობაში წრე, შიგ ჩაწერილი პატარა წრეებით მზეს ან ცარგვალს უნდა განასახიერებდეს (**სვანეთის ადრეული ფრესკული მოხატულობები, 2014; ყენია, 2008**) (სურ. 17, 5).

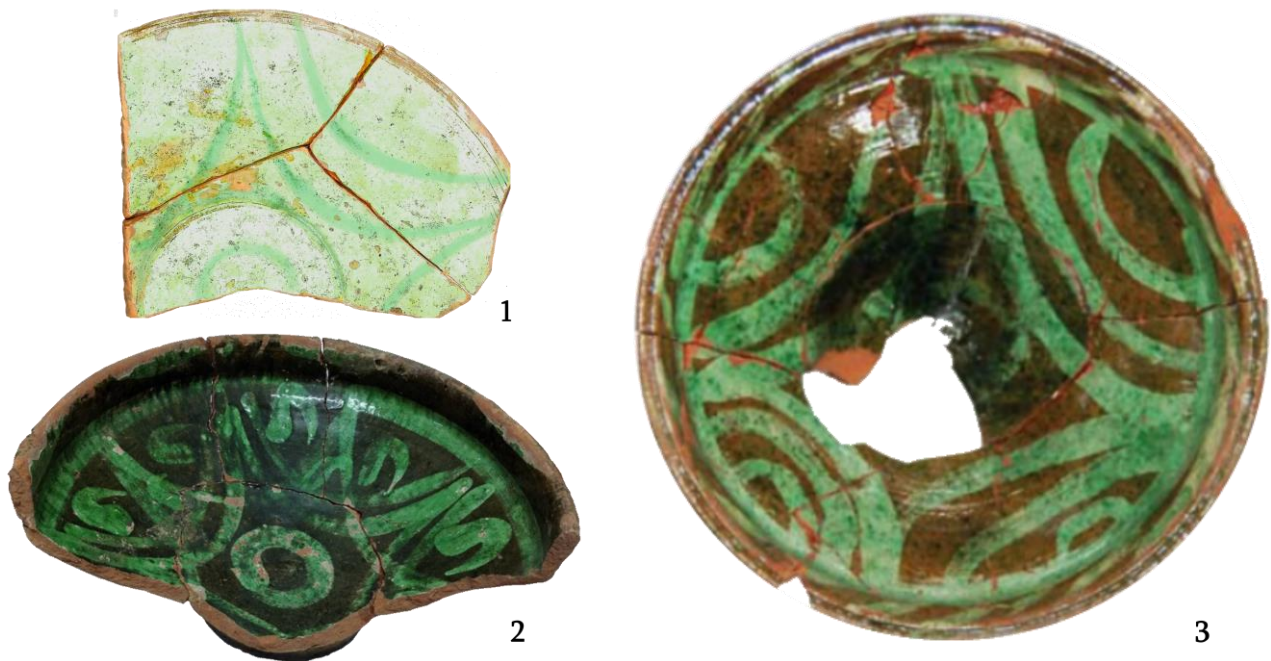
ქუთაისურ კოლექციაში გეომეტრიული ორნამენტით შემკული ჯამებიდან ყურადღებას იპყრობს **პარაბოლური მრუდებითა** და ნახევარწრეებით შემკული თასის ძირისა და გვერდის ფრაგმენტი (სურ. 18, 1); ჩალისფრად გამომწვარი, ორივე მხრიდან დაფარულია თეთრი ანგობით, შიდა ზედაპირზე, შუაში ღია მწვანე ფერის წრიული ორნამენტია გამოსახული, რომლის ირგვლივ პარაბოლური მრუდებია გამოყვანილი. გადავლებულია უფერული ჭიქური. პირბაკო მომრგვალებული, სწორი, გადაშლილი კალთით და გამოყვანილი ქუსლით. თასს გარედან შეემჩნევა ჩარხის კვალი. ზომები: სიმაღლე – 8-8,5 სმ; პირის დიამეტრი – 25,5 სმ (აღდგენით); ქუსლის დიამეტრი – 12,3 სმ; კეცის სისქე პირთან – 0,7 სმ; კეცის სისქე ქუსლთან – 1 სმ; ჯამის სიმაღლე – 7 სმ; ქუსლის სიმაღლე – 0,7 სმ.

crosses or rhombuses enclosed in a circle, chains of interconnected circles, circular decorative lintels adorning windows, and many others (**Shmerling, 2010: 37**) (Fig. 16, 3, 4, 5).

The use of geometric ornament, in particular circles, is not foreign to Georgian monumental painting, especially in fresco painting of the 9th-10th centuries. On early examples of painting, vestments, arches, and medallions are decorated with circles, such as the paintings of the churches of David Gareji and the paintings of the Nesguni Church in Svaneti (Fig. 17, 1); in the nave of the Archangel Michael Church in Atsi, Svaneti, behind the image of the Savior, as well as almost all wall paintings, the entire background is covered with circles, in the center of which four dots are marked; such an image of circles symbolizes stars and the cosmos (Fig. 17, 2); in the paintings of the early period of the St. George Church in Ipkhi, Svaneti, the background of the scenes of St. George riding on horseback and the Ascension is completely covered with circles (**Shevyakova, 1983: 17-19**) (Fig. 17, 3-4). In the fresco painting of the same church, a circle with small circles inscribed inside it must represent the sun or the crescent moon (**Early fresco paintings of Svaneti; Kenia M. (2008)**) (Fig. 17, 5).

Among the bowls decorated with geometric ornament in the Kutaisi collection, a fragment of the base and side of a bowl decorated with **parabolic curves** and arcs (Fig. 18, 1) attracts attention; It is straw-colored, covered on both sides with white glaze, and on the inner surface, in the middle, a light green circular ornament is depicted, around which parabolic curves are drawn. It is covered with a colorless glaze. The mouth-bowl is rounded, straight, with an open skirt and a drawn heel. Traces of a lathe are visible on the outside of the bowl. Dimensions: height – 8-8.5 cm; mouth diameter – 25.5 cm (with restoration); heel diameter – 12.3 cm; thickness of the rim at the mouth – 0.7 cm; thickness of the rim at the heel – 1 cm; height of the sum – 7 cm; height of the heel – 0.7 cm.

¹ ფოტოები ნ. სარავასი

სურ. 18. პარაბოლური მრუდებით შემკული მოჭიქული კერამიკა: 1 — ქუთაისის მუზეუმიდან, IX ს.; 2 — ქალაქ განჯიდან (აზერბაიჯანი), IX ს. 3 — ქალაქ შამქორიდან (აზერბაიჯანი), IX ს.

Fig. 18. Glazed ceramics decorated with parabolic curves: 1 — from the Kutaisi Museum, 9th century; 2 — from the city of Ganja (Azerbaijan), 9th century. 3 — from the city of Shamqori (Azerbaijan), 9th century

პარაბოლურ ორნამენტებთან ადგილობრივი მასალებიდან მსგავსებას ავლენს რუსთავის ნაციხვარზე, დმანისში, უჯარმაში, გუდარესსა და თბილისის კერამიკულ სახელოსნოში აღმოჩენილი ჯამები, იმ განსხვავებით, რომ ამ ნიმუშებზე ორნამენტი გამოყვანილია შიშველ კეცზე.

უცხოური მასალებიდან მსგავსი ორნამენტული მოტივებით არის შემკული აზერბაიჯანის ქალაქების განჯის (Достиев, Искандерова, 2024: 234) და შამქორის (Достиев, 2017: 647) არქეოლოგიური გათხრების დროს აღმოჩენილი მოჭიქული კერამიკის ნიმუშები (სურ. 18, 2 და სურ. 18, 3). რამდენიმე ანალოგიური ჯამი, დათარიღებული IX საუკუნით, აღმოჩენილია შუა აზიაში (მიწიშვილი 1967: 289).

წრიულ მოტივებს განეკუთვნება სპირალები და მცირე ზომის მრუდხაზოვანი ხვრელები.

სპირალი ერთ-ერთ უძველესი სიმბოლოა, რომლის უადრესმა გამოსახულებებმა, ქვის ხანის ადამიანის მიერ გამოქვაბულში ამოკაწრული პეტროგლიფების სახით, შორეული წარსულიდან ჩვენამდე მოაღწია. ის აქტიურად გამოყენებული ნიშანია ძველი სამყაროს ყველა კულტურაში. სპირალი თავისი ფორმით სამყაროს დაუსაბამობის, მარად ბრუნების, დროის უსასრულობის, უწყვეტი წრიული მოძრაობის და ზოგადად, სიცოცხლის განვითარების მაგიურ სქემატურ გამოსახულებას წარმოადგენს.

The bowls found in Rustavi Natsikhvari, Dmanisi, Ujarma, Gudarekhi and the Tbilisi Ceramic Workshop show similarities with parabolic ornaments from local materials, with the difference that on these samples the ornament is drawn on a bare rim.

Similar ornamental motifs from foreign materials are found on glazed pottery samples discovered during archaeological excavations in the Azerbaijani cities of Ganja (Dostiev, Iskanderova, 2024: 234) and Shamqori (Достиев, 2017: 647) (Fig. 18, 2 and Fig. 18, 3). Several similar bowls, dating back to the 9th century, have been found in Central Asia (Mitsishvili 1967: 289).

Spirals and small curved curls belong to circular motifs.

Spirals and curves belong to ancient symbols-signs, the earliest images of which, in the form of petroglyphs scratched in caves by people of the Stone Age, have reached us from the distant past. The spiral is an actively used sign in all cultures of the ancient world, and in its form represents a magical schematic representation of the inconsistency of the world, the eternal

ამასთან, ის ასოცირდება ცენტრის – საწყისთა საწყისის სიმბოლიკასთან, სადაც კონცენტრირებულია ძალა და ენერგია, რაც უზრუნველყოფს მოძრაობას. ის ერთდროულად არის მზისა და მთვარის სიმბოლო და ჰაერისა და წყლის გამოხატულებაც. გარდა ამისა, ის არის სულიერი ზრდის, განვითარებისა და გაუმჯობესებისაკენ მიმავალი გზის სიმბოლო; ყოველი მისი შემობრუნება რაღაც ახალს აღნიშნავს; მისი რიტმული მოძრაობა და თანდათანობითი გაფართოება აკავშირებს უძრაობას მოძრაობასთან, დროებითს – მარადიულთან, ციკლურობას – ევოლუციასთან.

სპირალი, როგორც ჩანს, ქართველთა შორეული წინაპრების რწმენა-წარმოდგენაშიც საკრალური ნიშან-სიმბოლოს წარმოადგენდა და ასტრალურ-კოსმოგონიურ ხასიათს ატარებდა. ალბათ ამიტომაც გამოსახავდნენ ამ სიმბოლურ-ქვეტექსტოვან ფიგურას საკუთარი ხელით შექმნილ უპირველეს ნივთებზე – თიხის ჭურჭელზე, ხოლო მოგვიანებით ბრინჯაოსა თუ ოქროს ნაკეთობებზე. მათგან საქართველოს ტერიტორიაზე აღმოჩენილი ყველაზე ადრეული ნიმუში „სათვალისებური“ სპირალის გამოსახულებით, ჯერ კიდევ პრეისტორიულ – ენეოლით-ბრინჯაოს ხანას განეკუთვნება. ეს კერამიკულ ჭურჭელია (სურ. 19, 1), რომელიც კიკეთის მიდამოების სამარხის არქეოლოგიური გათხრების დროს იქნა აღმოჩენილი (კლდიაშვილი, იზორია, 2001: 293). ეს ფაქტი შესაძლებელს ხდის ვივარაუდოთ, რომ გამოქვაბულის კედლიდან უწყვეტი წრიული მოძრაობის ამ სიმბოლომ პირდაპირ თიხის ნაკეთობებზე გადაინაცვლა. ამ პერიოდიდან მოყოლებული, შეიძლება ითქვას, რომ თითქმის უწყვეტად ხდებოდა სპირალური ორნამენტით სუფრის, სამზარეულო, სამეურნეო და საკულტო დანიშნულების კერამიკული ნაკეთობებისა და თიხის ჭურჭლის მორთვა. განსაკუთრებით ფართო გავრცელება ჰპოვა მან ადრეობრინჯაოს ხანაში (სურ. 19, 2-5) (საქართველო ღვინის სამშობლო, 2020; კახიანი, 2020; ნარიმანიშვილი, 2020:181). აკად. ო. ჯაფარიძე სამართლიანად მიიჩნევს, რომ, მტკვარ-არაქსის კულტურის აყვავების ხანაში სპირალს წამყვანი ადგილი უკავია და იგი გასაოცარ მრავალგვარობას იჩენს გეომეტრიულ მოტივთა შორის. ამ ორნამენტს არსად ისეთი ფართო გავრცელება არ მიუღია, როგორც მტკვარ-არაქსის კულტურაში (ჯაფარიძე, 1976: 91-92) ცხადია, ეს ტრადიცია გაგრძელდა ანტიკურ ხანასა და შუა საუკუნეებში. ამ ფაქტს არქეოლოგიური

rotation, the infinity of time, the continuous circular movement and the development of life in general. In addition, it is associated with the symbolism of the center - the beginning of beginnings, where power and energy are concentrated, which ensures movement. It is simultaneously a symbol of the sun and the moon and an expression of air and water. In addition, it is a symbol of the path to spiritual growth, development and improvement; Every turn of it marks something new; Its rhythmic movement and gradual expansion connect stillness with movement, temporality with eternity, cyclicity with evolution.

It seems that the spiral was also a sacred sign and symbol in the beliefs of the distant ancestors of Georgians and had an astral-cosmogonic character. Perhaps that is why they depicted this symbolic-subtextual figure on the first things they created with their own hands - on clay vessels, and later on bronze or gold products. Among them, the earliest sample with the image of a "glass-shaped" spiral found in the territory of Georgia, which was discovered during the archaeological excavations of the tomb in the Kiketi area (Kldiashvili, Izoria, 2001: 293), still belongs to the prehistoric - Eneolithic-Bronze Age (Fig. 19, 1). This fact makes it possible to assume that this symbol of continuous circular movement from the cave wall was transferred directly to the pottery.

From this period onwards, it can be said that spiral ornaments were used almost continuously to decorate tableware, kitchen, household and cult ceramics and earthenware. It was especially widespread in the Bronze Age (Fig. 19, 2-5) ("Wine History Foundation - Georgia, Homeland of Wine, 2020; Kakhiani, 2020; Narimanishvili, 2020: 181). Acad. O. Japaridze rightly believes that in the heyday of the Mtkvar-Araksi culture, the spiral occupies a leading place and it shows an amazing diversity among geometric motifs. This ornament did not spread as widely as in Mtkvar-Araksi culture (Japaridze, 1976: 91-92). Obviously, this tradition continued in Antiquity and the Middle Ages. This fact

სურ. 19. სპირალური მოტივები უძველეს კერამიკაზე; 1 — ჭურჭლის ფრაგმენტი, კიკეთი. (ენეოლითური ხანა); 2 — სასმისი, ციხიაგორა. ძვ.წ. IV-III ათასწ. ადრე ბრინჯაოს ხანა; 3 — დერგი, სამცხე-ჯავახეთი, ჭობარეთის ნამოსახლარი. ძვ. წ. III ათასწ. ბრინჯაოს ხანა; 4 — დერგი, ნამგალამიწა. ძვ.წ. II ათასწ. გვიანი ბრინჯაოს ხანა; 5 — ჭურჭელი, თრიალეთის გორასამარხი. ძვ.წ. II ათასწ. გვიანი ბრინჯაოს ხანა

Fig. 19. Spiral motifs on ancient ceramics; 1 — fragment of a vessel, kiketi. (Eneolithic Age); 2 — cup, Tsikhiagora. BC IV-III millennium Early Bronze Age; 3 — Dergi (stamnos), Samtskhe-Javakheti, Chobareti settlement. BC year III millennium Bronze Age; 4 — dergi, scythe. BC II millennium Late Bronze Age 5 — Pottery, Trialeti Hill Cemetery. BC II millennium Late Bronze Age

კვლევის შედეგად მოპოვებული მრავალი უძველესი არტეფაქტი ადასტურებს. ამასთან, სპირალური ორნამენტი მხოლოდ თიხისა და კერამიკული ნაკეთობებისათვის დამახასიათებელი მოტივი როდია — მისი გამოყენება ძველთაგანვე ფართოდ დაინერგა სხვადასხვა დანიშნულების საგნებზე. ის გვხვდება ადრეყორდანული მტკვარ-არაქსის კულტურის ოქროს სამკაულებზე (სურ. 20, 1) (**თრიალეთის კულტურა, 2019**), ბრინჯაოს ქინძისთავეებზე, ბედენური კულტურის საკინძებზე, კოლხური კულტურის ოქროს სამკაულებზე (სურ. 20, 2-3) (**კოლხები, 20121**), ბრინჯაოს ცულებზე, სარტყლებზე (სურ. 20, 4), აბზინდებზე (სურ. 20, 5) (**კაუჭიანი აბზინდა, 2020**), ფიბულებსა და ბალთებზე (სურ. 20, 6) (**ანტიკური ხანის ნაკეთობები, 2014**); ასევე მრავლად გვხვდება სპირალური მოტივის გა-

is confirmed by many ancient artifacts found as a result of archaeological research. In addition, the spiral ornament is not only a characteristic motif for clay and ceramic products — its use has been widely introduced on objects of various purposes since ancient times. It can be found on the gold jewelry of the Mtkvar-Araksi culture of the early Korgha (Fig. 20, 1) (**Trialeti culture, 2019**), on bronze pins, on the clasps of the Beden culture, on the gold jewelry of the Colchis culture (Fig. 20, 2-3) (**Colchis, 2021**), on bronze axes, belts (Figs. 20, 4), buckles (Figs. 20, 5) (**hooked buckles, 2020**), fibulae and buckles (Figs. 20, 6) (**Antique Artifacts, 2014**). There are also many examples of the use of the spiral

მოყენების მაგალითები ვერძის სტილიზებული ფორმით გამოსახვისას.

motif in depicting the ram in a stylized form.

სურ. 20. სპირალური ორნამენტები ხელოვნების ნიმუშებზე: 1 – ოქროს ყელსაბამი თრიალეთის ყორღანული კულტურიდან; 2, 3 – ოქროს სამკაულები ვანის საგანძურიდან; 4 – ბრინჯაოს სარტყელი; 5 – აბზინდა; 6 – ბალთა

Fig. 20. Spiral ornaments on works of art: 1 – gold necklace from the Korghon culture of Trialeti; 2, 3 – gold jewelry from Vani treasure; 4 – bronze belt; 5 – bronze buckle; 6 – bronze buckle

ქუთაისურ ჯამებზე, დამოუკიდებელი სა-
ხით არსებული სპირალური მრუდის გარდა,
გვხვდება კომპოზიციები, სადაც ისინი წარმოდ-
გენილია ისეთ ორნამენტებთან კომბინაციაში,
როგორებიცაა – კალიგრაფიული წარწერები, გეო-
მეტრიული ფიგურები, წრეხაზები, წნულები და
სხვ. მოტივი ზოგჯერ ჯამის ძირზეა გამოსახული,
ზოგჯერ მთლიანად ავსებს ჭურჭლის ზედაპირს,
ან მხოლოდ ბორდიურებთან შემოუყვება მას. აქ-
ვე უნდა აღინიშნოს იმ ზომიერების შესახებ, რა-
საც ყოველთვის იცავდნენ ქართველი ხელოსნები
ფერადოვანი გამის გემოვნებით შერჩევის დროს.
ისინი თავს არიდებდნენ მკვეთრ, ჭყეტულა და

On Kutaisi bowls, in addition to the
independent solar symbol, there are
compositions where spiral curves are
represented in combination with such
ornaments as calligraphic inscriptions,
geometric figures, circles, braids, etc. The
motif is sometimes depicted on the bottom of
the jar, sometimes it completely fills the
surface of the vessel, or it is only bordered by
the rims. It should be noted here about the
moderation that Georgian artisans have
always followed when selecting the color
palette according to their taste. They avoided

მევირაღა ფერებს და ახერხებდნენ ჰარმონიული შეხამების მიღებას.

ქუთაისური კოლექციიდან ერთ-ერთი ჯამის (შ. წ. №9539 AA-764 ქ.გ. საგ. №4302.85) ფრაგმენტზე ამოკაწვრით შესრულებული მოზრდილი სპირალური მრუდი, რადიალური სხივებით, უდავოდ სოლარულ სიმბოლოს წარმოადგენს. ჯამი წითელკეციანია, თეთრად ანგობირებული. სპირალი და სხივები ერთობლივად ქმნის მზის ნიშან-სიმბოლოს. მართალია, ნიმუში ფრაგმენტულია, მაგრამ იკითხება, რომ კომპოზიციურად სოლარული სიმბოლო ჯამის ცენტრალურ არეშია გამოსახული. ფერთა გამა მონათესავე ფერებითაა გადაწყვეტილი: ნაკაწრი ხაზები ამოვსებულია მუქი ყავისფერი საღებავით, რაც კარგად ეხამება მომწვანო ოქრას. ჯამზე გადავლებულია უფერული კრიალა ჭიქური (სურ. 21, 1).

sharp, loud and screaming colors and managed to get a harmonious combination.

A raised spiral curve with radial rays made by scratching on a fragment of one of the coins from the Kutaisi museum collection (№9539 AA-764; № 4302.85) is undoubtedly a solar symbol. The coat is red-faced, with white angobe. The spiral and the rays together form the symbol of the sun. It is true that the pattern is fragmentary, but it is readable that the compositionally solar symbol is depicted in the central area of the bowl. The color scheme is decided by related colors: scratched lines are filled with dark brown paint, which goes well with greenish gold. Colorless crystal glass is applied to the bowl (Fig. 21, 1).

სურ. 21. სპირალური ორნამენტები ქუთაისურ კერამიკაზე: 1 — მზის სიმბოლოს სახით; 2 — კალიგრაფიულ ორნამენტთან კომბინაციაში; 3 — გეომეტრიულ ფიგურებში ჩასმული ხვიების სახით; 4 — წნულში ჩართული პატარა ხვიების სახით

Fig. 21. Spiral ornaments: 1 – in the form of a sun symbol; 2 – in combination with a calligraphic ornament; 3 – in the form of curves inserted into geometric figures; 4 – in the form of small curls included in the braid

წყლის მორევის შთაბეჭდილებას ქმნის კალიგრაფიულ ორნამენტთან კომბინირებული სპირალური მოტივი ერთ-ერთი ჯამის (შ. წ. 9539 AAAA-764. ქ.გ. №4073; 4011.85) ფრაგმენტზე. აქ სპირალის ირგვლივ გამოსახული კონცენტრული წრეები და ტალღებით აზვირთებული კუფური ასო-ნიშნებისაგან შედგენილი ეპიგრაფიკული თუ ფსევდოეპიგრაფიკული ორნამენტი მართლაც წყლის ზედაპირის ასოციაციას წარმოშობს. სპირალური მრუდი ჭურჭლის ცენტრშია გამოსახული (სურ. 21, 2). ფიგურები გრაფიტოს ტექნიკითაა შესრულებული. ნაკაწრი ხაზები ყავისფერი საღებავითაა ამოვსებული და ჰარმონიულად ერწყმის ჩალისფერ არეს. ჯამი დაფარულია უფერული ჭიქურით. გარეპირი კალთამდე ანგობირებულია და მას-

A spiral motif combined with a calligraphic ornament creates the impression of a water vortex on a fragment of one of the bowls (№9539A-764; №4073; №4011.85). Here, the concentric circles around the spiral and the epigraphic or pseudo-epigraphic ornament made up of Kufic letters and signs raised like waves really give rise to the association of the water surface. A spiral curve is depicted in the center of the vessel (Fig. 21, 2). Figures are made with sgraffito technique. The scratched lines are filled with brown paint and blend harmoniously with the straw-colored area. The sum is covered with colorless glaze. The exterior is angobed up to the skirt and a colorless crystal glass is

ზეც გადავლებულია უფერული კრიალა ჭიქური.

კიდევ ერთი ჯამის შემორჩენილ ფრაგმენტზე (შ. წ. №5674 AA-259/2) გამოსახულია გეომეტრიულ ფიგურებში ჩაწერილი ორბრუნვიანი სპირალური მრუდები, პატარა ხვების სახით (სურ. 21, 3). ამ შემთხვევაში, სავარაუდოდ, ჭურჭლის მთელი ზედაპირია დეკორირებული. ჯამი ყავისფერკეციანი და სქელკედლიანია; შიდაპირი თეთრად ანგობირებული; ამოკაწვრით შესრულებულია ჰორიზონტალური და დიაგონალურად დახრილი ურთიერთმკვეთი ხაზები. ხაზების კვეთით მიღებულ ექვსკუთხედებში ჩასმულია სპირალური მრუდები. ნაკაწრი ხაზები ამოვსებულია ყავისფერი საღებავით. სპირალების ირგვლივ ორნამენტი მონაცვლეობით გახალისებულია მწვანე და მოყვითალო-ყავისფერი საღებავით, რომელიც ფუნჯის საშუალებითაა დატანილი. გადავლებულია უფერო კრიალა ჭიქური. ჯამს აქვს სქელი, დაბალი, გამოყვანილი, ღრუ ქუსლი. ქუსლის ღრუში არის დამდის ანაბეჭდი.

საინტერესოაა დეკორირებული ერთ-ერთი წითლად გამომწვარი, თხელკეციანი ჯამის (შ. წ. 10130 AA-842. ქ.გ. საგ. №6358.87) შემორჩენილი ფრაგმენტი, რომლის ორივე, შიგა და გარე ზედაპირი შემკულია ორნამენტებით. შიდაპირზე პატარა სპირალური მრუდები გამოსახულია წნულ თუ გრეხილურ ორნამენტთან კომბინაციაში, კერძოდ ისინი ჩართულია ლენტების გადახლართვის ადგილებში. პირ-ბაკოს ირგვლივ შემოუყვება ორი წრეხაზი-სარტყელი. ნაკეთობის ფრაგმენტულობის გამო (შემორჩენილია მხოლოდ პირ-ბაკოსა და გვერდის ფრაგმენტი) შეუძლებელია განისაზღვროს მოტივის კომპოზიციური განაწილება, ანუ მხოლოდ ნაპირს შემოსდევს გრეხილი ორნამენტი, სარტყელისებურად თუ ზედაპირი მთლად დაფარულია წნული მოტივით. გარეპირზე ვარდუღაა გამოსახული, რომლის ფურცლებისაგან თაღედაა წარმოქმნილი; თაღებთან, ფურცლებს შორის მცირე არე შევსებულია პატარა, სპირალურად ჩახვეული ორნამენტებით. ჯამის ორივე ზედაპირი ანგობირებულია, ორივეზე გამოსახულება შესრულებულია სგრაფიტოს ტექნიკით. ნაკაწრი ხაზები შევსებულია ყავისფერი საღებავით. ჯამის შიგა ზედაპირი გახალისებულია მწვანე, მდოგვისფერი და ყვითელი ფერებით. გარეპირზე ფურცლები მონაცვლეობით შეფერილია მწვანე და მდოგვისფერი საღებავებით. ჯამი დაფარულია უფერული კრიალა ჭიქურით; პირ-ბაკო შესქელებულია, არათანაბრად დაშვებული კალთები (სურ. 21, 4).

applied to it.

On another surviving fragment of a bowl (№5674 AA-259/2) two-turn spiral curves written in geometric figures are depicted in the form of small curves (Fig. 21, 3). In this case, the entire surface of the vessel is probably decorated. The bowl is brown-walled and thick-walled; inner mouth with white angobed; Horizontal and diagonally inclined intersecting lines are made by scratching. Spiral curves are inserted into the hexagons obtained by the intersection of the lines. Scratched lines are filled with brown paint. The ornamentation around the spirals is alternately brightened with green and yellowish-brown paint applied with a brush. Colorless crystal glass has been applied. Bowl has a thick, low, raised, hollow heel. There is an imprint in the heel cavity.

An interestingly preserved fragment of one of the decorated red-burnt, thin-walled bowls (Sh. 10130 AA-842. Kutaisi museum field dairy No. 6358.87), both the inner and outer surfaces of which are decorated with ornaments. On the inner edge, small spiral curves are depicted in combination with a braided or twisted ornament, in particular, they are included in the places where the ribbons are intertwined. There are two circles around the face. Due to the fragmentary nature of the product (only a fragment of the face and side remains), it is impossible to determine the compositional distribution of the motif, i.e. only the edge is surrounded by a twisted ornament, like a belt, or the surface is completely covered with a braided motif. On the outside, a rose is depicted, the petals of which form an arch; Near the arches, the small area between the leaves is filled with small, spirally wrapped ornaments. Both surfaces of the glass are painted, the image on both is made with sgraffito technique. Scratched lines are filled with brown paint. The inner surface of the bowl is brightened with green, mustard and yellow colors. On the outside, the sheets are alternately colored with green and mustard colors. The glass is covered with colorless crystal glaze. Mouth thickened, unevenly lowered walls. (Fig. 21, 4).

სურ. 22. სოლარული და სპირალური ორნამენტების უცხოური ანალოგები: 1 — აფროდისიასის ნაქალაქარიდან; 2 — სიმფეროპოლის მუზეუმიდან; 3 — ქალაქ ეგეიდან

Fig. 22. Foreign analogues of Solar and Spiral Ornaments: 1 — From Aphrodisias city settlement 2 — Simferopol Museum; 3 — From the City Ege

ზემოაღწერილ ქუთაისურ მოჭიქულ ჯამებზე გამოსახული სოლარული სიმბოლოსა (სურ. 21, 1) და ჯამის ძირზე გამოსახული სპირალური მოტივის (სურ. 21, 2) პარალელები დასტურდება უცხოურ მასალებში, ასეთებია: ნაქალაქარ აფროდისიასის (დასავლეთი ანატოლია, თურქეთი) გათხრების დროს აღმოჩენილი, XI-XII საუკუნეებით დათარიღებული, ბიზანტიური მოჭიქული კერამიკის დეკორი (სურ. 22, 1) (**Öztaşkın, 2017: 176**); ასევე, ყირიმის ქ. სიმფეროპოლის თავრიდის ცენტრალურ მუზეუმში დაცული, ოქროს ურდოს პერიოდით დათარიღებული, მოჭიქული ჯამის ფრაგმენტის ორნამენტი (სურ. 22, 2) (**Сейдалиев, 2021: 298**) და ქალაქ ეგეს (ეოლისი, მცირე აზია) გათხრების შედეგად აღმოჩენილი ბიზანტიური პერიოდის კერამიკის ორნამენტი (სურ. 22, 3) (**Armağan, 2014: 121**).

სპირალური მოტივების პარალელები დასტურდება საქართველოსა და უცხოეთში მოპოვებულ მასალებში. ჩვენს ქვეყანაში ყველაზე ხშირია მოჭიქული კერამიკის პატარა ხეიბით დეკორირების შემთხვევები, ასე, მაგალითად, გეომეტრიულ ფიგურებში ჩასმული სპირალური მრუდების (სურ. 21, 3) მოტივებთან მსგავსებას ავლენს ძველი თბილისის ქარვასლის ტერიტორიისა (სურ. 23, 1) (**მინდორაშვილი, 2009: ტაბ. XXVI, 171**) და მეტეხის ხიდთან – ორმოცი სებასტიანელი მოწამის სახელობის ეკლესიის მიმდებარე ტერიტორიის (სურ. 23, 2) (**დანელია, 2011**) არქეოლოგიური კვლევის დროს აღმოჩენილი მოჭიქული კერამიკა. ამ ორნამენტის ანალოგები უცხოურ მასალებში კიდევ უფრო მრავლად გვხვდება, მათგან გამოვყოფთ: ქ. სა-

The parallels between the solar symbol depicted on the above-described Kutaisi glazed bowls (Fig. 21, 1) and the spiral motif depicted on the base of the bowl (Fig. 21, 2) are confirmed in foreign materials, such as: the decoration of Byzantine glazed ceramics, dating back to the 11th-12th centuries, discovered during the excavations of the city of Aphrodisias (Western Anatolia, Turkey) (Fig. 22, 1) (**Öztaşkın, 2017: 176**); also, the Crimean St. The ornament of a glazed bowl fragment dating from the Golden Horde period, preserved in the Central Museum of the Tavrida in Simferopol (Fig. 22, 2) (**Seydaliev, 2021: 298**) and the ornament of a Byzantine-era ceramic discovered during the excavations of the city of Aegae (Aeolis, Asia Minor) (Fig. 22, 3) (**Armağan, 2014: 121**).

Parallels of spiral motifs are confirmed in materials found in Georgia and abroad. In our country, the most common cases are cases of decorating glazed ceramics with small spirals, for example, spiral curves inserted into geometric figures (Fig. 21, 3) show similarities with the motifs of the Old Tbilisi Carvasli territory (Fig. 23, 1) (**Mindorashvili, 2009: Tab. XXVI, 171**) and during the archaeological research of the territory adjacent to the church of the Forty Sebastian Martyrs near the Metekhi Bridge (Fig. 23, 2) (**Danelia, 2011**), glazed ceramics were discovered. Analogues of this ornament are found even more in foreign materials, among which we highlight: the decoration of a jar kept in the Byzantine

ლონიკის ბიზანტიური კულტურის მუზეუმში დაცული ჯამის დეკორი (სურ. 23, 3); ჯამის მოტივები სალონიკის წმ. დემეტრეს სამკალებიდან (სურ. 23, 4) (**Византийская керамика из Салоник, 2019**); აღმოსავლეთ ყირიმის მოჭიქული იმპორტული ჭურჭლის დეკორი ოქროს ურდოსდროინდელ ქალაქებში აზაკსა (**Maslovskiy, 2017: 483**) და ალუშტაში (სურ. 23, 5-6), (**Тесленко, 2021: 221**); მრავალხაზოვან ექვსკუთხედშია ჩასმული სპირალური მრუდი ნაქალაქარ აფროდისიასის ჯამის ფრაგმენტზე (სურ. 23, 7) (**Öztaşkın, 2017: 182**).

Museum of Thessaloniki (Fig. 23, 3); bowl motifs from the crypt of St. Demetrius in Thessaloniki (Fig. 23, 4) (**Byzantine ceramics from Thessaloniki, 2019**); Decoration of imported glazed vessels from the Eastern Crimea in the Golden Horde cities of Azak (**Maslovskiy, 2017: 483**) and Alushta (Fig. 23, 5-6), (**Teslenko, 2021: 221**); a spiral curve inserted into a polyline hexagon on a fragment of a bowl from the city of Aphrodisia (Fig. 23, 7) (**Öztaşkın, 2017: 182**).

სურ. 23. სპირალური მოტივების ადგილობრივ და უცხოურ მასალებში:

1-2 — ძველი თბილისიდან; 3 - 4 — სალონიკიდან; 5-6 — ყირიმიდან; 7 — აფროდისიასის ნაქალაქარიდან;

Fig. 23. Spiral motifs in foreign and local materials: 1-2 – from old Tbilisi; 3-4 – from Thessaloniki; 5 - 6 from Crimea; 7 —from the village of Aphrodisias

წნული ორნამენტისა და სპირალური ხვიების კომბინაციით დეკორირებული ქუთაისური მოჭიქული ჯამის (სურ. 21, 4) საინტერესო პარალელს წარმოადგენს ძველ თბილისში აღმოჩენილი XI-XII საუკუნეებით დათარიღებული ჯამი, რომელზეც გამოსახული მოტივი წარმოადგენს გრეხილ ორნამენტში ჩართულ სპირალურ მრუდებს (სურ. 24, 1) (**მიწიშვილი, 1979: 54**). მსგავსი ორნამენტით შემკული ჯამი ასევე აღმოჩენილია ბათუმის ციხეზე (**მიწიშვილი, 1976: 23**).

მსგავსი მოტივები – წნულში ჩართული

An interesting parallel to the Kutaisi glazed bowl, decorated with a combination of woven ornament and spiral curls (Fig. 21, 4), is a bowl from the 11th-12th centuries, found in Old Tbilisi, which depicts a motif of spiral bends included in a twisted ornament (Fig. 24, 1) (**Mitsishvili, 1979: 54**). A bowl decorated with a similar ornament was also found in the Batumi Fortress (**Mitsishvili, 1976: 23**).

Similar motifs - in the form of spiral twists included in the braid, can be found in

სპირალური ხეივების სახით, მრავლად გვხვდება უცხოურ მასალებშიც, მათგან აღსანიშნავია: უკრაინის სოფ. ტორგოვიცის არქეოლოგიური კვლევისას აღმოჩენილი მოჭიქული ჭურჭლის ფრაგმენტი (სურ. 24, 2), რომლის შესახებ ავტორი აღნიშნავს, რომ კერამიკული ნაწარმი შემოტანილი იყო ოქროს ურდოს უფრო აღმოსავლეთ რეგიონებიდან (**Козыр. 2017: 344**); სამხრეთ-აღმოსავლეთ ყირიმის კერამიკული ჯამი აზოვიდან (სურ. 24, 3) (**Масловский, 2017: 482**); შუა საუკუნეების ოქროს ურდოს პერიოდის დასახლების ალუმტის (ყირიმი) ერთ-ერთი მამულის არქეოლოგიური გათხრების დროს აღმოჩენილი ჯამი (სურ. 24, 4) (**Тесленко, 2017: 401**).

many foreign materials, among them it is worth noting: village of Ukraine. A fragment of a glazed vessel found during the archaeological survey of Torgovits (Fig. 24, 2), about which the author notes that ceramics were imported from the more eastern regions of the Golden Horde (**Kozyr. 2017: 344**); Southeast Crimean ceramic aggregate from Azov (Fig. 24, 3) (**Масловский, 2017: 482**); A bowl discovered during the archaeological excavation of one of the estates of Alushti (Crimea) settlement of the medieval Golden Horde period (Fig. 24, 4) (**Teslenko, 2017: 401**).

სურ. 24. მოჭიქული ჭურჭელი წნულში ჩართული პატარა სპირალით: 1 — ჯამი ძველი თბილისიდან; 2 — ფრაგმენტი ტორგოვიციდან (უკრაინა); 3 — ჯამი აზაკიდან (სამხრეთ-აღმოსავლეთ ყირიმის სახანო); 4 — ჯამი ალუმტიდან (ყირიმი)

Fig. 24. Glazed vessels with a small spiral included in the braid: 1 — a collection from Old Tbilisi; 2 — a fragment from Torgovitsa (Ukraine); 3 — Bowl from Azak (Khanno of South-Eastern Crimea); 4 — Total from Alushti (Crimea)

მოჭიქული კერამიკის უცხოურ მასალებში ანალოგების არსებობა, ცალკეული ორნამენტების და მოტივების სახით, რა თქმა უნდა, იმაზე მეტყველებს, რომ ქართული კერამიკოსები იზოლირებულად, მეზობელი ქვეყნებისგან მოწყვეტილად არ საკმიაზობდნენ და კულტურულ-ეკონომიკურ ურთიერთობები ჰქონდათ ახლო და შორეულ მეზობელ ხალხებთან.

ქუთაისურ მოჭიქულ ჯამზე გამოსახულ სოლარულ სიმბოლოს (სურ. 21, 1) პარალელები ეძებნება ქართულ ხუროთმოძღვრულ ძეგლებში. მაგალითად, ასეთი პარალელია ქრისტიანულ ხელოვნებაში ცნობილი იესო ქრისტეს ერთ-ერთი იკონოგრაფიული სახე — „მზე სიმართლისა“. უფლის ეს ხატება გამოისახება მზის დისკოს ან ბორბლის ცენტრში.

ასეთი გამოსახულებები გვხვდება საქართველოს ადრეული პერიოდის მონუმენტურ მხატვრობაში: შიდა ქართლის წირქოლის ეკლესიის დასავლეთ კედლის ტიმპანზე, X ს. მხატ-

The presence of analogues of glazed ceramics in foreign materials, in the form of separate ornaments and motifs, certainly indicates that Georgian ceramists did not work in isolation, separated from neighboring countries, and had cultural and economic relations with near and far neighboring peoples.

Parallels to the solar symbol depicted on the Kutaisi glazed jar (Fig. 21, 1) are sought in Georgian architectural monuments. For example, such a parallel is one of the iconographic images of Jesus Christ known in Christian art – the “Sun of Truth”. This image of the Lord is depicted in the center of the solar disk or wheel.

Such images are found in the monumental painting of the early period of Georgia: on the tympanum of the western wall of the Tsirkoli Church in Shida Kartli, in the 10th century painting – the face of

ვრობაში – ბორბლის (მზის სიმბოლო) ცენტრში ევმანუელის სახე ჩახატული (სურ. 25, 1); კახეთში, 855 წ-ის აკურას ეკლესიის აღმ. ფასადის ფრონტონში ქვათა რელიეფური წყობით გამოყვანილი კონცენტრული წრეების ცენტრში წითელი საღებავით მაცხოვრის სახეა ჩაწერილი, რომლის ირგვლივ სხივების აღმნიშვნელი წითელი რადიალური ხაზებია გამოსახული (სურ. 25, 2) (Шевякова, 1983: 8).

Emanuel is depicted in the center of the wheel (solar symbol) (Fig. 25, 1); in Kakheti, on the altar of the Akura Church of 855 AD. In the pediment of the facade, the face of the Savior is inscribed in red paint in the center of concentric circles drawn in relief with stone, around which red radial lines representing rays are depicted (Fig. 25, 2) (Shevyakova, 1983: 8).

1

2

სურ. 25. კომპოზიცია „მზე სიმართლისა“ მონუმენტურ მხატვრობაში: 1 — წირქოლის ტიმპანზე, X ს. შიდა ქართლი; 2 — აკურას ეკლესიის ფასადზე, IX ს. კახეთი

შუა საუკუნეების საქართველოში სპირალური მოტივები ხშირად გვხვდება სახვითი და გამოყენებითი ხელოვნების სხვადასხვა ძეგლებზე. ოსტატები ინტენსიურად ქმნიდნენ სხვადასხვა ვარიაციებს ხეების, ვოლუტების, მეანდრების, სტილიზებული ვაზის პწკალებისა და ყვავილწულების სახით. ამ ორნამენტებით შემკულია მინიატურული და მონუმენტური ფერწერის ნიმუშები, ხუროთმოძღვრული ძეგლების ქვის რელიეფები, ქედური ხატები, დეკორატიული მინანქარი და ქსოვილები (სურ. 26 სურ. 27).

მაგალითისათვის დავასახელებთ რამდენიმეს:

- მონუმენტურ ფერწერიდან (სურ. 26, 1-2) – დეკორატიული შემკულობა XI ს-ის სვანეთის იფრარის კანკელზე (David, Tamar and the Bagratids, 2024: 373); XIII ს-ის ყინწვისის ფრესკაზე (ფირალიშვილი, 1979: ტაბ. 39);
- ხუროთმოძღვრული ძეგლების ქვის რელიეფებიდან – მწვანე მონასტერი, იგივე ჩითახევის წმინდა გიორგის IX ს-ის მონასტერი (სურ. 26, 3), X ს-ის ზემო სკრის (სურ. 26, 4)

In medieval Georgia, spiral motifs are often found on various monuments of fine and applied art. Since the Middle Ages, in Georgia, similar spiral motifs have been widely reflected on various monuments of fine and applied art. Masters intensively created various variations in the form of curves, volutes, meanders, stylized vines and flower braids. Samples of miniature and monumental paintings, stone reliefs of architectural monuments, embossed icons, decorative enamels and textiles are decorated with these ornaments (Fig. 26, Fig. 27).

For example, we will name a few:

- From the monumental painting (Fig. 26, 1-2) – decorative ornament on the chancel of Ifrari, Svaneti, 11th century (David, Tamar and the Bagratids, 2024: 373); on the 13th century Kintsvisi fresco (Firalishvili, 1979: tab. 39);
- From the stone reliefs of architectural monuments - Green Monastery, the same as Chitakhevi St. George's 9th century monastery (Fig. 26, 3), Zemo Skra of the

სურ. 26. სპირალური ორნამენტები შუა საუკუნეების ხელოვნების ნიმუშებზე: 1, 2 — მონუმენტური ფერწერა; 3-8 — ქვის რელიეფები; 9-10 — ჭედური ნიმუშები

Fig. 26. Spiral ornaments on medieval works of art: 1, 2 — monumental painting; 3-8 — stone reliefs; 9-10 — embossed patterns

სურ. 27. სპირალური ორნამენტები შუა საუკუნეების ხელოვნების ნიმუშებზე: 1 — ოქრომჭედური ნიმუშები; 2 — ტიხრული მინანქარი; 3 — მოხატული ხელნაწერები; 4-7 — დეკორატიული ქსოვილები

Fig. 27. Spiral ornaments on medieval works of art: 1 — gilded patterns; 2 — enamel; 3 — painted manuscripts; 4-7 — decorative textiles

(ქართული ხუროთმოძღვრული ორნამენტი, 1954: 37), XI ს-ის ზემო კრიხის მთავარანგელოზთა ეკლესია (სურ. 26, 5) (ქართული ხუროთმოძღვრული ორნამენტი, 1954: 39), XVI ს-ის სამწევრისი (სურ. 26, 6) (ქართული ხუროთმოძღვრული ორნამენტი, 1954:86); აქვე უნდა აღვნიშნოთ, რომ ზემო კრიხის კარიბჭის ტიმპანი (სურ. 26, 7)² და X ს-ის პარხლის ეკლესიის კარის სათაურის შემკულობაში წნული ორნამენტის ხლართებს შორის დარჩენილი არეები შევსებულია წრეებით ან სპირალური მრუდებით (სურ. 26, 8)³, მსგავსად ქუთაისური ჯამისა.

- ჭედური და ოქრომჭედური ნიმუშებიდან – ჩუკულის კარედი ხატის (X ს.) მოჩარჩოება და მოციქულთა საფენები შემკულია სპირალური მეანდრებით (სურ. 26, 9); ონის მთავარანგელოზთა ხატი (XIII ს. ქუთაისის ისტორიულ მუზეუმი), რომელზეც მთავარანგელოზთა შარავანდედი და ერთ-ერთის სამოსის საოლველი წარმოადგენს უწყვეტი სპირალური ორნამენტის არშიას (სურ. 26, 10) (ლანჩავა, ო., ჩუბინიძე, ე. და სხვ., 2017: 116); ხახულის ხატის (XI-XII სს.) ჭედურობის რელიეფური დეკორატიული ხვეულები (სურ. 27, 1) (ხუსკივაძე, 1984: 143).
- დეკორატიული ტიხრული მიწაწერის ნიმუშებიდან – X-XII სს-ის შარავანდედის ფრაგმენტები ხვეული ორნამენტებით, შიგ ჩასმული შროშანით (ხუსკივაძე, 1984: 129) (სურ. 27, 2);
- მოხატული ხელნაწერებიდან – „ანჩის სახარებაში“ (XII-XIII სს.), მარკოზისა და მათეს სახარებების დასაწყისი თავსამკაულები სპირალური მოტივებითაა გაფორმებული, რომლებიც ურთიერთშებრუნებული S-ური და ზენური ხვიების უწყვეტი ლენტის სახითაა წარმოდგენილი; სპირალური მეანდრებითაა შემკული თავსამკაული დოკუმენტისა „როსტომ მეფის სასისხლო სიგელი გუგუნბერიძეებისადმი“ (XVII ს.) (სურ. 27, 3) (ქართული მოხატული ხელნაწერები, 2016: 168-169, 68);
- დეკორატიულ ქსოვილებიდან – ზემო სვანეთის ეკლესიებში შემორჩენილი VIII – XIII საუკუნეების ქსოვილები, რომელთა კომპოზიციებში სპირალურ მოტივები სტილიზებული

10th century (Fig. 26, 4) (**Georgian Architectural Ornament, 1954: 37**), XI Church of the Archangels of Zemo Krikhi (Fig. 26, 5) (**Georgian Architectural Ornament, 1954: 39**), Samtsevrissi (Fig. 26, 6) of the 16th century (**Georgian Architectural Ornament, 1954:86**); It should be noted here that the remaining areas between the tympanum of the gate of Zemo Krikhi (Fig. 26, 7) and the decoration of the door of the Parkhali church of the 10th century are filled with circles or spiral curves (Fig. 26, 8), similar to the Kutaisi bowl.

- From repoussé samples – the framing of the Chukuli triptych (X century) and the diapers of the apostles are decorated with spiral meanders (Fig. 26, 9); Icon of the Archangels of Oni (13th century, Kutaisi Historical Museum), on which the archangels' nimbus and the hem of one of the archangels' clothes represent the rim of a continuous spiral ornament (Fig. 26, 10) (**Lanchava, O., Chubinidze E., 2017: 116**); Relief decorative scrolls of Khakhuli icon (XI-XII centuries) embossing (Fig. 27, 1) (**Khuskivadze, 1984: 143**).
- From the samples of decorative cloisonné enamel – 10th-12th century nimbus fragments with spiral ornaments, a lily inserted inside (**Khuskivadze, 1984: 129**) (Fig. 27, 2);
- From the painted manuscripts – in the "Gospel of Anchi" (XII-XIII centuries), the beginning of the Gospels of Mark and Matthew, the headpieces are decorated with spiral motifs, which are presented in the form of a continuous ribbon of mutually inverted S-shaped and Zenic curves (**Illuminated Georgian Manuscripts, 2016: 168-169**); The headdress of the document "Rostom King's blood seal to the Gugunberidzes" (XVII century) is decorated with spiral meanders (**Illuminated Georgian Manuscripts, 2016: 66**); (Fig. 27, 3);
- From the decorative fabrics – fabrics of the 8th - 13th centuries preserved in the churches of Zemo Svaneti, in the compositions of which spiral motifs are

² ფოტოები ნინო სარავასი.

³ ფოტო დიმიტრი ერმაკოვისა. ამჟამად შემორჩენილია მხოლოდ მარცხენა კარი.

ყლორტებსა და ყვავილებთანაა შერწყმული (კეცხოველი, 1988: 122) (სურ. 27, 4) (კალანდია, 2017: 37) და გასაოცარ მსგავსებას ავლენს ტიხრული მინანქრის შარავანდედის ფრაგმენტებთან (სურ. 27, 2); ასევე დეკორატიული ხალხური ფარდაგები, რომლებშიც უხვადაა ჩართული სტილიზებული სპირალური მოტივები (კოშორიძე, 2022). აქვე უნდა აღინიშნოს ქტიტორთა სამოსზე გამოსახული ხვეულები ფრესკული მხატვრობიდან და ჭედური ხატებიდან, რომლებიც წარმოადგენს ქსოვილის დაჩითვის სახეს, ან გასაფორმებელ ნაქარგობას; მათგან გამოვყოფთ: დედოფალ ნათელის სამოსი XIII ს-ის ხობის ტაძრის მოხატულობიდან (სურ. 27, 5) (კალანდია, 2017: 65); ქტიტორის სამოსი XVI ს-ის სორის ეკლესიის ფრესკიდან (სურ. 27, 6) (კალანდია, 2017: 92); დედოფლის სამოსი გელათის ტაძრის XVI ს-ის მოხატულობიდან (სურ. 27, 7) (კალანდია, 2017: 38); სავარძლის მუთაქა ღვთისმშობლის X ს-ის ჩუკულის ჭედურ კარედზე და სხვ.

როგორც ვხედავთ, მუდმივი მოძრაობის სიმბოლოს გამოსახვის ტრადიცია უძველესი პერიოდიდან მოყოლებული, უწყვეტად არსებობდა და სხვადასხვა ფორმით სახეცვლილი, ერთმანეთისგან სრულიად განსხვავებულ მასალებში ჰპოვებდა გამოხატულებას.

კერამიკული მასალის ანალიზი შესაძლებლობას იძლევა ვივარაუდოთ, რომ საქართველოს კერამიკული ხელოსნობა იზოლირებულად არ ვითარდებოდა და არ ამჟღავნებდა კარჩაკეტილობის ტენდენციებს, პირიქით, შეიძლება ითქვას, რომ იგრძნობოდა აღმოსავლეთის, დასავლეთისა და ჩრდილოეთის ქვეყნების კერამიკის საწარმოო ცენტრებთან კავშირიც, სავაჭრო გზებისა და კონტაქტების არსებობაც და საზოგადოდ, კულტურათაშორისი ზეგავლენების შედეგად სხვადასხვა კულტურული ნიშნები და ადგილობრივი ტრადიციები ერთმანეთს შერწყმა. ასეთი ვარაუდის გამოთქმის საშუალებას, ამ კონკრეტულ შემთხვევაში, ერთმანეთისაგან დაშორებულ რეგიონებში იდენტური ორნამენტული გამოსახულებები, მსგავსი მოტივების და ფორმების არსებობა იძლევა (ქარციძე, 2024 a).

მოჭიმული კერამიკის შესამკობად გამოყენებულ გეომეტრიულ ორნამენტებს შორის მზის აღმნიშვნელი კიდევ სხვა სოლარული სიმბოლოებიც გვხვდება, ესენია სხვადასხვა სახის ბორჯღალოები და მბრუნავი მოტივები. ამ ორნამენტებს გააჩნიათ მნიშვნელოვანი მხატვრული და სიმბო-

combined with stylized twigs and flowers (Ketskhoveli, 1988: 122) (Fig. 27, 4) (Kalandia, 2017: 37) and show a striking similarity to the cloisonné enamel with the fragments of Nimbus (Fig. 27, 2); Also decorative folk rugs, in which stylized spiral motifs are abundantly included (Koshoridze, 2022). It should be noted here the scrolls from the fresco painting and the repoussé icons on the clothes of the tailors, which represent the look of the fabric being stitched, or the embroidery to be decorated; Among them we highlight: the clothes of Queen Nateli from the painting of the Khobi temple of the 13th century (Fig. 27, 5) (Kalandia, 2017: 65); Ktitor's clothes from the 16th century Sori church fresco (Fig. 27, 6) (Kalandia, 2017: 92); The queen's clothes from the 16th century painting of the Gelati temple (Fig. 27, 7) (Kalandia, 2017: 38); Chair cushion on the 10th century chukuli carved carret of the Mother of God and others.

As we can see, the tradition of depicting the symbol of perpetual motion has existed continuously since ancient times and, transformed in various forms, found expression in completely different materials.

Analysis of ceramic materials allows us to assume that Georgian ceramic craftsmanship did not develop in isolation and did not show tendencies of isolationism; on the contrary, it can be said that there were connections with the ceramic production centers of the East, West and North, the existence of trade routes and contacts, and in general, intercultural influences, as a result of which various cultural signs and local traditions merged. Such an assumption, in this particular case, is made possible by the existence of identical ornamental images, similar motifs and forms in regions distant from each other (Kartsidze, 2024 a).

Among the geometric ornaments used to decorate glazed ceramics, there are also other solar symbols denoting the sun, these are various types of leprechauns and rotating motifs. These ornaments have an important artistic and symbolic-stylistic content.

ლურ-სტილისტური შინაარსი.

უძველესი დროიდან მოყოლებული ასტრალურ-კოსმოგონიური ხასიათის, მზის გამოხატულება ინტერპრეტირებულმა სიმბოლომ – ბორჯღალმა ისტორიული და მხატვრული ტრანსფორმაციის ხანგრძლივი გზა განვლო. ის მისტიკურ-სიმბოლური ნიშანია, რომელიც ხატისებურ, იკონურ დანიშნულებას ასრულებდა სხვადასხვა ცივილიზაციებსა და კულტურებში. ბორჯღალი მთელ მსოფლიოში გავრცელებული უძველესი ორნამენტი. მას საქართველოშიც უდიდესი დატვირთვა და საკრალური მნიშვნელობა ჰქონდა. ეს ორნამენტული კომპოზიცია მიიჩნეოდა მზის მისტერიად, სიცოცხლის მარადისობის, საიდუმლო ცოდნის, ძალაუფლების, შემოქმედი ძალის, კეთილდღეობისა და ნაყოფიერების სიმბოლოდ. ქართულ ენაში მისი შესატყვისია ნათება, ელვარება კაშკაში, რაც მზესთან ასოცირდება. ბორჯღალის ოდნავ სახეცვლილი ფორმები – მეგრული „ბარჩხალია“ და აჭარული – „ბორჩხიალა“, ასევე მზისა და ბრიალის აღმნიშვნელია. ბორჯღალს ასევე უკავშირებენ ბორბალს. რომელიც გამუდმებით ტრიალებს თავისი ცენტრის გარშემო და მარადიული წრებრუნვის ნიშანს წარმოადგენს. მისი, როგორც ღვთაებრივი ბორბლის ენერგია კონცენტრირებულია ერთ წერტილში – ცენტრში, ხოლო წრიულად მოძრავი სხივები სიმბოლურად განასახიერებენ მზის მუდმივ მოძრაობას ცაზე, „მოძრაობის მარადისობას“, ბრუნვადობას, ჟამთასვლას, უკვდავებას.

საქართველოში ბორჯღალის გამოსახულებას აქტიურად იყენებდნენ საერო და საკულტო ხუროთმოძღვრებაში. ძველთაგანვე, ქართული დარბაზის დედაბოძზე, თვალშისაცემ ადგილას, ბორჯღალს კვეთდნენ. მისი ხალხური სახელწოდება „მზის ჭრელი“ იყო და მასზე მუშაობისას ოსტატი უსათუოდ შესთხოვდა ღმერთს „მზით ყოფას“. ეს სიმბოლო ქართულ რეალობაში იმდენად მნიშვნელოვანია, რომ თანამედროვე ეტაპზეც არ დაუკარგავს აქტუალობა.

ქუთაისური მოჭიქული კერამიკის ორნამენტიკაში მბრუნავი მოტივები სხვადასხვა სახითაა წარმოდგენილი. აქ გვხვდება: მრუდე მონასმით შესრულებული ჯვრის ფორმის ოთხმკლავიანი ბორჯღალი; წრეში ჩაწერილი ვარდულა-ბორჯღალი, რომლის მკლავები ყვავილის ფურცლებია; მბრუნავი ორნამენტი ცენტრში თავმოყრილი 4 ან მეტი მკლავით, რომლებიც წაგრძელებულ მართკუთხედებს (ზოლებს) წარმოადგენს; ურთიერთმართობად (ჰადრაკულად) განლაგებული, ერთმანეთზე მიბჯენილი ოთხი მკლავი, ცენტრში დატოვებული სივარით. მბრუნავი

Since ancient times, the leprechaun, a symbol of astral-cosmogonic nature, interpreted as an expression of the sun, has gone through a long path of historical and artistic transformation. It is a mystical-symbolic sign that served an iconic purpose in various civilizations and cultures. Leprechaun is an ancient ornament widespread throughout the world. It also had a great significance and sacred meaning in Georgia. This ornamental composition was considered the mystery of the sun, a symbol of the eternity of life, secret knowledge, power, creative power, prosperity and fertility. In the Georgian language, its equivalent is the glow, the radiance, which is associated with the sun. Slightly modified forms of the word "borjghali" - the Megrelian "barchkhalia" and the Adjarian - "borchkhiala", also denote the sun and the moon. "Borjghali is also associated with the wheel. Which constantly rotates around its center and is a sign of eternal rotation. Its energy, as a divine wheel, is concentrated in one point - the center, and the circularly moving rays symbolically embody the constant movement of the sun across the sky, the "eternity of movement", rotation, time, immortality.

In Georgia, the image of the borjghali was actively used in secular and cult architecture. Since ancient times, the borjghali was carved in a prominent place on the main pillar of the Georgian hall. Its folk name was "Mzis Chreli" (Sun Variegated), and while working on it, the master undoubtedly asked God to "be with the sun." This symbol is so important in Georgian reality that it has not lost its relevance even at the modern stage.

Rotating motifs are presented in various forms in the ornamentation of Kutaisi glazed ceramics. Here we find: a four-armed cross-shaped borjghali made with a curved monas; a rose-borjghali inscribed in a circle, the arms of which are flower petals; a rotating ornament with 4 or more arms gathered in the center, which represent elongated rectangles (stripes); four arms arranged in a checkerboard pattern, attached to each other, with an empty space left in the center. Fragments of

ორნამენტით დეკორირებული მოჭიმული კერამიკის ფრაგმენტები სტრატიგრაფიული მონაცემების მიხედვით XII-XIII საუკუნეებით თარიღდება.

ფორმის სიმარტივით არის გამორჩეული ერთ-ერთი ჯამის ფრაგმენტზე (შ. წ. 10130 AA-842. ქ.ც. საგ. №5214.86) გამოსახული ჯვრის ფორმის, ოთხმკლავა მოთეთრო ჩალისფერი ბორჯღალი, რომელიც ცენტრში, ამოკაწვრით შესრულებულ მწვანე წრეშია ჩასმული (სურ. 28, 1). ბორჯღალი საათის ისრის მიმართულებით ტრიალებს. ერთი შეხედვით ის ოთხფურცელა ყვავილს წაგავს. ჯამზე შეინიშნება ყავისფერი ჭიქურის კვალი. ჯამს დაბალი, ბორბლისებური ქუსლი აქვს. ზომები: ქუსლის დიამეტრი – 7 სმ; ქუსლის სიმაღლე – 1,3 სმ; კეცის სისქე – 1,8 სმ. აღმოჩენის ადგილი: ქუთაისის ნაქალაქარი.

glazed pottery decorated with a swirling ornament date back to the 12th-13th centuries, according to stratigraphic data.

One of the fragments of the bowl (10130 AA-842. Kutaisi Castle Field Dairy No 5214.86) is distinguished by its simplicity of form, featuring a cross-shaped, four-armed, whitish straw-colored leech, which is set in a green circle with a carved pattern in the center (Fig. 28, 1). The leech rotates clockwise. At first glance, it resembles a four-petaled flower. Traces of brown glaze can be seen on the bowl. The bowl has a low, wheel-shaped heel. Dimensions: heel diameter – 7 cm; heel height – 1.3 cm; heel thickness – 1.8 cm. Place of discovery: Kutaisi old city.

სურ. 28. ბორჯღალი-ვარდულის მოტივები მოჭიმულ კერამიკაზე: 1 — ფრაგმენტი ოთხმკლავა ბორჯღალით ქუთაისიდან; 2 — ფრაგმენტი ბორჯღალი-ვარდულით ქუთაისიდან; 3 — ქუთაისური ჯამის ანალოგი დმანისიდან

Fig. 28. Borjghali-rose motifs on glazed ceramics: 1 — fragment of a four-armed borjghali from Kutaisi; 2 — fragment of a borjghali-rose from Kutaisi; 3 — analogue of a Kutaisi bowl from Dmanisi

ვარდულის ყვავილის ფურცლის ფორმის მკლავებითაა გამოსახული ბორჯღალი ჯამის ფრაგმენტზე (შ. წ. 10130 AA-842. ქ.ც. საგ. №5292.86). ის კონცენტრულ წრეხაზებშია ჩასმული (სურ. 28, 2). ვარდულის თითოეული ფურცლის ერთი მოხრილი და მეორე სწორი გვერდის წყალობით იქმნება საათის ისრის საწინააღმდეგო მიმართულებით ტრიალის შთაბეჭდილება; ვარდულის ფურცლები მონაცვლეობით შეფერილია ჩალისფერი, მდოგვისფერი და ღვიძლისფერი საღებავით. დაფარულია უფერული კრიალა ჭიქურით. აქვს გამოყვანილი, პატარა ქუსლი. ზომები: ქუსლის დიამეტრი – 5,5 სმ; კეცის სისქე – 0,6 სმ; ქუსლის სიმაღლე – 1 სმ; აღმოჩენის ადგილი: ქუთაისის ნაქალაქარი.

The rose petal-shaped arms are depicted on a fragment of a Borjghali Bowl (10130 AA-842. K.C.F.D. No. 5292.86). It is set in concentric circles (Fig. 28, 2). The one curved and the other straight side of each rose petal creates the impression of a counterclockwise rotation; the rose petals are alternately colored with straw-colored, mustard-colored, and liver-colored paint. It is covered with a colorless clear glaze. It has a small, protruding heel. Dimensions: heel diameter – 5.5 cm; heel thickness – 0.6 cm; heel height – 1 cm; place of discovery: Kutaisi suburb.

სურ. 29. ბორჯღალი-ვარდულის ორნამენტით დეკორირებული ქუთაისური ჯამის ანალოგები:
1 — ყირიმის არქეოლოგიური მასალებიდან; 2 — კონკორდია საჯიტარიიდან (ვენეცია); 3 — არტეფაქტი ბრიტანული მუზეუმიდან

Fig. 29. Analogues of the Kutaisi bowl decorated with the Borjghali-rosette ornament: 1 — from Crimean archaeological materials; 2 — Concordia from Sagittaria (Venice); 3 — artifact from the British Museum

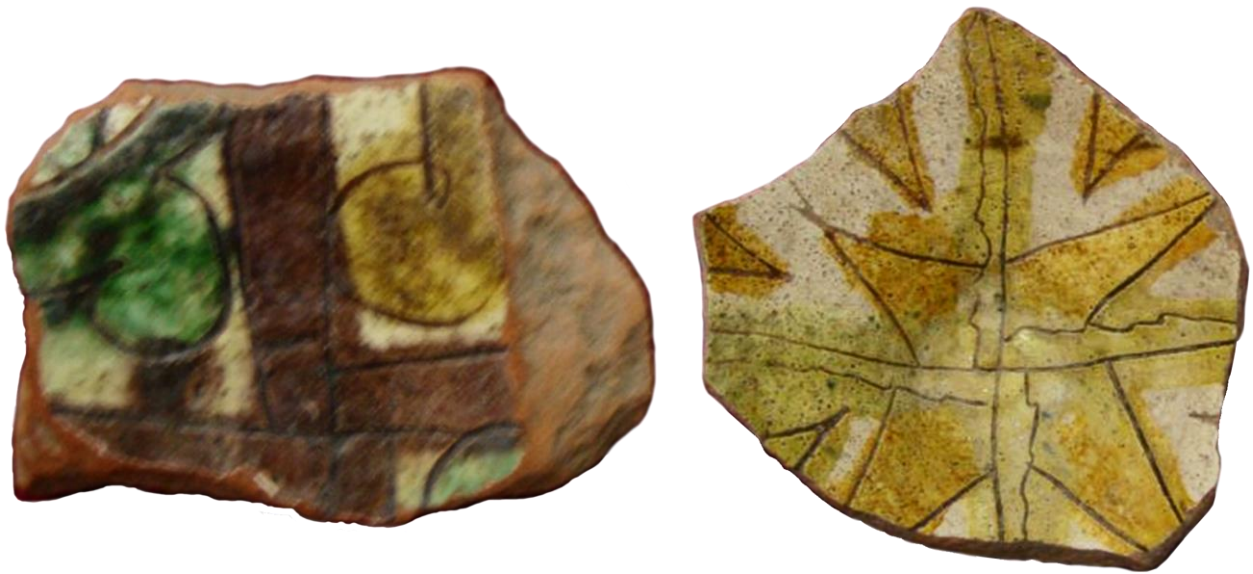
მსგავსი სახის მბრუნავ ორნამენტს მრავალი პარალელი მოეპოვება, როგორც საქართველოში, ისე უცხოურ მასალებში. ქართული მასალებიდან აღსანიშნავია დმანისის არქეოლოგიური კვლევის შედეგად მოპოვებული ნიმუში (სურ. 28, 3) (კერამიკული. 2013). უცხოური მასალებიდან აღსანიშნავია პარალელები ყირიმის არქეოლოგიური მასალებიდან (სურ. 29, 1) (Teslenko. 2021: 237); კონკორდია-საჯიტარიიდან (ვენეცია) (სურ. 29, 2) (Concordia); მბრუნავი ორნამენტის საინტერესო ანალოგს წარმოადგენს, ასევე, მოჭიქული ჯამი კვიპროსიდან, რომელიც ბრიტანული მუზეუმის ექსპონატს (ობიექტის №1613029553) წარმოადგენს (სურ. 29, 3).

ცენტრალურ წერტილში თავმოყრილი და მის ირგვლივ მბრუნავი ოთხმკლავა ორნამენტი გამოსახულია ორ არტეფაქტზე: ჯამის ფრაგმენტი მართკუთხა, ზოლისებრი მკლავებით შ. წ. №9539 AA-764 ქ.ც. სავ. №536.84 (სურ. 30, 1); ფრაგმენტი დაკბილულნაპირიანი მკლავებით შ. წ. 10130 AA-842. ქ.ც. სავ. №4391.85 (სურ. 30, 2).

ჯამი – ძირის ფრაგმენტი (შ. წ. №9539 AA-764 ქ.ც. სავ. №536.84), მოწითალოდ გამოძვარი. შიდა პირი თეთრად ანგობირებული. ჯამის ძირზე ამოკაწვრით შესრულებულია ყავისფრად დაფერილი ბორჯღალის ოთხი მკლავი – ზოლების სახით; მკლავებს შორის მცენარეული ორნამენტი, რომელიც შეფერილია ყვითელი და მწვანე საღებავით. დაფარულია უფერული ჭიქურით. დაბალი, ბორბლისმაგვარი ძირი. ზომები: ძირის დმ – 7 სმ; ძირის სიმაღლე – 0,8 სმ; კეცის სისქე – 0,8 სმ. აღმოჩენის ადგილი: ქუთაისის ნაქალაქარი.

Many parallels to a similar type of rotating ornament are found both in Georgia and in foreign materials. Among Georgian materials, the sample obtained as a result of archaeological research in Dmanisi is noteworthy (Fig. 28, 3) (Ceramic, 2013). Among foreign materials, parallels are noteworthy from the archaeological materials of Crimea (Fig. 29, 1) (Teslenko, 2021: 237); from Concordia-Sagittaria (Venice) (Fig. 29, 2) (Concordia); An interesting analogue of the rotating ornament is also a glazed bowl from Cyprus, which is an exhibit of the British Museum (object No. 1613029553) (Fig. 29, 3).

The four-armed ornament, centered at the central point and rotating around it, is depicted on two artifacts: a fragment of a bowl with rectangular, striped arms, No9539 AA-764 K.C.F.D. No536.84 (Fig. 30, 1), Fragment with serrated edges arms 10130 AA-842 K.C.F.D. No4391.85 (Fig. 30, 2). Bowl – base fragment (9539 AA-764, Kutaisi Castle Field Dairy No536.84), reddish-brown. The inner surface is engobed white. The four arms of a brown-colored leech are carved on the base of the bowl – in the form of stripes; Between the arms there is a plant ornament, colored with yellow and green paint. Covered with colorless glaze. Low, wheel-like base. Dimensions: diameter of the base – 7 cm; height of the base – 0.8 cm; thickness of the rim – 0.8 cm. Place of discovery: Kutaisi city.

სურ. 30. მოჭიქული ჭურჭელი ოთხმკლავა მბრუნავი ორნამენტით: 1 — ზოლისებრი მკლავებით; 2 — დაკბილულგვერდიანი მკლავებით

Fig. 30. Glazed vessel with four-armed rotating ornament: 1 — with striped arms; 2 — with serrated-sided arms

ჯამი – ძირისა და გვერდის ფრაგმენტი (შ. წ. 10130 AA-842. ქ.გ. საგ. №4391.85), სქელკედლიანი, მოწითალო-მოყავისფროდ გამომწვარი (სურ. 30, 1). შიდაპირი თეთრად ანგობირებული; ჯამის ძირზე ამოკაწვრით შესრულებულია ბორჯღალის მომწვანო- ყვითელი ფერის ოთხი მკლავი, რომელთა ცალი გვერდი დაკბილულია; ბორჯღალი ოთხქიმიანი მდოგვისფერი ვარსკვლავისა და ყვავილოვანი ორნამენტის – რვა-ფურცლიანი ვარდულის, ფონზეა გამოსახული. გადავლებული აქვს უფერული ჭიქური. თანაბრად დამეფებულ კალთიანი, ბრტყელქუსლიანი. ზომები: კეცის სისქე – 0,7 სმ; ქუსლის დმ – 7,6სმ; ქუსლის სიმაღლე – 1 სმ; აღმოჩენის ადგილი: ქუთაისის ნაქალაქარი, ციტადელის სამხრეთი ფერდობი.

მბრუნავ ორნამენტს მართკუთხა, ზოლისებრი მკლავებით მრავალი პარალელი მოეპოვება, როგორც საქართველოში, ისე უცხოეთში. საქართველოში აღმოჩენილი ნიმუშებიდან აღსანიშნავია ძველი თბილისის (სურ. 31, 1) (კერამიკული, 2013: 79) (მიწიშვილი, 1979) და კვეტერას ციხის არქეოლოგიური კვლევების დროს აღმოჩენილი მოჭიქული ჭურჭელი (სურ. 31, 2-3) (მინდორაშვილი, 2010: 314).

უცხოური მასალებიდან ახლო ანალოგებია: კერძო კოლექციაში დაცული VII-IX საუკუნეებით დათარიღებული სამანიდური მოჭიქული

Bowl – fragment of the base and side (10130 AA-842. Kutaisi Castle Field Dairy No. 4391.85), thick-walled, reddish-brown fired (Fig. 30, 1). The inner surface is engobed in white; four greenish-yellow arms of a lyre are carved on the base of the bowl, one side of which is serrated; The leprechaun is depicted against the background of a four-pointed mustard-colored star and a floral ornament – an eight-petaled rose. It is covered with colorless glaze. With an evenly lowered skirt, flat heel. Dimensions: thickness of the heel – 0.7 cm; diameter of the heel – 7.6 cm; height of the heel – 1 cm; Place of discovery: Kutaisi city, southern slope of the citadel.

The rotating ornament with rectangular, striped arms has many parallels, both in Georgia and abroad. Among the samples discovered in Georgia, the glazed vessels discovered during archaeological research in Old Tbilisi (Fig. 31, 1) (Ceramics. 2013: 79) (Mitsishvili. 1979) and Kvetera Fortress (Fig. 31, 2-3) (Mindorashvili. 2010: 314) are noteworthy.

Close analogues from foreign materials are: a Samanid glazed bowl from Nishapur, dated to the 7th-9th centuries, kept in a private collection (Fig. 31, 4) (Ceramic Bowl 8th -9th

სურ. 31. ოთხმკლავა მბრუნავი ორნამენტის ქართული და უცხოური ანალოგები: 1 — ჯამი თბილისიდან; 2, 3 — ჯამის ფრაგმენტები კვეტერას ციხიდან; 4 — სამანიდური კერამიკული ჭურჭელი ნიშაპურიდან VIII-IX სს. (კერძო კოლექცია); 5 — სამარყანდული ჯამი ლონდონის ვიქტორიასა და ალბერტის მუზეუმიდან; 6 — ჯამი ნიშაპურიდან, X ს. ნიუ-იორკის მეტროპოლიტენის ხელოვნების მუზეუმი

Fig. 31. Georgian and foreign analogues of the four-armed rotating ornament:
1 — a bowl from Tbilisi; 2, 3 — bowl fragments from the Kvetera fortress; 4 — Samanid ceramic vessels from Nishapur, 8th-9th centuries (private collection); 5 — Samarkand bowl from the Victoria and Albert Museum, London; 6 — bowl from Nishapur, 10th century. Metropolitan Museum of Art, New York

ჯამი ნიშაპურიდან (სურ. 31, 4) (Ceramic Bowl 8th - 9th Century); ვიქტორიასა და ალბერტის მუზეუმში დაცული IX-X საუკუნეებით დათარიღებული სამარყანდული მოჭიქული ჯამი (სურ. 31, 5) (Lane, 1947: 94), (Bowl 9th century or 10th century); ნიუ-იორკის მეტროპოლიტენის ხელოვნების მუზეუმში დაცული X საუკუნეებით დათარიღებული ჯამი ნიშაპურიდან (Wilkinson, 1973: 157) (სურ. 31, 6).

ანალოგები ეძებნება ასევე, ოთხქიმიანი ვარსკვლავის ფონზე გამოსახული ბორჯღალის ორნამენტს. მსგავსი მოტივითაა ორნამენტირებული კვეტერას ციხეზე აღმოჩენილი ჯამის ფრაგმენტები (სურ. 32, 1-2). უცხოური მასალებიდან საყურადღებოა მოჭიქული ჯამი ოქროს ურდოს

Century); a Samarkand glazed bowl from the 9th-10th centuries, kept in the Victoria and Albert Museum (Fig. 31, 5) (Lane, 1947: 94), (Bowl 9th century or 10th century); a bowl from Nishapur, dated to the 10th century, kept in the Metropolitan Museum of Art in New York (Wilkinson, 1973: 157) (Fig. 31, 6) (Islamic Art. Bowl-10th century).

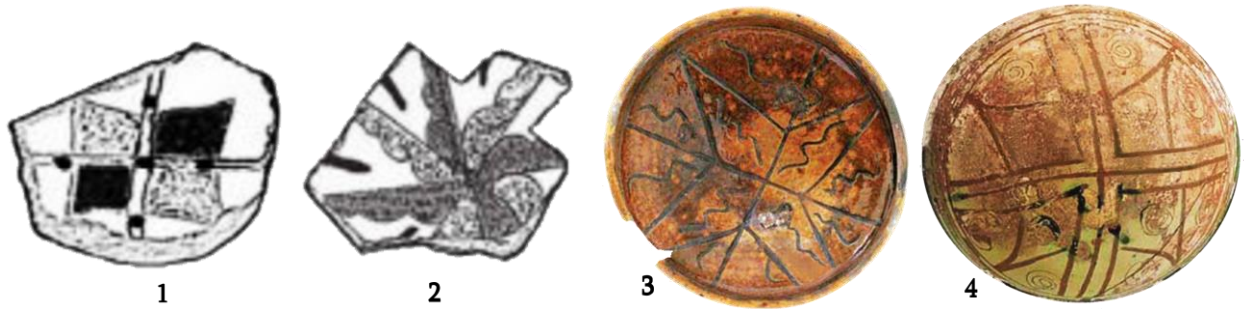
Analogues are also sought for the ornament of a leprechaun depicted against a background of a four-pointed star. Fragments of a bowl found at the Kvetera fortress are decorated with a similar motif (Fig. 32, 1-2). Of the foreign materials, a

აზაკიდან, რომელიც იქ აღმოსავლეთ ყირიმიდან არის იმპორტირებული (სურ. 32, 3) (Масловский, 2017: 482) და ჯამი კუნძულ კრეტის პანაღია ელეუსას ეკლესიიდან (სურ. 32, 4) (Yangaki, 2017: 140).

ქუთაისურ კოლექციაში ასევე დაცულია ჯამის ფრაგმენტები (2 ერთეული) ცენტრში თავმოყრილი მრავალმკლავა მბრუნავი ორნამენტით (სურ. 33).

glazed jug from Azak of the Golden Horde, imported there from Eastern Crimea (Fig. 32, 3) (Maslovskiy, 2017: 482) and a bowl from the church of Panagia Eleusa on the island of Crete (Fig. 32, 4) (Yangaki, 2017: 140) are noteworthy.

The Kutaisi collection also contains fragments of a bowl (2 pieces) with a multi-armed rotating ornament centered in the center (Fig. 33).

სურ. 32. ოთხმკლავა მბრუნავი ორნამენტის ანალოგები საქართველოდან:

1 - 2 — ჯამის ფრაგმენტები კვეტერას ციხიდან; 3 — ჯამი ყირიმიდან; 4 — ჯამი კუნძულ კრეტიდან

Fig. 32. Analogues of the four-armed rotating ornament from Georgia:

1 - 2 — fragments of a bowl from the fortress of Kvetera; 3 — a bowl from Crimea; 4 — a bowl from the island of Crete

ჯამი – ქუსლისა და გვერდის ფრაგმენტი (შ. წ. 10130 A-842. ქ.ც. სავ. №6043.87), მოჩალისფროდ გამომწვარი; კარგად განლეკილი თიხა; შიდაპირი თეთრად ანგობირებული; მკაფიოდ ამოკაწრული მწვანე და ყვითელი ზოლებით გამოყვანილია მრავალმკლავა ბორჯღალი; მკლავებშორის არე ბაცი ყვითელი ფერითაა შეღებილი; დაფარულია უფერული ჭიქურით. აქვს ღრმა გამოყვანილი ქუსლი, რომელშიც ამოკაწრულია ჯვარი. ზომები: ქუსლის სიმაღლე – 1,5სმ; კეცის სისქე – 0,8 სმ; ქუსლის სისქე – 1 სმ; აღმოჩენის ადგილი: ქუთაისის ნაქალაქარი, „ლაზთა მეფის“ სასახლის ნანგრევები (სურ. 33, 1).

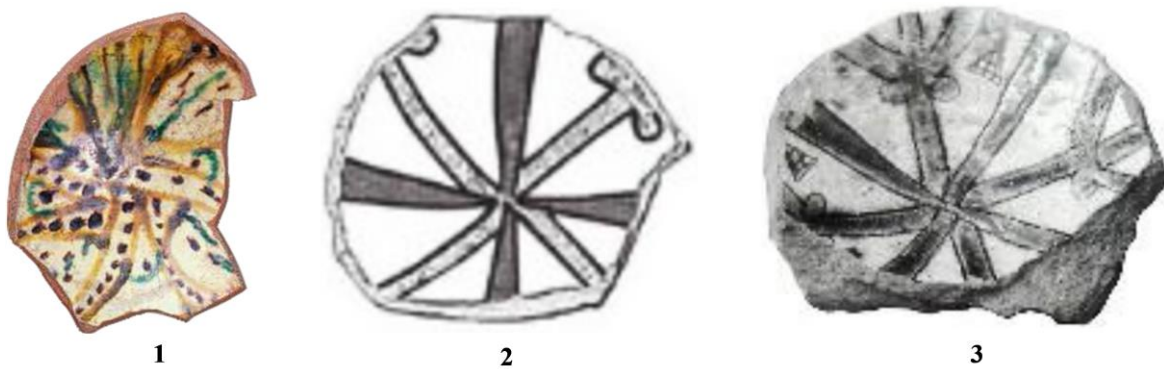
ჯამი – ძირის ფრაგმენტი (შ. წ. 10130 AA-842. ქ.ც. სავ. №5225.86), წითლად გამომწვარი. შედაპირი თეთრად ანგობირებული; ამოკაწრული მდოვრისფერი და მწვანე ზოლებით გამოყვანილია მრავალმკლავა ბორჯღალი; მკლავთაშორისი არე ღია ჩალისფრადაა შეფერილი; დაფარულია უფერული ჭიქურით. აქვს დაბალი გამოყვანილი ქუსლი. ქუსლის შუაში ღილის მაგვარი კოპი. ზომები: ქუსლის დიამეტრი – 7 სმ; ქუსლის სიმაღლე – 1 სმ; კეცის სისქე – 0,8 სმ; აღმოჩენის ადგილი: ქუთაისის ნაქალაქარი (სურ. 33, 2).

Bowl – fragment of the heel and side (10130 A-842. K.C.F.D. No. 6043.87), burnt in a light brown color; well-settled clay; the inner surface is engobed in white; a multi-armed leech is clearly drawn with green and yellow stripes; the area between the arms is painted in pale yellow; covered with a colorless glaze. It has a deep drawn heel, in which a cross is drawn. Dimensions: heel height – 1.5 cm; heel thickness – 0.8 cm; heel thickness – 1 cm; place of discovery: Kutaisi city, ruins of the palace of the “King of the Lazs” (Fig. 33, 1).

Bowl – fragment of the base (10130 AA-842. K.C.F.D. No. 5225.86), red-fired. The rim is engobed white; a multi-armed leech is drawn with scratched mustard-colored and green stripes; the area between the arms is colored light straw-colored; covered with colorless glaze. It has a low drawn heel. In the middle of the heel is a button-like knob. Dimensions: heel diameter – 7 cm; heel height – 1 cm; thickness of the bowl – 0.8 cm; place of discovery: Kutaisi city (Fig. 33, 2).

სურ. 33. მოჭიქული ჭურჭლის ფრაგმენტები მრავალმკლავა ბორჯღალის გამოსახულებით
Fig. 33. Fragments of glazed pottery depicting a multi-armed Borjghali

სურ. 34. მრავალმკლავა ბორჯღალის ორნამენტის ანალოგები საქართველოდან:
1, 2 — დმანისიდან; 3 — კვეტერას ციხიდან

Fig. 34. Analogues of the multi-armed leprechaun ornament from Georgia:
1, 2 — from Dmanisi; 3 — from Kvetera Fortress

აღნიშნული დეკორატიული სქემების ახლო მსგავსება ხშირად შეინიშნება, როგორც ადგილობრივ, ისე უცხოურ მასალებში. ქართული ნიმუშებიდან გამოვყოფთ: დმანისში აღმოჩენილ მოჭიქული ჯამების ფრაგმენტებს (სურ. 34, 1) (ჭილაშვილი, 1970), (სურ. 34, 2) (ჩხვიმიაძი, 2020), ასევე კვეტერას ციხის ტერიტორიაზე აღმოჩენილ ფრაგმენტს (სურ. 34, 3) (მინდორაშვილი, 2010: 319).

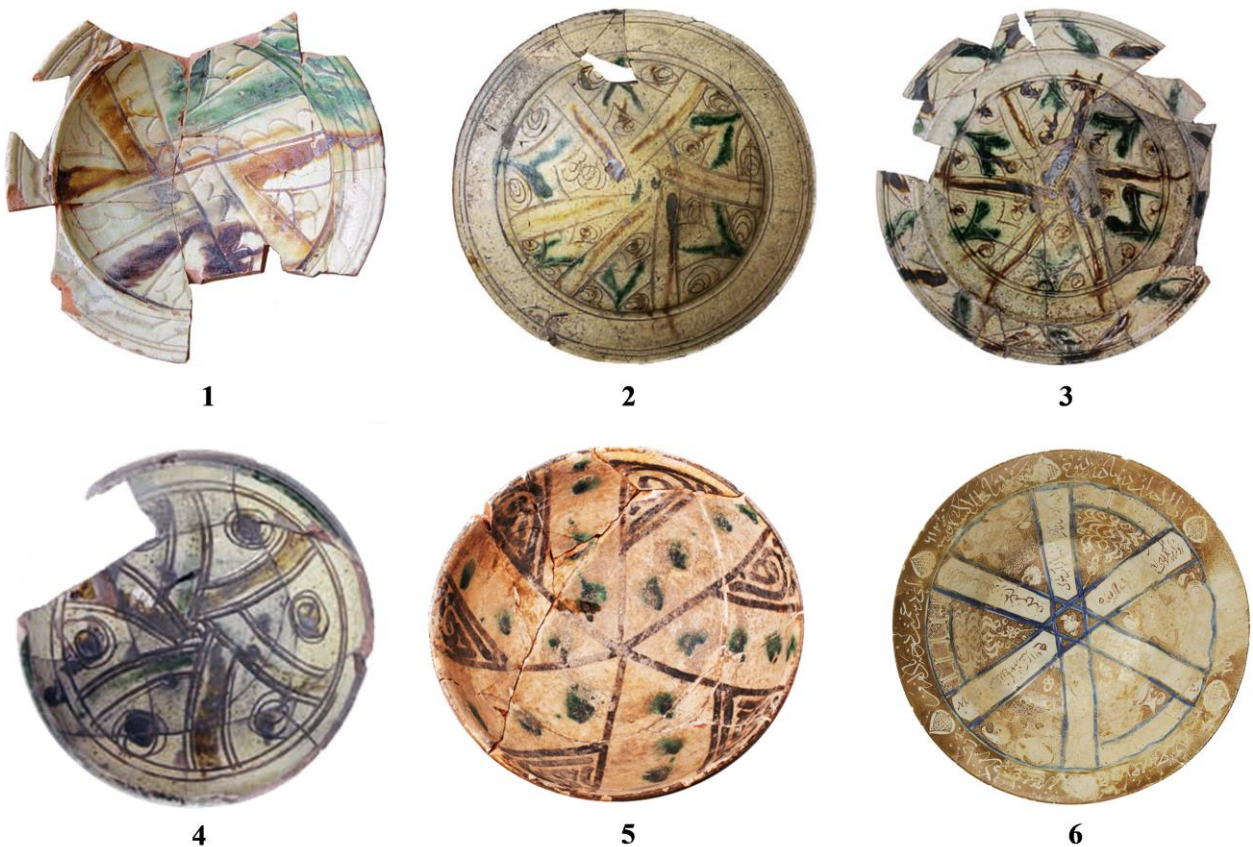
უცხოური მასალებიდან ბორჯღალის ორნამენტთან ახლო მსგავსებით გამოირჩევა: მოჭიქული ჭურჭელი, რომლებიც მოპოვებულ იქნა სამხრეთ-აღმოსავლეთ ყირიმის არქეოლოგიური გათხრების შედეგად: ოქროს ურდოსდროინდელი ქალაქ ალუშტიდან (სურ. 35, 1) (Тесленко, 2017: 402), ისარ ფუნის ციხე-სიმაგრის (სურ. 35, 2; სურ. 35, 3) (Тесленко, 2021: 231, 241) და ალუშტის ციხის ორტა-კულეს კოშკის ტერიტორიებიდან

The close similarity of the above-mentioned decorative schemes is often observed in both local and foreign materials. Among the Georgian samples, we highlight: fragments of glazed bowls found in Dmanisi (Fig. 34, 1) (Chilashvili 1970), (Fig. 34, 2) (Chkhvimiani. 2020), as well as a fragment found on the territory of the Kvetera fortress (Fig. 34, 3) (Mindorashvili 2010: 319).

Among foreign materials, the following stand out with their close similarity to the Borjghali ornament: glazed vessels that were found as a result of archaeological excavations in southeastern Crimea: from the Golden Horde-era city of Alushta (Fig. 35, 1) (Teslenko, 2017: 402), from the territory of the Issar Fun fortress (Fig. 35, 2; Fig. 35, 3) (Teslenko, 2021: 231, 241)

(სურ. 35, 4) (Тесленко, 2021: 243). აღნიშნული მასალები XIV-XV საუკუნეებითაა დათარიღებული. ასევე, საინტერესო პარალელებს წარმოადგენს X საუკუნით დათარიღებული მოჭიქული ჯამი ნიშაპურიდან (კერძო კოლექცია დიდი ბრიტანეთიდან) (სურ. 35, 5) და ქაშანური ჯამი – არტეფაქტი ლუვრის მუზეუმის ისლამური ხელოვნების დეპარტამენტიდან, რომლის წარმომავლობის ადგილად კავკასიასა და ირანული სამყაროს მიუთითებენ (სურ. 35, 6).

and from the Orta-Kule tower of the Alushta fortress (Fig. 35, 4) (Teslenko, 2021: 243). The mentioned materials are dated to the 14th-15th centuries. Also, interesting parallels are the 10th century glazed bowl from Nishapur (private collection in Great Britain) (Fig. 35, 5) and the Kashan bowl – an artifact from the Department of Islamic Art of the Louvre Museum, whose place of origin is indicated as the Caucasus and the Iranian world (Fig. 35, 6).

სურ. 35. მრავალმკლავა ბორჯღალის ორნამენტის უცხოური ანალოგები: 1 — ქალაქ ალუშტადან, ყირიმი; 2, 3 — მოჭიქული ჭურჭელი ისარ ფუნის ციხე-სიმაგრეიდან; 4 — ალუშტის ციხის ორტა-კულეს კოშკის ტერიტორიიდან; 5 — ჯამი ნიშაპურიდან, X ს. (კერძო კოლექცია, დიდი ბრიტანეთი); 6 — ქაშანური ჯამი ლუვრის მუზეუმიდან, 1215 წ.

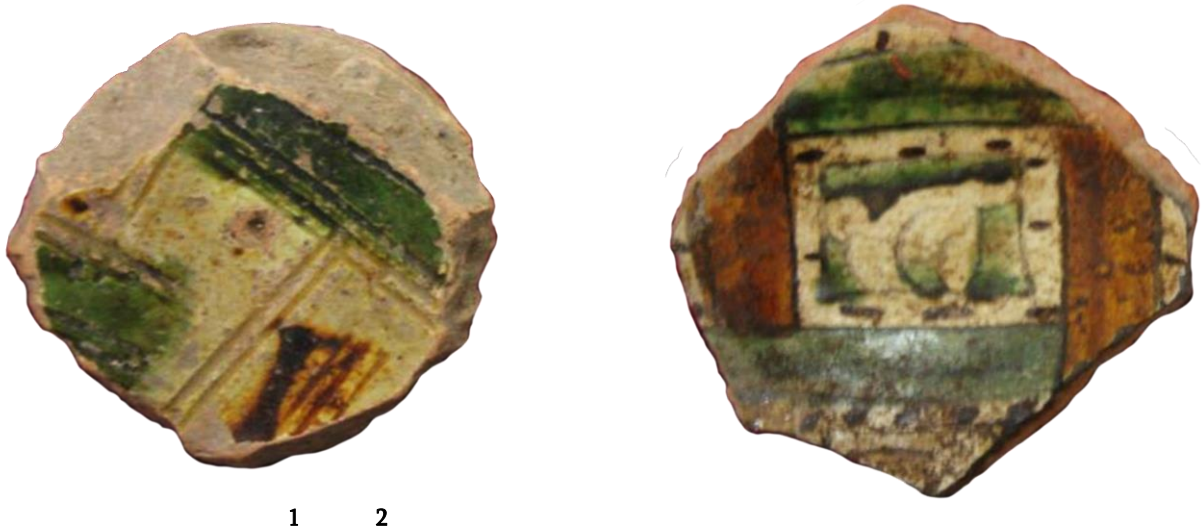
Fig. 35. Foreign analogues of the multi-armed borjghali ornament: 1 — from the city of Alushta, Crimea; 2, 3 — glazed vessel from the Issar Fun fortress; 4 — from the territory of the Orta-Kule tower of the Alushta fortress; 5 — bowl from Nishapur, 10th century (private collection, Great Britain); 6 — Kashan bowl from the Louvre Museum, 1215

გარდა აღნიშნული მასალებისა, ქუთაისურ კოლექციაში, საინტერესო ვარიაციას წარმოადგენს ჯამის ფრაგმენტები განსხვავებული მბრუნავი ოთხმკლავა ორნამენტებით – ურთიერთმართობად (ჰადრაკულად) განლაგებული, ერთმანეთზე მიბჯენილი ოთხი მკლავით, რომელთა კვეთაში დატოვებულია სივრცე (სურ. 36, 1 და სურ. 36, 2).

In addition to the above materials, in the Kutaisi collection, an interesting variation is represented by bowl fragments with different rotating four-arm ornaments – arranged in a checkerboard pattern, with four arms attached to each other, with a void left in the cross-section (Fig. 36, 1 and Fig. 36, 2).

ჯამი – ქუსლის ფრაგმენტი (შ. წ. 9539 AA-764. ქ.ც. საგ. №2750.84), მოჩაღისფროდ გამომწვარი. თეთრად ანგობირებულ ზედაპირზე ფერადი ზოლებისაგან (მწვანე და თეთრი ყავისფერი ხაზებით) ამოკაწვრით შესრულებულია მბრუნავი ორნამენტი, რომელიც მართკუთხა ღერძის ირგვლივაა განლაგებული. ჯამი დაფარულია უფერული ჭიქურით. აქვს ღრმა გამოყვანილი ქუსლი. ზომები: ქუსლის დიამეტრი – 6,5 სმ; ქუსლის სიმაღლე – 1,5 სმ; კეცის სისქე – 1 სმ; ქუსლის სისქე – 0,8 სმ. აღმოჩენის ადგილი: ქუთაისის ნაქალაქარი, ბაგრატის ტაძრის აღმოსავლეთ მხარეს (სურ. 36, 1).

Bowl – heel fragment (9539 AA-764. K.C.F.D. No. 2750.84), burnt in a smoky color. On the white engobed surface, a rotating ornament is carved out of colored stripes (green and white with brown lines), which is located around a rectangular axis. The bowl is covered with a colorless glaze. It has a deep, drawn heel. Dimensions: heel diameter – 6.5 cm; heel height – 1.5 cm; bowl thickness – 1 cm; heel thickness – 0.8 cm. Found place: Kutaisi city, on the eastern side of the Bagrati Cathedral (Fig. 36, 1).

სურ. 36. ოთხმკლავა ბორჯღალი ერთმანეთზე მიბჯენილი ოთხი მკლავით: 1 — ორმაგი კონტურით; 2 — გეომეტრიული ფიგურებით ცენტრში

Fig. 36. Four-armed Borjghali with four arms joined together: 1 — with double contour; 2 — with geometric figures in the center

სურ. 37. მბრუნავი ორნამენტის უცხოური ანალოგები: 1, 2 — ჯამის ფრაგმენტები ყირიმის ფუნის ციხიდან, (ყირიმი); 4 — ჯამის ფრაგმენტი ქ. ეფესოს არტემიდას ტაძრის ტერიტორიიდან (თურქეთი); 5 — ჯამი ხერსონიდან

Fig. 37. Foreign analogues of the rotating ornament: 1, 2 — fragments of a bowl from the Crimean Funin fortress (Crimea); 4 — fragment of a bowl from the territory of the Temple of Artemis in Ephesus (Turkey); 5 — bowl from Kherson

ჯამი – ძირის ფრაგმენტი (შ. წ. 10130 A-842. ქ.ც. საგ. №8038.90), წითლად გამომწვარი. თეთ-

Bowl – fragment of the base (Inventory No 10130 A-842. K.C.F.D. No. 8038.90), red-

რად ანგობიებული. ცენტრში, თეთრი მართკუთხედის ირგვლივ, ამოკაწვრით გამოსახულია მწვანე და ყავისფერი ზოლებისაგან შედგენილი მბრუნავი ორნამენტი. თეთრი მარკუთხედში ჩასმულია მწვანე გეომეტრიული ფიგურები და სოსნისფერი ტირეები. ქუსლი დაბალი ბორბლისებური. ქუსლის შუაში დილისმაგვარი კოპი. ზომები: ქუსლის დიამეტრი – 7 სმ; ქუსლის სიმაღლე – 1 სმ; კეცის სისქე – 0,7 სმ; აღმოჩენის ადგილი: ქუთაისის ნაქალაქარი, ჩანახშირებული ორმოს მასალა (სურ. 36, 2).

აღწერილი სახის მბრუნავ ორნამენტს მრავალი ანალოგი გააჩნია უცხოურ მასალებში, მათგან აღსანიშნავია: ყირიმში, ფუნის ციხის ტერიტორიაზე აღმოჩენილი არტეფაქტები (სურ. 37, 1) (Тесленко. 2021: 229) და (სურ 37, 2) (Тесленко. 2021: 254); მცირე აზიის ქალაქ ეფესოს (თურქეთი, დღევანდელი ქ. სელჩუკი) არტემიდას ტაძრის ტერიტორიაზე არქეოლოგიური გათხრების დროს აღმოჩენილი არტეფაქტი (სურ. 37, 3) (Waksman. 2014: 111); ჯამი ხერსონიდან (სურ. 37, 4) (Sedikova: 389).

ყირიმისა და მცირეაზიური მოჭიქული კერამიკის ორნამენტებისა და დეკორატიული სქემების ახლო მსგავსება ქუთაისური და ზოგადად ქართული კერამიკის ნიმუშებთან, სავარაუდოდ, ნაწარმის იმპორტირებითა და შემდგომ მათი მიზიდვითა და კოპირებით შეიძლება აიხსნას. მსგავსი იმპორტული ნაწარმის აღმოჩენას საკმაოდ ხშირად აქვს ადგილი არქეოლოგიური კვლევების დროს.

ბორჯღალოს სახის მბრუნავი მოტივები უძველესი დროიდან ფართოდ გავრცელებული ორნამენტია და ის ხშირად გვხვდება სხვადასხვა სახის არტეფაქტებზე. მისი უძველესი ნიმუშები ბრინჯაოს ხანას განეკუთვნება, მათგან საინტერესოა სოფ. დვირთან (ბორჯომის მუნიციპალიტეტი) ბორნიღელეს სამაროვანზე აღმოჩენილი არტეფაქტები (სურ. 38, 1-3), რომლებიც ჰვირულ დისკოიდურ საკიდებისა და მედალიონებს წარმოადგენს (ონლაინ არქეოლოგია, 2016: 249), (wikipedia.org). საინტერესოა ასევე, გვიანბრინჯაოს ხანის ქვის საბეჭდავი წეროვანის სამაროვანიდან (სურ. 38, 4) (სადრადზე, 1989: 94). ანტიკური პერიოდის ძეგლებიდან აღსანიშნავია არმაზისხევის კომპლექსის გათხრების დროს აღმოჩენილი, ძვ. წ. II ს-ით დათარიღებული, არტეფაქტი ოთხმკლავიანი ბორჯღალოს გამოსახულებით (სურ. 38, 5) (ნარიმანაშვილი, 2020: 165); ასევე II ს-ით დათარიღებული ვერცხლის ლანგარი ბერსუმა პიტიახშის აკლდამიდან (სურ. 38, 6) (ჩუბინაშვილი, 2007: 210).

fired. Engobed in white. In the center, around a white rectangle, a rotating ornament composed of green and brown stripes is carved out. Green geometric figures and pine-colored dashes are inserted into a white rectangle. The heel is low, wheel-shaped. In the middle of the heel is a button-like knob. Dimensions: heel diameter – 7 cm; heel height – 1 cm; heel thickness – 0.7 cm; Place of discovery: Kutaisi city, excavated pit material (Fig. 36, 2).

The described type of rotating ornament has many analogues in foreign materials, among which are the following: artifacts found in the Crimea, on the territory of the Funi fortress (Fig. 37, 1) (Teslenko, 2021: 229) and (Fig. 37, 2) (Teslenko, 2021: 254); an artifact found during archaeological excavations on the territory of the Temple of Artemis in the city of Ephesus (Turkey, present-day Selcuk) in Asia Minor (Fig. 37, 3) (Waksman. 2014: 111); a bowl from Kherson (Fig. 37, 4) (Sedikova: 389).

The close similarity of the ornaments and decorative schemes of Crimean and Asia Minor glazed ceramics with those of Kutaisi and Georgian ceramics in general can probably be explained by the importation of the products and their subsequent imitation and copying. Similar imported products are quite often discovered during archaeological research.

The rotating motifs of the Borjghali face have been a widespread ornament since ancient times and are often found on various types of artifacts. Its oldest examples date back to the Bronze Age, of which the artifacts found in the Bornigeli burial ground in the village of Dviran (Borjomi Municipality) (Fig. 38, 1-3) are interesting, representing shards of discoid pendants and medallions (Online Archaeology, 2016: 249), (wikipedia.org). Also interesting is the Late Bronze Age stone seal from the Tserovani burial ground (Fig. 38, 4) (Sadradze, 1989: 94). Among the monuments of the ancient period, it is worth noting the Armaziskhevi complex, discovered during the excavations, dating back to the 10th century BC. An artifact depicting a four-armed borjghali (Fig. 38, 5) dated to the 2nd century (Narimanashvili, 2020: 165); also a silver platter from the Bersuma Pitiakhshi (governor) grave dated to the 2nd century (Fig. 38, 6) (Chubinashvili, 2007: 210).

სურ. 38. უძველესი არტეფაქტები ბორჯღალის მოტივებით: 1, 2, 3 — ბრინჯაოს ჭვირული დისკოები ბორნიღელეს სამაროვნიდან (სოფ. დვირი), ძვ. წ. II ათასწლეული; 4 — ქვის საბეჭდავი წეროვანის სამაროვანიდან; 5 — არტეფაქტი არმაზისხევის კომპლექსიდან, ძვ. წ. II ს.; 6 — ვერცხლის ლანგარი ბერსუმა პიტიახშის აკლდამიდან II ს.

Fig. 38. Ancient artifacts with Borjghali motifs: 1, 2, 3 – Bronze Chviruli discs from the Bornighele burial (village Dviri), 2nd millennium BC; 4 – Stone printing plate from the Tserovani burial ground; 5 – Artifact from the Armaziskhevi complex, 2nd century BC; 6 – Silver platter from the Bersuma Pitiakhshi burial, 2nd century BC.

ბორჯღალის მოტივებმა ფართო ასხავა ჰპოვა შუა საუკუნეებისა და შემდგომი პერიოდის სახვითი და გამოყენებითი ხელოვნების სხვადასხვა ძეგლებზე. ამ ორნამენტებით შემკულია ხელნაწერთა მინიატურული მხატვრობის ნიმუშები, ხუროთმოძღვრული ძეგლების ქვის რელიეფები, და ქსოვილები. ქართულ რეალობაში განსაკუთრებით აქტიურადაა გამოყენებული ხალხურ ხითხურობაში, ხეზე კვეთილობაში – ძველი სახლების, კერების, დარბაზების, დედაბოძების, ხის ავეჯის და სხვ. მოჩუქურთმების დროს. დასახელებული ძეგლებიდან გამოვყოფთ რამოდენიმეს:

- ხუროთმოძღვრული ძეგლების ქვის რელიეფებიდან –VII-VIII საუკუნეებით დათარიღებული წებელდის კანკელზე (სურ. 39, 1) (კულტურული მემკვიდრეობა აფხაზეთში 2015: 67); X ს-ის გუდალეთისა (ქართული ხუროთმოძღვრულ ორნამენტი, 1954: 37)

Borjghali motifs found wide application on various monuments of fine and applied art of the Middle Ages and later periods. These ornaments are used to decorate miniature paintings of manuscripts, stone reliefs of architectural monuments, and textiles. In Georgian reality, it is especially actively used in folk woodcarving, wood carving – in the carving of old houses, hearths, halls, headstones, wooden furniture, etc. We will highlight a few of the named monuments:

- From the stone reliefs of architectural monuments – on the Tsebelda chancel screen (Fig. 39, 1) dated to the 7th-8th centuries (**Cultural Heritage in Abkhazia 2015: 67**); in the decoration of the 10th century Gudaleti (**Georgian Architectural Ornament, 1954: 37**) (Fig. 39, 2) and Zemo Skra (**Georgian Architectural Ornament, 1954: 41**) (Fig. 39, 3) churches; in the decoration of the

(სურ. 39, 2) და ზემო სკრის (ქართული ხე-როთმოდღერული ორნამენტი, 1954: 41) (სურ. 39, 3) ეკლესიების შემკულობაში; X ს-ის ოშკის ტაძრის შემკულობაში (სურ. 39, 4) (ოშკი, 2012); XI ს-ის ბაგრატის ტაძრის რელიეფზე (სურ. 39, 5) (ბორჯღალა, 2010: 28); XVII ს-ის სოფ. თაგილონის (გალი) თეთრი სალოცავის – „ჩე ოხვამეს“ შემკულობა (სურ. 39, 6) („ჩე ოხვამე“, 2019); ქვემო ნიჩბისის XVI-XVII საუკუნეების წმინდა ნიკოლოზის ეკლესიის ფასადზე (სურ. 39, 7) (ხარშილაძე, 2019). XIII-XIV სს. მიჯნის რკონის სამონასტრო კომპლექსის იოანე ნათლისმცემლის ეკლესიის ფასადის შემკულობაში (სურ. 39, 8) (რკონის მონასტერი, 2020);

- ხელნაწერთა შემკულობიდან – XI ს-ის ურბნისის ხელნაწერის თავსამკაული-კამარა (სურ. 40, 1) (თევზაია, 2009: 61); XIII ს-ის დუშეთის ოთხთავის თავსამკაული (სურ. 40, 2) (თევზაია, 2009: 60);
- დეკორატიულ-გამოყენებითი ხელოვნების ნიმუშებიდან – XII-XIII საუკუნეებით დათარიღებული მოოქროვილი ვერცხლის თასი ვანის ქვაბებიდან (სურ. 40, 3) (ვერცხლის თასი, 2017); ქსოვილი ნაქარგი ორნამენტებით (სურ. 40, 4) (ქსოვილის ორნამენტი აჭარიდან, 2021: 56);
- ხეზე კვეთილობის ნიმუშებიდან – საკარცხულებისა და გრძელი სკამების ჩუქურთმები (სურ. 41, 1; 41, 2 და 41, 4) (ქართული ორნამენტი, 2014); ტაგრუცისა და სხვა ნივთების მხატვრული გაფორმება (სურ. 41, 3) (ორნამენტი ხეზე, 2014); დედაბოძების შემკულობები (სურ. 41, 5 და სურ. 41, 6) (Хыторскоѣ, 2023).

ქართულ რეალობაში ბორჯღალი სწორედ, რომ უკვდავების გამოხატულებად გვევლინება. ეს მოტივი ხომ თავად მარადისობის სიმბოლოა, ალბათ ამიტომაც ძალზე სიცოცხლისუნარიანი გამოდგა და დღესაც სტაბილურად ინარჩუნებს აქტუალობას. თითქმის არც ერთ სხვა უძველეს ორნამენტულ კომპოზიციას თანამედროვეობაში არ აქვს ისე ფართო გამოყენება, როგორც ბორჯღალს: ის გამოყენებულია თანამედროვე ავეჯის მხატვრული დამუშავებისას; საიუველირო ნაკე-

10th century Oshki Cathedral (Fig. 39, 4) (Oshki, 2012); on the relief of the 11th century Bagrati Cathedral (Fig. 39, 5) (Borjghali, 2010: 28);

- In the 17th century village Tagiloni (Gali) - the decoration of the white church - “Che Okhvame” (Fig. 39, 6) (“Che Okhvame”, 2019); On the facade of the 16th-17th century St. Nicholas Church in Kvemo Nichbisi (Fig. 39, 7) (Kharshiladze, 2019). In the facade decoration of the 13th-14th centuries church of John the Baptist of the Rkoni Monastery Complex (Fig. 39, 8) (Rkoni Monastery, 2020);
- From the decoration of manuscripts - the 11th century Urbnisi manuscript’s headpiece-chamber (Fig. 40, 1) (Tevzaia, 2009: 61); The 13th century Dusheti Otkhtavi headpiece (Fig. 40, 2) (Tevzaia, 2009: 60);
- From the works of decorative and applied art - a gilded silver bowl from the Vani Caves dating back to the 12th-13th centuries (Fig. 40, 3) (Silver Bowl, 2017); fabric with embroidered ornaments (Fig. 40, 4) (Fabric Ornament from Adjara, 2021: 56);
- From the works of woodcarving - carvings of sakarcxuli⁴ and long benches (Fig. 41, 1; 41, 2 and 41, 4) (Georgian Ornament, 2014); artistic decoration of tagrutsi (woman’s storing box) and other objects (Fig. 41, 3) (Ornament on Wood, 2014); decorations of mother-of-pearl (Fig. 41, 5 and Fig. 41, 6) (Khutorskoy, 2023).

In Georgian reality, the borjghali appears as an expression of immortality. This motif is a symbol of eternity itself, which is probably why it has proven to be so viable and still remains relevant today. Almost no other ancient ornamental composition has such a wide application in modern times as the borjghali: it is used in the artistic decoration of modern furniture; in jewelry; on Georgian natio-

⁴ Georgian (Svanetian) traditional chair for a family head or a special guest

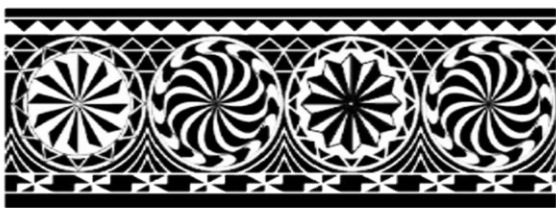
სურ. 39. ბორჯღალის მოტივები არქიტექტურული ძეგლების რელიეფებიდან: 1 — წებელდის კანკელი, VII-VIII სს.; 2 — გუდალეთის ეკლესია, X ს.; 3 — ზემო სკრის ეკლესია, X ს.; 4 — ოშკის ტაძარი, X ს.; 5 — ბაგრატის ტაძარი, XI ს.; 6 — თეთრი სალოცავი, XVII ს.; 7 — ქვემო ნიჩბისის წმ. ნიკოლოზის ეკლესია, XVI-XVII სს.; 8 — რკონის იოანე ნათლისმცემლის ეკლესია, XIII-XIV სს. მიჯნა

Fig. 39. Borjghali motifs on the reliefs of architectural monuments: 1 – Tsebelda chancel screen, VII-VIII centuries.; 2 – Gudaleti Church, X century.; 3 – Zemo Skra Church, X century.; 4 – Oshki Cathedral, X century.; 5 – Bagrati Cathedral, XI century.; 6 – White church, XVII century.; 7 – Kvemo Nichbisi St. Nicholas Church, XVI-XVII centuries.; 8 – Rkoni St. John the Baptist Church, Border of XIII-XIV centuries.

სურ. 40. ბორჯღალის მოტივები: 1 — ურბნისის ხელნაწერის თავსამკაული-კამარა, XI ს.; 2 — დუშეთის ოთხთავის თავსამკაული, XIII ს.; 3 — ვერცხლის თასი, XII-XIII სს.; 4 — ნაქარგობა, XIX ს.

Fig. 40. Borjghali motifs: 1 – Urnisi manuscript headdress-kamara, 11th century; 2 – Dusheti Otkhtavi headdress, 13th century; 3 – Silver cup, 12th-13th centuries; 4 – Embroidery, 19th century

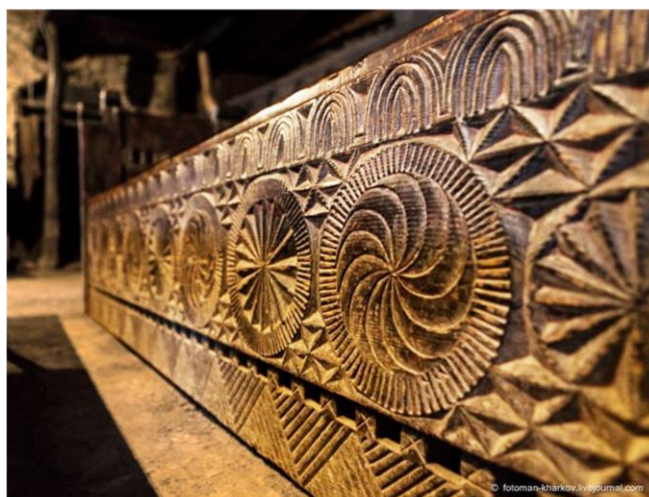
1

3

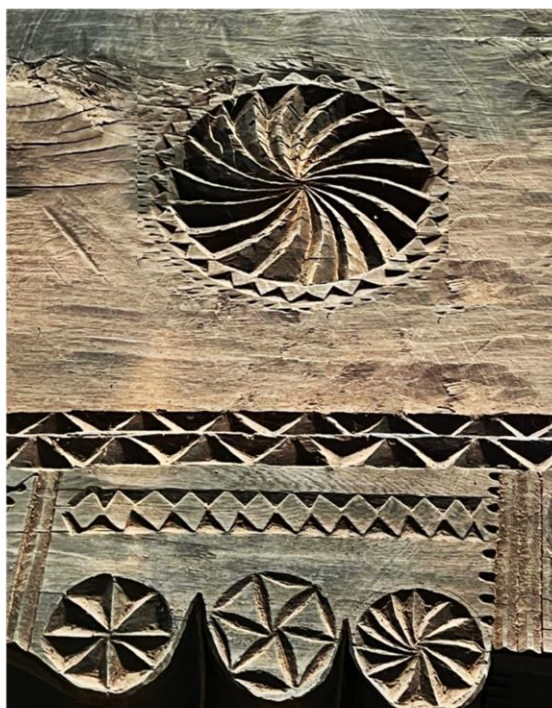
2

4

5

6

სურ. 41. ბორჯღალის მოტივები ხეზე კვეთილ ნიმუშებში

Fig. 41. Borjghali motifs in wood carvings

თობებში; ქართული ეროვნული ფულის მონეტებზე და სხვ. ბორჯღალის მეშვეობით, თითქოს, დიპლომატიკური მიმდინარეობს ცივილიზაციათა, კულტურათა და საუკუნეთა შორის (ქარციძე, 2025: 118).

მიმდინარეობს ცივილიზაციათა, კულტურათა და საუკუნეთა შორის (ქარციძე, 2025: 118).

მოჭიქული კერამიკის ქუთაისურ კოლექციაში საკმაოდ მრავლადაა მცენარეული მოტივებით – ყვავილოვან ფოთლოვანი და რტო-ყლოვანი ორნამენტით დეკორირებული ჯამები. ისინი ხშირად სხვა მოტივებთან კომბინაციაშია გამოსახული და წარმოქმნიან გეომეტრიულ-მცენარეულ, ან მცენარეულ-ზოომორფულ ორნამენტებს. ასეთი ჯამებიდან ერთ-ერთი საინტერესო ნიმუშია ჯამი სუროს ფოთლის სტილიზებული ორნამენტით.

ჯამი (შ. წ. №9539 A-764 ქ.გ. სავ. №4340.85) – პოლიქრომული, რესტავრირებული (სურ. 42, 1); ფართოდ გადაშლილი, დაქანებული კალთით, წითელკეციანი. ორმხრივ თეთრად ანგობირებული. შიდა ზედაპირის ფონი მოყავისფრო-შინდისფერი. მასზე მწვანე და მოყვითალო ჭიქუროვანი საღებავით მოხატულია გულის სტილიზაციის მქონე ფოთლოვანი მოტივი. ჯამის ძირში გამოსახულია წვეროვანი ცენტრისაკენ მიმართული ოთხი გული-ფოთოლი, რომელთა შორის არე ბოლნური ჯვრის ფორმას ქმნის. ჯამის კალთას გულების მოტივი ორრიგად შემოსდევს. აქაც გულების წვეროები ცენტრისაკენაა მიმართული. ქუსლი წრიულია, ძირიდან ოდნავ გამოყოფილი. თიხა, როგორც წესი, კარგადაა განლეჟილი.

nal currency coins, etc. Through the borjghali, it seems that a dialogue is taking place between civilizations, cultures, and centuries (Kartsidze, 2025: 118).

The Kutaisi collection of glazed ceramics contains quite a lot of bowls decorated with **plant motifs** – floral, leafy and branchy ornaments. They are often depicted in combination with other motifs and form geometric-vegetal or plant-zoomorphic ornaments. One of the interesting examples of such bowl is a bowl with a stylized ivy leaf ornament.

Bowl (№9539 A-764. K.F.F.D. №4340.85) – polychrome, restored (Fig. 42, 1); widely spread, with a sloping skirt, red-crested. White engobed on both sides. The background of the inner surface is brownish-brown. A leafy motif with a stylized heart is painted on it with green and yellowish glaze paint. The base of the bowl depicts four heart-shaped leaves with their tips pointing toward the center, the area between which forms the shape of a Bolnisi cross. The heart motif is arranged in two rows on the rim of the bowl. Here too, the tips of the hearts point toward the center. The heel is circular, slightly separated from the base. The clay is usually well-drained.

სურ. 42. მოჭიქული კერამიკული ჯამები გულის ფორმის ორნამენტებით: 1 — ქუთაისის სახ. ისტორიული მუზეუმი, IX ს.; 2 — ბებრისციხე, IX-XIII სს.; 3 — თბილისი, X ს.

Fig. 42. Glazed ceramic bowls from Georgia with heart-shaped ornaments: 1 — Kutaisi state Historical Museum, 9th-10th centuries; 2 — Bebristsikhe, 9th-13 th centuries; 3 — Tbilisi, 10th century

ანალოგიური მოტივები გვხვდება ჩვენი ქვეყნის სხვადასხვა რეგიონის არქეოლოგიურ აღმოჩენებში: გულებით შემკული მოჭიმული კერამიკის ნიმუშები აღმოჩენილია აღმოსავლეთ საქართველოში, თბილისის 40 სებასტიელ მოწამეთა ეკლესიის ტერიტორიაზე (**დანელია, 2011**) და ბებრისციხის არქეოლოგიური გათხრების დროს (**ნიკოლაიშვილი, 2009**). ბებრისციხის ჯამის ფსკერზე წრეა, რომლისგანაც პირისკენ ყვავილის და გულის სამი სტილიზებული გამოხატულებაა მიმართული. მათგან ერთი მთლიანადაა შემორჩენილი, ორი კი - ნაწილობრივ. გულის გამოსახულებებს შორის ჩასმულია ცხოველის სტილიზებული გამოსახულებები. თეთრ ანგობზე სხვადასხვა ადგილას მწვანე ფერმკრთალი ჭიქურის ფოთლებია დასმული (სურ. 42, 2). თბილისში მეტეხის ხიდთან, ორმოცი სებასტიელი მოწამის სახელობის ეკლესიის მიმდებარე ტერიტორიის არქეოლოგიური კვლევისას აღმოჩენილია ჯამის ფრაგმენტის ორნამენტი, რომელზედაც მუქ მოყავისფრო ფონზე, გულის ფორმის ოთხი ჩალისფერი ფოთოლი წვეროებით ცენტრისკენაა მიმართული და მათ შორის წარმოქმნილი არე ბოლნური ჯვრის ფორმისაა (სურ. 42, 3).

მსგავსი ფორმის ორნამენტი გვხვდება შუასაუკუნეების ქართული ხუროთმოძღვრების ძეგლებზე, ჭედურ ხატებზე, მინაქარზე, და ქსოვილებზე. გულის ფორმის ორნამენტი წარმოდგენილია სხვადასხვა სტილიზებული ფოთლების ფორმით, მაგალითად: მგელ-ციხის თავსართზე ურთიერთსაპირისპიროდ შეტრიალებული ცალკეული თავგახსნილი და ბოლოებდახვეული ფორმებითაა წარმოდგენილი (შმერლინგი, 2010: 45) (სურ. 43, 1); კუმურდოს ტაძრის რელიეფურ შემკულობაში - ურთიერთგადაბმული ფოთლების სახით (სურ. 43, 2); ვალეში - ცენტრში ჩაღრმავებული, ერთმანეთის მიჯრით სიმეტრიულად განლაგებული ფორმების სახით (**თევზაია, 2009: 62**) (სურ. 43, 3); მცხეთის ჯვრის კანკელის ფილაზე წვეროებით ცენტრისაკენ მიმართული გულის ფორმების სახით (სურ. 43, 4); ასევე ბეთანიის მონასტრის ფასადის შემკულობაში (სურ. 43, 5).

მსგავსი ორნამენტული მოტივი ქართულ ოქრომჭედლობაშიც გამოიყენებოდა ტოლმოკლავა ჯვრის მკლავთა შორის არეების შესავსებად, შესამკობად და ამავედროულად ე.წ. „განედლებული ჯვრის“ მოტივის გადმოსაცემად, რაც სამოთხის, მარადიული სიცოცხლის ხატად აღიქმებოდა, მაგ. ასეთი გამშვენებული ჯვრები განლაგებულია XI ს-ის ბრეთის წმ. იოანე ნათლისმცემლის ჭედურ ხატზე, შარავანდის ორსავ მხა-

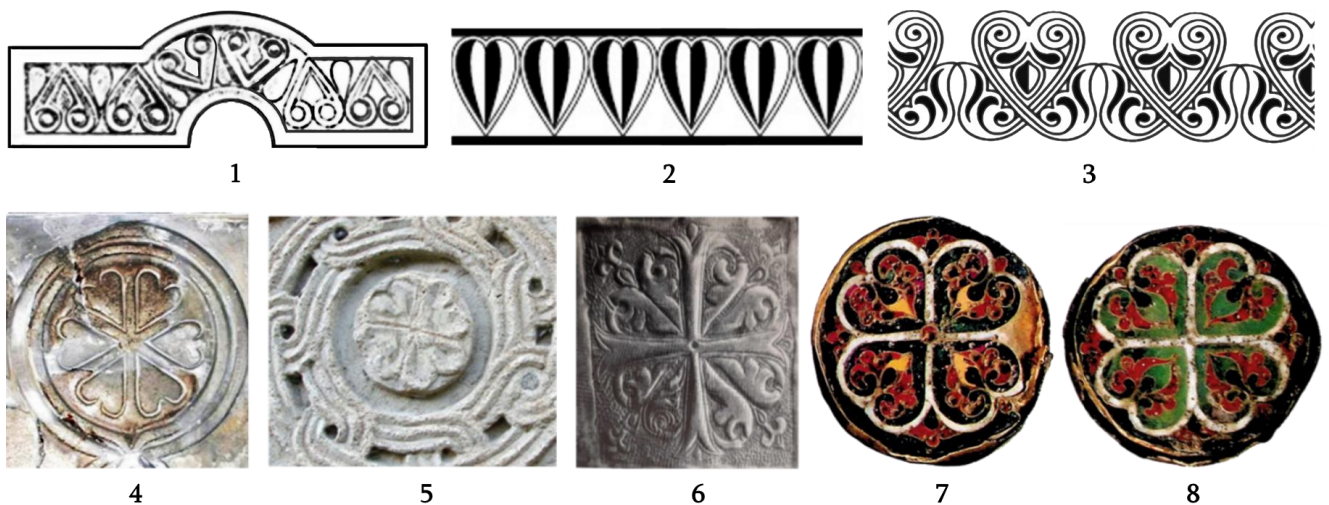
Similar motifs are found in archaeological finds from various regions of our country: Samples of glazed ceramics decorated with hearts were found in Eastern Georgia, in the area of the Church of 40 Sebastian Martyrs in Tbilisi (**Danelia, 2011**), and during the archaeological excavations in Bebristsikhe (**Nikolaishvili, 2009**). There is a circle at the bottom of the Bebristsikhe bowl, from which three stylized images of a flower and a heart are directed towards the mouth. One of them is completely preserved, and two - partially. Stylized animal images are inserted between the heart images. Pale green glaze leaves are placed in various places on the white background (Fig. 42, 2). During the archaeological survey of the area surrounding the Church of the Forty Sebastian Martyrs in Tbilisi, near the Metekhi Bridge, an ornament of a bowl fragment was found, on which, on a dark brown background, four heart-shaped straw-colored leaves with their tips are directed towards the center and the area formed between them is in the shape of a “Bolnuri” (isosceles) cross (Fig. 42, 3).

Ornament of analogue form we find on the monuments of the Georgian Orthodox Church, on chased icons, on enamels, and on textiles. The ornament of the form of a heart is represented by a leaf-shaped ornament of different styles, for example: on the relief of the Mgel-tsikhe, a single-headed, rounded and slightly curved form is represented by a gul (**Shmerling, 2010: 45**) (Fig. 43, 1); on the relief of the Kumurdo temple - a leaf-shaped face (Fig. 43, 2); In the valley - in the center, symmetrically arranged in the form of a heart with the vertices pointing towards the center on the slab of the Mtskheta cross (Fig. 43, 3); also in the decoration of the facade of the Bethany Monastery (Fig. 43, 5).

A similar ornamental motif was also used in Georgian goldsmithing to fill the spaces between the arms of the equal-armed cross, to decorate it and at the same time to create the so-called “Flourished Cross” to convey the motif of the “extended cross”, which was perceived as an image of paradise, eternal life, for example, such ornate crosses were placed on the 11th century Breti icon of St. John the Baptist, on both sides of the sharavandi (Fig. 43, 6); The ornament of the frame of the Tsalenjikha

რეს (სურ. 43, 6); წალენჯიხის მაცხოვრის ხატის მოჩარჩოების სამკაულს – ტიხრული მინანქრის დეკორაციულ მედალიონებს წვერით ცენტრისკენ მიმართული ოთხი გულის ფორმის ორნამენტი ამშვენებს (ხუსკივაძე, 1984: 121) (სურ. 43, 7-8) სტილიზებული გულის ფორმის ფოთლის ორნამენტი ამკობს იელის XI ს.-ის აღსაყდრებული მაცხოვრის ჭედური ხატის აშიებსაც (Чубинашвили, 1959: ტაბ. 125-127, 258). გულის ფორმის ფოთლოვანი ორნამენტი ამავე პერიოდის ქსოვილის მორთულობაშიც გვხვდება. ამის მაგალითია ოშკის (X ს.) ტაძრის რელიეფებზე წარმოდგენილი ქტიტორების დავით III კურაპალატისა და ბაგრატ ერისთავთ-ერისთავის სამოსის დეკორი (ლანჩავა, 2017: 68) (სურ. 44, 1-2).

icon of the Savior – decorative medallions of fused enamel – is decorated with four heart-shaped ornaments with the tip directed towards the center (Khuskivadze, 1984: 121) (Fig. 43, 7-8). A stylized heart-shaped leaf ornament also adorns the 11th-century carved icon of the Savior in Ieli (Chubinashvili, 1959: Tab. 125-127, 258). Leafy ornamentation in the form of a heart is also found in the carvings of the same period. The most notable example of this is the decoration of the palace of the founder David III and the palace of the Bagrat Eristav-Eristavi, modeled on the reliefs of the Osh Cathedral (10th century) (Lanchava, 2017: 68) (Fig. 44, 1-2).

სურ. 43. გულის ფორმის სტილიზებული ორნამენტები ქართულ არქიტექტურულ ძეგლებში, ჭედურ ხატებსა და ქსოვილის მორთულობაში: 1 — მგელ-ციხე, X ს.; 2 — კუმურდო, X ს.; 3 — ვალე, X ს.; 4 — მცხეთის ჯვარი, VI ს.; 5 — ბეთანიის მონასტერი; 6 — ბრეთის ჭედური ხატი XI ს.; 7-8 — წალენჯიხის მაცხოვრის ხატის მოჩარჩოების ტიხრული მინანქარი

Fig. 43. Stylized heart-shaped ornaments in Georgian architectural monuments, in repousse art monuments and in textile painting: 1 — Mgel-tsikhe, 10th century; 2 — Kumurdo, 10th century; 3 — Vale, 10th century; 4 — chancel screen Mtskheta Cross church, 6th century; 5 — Bethany Monastery; 6 — engraved icon of Breti; 7-8 — the enamel of the frame of the icon of the Savior of Tslenjikhia

განსხვავებული სახის მცენარეული ორნამენტი ამშვენებს ქვემო სვანეთის სოფ. საყდარში დაცულ XI საუკუნის წმინდა გიორგის ხატის უკანა ნაწილზე გადაკრულ ქსოვილს. აქ ერთმანეთთან მიჯრით, წრიულად განლაგებულ, გულის ფორმის მედალიონებში ჩაწერილია სტილიზებული ფოთლები, რომელთაც ირგვლივ შემოსდევს მცირე ზომის გულისებური ფოთლები (ბუხრაშვილი, 2012: 101) (სურ. 44, 3-4).

გულის ფორმის ორნამენტული მოტივი ასევე გავრცელებულია აღმოსავლურ ხელოვნებაში. როგორც მოძიებული მასალებიდან გაირკვა,

In the heart-shaped medallion, a different type of plant ornament decorates the village of Lower Svaneti. Cloth laid on the back of the 11th century icon of St. George preserved in the Village Sakdari. Here, interlaced circularly arranged, heart-shaped medal lions contain stylized leaves surrounded by small heart-shaped leaves (Bukhrashvili, 2012: 101) (Fig. 44, 3-4).

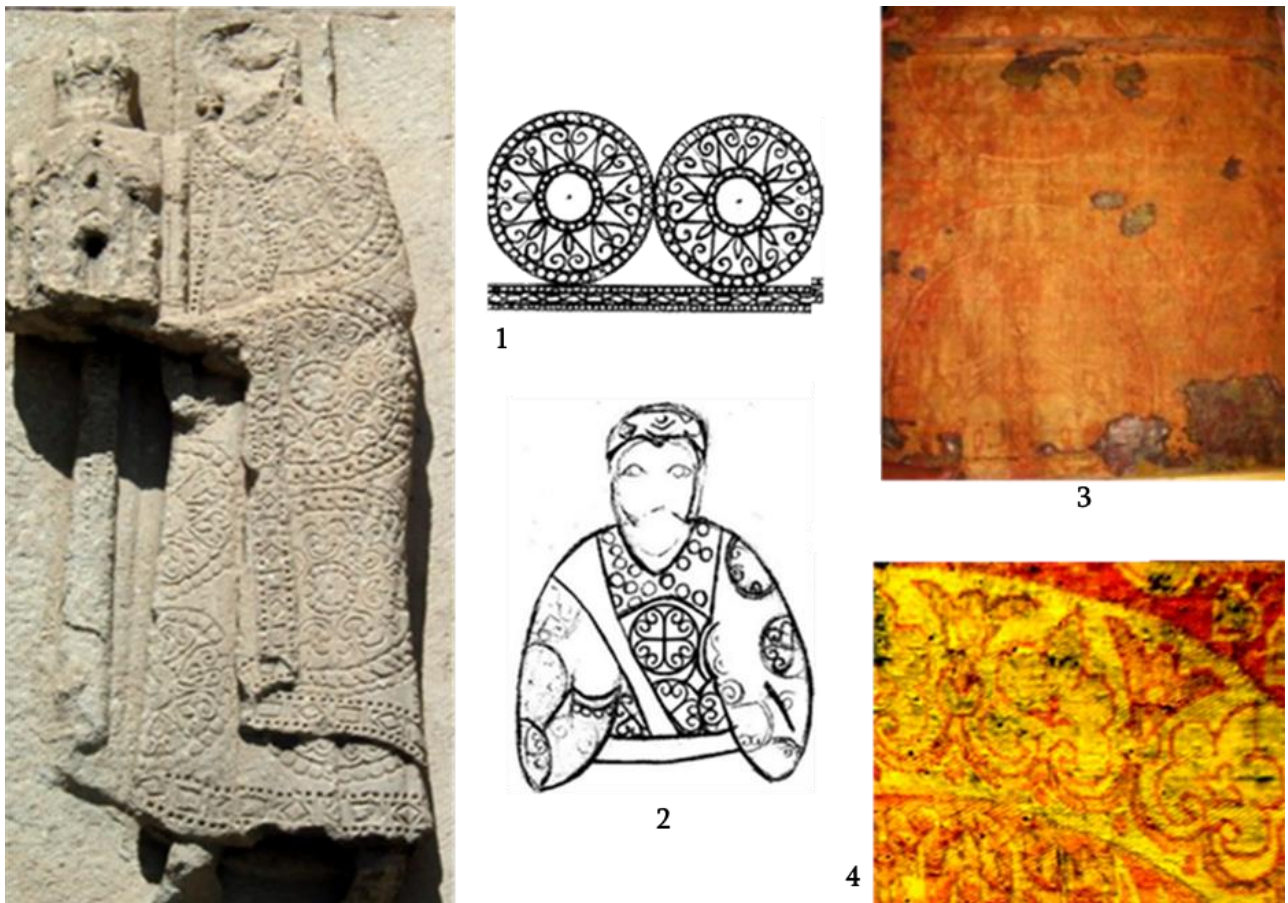
The heart-shaped ornamental motif is also common in Eastern art. As it turned out from the retrieved materials, Iranian

მსგავსი ფორმის სუროს ფოთლის ორნამენტით ირანული მოჭიქული კერამიკაც უხვად ყოფილა შემკული, თუმცა არა ისეთი გეომეტრიზებული გულის ფორმით, როგორც ეს გვაქვს ქართულ ძეგლებზე (ჯამი ქუთაისის ციხიდან სურ. 23, 1), არამედ სტილიზებული ფოთლის სახით, შიგნით ჩაწერილი დამატებითი ფოთლის ფორმით, ასეთებია მაგ., XII-XIII სს.-ის ჯამი ჩრდილო-დასავლეთი ირანიდან (**კლივლენდის მუზეუმის კოლექცია, 2024**), რომელიც დაცულია კლივლენდის ხელოვნების მუზეუმში (სურ. 45, 1); აბასიდების დინასტიის პერიოდის IX ს-ის თასი (**ვიქტორია და ალბერტის მუზეუმის კოლექცია, 2023**) (სურ. 45, 2).

ქუთაისის მუზეუმის მოჭიქული ჯამის ორნამენტის ყველაზე ახლო პარალელი არის სამშენებლო მოსაპირკეთებელი მოჭიქული კერამიკის ფრაგმენტი, რომელიც აღმოჩენილი იქნა უკრაინაში, ქ. კონსკიე ვოდის მეჩეთ-საფლავის გათხრების

glazed ceramics were also abundantly decorated with ivy leaf ornament of a similar shape, although not in the form of a geometric heart, as we have on Georgian monuments (Bowl from Kutaisi Castle, Fig. 42, 1), but in the form of a stylized leaf, with an additional small leaf inscribed inside, such are, for example, a 12th-13th century bowl from northwestern Iran, preserved in the Cleveland Museum of Art (**Cleveland Museum, 2024**) (Fig. 45, 1); A 9th-century Abbasid cup from the Victoria and Albert Museum collection (**Victoria and Albert Museum, 2023**) (Fig. 45, 2).

The closest parallel to the Kutaisi Museum's glazed bowl ornament is a fragment of glazed ceramic for building cladding, which was discovered in Ukraine, during the excavation of the mosque-tomb

სურ. 44. გულის ფორმის სტილიზებული ორნამენტები ქართულ არქიტექტურულ ძეგლებში, ჭედურ ხატებსა და ქსოვილის მოხატულობაში: 1-2 — ოშკის ტაძრის რელიეფები, X ს.; 3-4 — სოფ. საყდრის წმ. გიორგის ხატის უკანა მხარე, XI ს.

Fig. 44. Stylized heart-shaped ornaments in Georgian architectural monuments, in repousse art monuments and in textile painting: 1-2 — Oshki temple reliefs, 10th century; 3 — the back side of the icon of St. George of vill. Sakdari, 11th century

დროს 2008-15 წწ.-ში (სურ. 45, 3). ამოკაწრულ-ორნამენტიანი სამშენებლო ფილის თეთრ ფონზე წითელი ფერის მოგრძო გულის ფორმებია წრიულად განლაგებული. ავტორი მას უწოდებს ფოთლოვან ორნამენტს და აღნიშნავს, რომ კონსკიე ვოდის მეჩეთში აღმოჩენილი მოჭიქული კერამიკები ახლოსაა „ოქროს ურდოს“ ხანის ხმელთაშუაზღვისპირეთის, შავი ზღვისპირეთისა და ჩრდილოეთ კავკასიის მოსაპირკეთებელი მოჭიქული კერამიკის ფილებთან (Ельников, 2017: 345), თუმცა ორნამენტის პირდაპირ ანალოგებს ვერ ასახელებს.

of Konskyye Vodi in 2008-15 (Fig. 45, 3). On the white background of the scratched-ornamental building tile, red elongated heart shapes are arranged in a circle. The author calls it a leaf ornament and notes that the glazed ceramics found in the Konskyye Vodi Mosque are close to the glazed ceramic tiles of the Mediterranean, Black Sea and North Caucasus of the "Golden Horde" period, although he cannot name direct analogues of the ornament (Elnikov, 2017: 345).

სურ. 45. უცხოური მოჭიქული კერამიკა გულის ფორმის სტილიზებული ორნამენტებით: 1 — ირანული ჯამი, კლივლენდის მუზეუმი, XII-XIII სს.; 2 — თასი აბასიანთა სახალიფოდან, ვიქტორია და ალბერტის მუზეუმი; 3 — მოსაპირკეთებელი მოჭიქული კერამიკის ფრაგმენტი, ქ. კონსკიე ვოდი, XIII-XIV სს.

Fig. 45. Foreign glazed ceramics with stylized heart-shaped ornaments: 1 — Iranian bowl, Cleveland Museum, 12th-13th centuries; 2 — cup from the Abbasid Caliphate, Victoria and Albert Museum; 3 — a fragment of glazed ceramics, c. Konskyye Vodi, 13th-14th centuries

მსოფლიო ხელოვნების ძეგლებზე გულის ფორმის სტილიზებული ფოთლების სახით გამოსახებოდა და დიდად გავრცელებულიც იყო — სუროს ფოთოლი, რომელიც წინაქრისტიანული ხანიდანვე აისახება ბერძნულ მითოლოგიასა თუ ორნამენტიკაში. სურო არის მცენარე, რომელიც საუკუნეების მანძილზე არსებობს და მრავალი დანიშნულებით, განსაკუთრებით კი სამკურნალო მიზნით გამოიყენებოდა. ეს არის მცოცავი მცენარე, რომელსაც შეუძლია მიმაგრდეს ზედაპირებზე. ამ მახასიათებლებმა წარმოშვა მცენარის მრავალი სიმბოლური მნიშვნელობა, მათ შორის მნიშვნელოვანისადმი მიჯაჭვულობა, გამძლეობა, არასოდეს დანებება. სურო ასევე ითვლება მარადიული სიცოცხლის სიმბოლოდ, რადგან ის აგრძელებს ზრდას და აყვავებას უმძიმეს პირობებშიც კი. იგი გამოიყენებოდა მრავალ სხვადასხვა კულტურაში სხვადასხვა მიზნებისთვის. ძველ სა-

It was depicted in the form of stylized heart-shaped leaves on world art monuments and was very common — the ivy leaf, which has been reflected in Greek mythology and ornamentation since the pre-Christian era. Ivy is a plant that has been around for centuries and has been used for many purposes, especially for medicinal purposes. It is a creeping plant that can cling to surfaces. These characteristics have given rise to many symbolic meanings of the plant, including attachment to what is important, perseverance, never giving up. Ivy is also considered a symbol of eternal life because it continues to grow and flourish even in the harshest conditions. It has been used in many different cultures for different purposes. In ancient Greece, the god of

ბერძნეთში სუროს გვირგვინით გამოსახვდნენ ღვინისა და ნაყოფიერების ღვთაება დიონისეს, რომლის სიმბოლოდაც ითვლებოდა. სურო ხომ მარადმწვანე მცენარეა, მისი ფოთლების ნახვა წლის ნებისმიერ დროსაა შესაძლებელი, ამიტომაც დიონისე ატარებს სუროს გვირგვინს. ის ბუნების აღორძინების, თავიდან დაბადების ღვთაებაა, რომლის თავდაპირველი დღესასწაული „დიონისია“ შუა ზამთარში იმართებოდა. ამ საკულტო ცერემონიაზეც გამოიყენებოდა სურო. ითვლებოდა, რომ სუროს მიწისთვის ნაყოფიერება მოაქვს და ხშირად თესავდნენ ვენახების ირგვლივ. ბერძნული ამფორებისა თუ სხვა სახის ჭურჭლის მოსართავად ხშირად გამოსახვდნენ დიონისეს სუროს ფოთლების გვირგვინით, როგორც ეს კერამიკის მხატვარ კლეოფრადეს მიერ შექმნილ ამფორაზე წარმოდგენილი (სურ. 46, 1-2) (Richter, 1936: 100).

რომაელებს სჯეროდათ, რომ სუროს ჰქონდა ბოროტი სულებისგან დაცვის ძალა, შესაბამისად, გულის ფორმის ფოთლები რომაული ხელოვნების ძეგლებზეც ხშირია, მაგ. ნიშანდობლივია, მარმარილოს სვეტის ფრაგმენტი, მასზე შემოხვეული სუროს ლერწისა და ფოთლების სტილიზებული ორნამენტით, რომელიც აღმოჩნდა რომში, კალიგულას საიმპერატორო ბაღის არქეოლოგიური გათხრების დროს, 2006-2015 წწ.-ში (Caligula's Garden, 2021) (სურ. 46, 3).

wine and fertility, Dionysus, was depicted with an ivy crown, which was considered a symbol. Ivy is an evergreen plant, its leaves can be seen at any time of the year, that's why Dionysus wears an ivy crown. He is the deity of the revival of nature, rebirth, whose original festival "Dionysia" was held in the middle of winter. Ivy was also used in this cult ceremony. Ivy was believed to bring fertility to the land and was often planted around vineyards. Dionysus was often depicted with a crown of ivy leaves to decorate Greek amphorae and other types of vessels, as it is represented on the amphora created by the ceramic artist Cleofrade (Fig. 46, 1-2) (Richter, 1936: 100).

The Romans believed that ivy had the power to ward off evil spirits, so heart-shaped leaves are also common on Roman art monuments, e.g. Notable is a fragment of a marble column with a stylized ornament of ivy reeds and leaves wrapped around it, which was found in Rome, during the archaeological excavations of the Imperial Garden of Caligula, in 2006-2015yy. (Caligula's Garden, 2021) (Fig. 46, 3).

1

2

3

სურ. 46. ბერძნული და რომაული სუროს ფოთლის სტილიზებული ორნამენტები:
1, 2 — მოხატული ამფორა, დიონისე გულის ფორმის სუროს ფოთლების გვირგვინით, კერამიკის მხატვარი კლეოფრადე. ძვ. წ. 490 წ.; 3 — მარმარილოს სვეტის ფრაგმენტი კალიგულას ბაღიდან, რომი, I ს.

Fig. 46. Stylized Greek and Roman ivy leaf ornaments: 1, 2 — painted amphora, Dionysus with heart-shaped wreath of ivy leaves, ceramic artist Cleofrade, 490 BC; 3 — fragment of a marble column from the garden of Caligula, Rome, 1st century

სუროს მცენარეს ხშირად იყენებენ სიყვარული-

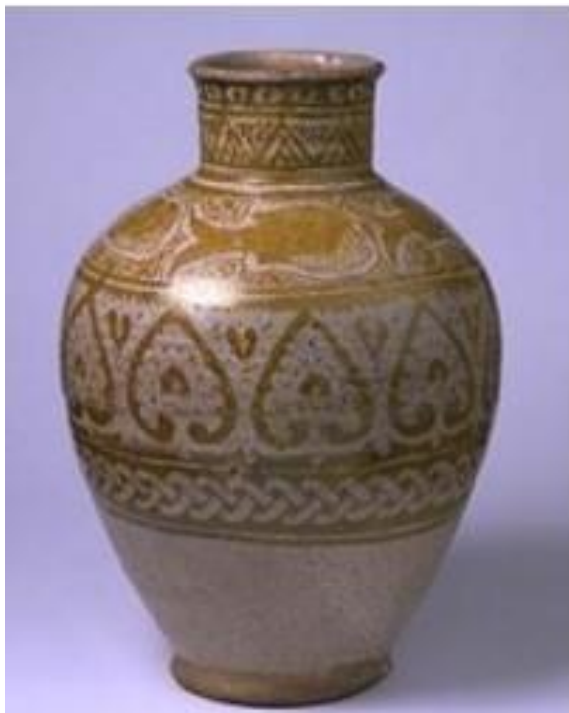
The ivy plant is often used as a symbol

სა და ნაყოფიერების სიმბოლოდ. ამბობენ, რომ მას შეუძლია გაზარდოს ქალების ნაყოფიერება და ხელი შეუწყოს დედის რძის სიუხვეს. მისი ფოთლები გამოიყენებოდა როგორც ქორწინების ერთგულების, ასევე ზოგადად ერთგულების სიმბოლოდ. ხელოვნებაში სუროს ფოთლები ხშირად არის გამოსახული ერთგულების სხვა სიმბოლოებთან ერთად, როგორიცაა გული, მტრედი და გასაღებები. შუა საუკუნეებში სუროს ხშირად იყენებდნენ დეკორაციებში და შობის სიმბოლოდ. ის დღესაც გამოიყენება დეკორატიულ მცენარედ და ხშირად გვხვდება საქორწილო მორთულობაში (Strangeago, 2023).

გულის ფორმის ორნამენტების სიუხვით გამოირჩევა კოპტური ხელოვნება უძველესი ხანიდან განვითარებულ შუასაუკუნეებამდე. კოპტები გულის ფორმის ფოთლოვანი, გეომეტრიზებული თუ სტილიზებული მოტივებით ამკობდნენ ხის, ქვის, ქსოვილის, კედლის მხატვრობის თუ კერამიკულ ნიმუშებს (სურ. 47). ამ დეკორატიული მოტივის წარმოშობას მკვლევარები ძირითადად სირიას, სასანურ ირანსა და საბერძნეთს უკავშირებენ, ხოლო აქედან გავრცელდა ის სხვადასხვა კულტურაში. გ. გაბრას აზრით, გულის ფორმის სუროს ფოთლები ბერძნულ ხელოვნებაში განვითარდა. სარა ჰალიმი ასკვნის, რომ გულის ფორმის დეკორი სათავეს იღებს ბიზანტიის, სირიისა და სასანური ირანის ხელოვნებაში (Halim, 2022: 255).

of love and fertility. It is said to be able to increase female fertility and promote an abundance of breast milk. Its leaves were used as a symbol of both marital fidelity and fidelity in general. In art, ivy leaves are often depicted along with other symbols of devotion, such as hearts, doves, and keys. In the Middle Ages, ivy was often used in decorations and as a symbol of Christmas. It is still used as a decorative plant and is often found in wedding decorations (Strangeago, 2023).

Coptic art from ancient times to the developed Middle Ages is distinguished by the abundance of heart-shaped ornaments. Copts decorated wood, stone, fabric, wall painting, and ceramic patterns with heart-shaped leafy, geometric, or stylized motifs (Fig. 47). Researchers mainly associate the origin of this decorative motif with Syria, Sasanian Iran and Greece, and from there it spread to different cultures. According to G. Gabra, heart-shaped ivy leaves developed in Greek art. Sarah Halim concludes that the heart-shaped decor has its origins in the art of Byzantium, Syria and Sasanian Iran (Halim, 2022: 255).

სურ. 47. კოპტური ხელოვნების ნიმუშები გულის ფორმის ორნამენტებით

Fig. 47. Coptic art samples with heart-shaped ornaments

ბიზანტიაში გულის ფორმის ორნამენტები გვხვდება მოზაიკურ და მინიატურულ მხატვრობაში, ტიხრული მინაწერის ნიმუშებსა და ადრექრისტიანული ხანის რელიეფურ შემკულობაში – როგორც გეომეტრიზებული სახით, ასევე სტილიზებული სუროს ფოთლის ვარიაციით:

კონსტანტინოპოლის აია სოფიას მოზაიკაზე გამოსახული მაცხოვრის (XI ს.) სახარების ზედაპირზე, ოთხივე კუთხე შემკულია კონტურული ხაზებით ორად გაყოფილი ორფერი გულებით – თითოეული ნაწილი შეფერილია მონაცრისფრო და მოვარდისფრო ფერებით, რომელთაც ზემოდან გადასმული აქვთ ღია ფერის მონასმები, რელიეფურობის შთაბეჭდილების შესაქმნელად (Fine Art's Prints, 2023) (სურ. 48, 1).

In Byzantium, heart-shaped ornaments are found on mosaics, miniature paintings and cloisonné enamels, as well as in early Christian relief decoration, both in a geometrical form and in a variation of the stylized ivy leaf:

On the surface of the Gospel of the Savior (11th century) depicted in the mosaic of Hagia Sophia in Constantinople, the four corners are decorated with two-colored hearts divided by contour lines – each part is colored in grayish and pinkish colors, which are overlaid with light-colored mosaics to create the impression of relief (Fine Art's Prints, 2023) (Fig. 48, 1).

სურ. 48. სტილიზებული ფოთლის ორნამენტები ბიზანტიური ხელოვნების ნიმუშებზე: 1 — სახარება, აია სოფიას მოზაიკური მხატვრობა — მაცხოვარი „პანტოკრატორი“, XI ს.; 2 — რელიეფური ფილა, კონსტანტინოპოლი, VI ს.; 3 — ორნამენტის ნიმუშები ხელნაწერებიდან, განვითარებული შუასაუკუნეები

Fig. 48. Stylized leaf ornaments on Byzantine art samples: 1 — gospel, from the mosaic painting of Hagia Sophia - Savior "Pantokrator", 11th century; 2 — relief chancel screen, Constantinople, 6th century; 3 — patterns of ornament from manuscripts, Middle Ages

ვფიქრობთ, ბიზანტიელი მოზაიკოსის მსგავს-

We think that, like the Byzantine

სად, ქუთაისელი კერამიკის მხატვარი ოსტატიც ცდილობს რელიეფურობის შთაბეჭდილება გამოგვცეს – მუქ ყავისფერ ფონზე მკვეთრად გამოიყოფა ყვითელი გულები, რომლებსაც ზედაპირზე მწვანე ფერის მონასმები გააჩნიათ;

ბიზანტიურ რელიეფურ სკულპტურაში, ადრეული პერიოდის ქვის კანკელთა ფილებზე, წრიულ ფორმაში ჩაწერილი სუროს სტილიზებული ფოთლები, წვეროებით ცენტრისკენაა მიმართული, ქუთაისური ჯამის მსგავსად (სურ. 48, 2); ბიზანტიური მინიატურული მხატვრობის შემამკობელ ორნამენტზე (**Middle Age – Manuscript Ornaments, 2024**) (სურ. 48, 3) გულის ფორმები ღეროზე გამომხდელი სუროს ფოთლების სახით არის გადმოცემული, ისევე როგორც ანტიკური საბერძნეთის ნიმუშებზე.

როგორც მოყვანილი ნიმუშებიდან ჩანს, გულის ფორმის ორნამენტის წარმოშობის შთაგონების წყარო ხშირ შემთხვევაში სუროს ფოთლია და არა გულის ანატომიური ფორმა, თუმცა ფოთლის ფორმის ვიზუალური მსგავსება თავის მხრივ, განაპირობებდა ამ მოტივის ადამიანურ გრძნობებთან – სიყვარულსა და ერთგულებასთან დაკავშირებასაც. ყველა კონკრეტულ შემთხვევაში, ნივთისა თუ გამოსახულების კონტექსტიდან გამომდინარე, გულის ფორმის ორნამენტის შინაარსი და სიმბოლიკა სხვადასხვაგვარად შეიძლება იქნას წაკითხული.

საქართველოში წარმართულ პერიოდში პოპულარული იყო დიონისეს კულტი, როგორც მეღვინეობის მფარველი ღვთაებისა. შესაბამისად, მასთან დაკავშირებული ატრიბუტებიც ცნობილი იყო ქართული სახვითი ხელოვნების ოსტატებისათვის. საქართველო მეღვინეობის უძველესი კულტურის ქვეყნადაა ცნობილი, რაც დღემდე არ დაუკარგავს. ვინაიდან ჯამი/ფიალა ღვინოსთანაც ასოცირდება, ვფიქრობთ, შემთხვევითი არ უნდა იყოს მისი სუროს ფოთლების გეომეტრიზებული გულების სახით მორთვა. შესაძლოა, აქ ამოვიკითხოთ მინიმუმ ბა მიწათმოქმედების, მეღვინეობის ნაყოფიერებაზე, რაც იმ დროის ქართველი კერამიკის მხატვარი ოსტატისთვის უდაოდ გარემომცველი რეალობის შემადგენელი და განუყოფელი ნაწილი იქნებოდა. ვფიქრობთ, ოსტატის შთაგონების წყაროა როგორც მითოლოგია, ასევე ბიზანტიაში, ირანში, სირიაში, შავი ზღვისპირეთის რეგიონსა და ჩრდილო კავკასიაში გავრცელებული სტილიზებული ან გეომეტრიზებული გულის ფორმის ფოთლოვანი ორნამენტაციით გამშვენებული მოჭიქული კერამიკა.

ქუთაისურ ნიმუშზე გამოსახული გეომეტრიზებული გულის ფორმის ფოთლის ორნამენტი – მუქ მოყავისფრო-შინდისფერ ფონზე, ფერადი ჭიქურის საღებავებით ლაქების სახით დატანილი,

mosaicist, the ceramic artist from Kutaisi also tries to give us the impression of relief – the yellow hearts stand out sharply against the dark brown background, which have green patches on the surface;

In Byzantine relief sculpture, on early stone chancel slabs, stylized ivy leaves inscribed in a circular shape are also found, with their tips pointing towards the center, similar to the Kutaisi bowl (Fig. 48, 2).

On the Byzantine sample – decorative ornament of miniature painting (**Middle Age – Manuscript Ornaments, 2024**) (Fig. 48, 3) the heart shapes are represented in the form of ivy leaves strung on a stem, as well as on the samples of ancient Greece.

As can be seen from the given examples, the source of inspiration for the origin of the heart-shaped ornament is often an ivy leaf, and not the anatomical shape of the heart, although the visual similarity of the shape of the leaf, in turn, led to the connection of this motif with human feelings – love and loyalty. In each specific case, depending on the context of the object or image, the content and symbolism of the heart-shaped ornament can be read in different ways.

In the pagan period in Georgia, the cult of Dionysus was popular as the patron deity of winemaking. Accordingly, the attributes related to it were also known to the masters of Georgian fine arts. Georgia is known for its ancient culture of winemaking, which has not been lost to this day. Since jar/bowl is also associated with wine, we think it should not be a coincidence that it is decorated with ivy leaves in the form of geometric hearts. Perhaps we can find here a reference to the fertility of farming and winemaking, which would undoubtedly be a constituent and integral part of the surrounding reality for the Georgian ceramic artist master of that time. We think that the master's source of inspiration is mythology, as well as glazed ceramics decorated with stylized or geometric heart-shaped leaf ornamentation common in Byzantium, Iran, Syria or the Black Sea region, North Caucasus.

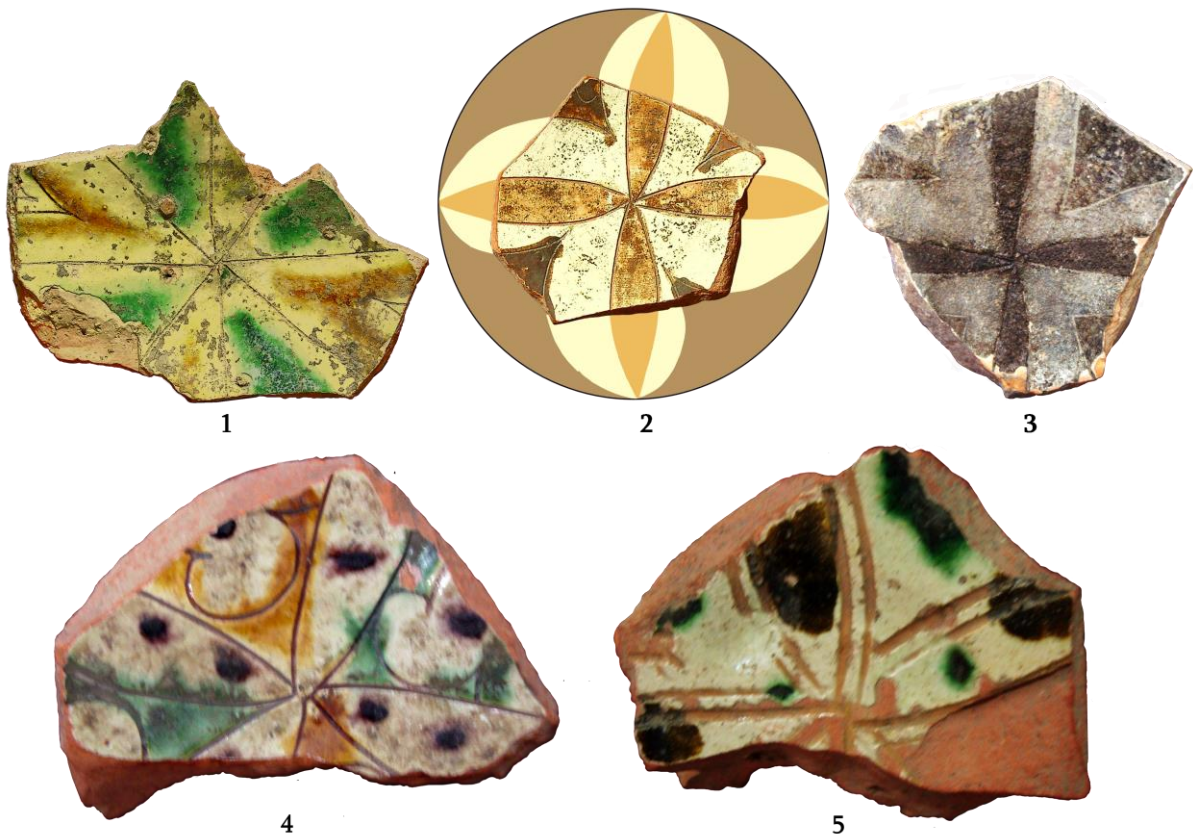
Geometric heart-shaped leaf ornament applied in separate spots on a dark brown background, as it is on the Kutaisi sample,

ფაქტიურად არ გვხვდება აღმოსავლურ თუ დასავლურ (ბიზანტიურ) ნიმუშებზე. ამკარაა, რომ ეს ადგილობრივი, ქუთაისელი ოსტატის შემოქმედებითი ინტერპრეტაციაა, რაც განსაკუთრებულად ფასეულს ხდის მას (სარავა, 2024).

გარდა ზემოაღწერილი ჯამისა ქუთაისურ კოლექციაში კიდევ მრავლადაა მცენარეული ორნამენტებით დეკორირებული ნიმუშები. მათ შორის ხშირია სხვადასხვაგვარი ვარდულებით, შროშანებითა და ყვავილწულებით მოხატული ჯამების ფრაგმენტები (სურ. 49).

is actually not found on eastern or western (Byzantine) samples. It is obvious that this is a creative interpretation of a local master from Kutaisi, which makes it especially valuable (Sarava, 2024).

In addition to the above-described bowl, the Kutaisi collection contains many other examples decorated with plant ornaments. Among them, fragments of jars painted with various types of roses, lilies, and flower clusters are common (Fig. 49).

სურ. 49. კერამიკის ფრაგმენტები ყვავილოვანი ორნამენტებით

Fig. 49. Ceramic fragments with floral ornaments

ფრაგმენტებზე გამოსახული შროშანის ყვავილები (სურ. 49, 1-3) წვერით ცენტრისაკენაა მიმართული, მსგავსად ზემოგანხილული გულის ფორმით სტილიზებული ფოთლოვანი ორნამენტით მორთული ჯამისა.

მუზეუმში დაცულ დეკორირებულ კერამიკულ ჭურჭელს შორის ყურადღებას იპყრობს ჯამების ფრაგმენტები **ზოომორფული ორნამენტებით**, კერძოდ ფრთოსანთა და ცხოველთა მოტივებით. ფრინველთა გამოსახულებით დეკორირებული ჯამების რაოდენობა თორმეტ ერთეულს წარმოადგენს, ხოლო ცხოველების გამოსახულებით დე-

The lily flowers depicted on the fragments (Fig. 49, 1-3) are pointed towards the center, similar to the bowl decorated with a stylized heart-shaped leaf ornament discussed above.

Among the decorated ceramic vessels preserved in the museum, fragments of bowls with **zoomorphic ornaments**, namely, motifs of birds and animals, are striking. The number of bowls decorated with images of birds is twelve, while those decorated with images of animals are three.

კორირებულია – სამ ერთეულს.

მოჭიქული კერამიკის სტილიზებული ფრინველის გამოსახულებით შემკობის ტრადიცია ფართოდ იყო გავრცელებული მუსულმანური აღმოსავლეთისა და დასავლეთის (კერძოდ ბიზანტიის) საკმაოდ ვრცელ არეალში. უპირატესად დომინირებდა მტრედის გამოსახულება. ის უკვდავების სიმბოლო იყო და ითვლებოდა „სამოთხის ფრინველად“ (İsmayılova, 2015). ამ მხრივ გამონაკლისს არც საქართველო წარმოადგენდა.

ქუთაისის მუზეუმის მოჭიქული კერამიკის კოლექციაში არსებული ნიმუშები, გამოსახულების კომპოზიციური განაწილების, ნახატის შესრულების ტექნიკისა და, ფრინველის სახეობის მიხედვით ნიმუშები პირობითად 2 ჯგუფად შეიძლება დაიყოს:

1 ჯგუფი – ჯამების ფრაგმენტები მოზრდილი სტილიზებული ფრინველის გამოსახულებით, პოლიქრომული (ორი ან სამი ფერი) მოხატულობით, კომპოზიცია თითქმის სრულად ავსებს ჯამის არეს (4 ერთეული);

2 ჯგუფი – ჯამების ფრაგმენტები მცირე ზომის ფრინველის გამოსახულებით, მონოქრომული (მწვანე, ყავისფერი, ყვითელი, მომწავნომოყავისფრო) მოხატულობით, რომლებიც ჯამის მხოლოდ ცენტრალურ ნაწილს იკავებს (8 ერთეული). კომპოზიცია ამოკაწვრით არის შესრულებული.

პირველი ჯგუფის ჯამებზე ფრინველის ამოცნობა საკმაოდ რთულია, ის შესაძლოა იყოს როგორც ფანტასტიკური ფრთოსანი (ფასკუნჯი), ისე რეალური ფრინველის (მტრედი, ქედანი, შევარდენი, ხოხობი) სტილიზებული გამოსახულება; მიუხედავად იმისა, რომ ოთხივე ჯამზე გამოსახული ფრინველი ერთმანეთის მსგავსია, განსხვავებები მაინც შეინიშნება ნახატის დეტალებში და მათ შეფერვაში; ერთი და იგივე ფერიც კი სხვადასხვა ტონალობითა და ელფერითაა წარმოდგენილი (Kartsidze, 2024 d).

ჯამის ძირის ფრაგმენტი (შ. წ. 10130 AA-842. ქ.გ. საგ № 8020. 90) მოწითალო ფერის კეცი. შიდა პირი დაფარულია თეთრი ანგობით (სურ. 50, 1); შემორჩენილ ფრაგმენტზე გამოსახულია ფრინველის ტანი და დეხეზიანი ფეხები პროფილში, თავისა და კუდის დაბოლოების გარეშე;

The tradition of decorating the glazed ceramics with the stylized bird images, was widespread in Muslim East and Western Europe (especially Byzantium) in a fairly wide area. Especially dominated the pigeons' image. It was a symbol of immortality and was called "the Eden's bird" (İsmayılova, 2015). In this regard, the report did not make any progress. Georgia was no exception in this regard.

The samples in the glazed ceramics collection of the Kutaisi Museum can be conventionally divided into 2 groups according to the compositional distribution of the image, the technique of drawing and the type of bird:

Group 1 – fragments of bowls with the image of an adult stylized bird, with polychrome (two or three colors) painting, the composition almost completely fills the bowl's area (4 units);

Group 2 – fragments of bowls with the image of a small bird, with monochrome (green, brown, yellow, greenish-brown) painting, which occupy only the central part of the bowl (8 units). The composition is made by scratching.

It is quite difficult to recognize a bird on the bowls of the first group, it may be a stylized image of either a fantastic winged bird - phoenix (faskunji) or a real bird (sheward, pheasant, dove, loughing dove); Despite the fact that all four birds are similar to each other, differences can still be observed in the details of the painting and in their coloring; Even the same color is presented in different tones and hues (Kartsidze, 2024 d).

A bowl (museum inventory book №10130 AA-842. Field register book of Kutaisi fortress №8020. 90) – a fragment of the base of a reddish-colored clay. The inner mouth is covered with a white engobe (Fig. 50, 1); The surviving fragment shows the bird's body and webbed feet in profile, without the end of the head or tail; It is colored with purple-brown paint, it has a

შეფერილია მოიისფრო-ყავისფერი საღებავით, ყელზე აქვს შავ-თეთრი მძივისებური საყელო, გაფორმებულია სოსნისფერი მოზრდილი წერტილებით. ფრინველის ირგვლივ მცენარეული ორნამენტის ფრაგმენტები შეინიშნება. ნახატი შესრულებულია ამოკაწვრით, ნაკაწრი ხაზები ამოვსებულია ყავისფერი საღებავით. დაფარულია უფერული ჭიქურით.

ზომები: დაბალი გამოყვანილი ქუსლი. ქუსლის სიმაღლე – 0,8 სმ; ქუსლის დიამეტრი – 7 სმ; კეცის სისქე – 0,7 სმ; აღმოჩენის ადგილი: ქუთაისის ნაქალაქარი, ციტადელის ცენტრალური ტერიტორია ზედაპირულად.

ჯამი (შ. წ. 9539 AA-764. ქ.გ. სავ. № 1368. 84) – ძირის ფრაგმენტი მოწითალო ფერის კეცი. შიდა პირი დაფარულია თეთრი ანგობით. ნახატი შესრულებულია ამოკაწვრით. შემორჩენილია მხოლოდ ტანის ნაწილი, კერძოდ: კისერი, ფრთა და დეხები. ყელზე შეინიშნება მძივისებური საყელო. ნაკაწრი კონტური ამოვსებულია ყავისფერი საღებავით. ფრინველი შეფერილია ღია მწვანე და მოყვითალო საღებავით, შემკულია სოსნისფერი წერტილებით. გადავლებული აქვს უფერული ჭიქური. ზომები: დაბალი გამოყვანილი ქუსლი. ქუსლის სიმაღლე – 0,8 სმ; ქუსლის დიამეტრი – 8 სმ; კეცის სისქე – 0,7 სმ; ქუსლის გარეთა მხრიდან შუაში ღილისმაგვარი კოპი, რომელსაც თავი წაკვეთილი აქვს. აღმოჩენის ადგილი: ქუთაისის ნაქალაქარი, ბაგრატის ტაძრის ეზოს დასავლეთის კედელთან (სურ. 50, 2).

ჯამი (შ. წ. № 10130 AA-842 ქ.გ. სავ. № 8034. 90) – ძირისა და გვერდის ფრაგმენტი წითლად გამომწვარი. შიდა პირი თეთრად ანგობირებული. ნახატი შესრულებულია ამოკაწვრით. ფრაგმენტზე შემორჩენილია მხოლოდ ფრთისა და კისრის ნაწილი, ასევე მცენარეული ორნამენტი. ყელზე სუსტად შეინიშნება საყელო-რგოლი მსხვილი სოსნისფერი წერტილებით. კისერი შეფერილია ყავისფერი საღებავით, ხოლო ფრთა მწვანე და ყვითელი ფერის საღებავით. ფრთის ბუმბულის სტილიზაციისათვის გამოყენებულია ურთიერთსაწინააღმდეგოდ განლაგებულ 2 თეთრი რგოლის სეგმენტში ჩასმული სოსნისფერი 3-3 წერტილი. ნაკაწრი ხაზები ამოვსებულია ყავისფერი საღებავით. გადავლებული აქვს უფერული ჭიქური. ჯამის ქუსლი დაბალი, ბორბლისებურია.

black-and-white beaded necklace on the neck, decorated with light purple-colored dots. Fragments of plant ornament can be observed around the bird. The drawing is made by scratching; the scratched lines are filled with brown paint. It is covered with transparent glaze.

Dimensions: low heel. heel height - 0.8 cm; heel diameter - 7 cm; thickness of the fold - 0.7 cm; Discovered: Kutaisi old city, the central area of the citadel on the surface.

A bowl (museum inv. book № 9539 AA-764. Field register book of Kutaisi fortress №1368. 84) – a fragment of the base of a reddish-colored clay. The inner mouth is covered with a white engobe. The drawing is made by scratching. Only part of the body is preserved, namely: neck, wing and tail. There is a beaded necklace on the neck. The scratched contour is filled with brown paint. The bird is colored with light green and yellowish paint, decorated with light purple-colored dots. The surface is covered with transparent glaze.

Dimensions: low heel. heel height - 0.8 cm; heel diameter - 8 cm; thickness of the fold - 0.7 cm; On the outer side of the heel, in the middle, there is a button-like knob with the head cut off. Found: Kutaisi old city, near the western wall of Bagrat Cathedral courtyard (Fig. 50, 2).

A bowl (museum inv. book №10130 AA-842. Field register book of Kutaisi fortress №8034. 90) – a fragment of the base and side burnt in red. Inner mouth white engobe. The drawing is made by scratching. Only a part of the wing and neck, as well as a plant ornament, have survived on the fragment. A collar-ring with large light purple-colored dots is faintly visible on the throat. The neck is colored with brown paint, and the wing with green and yellow paint. For the stylization of the wing feathers, 3-3 light purple-colored dots inserted into 2 white ring segments placed against each other are used. Scratched lines are filled with brown paint. Its covered with

ზომები: ქუსლის დიამეტრი – 7,3 სმ; ქუსლის სიმაღლე – 1,1 სმ; კეცის სისქე – 0,6 სმ; აღმოჩენის ადგილი: ქუთაისის ნაქალაქარი, ჩანახშირებული ორმოს მასალა (სურ. 50, 3).

ჯამი (შ. წ. № 10130 AA-842 ქ.ც. საგ. № 8028.90) – ძირის ფრაგმენტი წითელკეციანი, სქელკედლიანი. კარგად განლექილი თიხა. შიდა პირი თეთრად ანგობირებული. ნახატი შესრულებულია ამოკაწრით. შემორჩენილ ფრაგმენტზე გამოსახულია ფრინველის ტანი პროფილში, თავისა და ბოლოს გარეშე. ფრინველის ძირითადი ტანი და მაღალი ფეხები შეფერილია ყვითელი, ხოლო ფრთა და კუდი მწვანე და ყვითელი საღებავებით. ფრთის სტილიზაციისათვის გამოყენებულია კონცენტრული წრეები, რგოლის სეგმენტები – შიგ ჩასმული სოსანისფერი და თეთრი უჯრედების მონაცვლეობით. ფრინველს ყელზე შემოუყვება თეთრი საყელო-რგოლი, მძივისებური განლაგებული სოსანისფერი მსხვილი წერტილებით. ფრინველის ორგვლივ მწვანედ შეფერილი მცენარეული ორნამენტია გამოსახული. ფრაგმენტზე ჩანს, რომ კომპოზიცია ჩასმულია სოსანისფერ წრეხაზში, რომელიც ჯამის ძირის გარშემოწერილობას ემთხვევა. ნაკაწრი ხაზები ამოვსებულია ყავისფერი საღებავით. დაფარულია უფერული ჭიქურით. ჯამს აქვს ფართე ბორბლისებური ქუსლი.

ზომები: ქუსლის დიამეტრი – 9 სმ; ქუსლის სიმაღლე – 1,3 სმ; კეცის სისქე – 0,8-1 სმ-მდე. აღმოჩენის ადგილი: ქუთაისის ნაქალაქარი, ჩანახშირებული ორმოს მასალა (სურ. 50, 4).

აღწერილ ჯამებზე შესრულებული ნახატი გამოირჩევა დეკორატიულობით, რაც მეთუნე ოსტატის განვითარებულ მხატვრულ გემოვნებაზე მეტყველებს. ნახატის კონტურები მკაფიოდაა ამოკაწრული, რომლებშიც ფაქიზადაა ჩასმული მუქი საღებავი, ხოლო კონტურებსშიგა არე სუფთადაა შეფერილი და საღებავები არ არის გაღვრილი. ფრინველის გამოსახულება ყველა ნიმუშზე ფრაგმენტულია, რაც ართულებს მის იდენტიფიკაციას, თუმცა გარკვეული მოსაზრების გამოთქმა შესაძლებელია: ყელზე საყელო-რგოლისა და კუდის ნაწილის მიხედვით ის შეიძლება მივაკუთვნოთ ხოხბის ოჯახს, კონკრეტულად კაკაბს, ან მტრედისებრი ოჯახიდან ქედანს. ჯამების მოხატულობიდან ნათლად ჩანს

transparent glaze. The heel of the foot is low, wheeled.

Dimensions: heel diameter - 7.3 cm; heel height - 1.1 cm; thickness of the fold - 0.6 cm; Found: the material of the charred pit of Kutaisi fortress (Fig. 50, 3).

A bowl (museum inv. book №10130 AA-842, Field register book of Kutaisi fortress № 8028.90) – a fragment of the bottom with a red face, thick-walled. Well settled clay. Inner mouth has white engobe. The drawing is made by scratching. The surviving fragment shows the bird's body in profile, without the head and tail. The main body and high legs of the bird are colored yellow, and the wing and tail are colored green and yellow. To stylize the wing, concentric circles, ring segments are used, alternating between light purple-colored and white cells inserted inside. The bird has a white collar-ring around its neck, beaded with large pine-colored dots. Around the bird is a green colored floral ornament. On the fragment, it can be seen that the composition is enclosed in a purple circle, which coincides with the circumference of the base of the bowl. Scratched lines are filled with brown paint. It is covered with transparent glaze. The foot has a wide wheeled heel.

Dimensions: heel diameter - 9 cm; heel height - 1.3 cm; The thickness of the fold is up to 0.8-1 cm. Found: material from Kutaisi fortress' charred pit (Fig. 50, 4).

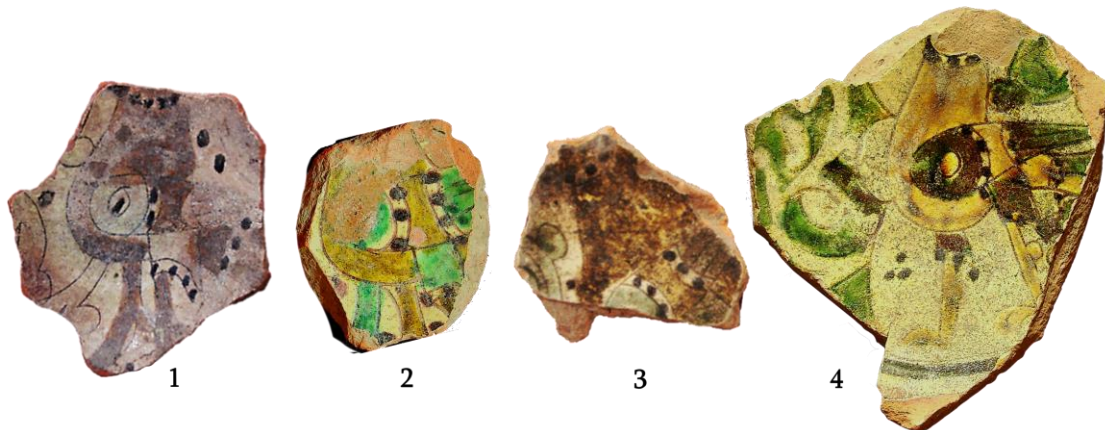
The painting made on the described bowls is distinguished by its decorativeness, which indicates the developed artistic taste of the master potter. The contours of the painting are clearly drawn, in which the dark paint is inserted, and the area inside the contours is cleanly colored and the paint is not spilled. The image of the bird on all samples is fragmentary, which makes its identification difficult, although a certain opinion can be expressed: according to the collar-ring on the neck and part of the tail, it can be attributed to the pheasant family, specifically to the rock partridge, or to the dove family - to the wild dove. From the

რომ ის საკმაოდ მოხდენილად და ამაყად დგას. გამოსახულების გასახალისებლად გამოყენებულია კონტრასტული ფერის ჩანარები, კერძოდ მუქი ფერის მსხვილი წერტილები, რაც კომპოზიციას დამატებით აცოცხლებს.

მსგავსი სტილიზებული ფრინველის გამოსახულებით შემკული ჭურჭელი დამახასიათებელია როგორც დასავლეთ, ისე აღმოსავლეთ საქართველოს სხვადასხვა რეგიონებისათვის. დასავლეთ საქართველოში აღმოჩენილია ძირითადად ქუთაისის ნაქალაქარსა და ბათუმის ციხეზე, ხოლო აღმოსავლეთ საქართველოში – რუსთავეში, დმანისში, უჯარმაში, გუდარეხში, ჟინვალში, უფლისციხეზე (XIV ს.) (მინდორაშვილი, 2008: 46), თბილისში: ქარვასლის ტერიტორიაზე (XVI-XVII სს.) და სინაგოგაში (XIV ს.) (მინდორაშვილი, 2009: 26; 43), კვეტრაში (მინდორაშვილი, 2010: 35-37), მეტეხის ხიდთან – ორმოცი სებასტიანელი მოწამის სახელობის ეკლესიის მიმდებარე ტერიტორიაზე (დანელია, 2011: 1) და სხვ.

drawing of the figures, it is clear that it stands quite gracefully and proudly. To refresh the image, contrasting color inserts are used, namely large dots of dark color, which add life to the composition.

Dishes decorated with the image of a similar stylized bird are characteristic of different regions of both Western and Eastern Georgia. In Western Georgia, it was found mainly at the old city settlement in Kutaisi and Batumi Castle, and in Eastern Georgia - in Rustavi, Dmanisi, Ujarma, Gudarekhi, Zhinvali, Uplistsikhe (XIV century) old cities (Mindorashvili, 2008: 46), in Tbilisi: in the territory of Karvasla (XVI-XVII centuries) and in the synagogue (XIV century) (Mindorashvili d. 2009: 26; 43), in Kvetera fortress (Mindorashvili 2010: 35-37), near the bridge of Metekhi - in the vicinity of the church named after the forty Sebastian martyrs (Danelia, 2011: 1) and others.

სურ. 50. მოჭიქული ჯამები სტილიზებული ფრინველის გამოსახულებით ქუთაისის ისტორიული მუზეუმიდან, XII-XIII სს.

Fig. 50. Glazed jars with the image of a stylized bird from Kutaisi Historical Museum

სურ. 51. მოჭიქული ჯამები სტილიზებული ფრინველის გამოსახულებით: 1 — ბოლნისის მუზეუმიდან; 2 — უჯარმის ციხე-ქალაქიდან; 3 — ქუთაისის ნაქალაქარიდან

Fig. 51. Glazed bowls with the image of a stylized bird: 1 — Museum of Bolnisi; 2 — from the fortress-city of Ujarma; 3- from the old city of Kutaisi

ზემოაღწერილ ნიმუშებთან ყველაზე მეტი მსგავსებით, კომპოზიციური გადაწყვეტისა და ფერთა გამის მიხედვით, გამორჩეულია ბოლნისისა (სურ. 51, 1) და უჯარმის (სურ. 51, 2) არქეოლოგიური კვლევისას აღმოჩენილი ჯამები. გამოსახვის სტილისტური ხერხების მიხედვით კიდევ უფრო ახლოსაა ქუთაისის ნაქალაქარის ტერიტორიაზე შემთხვევით აღმოჩენილი ჯამი (სურ. 51, 3), რომელიც შეფერილობით მუზეუმში დაცული ერთ-ერთი ნიმუშის (სურ. 50, 1) თითქმის იდენტურია.

როგორც უკვე აღვნიშნეთ, შუა საუკუნეებში მოჭიქული ჭურჭლის ფრინველის გამოსახულებით შემკობა ფართოდ გავრცელებული ტრადიცია იყო, როგორც საქართველოში, ისე აღმოსავლეთისა და დასავლეთის ქვეყნებში. რასაც ახლო სამეზობლოს (სომხეთი, აზერბაიჯანი, თურქეთი), ხმელთაშუა ზღვისპირეთის აუზის, შავიზღვისპირა ქვეყნების, ვოლგისპირეთის, ახლო აღმოსავლეთისა და შუა აზიის არქეოლოგიური კვლევამიების შედეგად მოპოვებული მასალები ადასტურებს. ამ მასალებიდან ზემოთ აღწერილ ქუთაისურ ჯამებზე გამოსახულ ფრინველთან, ფერთა შეხამებით, ახლოს დგას ფრინველის გამოსახულება აზერბაიჯანის – შირვანა-გუსტაშფის ანუ ბიანდოვანის ნაქალაქარზე აღმოჩენილი ჯამის ფრაგმენტიდან (Достиев, 2010: 38) (სურ. 52, 1); ასევე მეტნაკლები მსგავსებით ხასიათდება სომხეთის – დვინის ნაქალაქარის ჯამისა (Ваганян, Ваганян, 2009: 8) (სურ. 52, 2) და თურქეთში ქალაქ ბითლის აპლათის მუზეუმში დაცული სელჩუკური ჭურჭლის მოხატულობა (Yüceli, Sanalii, 2011: 539) (სურ. 52, 3). სამივე დასახელებული ნიმუში XII-XIII საუკუნეებით არის დათარიღებული.

როგორც ვხედავთ, სტილიზებული ფრინველის მოტივი საკმაოდ ხშირად გვხვდება ახლო სამეზობლოსა თუ შორეულ რეგიონებში და მათ უმეტესობას იდენტური მსგავსი ელემენტები გააჩნია ტერიტორიის ძალზე დიდ არეალში. შეიძლება ითქვას, რომ მოჭიქული კერამიკა სტილიზებული ფრინველის ორნამენტით, ხასიათდება ფორმის, სიუჟეტისა და მოხატულობის (კომპოზიციური გადაწყვეტითა და ფერთა გამით) გარკვეული სტანდარტიზაციით. ეს არც არის გასაკვირი – სოციალურ-ეკონომიკური, სავაჭრო და პოლიტიკური ურთიერთობების განვითარება ხელის შემწყობი ფაქტორი იყო კერამიკის (და არა მხოლოდ კერამიკის) ორნამენტული ტექნიკის, სტილის, კომპოზიციისა და ნახატის პრინციპების სისტემის ფორმირებისა და დანერგვისათვის.

სწორედ ასეთი სტანდარტიზაციის მაგალითს წარმოადგენს აზერბაიჯანის ისტორიის ეროვნულ მუზეუმში დაცული ტორეცტიკის ნიმუში, ნახიჭე-

The most similar to the above samples, in terms of compositional solution and color gamut, are the aggregates found during the archaeological research of Bolnisi (Fig. 51, 1) and Ujarma fortress (Fig. 51, 2).

According to the stylistic methods of depiction, the bowl found by chance in the territory of Kutaisi old city (Fig. 51, 3) is even closer, which is almost identical in color to one of the samples kept in the museum (Fig. 50, 1).

As we have already mentioned, in the Middle Ages decorating glazed dishes with the image of a bird was a widespread tradition, both in Georgia and in Eastern and Western countries. What a close neighborhood (Armenia, Azerbaijan, Turkey), the Mediterranean basin, the Black Sea countries, the Volga region, the Middle East, and Central Asia, confirms. From these materials, the image of a bird from the fragment of a bowl found on the old city of Shirvana-Gustashfi, or Biandovani, Azerbaijan, is close to the bird depicted on the Kutaisi bowls described above, in terms of color combination (Dostiev, 2010: 38) (Fig. 52, 1); It is also more or less similar to the bowl of Armenia - Dvini old city (Vaganyan, Ваганян, 2009: 8) (Fig. 52, 2) and the painting of Seljuk pottery kept in Bitlis Ahlat Museum in Turkey (Yüceli, Sanalii, 2011: 539) (Fig. 52, 3). All three named samples are dated to XII-XIII centuries.

As we can see, the stylized bird motif is quite often found in the near neighborhood or distant regions, and most of them have identical similar elements in a very large area of the territory. It can be said that glazed ceramics with a stylized bird ornament are characterized by a certain standardization of form, plot and painting (compositional solution and color range). This is not surprising - the development of socio-economic, trade and political relations was a contributing factor to the formation and introduction of a system of decorative techniques, styles, composition and drawing principles of ceramics (and not only ceramics).

An example of this kind of standardization is a bronze cup made in

ვანში დამზადებული ბრინჯაოს სასმისი (სურ. 52, 4). მის კალთებზე, უხვად დეკორირებულ სარტყლებში განლაგებულ მედალიონებში, მცენარეული ორნამენტის ფონზე, გამოსახულია ფრინველი (სავარაუდოდ მტრედი), სწორედ ისეთივე სტილიზებული სქემით, როგორც ეს

Nakhichevan preserved in the National History Museum of Azerbaijan (Fig. 52, 4). On its walls, in medallions placed in richly decorated belts, against a background of plant ornaments, there is a bird (probably a dove), with the same

სურ. 52. ფრინველის გამოსახულება უცხოურ ნიმუშებზე, XII-XIII სს. : 1 — მოჭიქული ჯამის ფრაგმენტი ბიანდოვანის ნაქალაქარიდან, აზერბაიჯანი; 2 — მოჭიქული ჯამი დვინის ნაქალაქარიდან, სომხეთი; 3 — მოჭიქული ჯამის ფრაგმენტი ქ. ბითლისის აჰლათის მუზეუმიდან, თურქეთი; 4-5 — ბრინჯაოს სასმისი, აზერბაიჯანის ეროვნული მუზეუმი

Fig. 52. Glazed bowl with the image of a bird, 12th-13th centuries: 1 — from Biandovani old city, Azerbaijan; 2 — from Dvini old city, Armenia; 3 — From Bitlis Ahlat Museum, Turkey; 4-5 — Bronze cup, National Museum of Azerbaijan

მოჭიქულ ჯამებზეა წარმოდგენილი (სურ. 52, 5).

მეორე ჯგუფში გაერთიანებულ 8 ჯამის ფრაგმენტზე გამოსახული ფრინველები პატარა ზომისაა და ამოკაწვრით ან კომბინირებული წესით (ამოკაწვრა-ამოფხეკით), მონოქრომულად (მწვანე, ყავისფერი, ყვითელი, მომწვანო-მოყავისფრო) არის შესრულებული (Kartsidze, 2024 c).

ჯამი (ქ.გ. საგ. №722.04) – ძირისა და გვერდის ფრაგმენტი ყავისფრად გამომწვარი, კარგად განლექილი თიხა. ორმხრივად თეთრად ანგობირებული. შიდაპირის მოყვითალო-მომწვანო ფონზე, ჯამის ძირში, ამოკაწვრით შესრულებულია ფრინველის გამოსახულება (სურ. 53, 1). ის

stylized scheme as on glazed bowls the (Fig. 52, 5).

The birds depicted on the fragments of the 8 sums united in the second group are small in size and are made by scratching or combined method (scratching-scraping), monochrome (green, brown, yellow, greenish-brown) (Kartsidze, 2024 c)

Bowl (Field register book of Kutaisi fortress №722.04) – a fragment of the base and side, brown-burnt, well-precipitated clay. Bilaterally covered with white engobe. On the yellow-green background of the inside, at the

მარჯვნივაა მიმართული და ნისკარტით უჭირავს ჭიაყელა, რომელიც კლაკნილი ხაზებითაა გადმოცემული. ფრინველს მრგვალი თვალის ირგვლივ მოზრდილი ოვალის შემოსდევს; თავის მოყვანილობა წაგრძელებულია; მაღალი ყელის თავსა და ბოლოში ორი საყელო-რგოლი აქვს; ნისკარტი მოკაუჭებული; კუდი გაფართოებული და ბოლოში სამად გაყოფილი; ცალი ფრთა აფრთხილებული; ტანი დეკორირებულია პარალელური რკალებითა და წრით, ხოლო ფრთა ბუმბულის აღმნიშვნელი წინწკლებით. ფეხები მოზრდილი კლანჭებითაა დაბოლოებული. ნაკაწრი ხაზები ამოვსებულია მუქი ყავისფერი საღებავით. ჯამს გადავლებული აქვს უფერული კრიალა ჭიქური. შემორჩენილი აქვს ზედადგარის ფეხების ნაკვალევი. ჯამს დაბალი, გამოყვანილი ქუსლი აქვს.

ზომები: ქუსლის დმ – 7,5 სმ; ქუსლის სიმაღლე – 1 სმ; კეცის სისქე – 0,6 სმ; ჩიტის სიმაღლე – 4,6 სმ. აღმოჩენის ადგილი: ქუთაისის ნაქალაქარი, შემთხვევით ზედაპირული მონაპოვარი.

ჯამი (შ. წ. 10130 AA-842. ქ.გ. საგ. №5932.87) – ძირის ფრაგმენტი რუხად გამომწვარი, კარგად განლექილი თიხა. ორმხრივად თეთრად ანგობირებული. შიდაპირის ყვითელ ფონზე, ჯამის ძირში, ამოკაწვრით შესრულებულია ფრინველის – მარჯვენა პროფილში (სურ. 53, 2). ნისკარტით უჭირავს კლაკნილი ხაზებით გადმოცემული ჭიაყელა; აქვს დიდი, მრგვალი თვალი, მაღალი ყელის თავსა და ბოლოში ორი საყელო-რგოლი აქვს; ფრთები გაშლილი, ნამგლისებურად მოხრილი; ტანი დეკორირებულია პარალელური რკალებითა და კონცენტრული წრეებით, ხოლო კუდი და ფრთები წინწკლებით. ფეხები მოზრდილი კლანჭებითაა დაბოლოებული. ნაკაწრი ხაზები ამოვსებულია მუქი ყავისფერი საღებავით. გადავლებული აქვს უფერული კრიალა ჭიქური. შიდაპირზე შემორჩენილი აქვს ზედადგარის ფეხების ნაკვალევი. გარეპირი დაფარულია ყვითლად, დატანილია ყავისფერი ლაქები და გადავლებულია უფერული კრიალა ჭიქური. ჯამს დაბალი, გამოყვანილი ქუსლი აქვს. ზომები: ქუსლის დმ – 7,8 სმ; ქუსლის სიმაღლე – 1 სმ; კეცის სისქე – 0,5 სმ; ჩიტის სიმაღლე – 5,7 სმ. აღმოჩენის ადგილი: ქუთაისის ნაქალაქარი.

კომპოზიციური გადაწყვეტით, სტილიზაციის ხასიათითა და შესრულების ტექნიკით ზემოაღწერილი ორი ჯამის მსგავსია ჭურჭლის კიდევ ერთი ფრაგმენტი, რომელზეც მხოლოდ ტანის ნაწილი – კუდი და ფეხებია შემორჩენილი.

ჯამი (შ. წ. 10130 AA-842. ქ.გ. საგ. №8023. 90) – ძირის ფრაგმენტი, რუხკეციანი, ორმხრივ

bottom of the bowl, the image of a bird is scratched (Fig. 53, 1). He is facing right and holding a worm in his beak, which is represented by curved lines. A large oval surrounds the bird's round eye; The head is elongated; The high neck has two collars at the head and bottom; beak hooked; tail expanded and divided into three at the end; one wing shriveled; The body is decorated with parallel semicircles and circles, and the wing with feather markings. The legs end with large claws. Scratched lines are filled with dark brown paint. Its covered with colorless crystal glass. Footprints of the chieftain's feet have been preserved. The foot has a low, raised heel.

Dimensions: heel diameter – 7.5 cm; heel height – 1 cm; thickness of the clay – 0.6 cm; The height of the bird is 4.6 cm. Discovered: Kutaisi old city, accidental surface find.

Bowl (museum inventory book №10130 AA-842. Field register book of Kutaisi fortress №5932.87) – a fragment of the base of gray burnt, well-precipitated clay. Bilaterally engobed in white. On the yellow background of the inner side, at the bottom of the cover, the right profile of the bird is scratched (Fig. 53, 2). He is holding a worm with his beak, which is represented by squiggly lines; It has a large, round eye, a high neck and two collars at the bottom; wings spread, sickle-shaped; The body is decorated with parallel semicircles and concentric circles, and the tail and wings with forewings. The legs end with large claws. Scratched lines are filled with dark brown paint. Transparent glaze is brushed over dish. On the inner side, there are traces of the feet of the upper heel. The surface is covered with yellow, brown spots and a colorless glaze is applied. The foot has a low, raised heel.

Dimensions: heel diameter – 7.8 cm; heel height – 1 cm; thickness of the clay – 0.5 cm; The height of the bird is 5.7 cm. Discovered: Kutaisi old city.

Another fragment of a vessel, on which only part of the body – the tail and legs – has been preserved is similar to the above-mentioned two bowls' images, in terms of compositional solution, character of stylization and performance technique.

Bowl (museum inventory book №10130 AA-842. Field register book of Kutaisi fortress №8023. 90) – a fragment of the base, gray-faced, covered with white engobe on both

თეთრად ანგობიებული. შიდაპირის მწვანე ფონზე ამოკაწვრის ტექნიკით შესრულებულია ფრინველი, მარჯვენა პროფილით (სურ. 53, 3). ტანის შემორჩენილი ნაწილი დეკორირებულია პარალელური რკალებითა და წრით, ხოლო ფრთა წინწკლებით. კუდი ბოლოსკენ გაშლილია. დეკორის აღნიშნული ელემენტებითა და ბრჭყალების გამოსახვის მანერით ის ზემოაღწერილი ჯამის (სურ. 53, 1) იდენტურია. ნაკაწრი ხაზები ყავისფერია. ჯამს გადავლებული აქვს უფერული ჭიქური. შიდაპირზე შეინიშნება ზედადგრის ნაშთი. ჯამს დაბალი, ფართე, გამოყვანილი ქუსლი აქვს.

ზომები: ქუსლის დმ – 7,5 სმ; კეცის სისქე – 0,5 სმ; ქუსლის სიმაღლე – 1 სმ; აღმოჩენის ადგილი: ქუთაისის ნაქალაქარი.

ჯამების (სურ. 53, 1-3) იდენტურობა და ნახატის შესრულების მანერა, განსაკუთრებით სტილიზაციის ერთნაირი ხერხი, ფეხებისა და ბრჭყალების ერთი და იგივე ფორმა, იძლევა საფუძველს ვივარაუდოთ, რომ ისინი ერთი ოსტატის ნახელავია.

sides. On the green background of the inner side, a bird with a right profile is made by scratch technique (Fig. 53, 3). The remaining part of the body is decorated with parallel semicircles and circles, and the wing is decorated with forewings. The tail is spread towards the end. It is identical to the above-described bowl (Fig. 53, 1) with the mentioned elements of the decor and the manner of displaying the claws. Scratched lines are filled with brown paint. Its covered with a colorless glaze. The remains of the upper base can be seen on the inner side. Bowl has a low, wide, raised heel.

Dimensions: heel diameter – 7.5 cm; thickness of the clay – 0.5 cm; heel height – 1 cm; Discovered: Kutaisi old city.

The identity of the bowls (Fig 53, 1-3) and the manner of execution of the painting, especially the same method of stylization, the same shape of the feet and brackets, give grounds to assume that they are the work of the same master.

სურ. 53. მოჭიქული ჯამები მცირე ზომის ფრინველის გამოსახულებით, XII-XIII სს.

Fig 53. Small-sized glazed bowls with images of birds from Kutaisi, 12th-13th centuries

სურ. 54. მოჭიქული ჯამის ფრაგმენტები ქუთაისის ნაქალაქარიდან, XII-XIII სს.

Fig. 54. Fragments of glazed ceramics from old Kutaisi XII-XIII centuries

ზემოაღწერილ სამივე ჯამზე, ფრინველის გარეგნული იერისა და ზომის მიხედვით, სავარაუდოდ გვრიტია გამოსახული.

ჯამი (შ. წ. 10130 AA-842. ქ.გ. №5933. 87) – ძირის ფრაგმენტი, ძლიერ დაზიანებული, წითლად გამომწვარი, შიდა მხრიდან თეთრად ანგობირებული. მოყვითალო მდოგვისფერ ფონზე გამოსახულია ამოკაწვრით შესრულებული ფრინველი მარცხენა პროფილით, რომელიც ძნელად გაირჩევა. შეინიშნება მხოლოდ ბუმბულის აღმნიშვნელი, მჭიდროდ განლაგებული მრუდე ხაზები და კლანჭები. ნაკაწრი ხაზები ამოვსებულია ყავისფერი საღებავით. გადავლებული უნდა იყოს უფერული ჭიქური. გარეთა პირზეც შეიმჩნევა ანგობი, რომელიც დაფარულია ყავისფერი და ყვითელი ჭიქურით.

ზომები: კეცის სისქე – 0,7 სმ; აღმოჩენის ადგილი: ქუთაისის ნაქალაქარი (სურ. 54, 1).

ჯამი (შ. წ. 10130 AA-842. ქ.გ. № 5936. 87) – ძირის ფრაგმენტი, წითლად გამომწვარი. შიდაპირი თეთრად ანგობირებული. ყვითელ ფონზე ამოკაწვრით შესრულებულია ფრინველი მარცხენა პროფილით. შემორჩენილია ტანი, თავის გარეშე. ტანი დეკორირებულია ბუმბულის აღმნიშვნელი მცირე ზომის, პარალელური მრუდე ხაზებით, ხოლო ფრთები სტილიზებულია რომბული ბადის სახით. ნაკაწრი ხაზები ამოვსებულია ყავისფერი საღებავით. გადავლებული აქვს უფერული ჭიქური. გარეპირი თეთრად ანგობირებულია და დაფარულია ყავისფერი და ყვითელი ჭიქურით. ჯამის ქუსლი ფართოდ გაშლილი და გამოყვანილია.

ზომები: ქუსლის დმ – 8,5 სმ; ქუსლის სისქე – 0,5 სმ; აღმოჩენის ადგილი: ქუთაისის ნაქალაქარი (სურ. 54, 2)

ჯამი (შ. წ. 10130 AA-842. ქ.გ. №5937. 87) – ძირის ფრაგმენტი, წითლად გამომწვარი კეცი. ფრაგმენტზე ჭიქური ძლიერ დაზიანებულია, შემორჩენილია მხოლოდ თავისა და ტანის ნაწილი. თეთრად ანგობირებული შიდაპირის ყვითელ ფონზე ამოკაწვრით შესრულებულია ფრინველის მარცხენა პროფილი. ტანი დეკორირებულია ბუმბულის აღმნიშვნელი მცირე ზომის, პარალელური მრუდე ხაზებით, ხოლო ფრთები სტილიზებულია რომბული ბადის სახით. ყელზე საყელორგოლი შეინიშნება. თვალი ორი მცირე ზომის კონცენტრული წრის სახითაა მოცემული. ფრინველს ნისკარტით უჭირავს 2 ტეხილი ხაზით გამოსახული ჭიაყელა. ნაკაწრი ხაზები შევსებულია ყავისფერი საღებავით. ჯამი დაფარულია უფერული ჭიქურით. გარედან ქუსლის ნაწილი ანგობირებულია და გადავლებულია ყავისფერი და ყვითელი ჭიქური. ჯამის ქუსლი ფართედ გაშლილი

Based on the appearance and size of the bird, all the three bowls described above are likely to depict a laughing dove.

Bowl (museum inventory book №10130 AA-842. Field register book of Kutaisi fortress №5933. 87) – a fragment of the base, badly damaged, burnt red, engobed in white from the inside. On a mustard-yellow background is an incised bird in left profile, which is difficult to distinguish. Only the densely spaced curved lines and claws indicative of feathers are noticeable. Scratched lines are filled with brown paint. Covered with transparent glaze. Engobe is also visible on the outer face, which is covered with brown and yellow glaze.

Dimensions: thickness of the clay – 0.7 cm; Discovered: Kutaisi old city (Fig 54, 1).

Bowl (museum inv. book №10130 AA-842. Field register book of Kutaisi fortress №5936. 87) – fragment of the base, burnt red. The inner edge is covered with white engobe. A bird in left profile is scratched on a yellow background. The body is preserved, without the head. The body is decorated with small, parallel curved lines representing feathers, and the wings are stylized as a rhombus mesh. Scratched lines are filled with brown paint. Covered with transparent glaze. The outer sides are painted in white and covered with brown and yellow glaze. Bowl's heel is wide open and pulled out.

Dimensions: heel diameter – 8.5 cm; heel thickness – 0.5 cm; Discovered: Kutaisi old city (Fig 54, 2).

Bowl (museum inv. book №10130 AA-842. Field register book of Kutaisi fortress №5937. 87) – fragment of the base, red-burnt clay. The glaze on the fragment is badly damaged, only a part of the head and body remain. The left profile of the bird is scratched on the yellow background of the whitely engobed inner sides. The body of a bird is decorated with small, parallel curved lines representing feathers, and the wings are stylized as a rhombus mesh. There is a collar-ring on the neck. The eye is given as two small concentric circles. The bird is holding a worm in its beak with 2 broken lines. Scratched lines are filled with brown paint. The bowl is covered with transparent glaze. On the outside, the part of the heel has a white engobe and covered with brown and yellow glaze. The heel of the foot is wide open and pulled out.

და გამოყვანილია.

ზომები: ქუსლის სისქე – 0,5 სმ. აღმოჩენის ადგილი: ქუთაისის ნაქალაქარი (სურ. 54, 3). აღსანიშნავია, რომ უკანასკნელ 2 ჯამზე (სურ. 54, 2 და სურ. 54, 3) გამოსახული ფრინველი, გარეგნული ნიშნებით წააგავს როგორც კაკაბს, ისე მწყერს. მცირე ზომების გამო უნდა ვივარაუდოთ, რომ ეს ფრინველი მწყერია, მოსაზრებას ამყარებს ფრინველის კისრის დასაწყისში გამოსახული დახრილი საყელო-რგოლი, რაც სწორედ მწყერისთვის მახასიათებელი ნიშანია. ორივე ნახატი მსგავსი შესრულების მანერითა და ერთი და იგივე სტილიზაციით ხასიათდება – გამორიცხული არ არის, რომ ორივე ერთი ოსტატის მიერ არის დამზადებული. მსგავსი მოყვანილობის ფრინველი ქართულ ხელნაწერთა მინიატურებშიც გვხვდება (სურ. 56, 4).

ჯამი (შ. წ. 10130 AA-842. ქ.გ. საგ. №5939. 87) – ძირის ფრაგმენტი, წითლად გამომწვარი კეცი. შიდა და გარე პირი თეთრად ანგობირებული. შიდაპირის მწვანე ფონზე, ჯამის ცენტრში გამოსახულია ფრინველი მარცხენა პროფილით. მისი მოკაუჭებული ნისკარტიდან წვეთები, სავარაუდოდ მტრედისა და გვრიტისათვის დამახასიათებელი „ჩიტის რძე“ გადმოედინება; ტანი დაწინწკლული აქვს; ფრთები სტილიზებულია რომბული ბადის სახით. ფრინველის ირგვლივ, კომბინირებული ამოკაწრა-ამოფხეკის ხერხით შესრულებულ კონცენტრულ წრეებში, ჩასმულია სპირალების სახით გამოსახული მცენარეული ორნამენტები. ნაკაწრი ხაზები ამოვსებულია ყავისფერი საღებავით. ჯამს გადავლებული აქვს უფერული კრიალა ჭიქური. გარეპირზე მოჭიქულია მწვანედ და ყავისფრად. ქუსლი თხელი, ფართედ გაშლილი, გამოყვანილი. ზომები: ქუსლის სიმაღლე – 1,3 სმ; კეცის სისქე – 0,6 სმ; აღმოჩენის ადგილი: ქუთაისის ნაქალაქარი (სურ. 54,4).

ჯამი (შ. წ. №9539 AA-764 ქ.გ. საგ. №4290. 85) – ძირის ფრაგმენტი, წითელკეციანი. შიდაპირი თეთრად ანგობირებული. შიდაპირის ყვითელ ფონზე დატანილია ამოკაწრით შესრულებული ფრინველის გამოსახულება მარცხენა პროფილით. ფრაგმენტზე შემორჩენილია მხოლოდ თავი, ტანის ნაწილი და მოკლე ფეხები. აქვს მაღალი ყელი. ტანი დაფარულია ნაკაწრი წინწკლებით. თვალი ორი მცირე ზომის კონცენტრული წრის სახითაა გამოსახული. არწივისებურად მოხრილი ნისკარტიდან წვეთები, სავარაუდოდ მტრედისა და გვრიტისათვის დამახასიათებელი „ჩიტის რძე“ გადმოედინება. ჯამზე გადავლებულია უფერული ჭიქური. გარეთა მხრიდან ქუსლზე შეიმჩნევა თეთრი ანგობის კვალი, ასევე ჭიქურის ყავისფერი და ყვითელი ნაღვენთები. ქუსლი გამოყ-

Dimensions: heel thickness – 0.5 cm. Discovered: Kutaisi old city (Fig 54, 3).

It should be noted that the bird depicted on the last 2 images (Fig 54, 2 and Fig 54, 3) resembles both a rock partridge and a quail. Due to its small size, it should be assumed that this bird is a quail, the opinion is supported by the curved collar-ring at the beginning of the bird's neck, which is a characteristic sign of the quail. Both paintings are characterized by a similar manner of execution and the same stylization – it is possible that both were made by the same master. A similar bird can be found in miniatures of Georgian manuscripts (Fig. 54, 3).

Bowl (museum inv. book №10130 AA-842. Field register book of Kutaisi fortress №5939. 87) – a fragment of the base, red-burnt clay. Inner and outer mouth has a white engobe. On the green background of the interior, in the center of the image, there is a bird in left profile. Drops of "bird's milk" typical of pigeons and sparrows flow from its hooked beak; His body is wrinkled; The wings are stylized in the form of a rhombus grid. Around the bird, in the concentric circles made with a combined scraping saw, are inserted floral ornaments in the form of spirals. Scratched lines are filled with brown paint. The glass has been covered with transparent glass. The outer side is glazed in green and brown. The heel is thin, wide, drawn out.

Dimensions: heel height – 1.3 cm; thickness of the fold – 0.6 cm; Discovered: Kutaisi old city (Fig 54, 4).

Bowl (museum inv. book №9539 AA-764. Field register book of Kutaisi fortress 4290. 85) – fragment of the base, red-faced. The inner edge is covered with white engobe. On the yellow background of the inner side there is a scratched image of a bird in left profile. Only the head, part of the body and short legs have survived on the fragment. has a high neck. The body is covered with scratchy forepaws. The eye is depicted as two small concentric circles. Drops, probably the "bird's milk" characteristic of pigeons and sparrows, flow from the eagle-like beak. Colorless glaze is applied to the bowl. On the outside of the heel, traces of white engobe can be seen, as well as brown and yellow specks of glaze. The heel is drawn out, high, wide open.

ვანილი, მაღალი, ფართედ გაშლილი. ზომები: ქუსლის სიმაღლე – 2 სმ; აღმოჩენის ადგილი: ქუთაისის ნაქალაქარი, „ლაზების მეფეთა“ სასახლის ნანგრევები (სურ. 54, 5)

ბოლო 2 ჯამზე (სურ. 54, 4 და სურ. 54, 5) გამოსახული ფრინველი, სავარაუდოდ, გვრიტი უნდა იყოს. ამ მოსაზრების საფუძველს ნისკარტიდან გადმოდენილი წვეთები წარმოადგენს, სწორედ დედალ გვრიტს აღენიშნება ჩიჩახვის თეთრი გამონაყოფი, ე.წ. „ჩიტის რძე“, რომლითაც ის ბარტყებს ასაზრდოებს. მიუხედავად იმისა, რომ ამ ორ ჯამზე ფრინველის გამოსახულება ძალზე ფრაგმენტულია, დაბეჯითებით შეიძლება ითქვას – ორივე ერთი ოსტატის ნახელავია. მოსაზრებას ამყარებს წაგრძელებული – ოვალური თავის, მოკაუჭებული ნისკარტის და ფეხების (გაწელილი სამკუთხა ფორმა) იდენტურობა, ასევე ბუმბულის გამოსახვის ერთი და იგივე ხერხი.

აღსანიშნავია, რომ მოჭიქული ჯამები მცირე ზომის ფრინველის თავისებური გამოსახულებით – არწივისებრი ნისკარტითა და დეხებით (სურ. 53, 1-2; სურ. 54, 4) ჯერჯერობით არ შეგვხვედრია საქართველოს სხვა რეგიონში. ეს სავარაუდოდ, ქუთათური ოსტატების ერთგვარი მხატვრული ინტერპრეტაცია და ფანტაზიაა. სამაგიეროდ, უცხოურ მასალებში გვხვდება მსგავსი მოტივებით დეკორირებული ჯამები. ასე, მაგალითად, სპირალური ორნამენტით მოჩარჩოებულ ჯამის მწვანე ფრაგმენტზე წარმოდგენილი ფრინველი – ნისკარტიდან გადმოდენილი წვეთებით (სურ. 54, 4), ძალზე წაგავს შუა საუკუნეების ბიზანტიურ ნიმუშებს, რომლებიც აღმოჩენილია თანამედროვე ქ. იზნიკის ტერიტორიაზე არსებული ბიზანტიური ნაქალაქარის ნიკეასა (სურ. 55, 1) (Meriç, 2020: 49-66) და ბიზანტიის იმპერიის ისტორიული ოლქის ბითინიის (*Bithynie au Moyen-Âge*, 1995) არქეოლოგიური კვლევების დროს (სურ. 55, 2); ასევე ნისკარტიდან გადმოდენილი წვეთების მოტივებით შემკული ქუთაისური ჯამის (სურ. 54, 5) პარალელია საბერძნეთის კუნძულ ევბეაზე ქ. ქალკიდას არქეოლოგიური გათხრების დროს აღმოჩენილი მოჭიქული ჯამი (სურ. 55, 3), რომელიც დათარიღებულია XII–XIII საუკუნეებით (Kontogiannis, Skartsis, 2021: 9, 248).

ქუთაისის ნაქალაქარის არქეოლოგიური კვლევის შედეგად აღმოჩენილი, ზემოაღწერილი მოჭიქული კერამიკული ჭურჭლის დამზადების პერიოდი, მასთან ერთად აღმოჩენილი თანამხლები მასალის მიხედვით, XII–XIII საუკუნეებით განისაზღვრება (ქარგიძე, 2010: 134). იმავე პერიოდით თარიღდება საქართველოს სხვა რეგიონებში აღმოჩენილი, მსგავსი დეკორის მქონე მოჭიქული კერამიკა (მიწიშვილი, 1998: 59).

Dimensions: heel height – 2 cm;
Discovered: Kutaisi old city, the ruins of the "Kings of Lazs" palace (Fig 54, 5).

The bird depicted on the last 2 bowls (Figs. 54, 4 and Figs. 54, 5) should probably be a laughing dove. The basis of this opinion is the drops from the beak, female laughing dove secrete milk from their crop, so-called "Bird's milk" with which it feeds the baby birds. Although the image of the bird on these two sets is very fragmentary, it firmly can be said that both of them belong to the same master. The opinion is supported by the identity of the oblong-oval head, hooked beak and legs (extended triangular shape), as well as the same way of depicting feathers.

It is worth noting that glazed jars with a peculiar image of a small bird - with an eagle-like beak and claws (Fig. 53, 1-2; Fig. 54, 4) have not yet been found in any other region of Georgia. This is probably a kind of artistic interpretation and fantasy of Kutaisi masters. However, bowls decorated with similar motifs are found in foreign materials. For example, the bird depicted on a jar fragment framed by a spiral ornament, with drops flowing from its beak (Fig. 54,4), is very similar to medieval Byzantine specimens discovered during archaeological research in the Byzantine outpost of Nicaea (Meriç, 2020: 49-66) on the territory of modern Iznik (Fig. 55, 1) and during the archaeological researches of the historical region of Byzantine empire Bythynia (*Bithynie au Moyen-Age*, 1995) (Fig. 55,2); there is also a parallel between two more Kutaisi jars decorated with motifs of drops flowing from its beak (Fig. 54, 5) on the Greek island of Euboea. A glazed jar discovered during archaeological excavations in Chalcis (Fig. 55, 3), dated to the 12th-13th centuries (Kontogiannis, Skartsis, 2021: 9, 248).

The period of manufacture of the above-described glazed ceramic vessel discovered as a result of the archaeological research of Kutaisi former city, according to the accompanying material found with it, is bordered by the 12th-13th centuries (Kartsidze, 2010: 134). Glazed ceramics with similar decor found in other regions of Georgia date from the same period (Mitsishvili, 1998: 59).

სურ. 55. ქუთაისური მოჭიქული კერამიკის ბიზანტიური ანალოგები: 1 — ჯამი ნაქალაქარ ნეკეადას (თურქეთი), XII–XIII სს.; 2 — ჯამი ბითინიის (თურქეთი) ოლქიდან, XII–XIII სს.; 3 — ჯამი ქ. ქალკიდადან, XII–XIII სს.

Fig. 55. Byzantine analogues of Kutaisi glazed ceramics: 1 — Bowl from the old city of Nicaea (Turkey), 12th–13th centuries; 2 — Bowl from the region of Bithynia (Turkey); 12th–13th centuries; 3 — Bowl from the city of Chalcis, 12th–13th centuries

ხელოვნების სხვადასხვა ნიმუშებზე ფრინველის მოტივების გამოსახვის ტრადიციის ძველთაგან არსებობის შესახებ მრავალი ქართული არტეფაქტი მეტყველებს. ანტიკური პერიოდიდან მოყოლებული, ის გვხვდება ქართული მატერიალური კულტურის სხვადასხვა ხასიათის ძეგლებზე, ასეთებია: ანტიკური პერიოდის სამოსის ოქროს სამშვენისები (დოლიძე და სხვ., 2017: 27) (სურ. 56, 1-2), კოლხური ბრინჯაოს სარტყლები და ჭვირული ბალთები, ანტიკური პერიოდის ქართული მოზაიკა.

ფრთოსანთა მოტივები ხშირად გვხვდება შუა საუკუნეების ხუროთმოძღვრული ძეგლების რელიეფებზე, კერძოდ X ს-ის ხახულის მონასტრის, XI ს-ის ბაგრატის ტაძრის, XI ს-ის სვეტიცხოვლის საკათედრო ტაძრის (Мцхета. Кафедральный собор Двенадцати апостолов, 2014) (სურ. 56, 3) და სხვათა საფასადო ქანდაკებაში. ასევე ხშირია მისი გამოსახვა შუა საუკუნეების, ხელნაწერთა მინიატურებში (ქართული ხელნაწერი წიგნი, 2020: 43) (სურ. 56, 4), ქსოვილებსა და სხვა ძეგლებზე. ქსოვილის საუკეთესო ნიმუშებად შეიძლება ჩაითვალოს დავით III კურაპალატის სამოსი ოშკის ტაძრის ქვის რელიეფიდან (კეცხოველი, 1988: 25) (სურ. 56, 5), სვანეთში აღმოჩენილი კოპტური და ბიზანტიური ქსოვილის ფრაგმენტები (კეცხოველი, 1988; კალანდია, 2017; Материалы по археологии Кавказа, 1904:) (სურ. 56, 6-8).

ცხოველთა გამოსახულებით დეკორირებული სამი ჯამის ფრაგმენტიდან ორი ადგილობრივი ნაწარმია, ერთი კი შემოტანილი.

ჯამის ძირის ფრაგმენტი (შ. წ. №10130 AA-842 ქ.გ. სავ. №5112.86) წითელი კეცით;

Many Georgian artefacts testify to the existence of the tradition of depicting bird motifs on various pieces of art. Since the ancient period, it can be found on various monuments of material culture of Georgia, such as: the gold ornaments of the ancient period clothes (Dolidze and others, 2017: 27) (Fig. 56, 1-2), the Colchian bronze belts and silver buckles, the Georgian mosaics of the ancient period.

Winged motifs are often found on the reliefs of medieval architectural monuments, for example, in the facade sculptures of the Khakhuli Monastery of the 10th century, the Bagrati Cathedral of the 11th century, the Svetitskhoveli Cathedral of the 11th century (Mtskheta. Cathedral of the Twelve Apostles) (Fig. 56, 3), and etc. It is also often depicted on medieval stone reliefs, manuscript miniatures (Georgian Manuscript Book Abroad, 2018) (Fig. 56, 4), textiles and other monuments. The best samples of fabric can be considered the robe of David III from the stone relief of the Oshki temple (14) (Fig. 56, 5), Fragments of Coptic and Byzantine fabric found in Svaneti (Ketskhoveli, 1998; Kalandia and others, 2017; Материалы по археологии Кавказа, 1904: (Fig. 56, 6-8).

Of the three fragments of bowls decorated with animal images, two are local products, and one is imported.

Fragment of the base of the bowl (№10130 AA-842, K.F.F.D. №5112.86)

სურ. 56. ფრინველის გამოსახულება სხვადასხვა ძეგლებზე: 1, 2 — ანტიკური ოქროს სამშვენისები სამოსისთვის, ვანი; 3 — ქვის რელიეფი; 4 — ხელნაწერთა მინიატურა; 5 — დავით III კურაპალატის სამოსი, ოშკის ტაძრის რელიეფი; 6, 7, 8 — კოპტური ქსოვილის ფრაგმენტები, სვანეთი

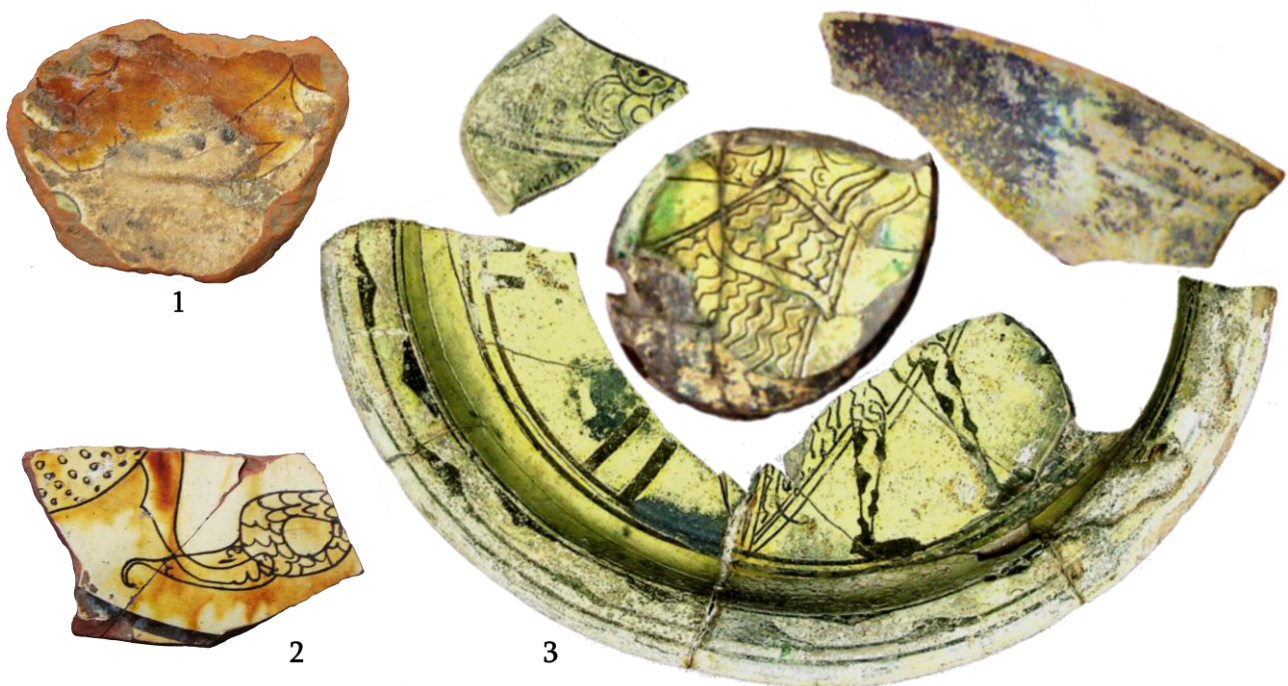
Fig. 56. The image of a bird on various monuments: 1, 2 — antique gold ornaments for clothes, Van; 3 — stone relief; 4 — manuscript miniatures; 5 — David III Kurapalat's clothes, Oshki temple relief; 6-8 — Coptic fabric fragments, Svaneti

სქელეკდლიანი; თეთრად ანგობირებული (სურ. 57, 1). დეკორირებულია — ფერადი საღებავებით მოხატვის მეთოდით. ჯამზე, სავარაუდოდ, გამოსახული იყო მტაცებელი ცხოველი (ლომი), ნახტომის პოზაში. შემორჩენილია მხოლოდ ტანისა და ფეხების ფრაგმენტი. ლომის ზედა ნაწილი — თავი, ზურგი და ფეხების ნაწილი არ შემორჩა. კონტურის ხაზები მუქი ყავისფერია. ცხოველის ზურგი და ფეხები შეღებილია ღია ყავისფრად, მოჩალისფრო მუცელზე გამოსახუ-

with red clay; thick-walled; white engobed (Fig. 57, 1). Decorated — using the method of painting with colored paints. The bowl probably depicted a predatory animal (lion) in a jumping pose. Only a fragment of the body and legs has survived. The upper part of the lion — the head, back and part of the legs have not survived. The contour lines are dark brown. The animal's back and legs are painted light brown, dark spots are

ლია მუქი ლაქები. წინა თათის ქვევით ჩანს მომწვანო ფერის წრე, მუქი ყავისფერი კონტურით. გადავლებული აქვს უფერული ჭიქური, რომელიც ძლიერ დაზიანებულია. ქუსლი გამოყვანილია, ბორბლისმაგვარი, გარეთა ღრუში დილისებური კოპით. ზომები: ქუსლის დიამეტრი – 7,5 სმ.; ქუსლის სიმაღლე – 1,5 სმ.; კეცის სისქე – 0,8 სმ. აღმოჩენის ადგილი: ქუთაისის ნაქალაქარი ციტადელის სამხრეთი ფერდობი.

depicted on the buff-colored belly. A greenish circle with a dark brown outline is visible below the front paw. It has a colorless glaze that is heavily damaged. The heel is protruding, wheel-like, with a button-like boss in the outer cavity. Dimensions: heel diameter – 7.5 cm.; heel height – 1.5 cm.; thickness of the rim – 0.8 cm. Found: southern slope of the Kutaisi city citadel.

სურ. 57. ზოომორფული მოტივებით დეკორირებული ფრაგმენტები ქუთაისის ისტორიული მუზეუმიდან: 1 — ლომის გამოსახულებით; 2 — ავადის გამოსახულებით; 3 — იმპორტული ჯამის ფრაგმენტები

Fig. 57. Fragments decorated with zoomorphic motifs from the Kutaisi Historical Museum: 1 — with the image of a lion; 2 — with the image of a vulture; 3 — fragments of an imported bowl

მეორე ჯამის გვერდის ფრაგმენტზეც (ქ.გ. №3681, 2.2003) მტაცებელი ცხოველია გამოსახული, რომელსაც თათით მსხვერპლი ჰყავს დათრგუნული (სურ. 57, 2). ჯამის კეცი მოყავისფროდ გამომწვარია, ზედაპირი თეთრად ანგობირებული. მტაცებელი ცხოველი ავადს წარმოადგენს, ხოლო მსხვერპლი მის თათ ქვეშ, დაზიანების გამო, სამწუხაროდ, გაურკვევლია – ის შეიძლება ჩლიქოსანი ცხოველი, ფრინველი ან ქვეწარმავალი იყოს. გაფორმება შესრულებულია კომბინირებული მეთოდით, კერძოდ ამოკაწვრა – ჭიქუროვანი საღებავით დეკორირება – ამოკვეთის ხერხით. ამოკაწვრით დატანილია ცხოველთა კონტურები. მტაცებლის მუცლის ქვევით, ფეხსა და მსხვერპლის ქვევით დატანილია მოყავისფრო

The fragment of the second bowl's side (No. 3681, 2.2003) also depicts a predatory animal holding a victim with its paw (Fig. 57, 2). The bowl's earthenware is baked brownish, the surface is engobed white. The predatory animal is a vulture, and the victim under its paw, unfortunately, is unclear due to damage – it could be an ungulate, a bird or a reptile. The decoration was made using a combined method, namely, scratching - decorating with glaze paint - by cutting. The contours of the animals were applied by scratching. Brownish glaze paint was applied to the bottom of the predator's belly, legs and

ჭიქუროვანი საღებავი, რომელიც ალაგ-ალაგ ჩამოღვენილია. ცხოველის ტანზე ამოკაწვრულია ლაქების მანიშნებელი პატარა წრეები. ორნამენტს ირგვლივ ამოფხეკა-ამოკვეთით შესრულებული წრეხაზი შემოსდევს, რომელიც მხოლოდ ფრაგმენტულადაა მოღწეული. გადავლებული აქვს უფერული კრიალა ჭიქური. გარეთა მხრიდან ანგობისა და ჭიქურის ნაღვენთებია. ზომები: კეცის სისქე – 0,6 სმ. აღმოჩენის ადგილი: ქუთაისის ნაქალაქარი. ციტადელის ტერიტორია.

მესამე იმპორტირებული ჯამი (შ. წ. №10130 AA-842 ქ.გ. საგ. №5716/1,2,3,4,5,6.87) სრულიად განსხვავებულია გამოსახული ორნამენტისა და კეცის სტრუქტურის მიხედვით (სურ. 57, 3). აქ მთელი სიუჟეტია დახატული ოსტატის მიერ, სამწუხაროდ, ჯამის დაზიანების გამო, ძნელია მთელი სურათის სრულად აღქმა – შემორჩენილია ძირის, პირისა და გვერდის ფრაგმენტი. ჯამი რუხკეცია; კარგად განლექილი თიხა. შიდა და გარე ზედაპირები თეთრად ანგობირებული. გაფორმება შესრულებულია კომბინირებული ამოკაწვრა – ჭიქუროვანი საღებავით დეკორირება – ამოკვეთის მეთოდით. შიდა ზედაპირზე, ნაპირთან ამოკაწვრით შესრულებულია სამი წრეხაზისა და წრეხაზებში ჩახატული ურთიერთშებრუნებული სამკუთხედებისაგან შედგენილი სარტყელი. პირისა და კალთის შეერთების ადგილას შემოუყვება ორი ამოფხეკით შესრულებული ხაზი და ამოკაწვრით შესრულებულია ცხოველის (დათვის ბელი) გამოსახულება. ნაკაწრი ხაზებით გამოყვანილია მრგვალი სახე, კლავნილი ხაზით შესრულებულია მომღიმარი პირი. ნახევარწრიული ლაქით ცხვირი და თვალი. შეიმჩნევა ყურის გამოსახულებაც. ჭურჭელზე ასევე გამოსახულია ფეხზე მდგომი ცხოველის ან ფრინველის წყვილი ფეხი – მოძრაობაში. ფეხი ზემოთ, ტანთან, უფრო სქელია, ვიდრე ქვემოთ. ის შემკულია მუქი მწვანე, სამკუთხა ლაქებით, რომელიც დატანილია ამოფხეკილ ზედაპირზე. ფეხებზე, თითქოს ქოში აცვია. კუდის ბოლო დაბლა დაშვებულია და ფეხების დონეს უტოლდება. ყვითელი ფერის ჭიქური ძლიერ დაზიანებულია. ჯამის გარე ზედაპირი კალთებამდე დაფარულია თეთრი ანგობით და მოჭიქულია მოყვითალო-მომწვანოდ. პირი ოდნავ გარეთ გადაშლილი, არათანაბრად დაშვებული კალთით. კარგად გამოყვანილი ღრუ ქუსლით. ზომები: ქუსლის დიამეტრი – 7,7 სმ; ქუსლის სიმაღლე – 1,3 სმ; კეცის სისქე – 0,5 სმ; აღმოჩენის ადგილი: ქუთაისის ნაქალაქარი.

საქართველოს სხვადასხვა რეგიონის არქეოლოგიურ კვლევებში მრავლადაა აღმოჩენილი ქუთაისური ჯამების ფერითა და კომპოზიციით მსგავსი მოჭიქული კერამიკა. ლომის გამოსახუ-

under the rump, which has peeled off in places. Small circles indicating spots have been scratched on the animal's body. The ornament is surrounded by a circle made by scratching and cutting, which has survived only fragmentarily. It is covered with colorless clear glaze. There are spots of white engobe and glaze on the outside. Dimensions: Thickness of the earthenware – 0.6 cm. Found: Kutaisi city Citadel territory.

The third imported bowl (No. 10130 AA-842, K.F.F.D. No. 5716/1,2,3,4,5,6.87) is completely different in terms of the depicted ornament and the structure of the fold (Fig. 57, 3). Here the entire plot is painted by the master, unfortunately, due to the damage of the bowl, it is difficult to fully perceive the entire picture – a fragment of the base, rim and side has survived. The bowl is gray-folded; well-settled clay. The inner and outer surfaces are engobed in white. The decoration is made using the combined incising – decoration with glaze paint – incising method. On the inner surface, near the edge, a belt consisting of three circles and inverted triangles drawn within the circles is made by incising. At the junction of the mouth and the skirt, there are two scratched lines and an image of an animal (Bear cub) is scratched. A round face is drawn with scratched lines, a smiling mouth is drawn with a curved line. A semicircular spot is for the nose and eye. An image of an ear is also visible. The vessel also depicts a pair of legs of a standing animal or bird – in motion. The leg is thicker above, near the body, than below. It is decorated with dark green, triangular spots applied to the scratched surface. On the legs, it looks as if it is wearing a kilt. The end of the tail is lowered and is equal to the level of the legs. The yellow glaze is badly damaged. The outer surface of the bowl is covered with white scum up to the skirt and is glazed yellowish-green. The mouth is slightly opened outwards, with an unevenly lowered skirt. With a well-drawn hollow heel. Dimensions: Heel diameter – 7.7 cm; Heel height – 1.3 cm; Sole thickness – 0.5 cm; Place of discovery: Kutaisi old city.

Archaeological research in various regions of Georgia has found numerous

ლებით მოხატული ჯამები და მცირე ფრაგმენტები აღმოჩენილია თბილისის, დმანისის ნაქალაქარის, კასპის (ზახტაძე, 2013: 90-94), რუსთავის და სხვ. არქეოლოგიური გათხრების შედეგად (სურ. 58). აღნიშნული მონაპოვრები XII-XIII საუკუნეებს განეკუთვნება.

glazed ceramics similar in color and composition to the Kutaisi bowls. Bowls and small fragments painted with the image of a lion have been discovered in Tbilisi, Dmanisi, Kaspi (Bakhtadze, 2013: 90-94), Rustavi, and other cities as a result of archaeological excavations (Fig. 58). The aforementioned finds date back to the 12th-13th centuries.

სურ. 58. ლომის გამოსახულებით მოხატული კერამიკა საქართველოს სხვადასხვა რეგიონებიდან: 1 — თბილისი, XII-XIII სს.; 2 — ნაქალაქარი დმანისი, XII-XIII სს.; 3 — ქ. კასპი, XII-XIII სს.

Fig. 58. Ceramics painted with the image of a lion from different regions of Georgia: 1 — Tbilisi, XII-XIII centuries; 2 — Dmanisi, XII-XIII centuries; 3 — Kaspi, XII-XIII centuries

სურ. 59. ლომის გამოსახულება უცხოურ მოჭიქულ კერამიკაზე: 1 — ჯამი ქ. ქირმანშაჰიდან, ირანი, IX-X სს. მეტროპოლიტენ მუზეუმი; 2 — ტოსკანური მოჭიქული ჭურჭელი, XIV ს. კლივლენდის ხელოვნების მუზეუმი; 3 — ტოსკანური თასი, კერძო კოლექციიდან XV ს.; 4 — თასი კონიიდან ლომისა და მზის მოტივით, XVI ს. ბრიტანეთის მუზეუმი

Fig. 59. Lion image on foreign glazed ceramics: 1 — Bowl from Kirmanshah, Iran, 9th-10th centuries. Metropolitan Museum; 2 — Tuscan glazed pottery, 14th century. Cleveland Museum of Art; 3 — Tuscan bowl, private collection, 15th century; 4 — Bowl from Konya with a lion and sun motif, 16th century. British Museum

მსოფლიოს სხვადასხვა მუზეუმების მოჭიქული კერამიკის კოლექციებში მრავლად გვხვდება ლომის გამოსახულებით შემკული ჭურჭელი, მაგალითად: ნიუ-იორკის მეტროპოლიტენ მუზეუმში დაცული, IX-X საუკუნეებით დათარიღებული თასი ირანის ქ. ქირმანშაჰიდან (The Collection Islamic Art. Rogers Fund, 1926) (სურ. 59, 1); XIV ს-ის დასასრულის ტოსკანური მოჭიქული ჭურჭელი ქ. კლივლენდის ხელოვნების მუზეუმში.

In the collections of glazed ceramics of various museums around the world, there are many vessels decorated with the image of a lion, for example: a bowl from the 9th-10th centuries, kept in the Metropolitan Museum of Art in New York, from the city of Kermanshah, Iran (The Collection Islamic Art. Rogers Fund, 1926) (Fig. 59, 1); Tuscan glazed vessels of the end of the 14th

ნების მუზეუმიდან (სურ. 59, 2); XV ს-ის ტოსკანური თასი, კერძო კოლექციიდან (**'Oak leaf' bowl painted with a leopard Old Master Sculpture, 2016**) (სურ. 59, 3); XVI ს-ის კონიური თასი ლომისა და მზის მოტივით, ბრიტანეთის მუზეუმიდან (**Plate featuring the shir u khurshid, 2008**) (სურ. 59, 4).

მეორე ფრაგმენტის კომპოზიცია, რომელზეც ავაზის ნადირობის მომენტი ასახული (მსხვერპლი, სავარაუდოდ, ქურციკი, ფრინველი ან ქვეწარმავალი) პოპულარული მოტივია შუა საუკუნეების სახვითი და დეკორატიულ-გამოყენებითი ხელოვნების ნიმუშებისათვის. მოჭიქულ ჭურჭელზე ავაზას ხშირად ადამიანის სახე აქვს. შუა საუკუნეებში საქართველოში მოწინააღმდეგე ავაზას ქურციკებზე სანადიროდ გეშავდნენ (აკადემიის მოამბე, 1965) და ამ მტაცებლით ნადირობა დიდგვაროვანთა გართობის პოპულარულ სახეს წარმოადგენდა. მოჭიქულ ჭურჭელზე ავაზის ნადირობის მოტივის გამოსახვა ტრადიციული იყო, როგორც ქრისტიანული ბიზანტიისათვის, ისე ისლამური სამყაროსათვის, რაც სხვადასხვა მუზეუმებში დაცული ნიმუშებითაც დასტურდება, მაგალითად: ბიზანტიური ჯამები ნიუ იორკის მეტროპოლიტენის მუზეუმის კოლექციიდან (სურ. 60, 1) (**The Glory of Byzantium: Art and Culture of the Middle Byzantine Era 1997; Metropolitan Museum of Art, 1971**) და ვაშინგტონის ხელოვნების ეროვნული გალერეიდან (სურ. 60, 2) (**McClanan, A. (2024), ასევე სპარსული ჯამები კერძო კოლექციებიდან (Ancient Islamic Ceramic Wildlife Polychrome Bowl, 2023), (An Islamic Abbasids Potter, 2014)** (სურ. 60, 3-4).

century from the Cleveland Museum of Art (Fig. 59, 2); Tuscan bowl, from a private collection, 15th century (**'Oak leaf' bowl painted with a leopard Old Master Sculpture, 2016**) (Fig. 59, 3); A 16th-century conical bowl with a lion and sun motif, from the British Museum (**Plate featuring the shir u khurshid, 2008**) (Fig. 59, 4).

The composition of the second fragment, which depicts the moment of a lion hunting (the victim is probably a fox, bird or reptile) is a popular motif for works of fine and decorative-applied art of the Middle Ages. On glazed pottery, a lion often has a human face. In the Middle Ages, domesticated ospreys were hunted in Georgia, and hunting with this predator was a popular form of entertainment for nobles. Depicting the osprey hunting motif on glazed vessels was traditional for both Christian Byzantium and the Islamic world, as evidenced by specimens preserved in various museums, for example: Byzantine bowls from the collection of the Metropolitan Museum of Art in New York (Fig. 60, 1) (**The Glory of Byzantium: Art and Culture of the Middle Byzantine Era 1997; Metropolitan Museum of Art, 1971**) and the National Gallery of Art in Washington (Fig. 60, 2) (**McClanan, A. (2024), as well as Islamic bowls from private collections (Ancient Islamic Ceramic Wildlife Polychrome Bowl, 2023), (An Islamic Abbasids Potter, 2014)** (Fig. 60, 2-4).

სურ. 60. მოჭიქული ჭურჭელი ავაზის ნადირობის კომპოზიციით: 1 — ბიზანტიური ჯამი, მეტროპოლიტენის მუზეუმი, XI-XIII სს.; 2 — ბიზანტიური ჯამი, ვაშინგტონის ხელოვნების ეროვნული გალერეა, XII ს.; 3-4 — სპარსული ჯამები კერძო კოლექცია, XII ს.

Fig. 60. Glazed vessels with a composition of the hunt for a falcon: 1 — Byzantine bowl, Metropolitan Museum of Art, 11th-13th centuries; 2 — Byzantine bowl, National Gallery of Art, Washington, D.C., 12th century; 3-4 — Persian bowls, private collection, 12th century

ზომორფულ ორნამენტს მნიშვნელოვანი ადგილი უჭირავს მსოფლიო ხალხთა ხელოვნება-

Zoomorphic ornament occupies an important place in the art of the peoples of

ში. ადამიანების გამოსახულებებისგან განსხვავებით, ზოომორფული გამოსახულებები მრავალი მნიშვნელობის დამტკიცია და მხოლოდ მულტიკულტურული კონტექსტის ფონზე იკვეთება – რის სადემონსტრაციოდაა მოხმობილი ესა თუ ის სიმბოლური გამოსახულება. ცხოველთაგან ლომის სიმბოლური მნიშვნელობა განსაკუთრებული და გამოკვეთილად კომპლექსურია. ის ყველა კულტურაში აღიარებულია ცხოველთა მეფედ და შესაბამისად, მიჩნეულია ძალაუფლების სიმბოლოდ. მისი გამოსახვის ტრადიცია ხელოვნების ძეგლებში უძველესი დროიდან არის გავრცელებული, მაგალითად, გავიხსენოთ ბაბილონის ძვ.წ. VI ს. იშთარის სასახლის კარიბჭისა (სურ. 61, 1) და ნაბუქოდონოსორ II-ის სასახლის კედლებზე რელიეფური ლომების რიგი (პერგამონის მუზეუმი), ასევე, სპარსეთის მეფის დარიოს I-ის სასახლის რელიეფი ქ. სუზადან (სურ. 61, 2), რომელიც ლუვრის მუზეუმშია დაცული (**Lion Darius Palace Louvre, 2024**).

the world. Unlike images of people, zoomorphic images contain many meanings and are only revealed against the background of a multicultural context - this is what this or that symbolic image is used to demonstrate. The symbolic meaning of the lion among animals is special and clearly complex. It is recognized in all cultures as the king of animals and, accordingly, is considered a symbol of power. The tradition of depicting it in art monuments has been widespread since ancient times, for example, let us recall the relief of the gate of the Ishtar Palace of Babylon of the 6th century BC (Fig. 61, 1) and the row of lions on the walls of the palace of Nebuchadnezzar II (Pergamon Museum), as well as the relief of the palace of the Persian king Darius I from Susa (**Lion Darius Palace Louvre, 2024**) (Fig. 61, 2).

1

2

სურ. 61. რელიეფები ლომის გამოსახულებით: 1 — იშთარის სასახლის კარიბჭე, ბაბილონი; 2 — დარიოს I-ის სასახლის რელიეფი, ირანი

Fig. 61. Reliefs depicting lions: 1 — Gate of the Ishtar Palace, Babylon; 2 — Relief of the Palace of Darius I, Iran

1

2

სურ. 62. ლომის გამოსახულება ქვის რელიეფებზე: 1 — ბოლნისის სიონის ეკლესიის კაპიტელი, V ს.; 2 — ფიტარეთის ღმრთისმშობლის ტაძრის აღმოსავლეთი ფასადის რელიეფი, XIII ს.

Fig. 62. Lion image on stone reliefs: 1 — Capital of the Sioni Church in Bolnisi, 5th century; 2 — Relief of the eastern facade of the Cathedral of the Mother of God in Pitareti, 13th century

ლომი, გამოხატული ამაყი ბუნებით, რომელიც ამალღებულ ადგილს ირჩევს თავის სადგომად და ხასიათდება ძალით და უშიშრობით, ამავე დროს, განასახიერებს მეფურ ძლიერებას. პარალელურად ლომი ჩნდება მცველის ფუნქციით — კარისა და სარკმლის სიახლოვეს. ხშირია მისი ფიგურა საბრძოლო სცენებში. ამ შემთხვევაში ის გვევლინება მეფე მცველის, მეგრძოლის სიმბოლოდ, რომლის ხმა აზანზარებს ცხოველთა სამყაროს, ასევე ადამიანებს (გიგიაშვილი, 2022-23). ადამიანთა მეფის ლომთან, როგორც ცხოველთა მეფესთან შედარების ტრადიცია ძველ აღთქმაში ჰპოვებს სათავეს: „მეფისა ბრძანებაჲ მსგავს არს ბრძღუენისა ლომისასა“ (იგავნი სოლომონისა 19:12). ის ამ მნიშვნელობას ინარჩუნებს შუა საუკუნეების როგორც ისლამურ ტრადიციაში, ისე ქრისტიანულ აღმოსავლეთსა და დასავლეთში. ქრისტიანულ სამყაროში მას შეიძლება ჰქონდეს როგორც უარყოფითი (მაგ: ბიბლიური სცენა „დანიელი ლომების ხაროში“), ისე დადებითი კონოტაცია. „ფიზიოლოგის“ განმარტებით, რომელიც, ასევე შატბერდისეულ კრებულშიც მეორდება, მას აღდგომის მნიშვნელობაც ენიჭება, რადგან ახალშობილი ლომის ბოკვერი ცოცხლდება მხოლოდ მესამე დღეს, მამა ლომის მიერ სულის შთაბერვის შემდეგ, და ამდენად, განასახიერებს ქრისტეს აღდგომას. ლომის, ძლიერისა და ფიზიკად მყოფი მცველის სიმბოლური მნიშვნელობა ქრისტიანობას იუდეველთა რწმენა-წარმოდგენებიდან გადმოეცა: ძველი აღთქმის თანახმად, სოლომონის ტაძარს ლომის ფიგურები იცავდნენ (მეფეთა, 3.7.19-20); მცველის ფუნქცია მან „მღვიძარი თვალის“ წყალობით შეიძინა, „რაჟამს სძინავს, მღვიძარე არიედ თვალნი მისნი“. ძველი აღთქმა იუდაველთა მოდემას ლომს ადარებს (დაბადება, 49:9), ხოლო ახალ აღთქმაში გამეორებულია იუდეველთა მოდემის „ლომთან“ დაკავშირება, როცა უკვე იესო ქრისტე იწოდება იუდეველთა მოდემის ლომად: „ნუ სტირ, აჰა ესერა სძლო ლომმან თესლისაგან იუდაჲსა, ძირმან დავითისმან, რომელმან აღაღოს წიგნი და შუდნი იგი ბეჭედნი მისნი“ (გამოცხადება იოანესი 5.5), თუმცა ქრისტიანობის დამკვიდრების შემდეგ ლომის გამოსახვა უმეტესწილად ბიბლიური დანიელის სასწაულის ილუსტრაციას წარმოადგენს.

ქართულ რეალობაში ლომი უძველესი დროიდან განსაკუთრებული სიმბოლური დატვირთვის მატარებელი იყო. ამის დასტურია პრეისტორიული ხანიდან მომდინარე ტრადიცია, კახე-

The lion, expressed by its proud nature, which chooses a high place for its stand and is characterized by strength and fearlessness, at the same time embodies royal power. At the same time, the lion appears with the function of a guard - near doors and windows. Its figure is often seen in battle scenes. In this case, it appears as a symbol of a king-guard, a fighter, whose voice alarms the animal world, as well as people. The tradition of comparing the king of men with the lion as the king of animals originates in the Old Testament: “The king’s command is like a lion roaring” (Proverbs 19:12). It retains this meaning in the Islamic tradition of the Middle Ages, as well as in the Christian East and West. In the Christian world, it can have both a negative (for example, the biblical scene “Daniel in the lions’ den”) and a positive connotation. According to the explanation of the “physiologist”, which is also repeated in the Shatberdis collection, it is also given the meaning of resurrection, since the newborn lion cub comes to life only on the third day, after the father lion breathes his soul into it, and thus embodies the resurrection of Christ. The symbolic meaning of the lion, a strong and vigilant guardian, was transferred to Christianity from Jewish beliefs and ideas: according to the Old Testament, the temple of Solomon was guarded by lion figures (Kings, 3.7.19-20); it acquired the function of a guardian thanks to its “watchful eye”, “while it sleeps, its eyes are awake”. The Old Testament compares the Jewish people to a lion (Genesis 49:9), while the New Testament repeats the association of the Jewish people with a “lion”, when Jesus Christ is called the Lion of the Jewish people: “Do not cry, for behold, the Lion of the tribe of Judah, the Root of David, has conquered, so that he may open the scroll and its seven seals” (Revelation 5:5), although after the establishment of Christianity, the depiction of the lion is mostly an illustration of the biblical miracle of Daniel.

In Georgian reality, the lion has carried a special symbolic meaning since ancient times. This is evidenced by the tradition dating back to prehistoric times, in the form

თის მდიდრულ ყორღანში აღმოჩენილი ოქრომ-ქანდაკებლობის ნიმუშის – ლომის ოქროს ფიგურისა და კოლხური თეთრის მონეტებზე აღბეჭდილი ლომის გამოსახულებების სახით. მეფე ძლიერი, უშიშარი, მცველი, მებრძოლი – სწორედ ასეთი მნიშვნელობით დამკვიდრდა ლომის სახე ლიტერატურასა და ხელოვნებაში. ლომის ეპითეტით არაერთგზის მოიხსენიება ვახტანგ გორგასალი: „ვმა ვახტანგისი, ვითარცა ვმა ლომისა“. „ლომსა მოკვლოვნებულსა“ უწოდებს დავით აღმაშენებელს ისტორიკოსი. სამეფო სიმბოლოდ ლომი სახელდება შუა საუკუნეების საქართველოში. ყველაზე თვალნათლივ კი შოთა რუსთველმა გააჟღერა აფორიზმში: „ლევკი ლომისა სწორია, ძუ იყოს, თუნდა ხვადია“.

of a gold sculpture found in a luxurious Kakheti kurgan – a golden lion figure and images of a lion on Colchis tetri coins. The king is strong, fearless, protector, fighter – this is precisely the meaning with which the lion's face has become established in literature and art. Vakhtang Gorgasali is repeatedly mentioned with the epithet of a lion: “The roar of Vakhtang, like the roar of a lion”. The historian David Agmashenebeli calls him “the lion of the tamed”. The lion is considered a royal symbol in medieval Georgia. Shota Rustaveli expressed it most clearly in his aphorism: “Lion's whelps are equally lions, though female or male they be.”

სურ. 63. ლომის გამოსახულება უძველეს ქსოვილებზე: 1-2 — აშოტ კუხის, ტბეთის საკათედრო ტაძრის ქვის რელიეფი, X ს. (საქართველოს ეროვნული მუზეუმი); 3-5 — სვანური ქსიები და ჩალათა, XII-XIII სს.

Fig. 63. Lion image on ancient textiles: 1-2 – Ashot Kukhi, stone relief of the Tbeti Cathedral, 10th century (Georgian National Museum); 3-5 – Svan bags and shawls, 12th-13th centuries

ლომი განსაკუთრებულ ადგილს იკავებს ქართულ საფასადო ქანდაკებაში – ხუროთმოძღვრული ძეგლების ქვის რელიეფებზე, მათ შორის გამოვყოფთ: V ს-ის ბოლნისის სიონის ეკლესიის კაპიტელზე გამოსახული ორი მჯდომარე ლომი,

The lion occupies a special place in Georgian facade sculpture – on the stone reliefs of architectural monuments, among which we highlight: two seated lions depicted on the capital of the Sioni Church

რომელთა შორის ქურციკი მირბის (სურ. 62, 1) (**Украинке, спасшей древнюю грузинскую церковь, более ста лет, 2018**); X ს-ის ხახულის მონასტრის ლომების გამოსახულებები; ლომები XI ს-ის ბაგრატის ტაძრის რელიეფებზე; ლომი XI ს-ის სვეტიცხოვლის საკათედრო ტაძრის სამხრეთ ფასადის რელიეფზე, ჯვრის ორ მხარეს ორი ლომი – XIII ს-ის ფიტარეთის ღმრთისმშობლის ტაძრის აღმოსავლეთი ფასადის რელიეფზე, რომელთაც მცველების ფუნქცია აკისრია (სურ. 62, 2) (**Грузия, Питарети. Введенский монастырь, 2018**) და სხვა მრავალი.

ლომის გამოსახულება ხშირად გვხვდება XI-XIII საუკუნეების ქსოვილის გაფორმებაშიც, რომელთაც „ქსოვილი ლომოვანის“ სახელით მოიხსენიებენ. ასეთი ქსოვილის სამოსითაა გამოსახული აშოტ კუხი, ტბეთის საკათედრო ტაძრის (X ს.) ქვის რელიეფზე. მის მოსახამზე ჭადრაკულად არის განლაგებული, ნაქარგი ლომის სტილიზებული გამოსახულებები (სურ. 63, 1-2) (**კალანდია, 2019: 20; ლანჩავა, 2017: 66**). ლომის გამოსახულება ამოქარგულია ჩვენამდე მოღწეულ XII-XIII საუკუნეების სვანურ ქისებსა და ჩალათაზე (სურ. 63, 3-5). როგორც ვხედავთ, ქუთათური ოსტატებისათვის უცხო არ იყო, როგორც აღმოსავლური, ისე დასავლური კულტურის მიღწევები და ის ძირითადი ნიშან-თვისება, რაც დამახასიათებელია ზოგადად XI-XIII საუკუნეების მოჭიქული კერამიკის ორნამენტაციისათვის (გამოსახულების კომპოზიციური გადაწყვეტა, სილუეტური ფორმა, სტილიზაცია, ფერთა გამა) ფაქტობრივად ახასიათებს ქუთაისურ მოჭიქული კერამიკასაც. გარდა ამისა, ქუთაისურ მასალებში კარგად ჩანს კერამიკის გაფორმების მხატვრულ ხერხებში ადგილობრივი, ლოკალური ნიშნების არსებობა, რაც უდავოდ ჩვენებური ოსტატების საკუთარი შემოქმედებითი პოტენციალის აქტიურობის მაჩვენებელია. რაც კიდევ ერთხელ ადასტურებს, რომ შუა საუკუნეების ქუთაისი საკმაოდ დაწინაურებული საქალაქო ცენტრი იყო საქართველოში.

მოჭიქული კერამიკის ქუთაისურ კოლექციაში, გარდა ადგილობრივი ოსტატების მიერ დამზადებული, მრავალფეროვანი ორნამენტით დეკორირებული ჭურჭლის ნიმუშებისა, დაცულია **ეპიგრაფიკული ორნამენტებით** მორთული უცხოური მოჭიქული კერამიკა, რომელთა შემკულობა წარმოადგენს კალიგრაფიული ხელწერით შესრულებულ წარწერას – სიტყვის ან ცალკეული ასოების სახით.

კერამიკის კალიგრაფიული წარწერით დეკორირების ტრადიცია X საუკუნიდან ფართოდ გავრცელდა აღმოსავლურ მუსულმანურ სამყაროში. რასაც ხელი შეუწყო იმ ფაქტმა, რომ არაბთა სახა-

in Bolnisi of the 5th century, between which a kurtsiki (rabbit) runs (Fig. 62, 1); images of lions from the Khakhuli Monastery of the 10th century; lions on the reliefs of the Bagrati Cathedral of the 11th century; A lion on the relief of the southern facade of the 11th-century Svetitskhoveli Cathedral, two lions on either side of the cross on the relief of the eastern facade of the 13th-century Pitareti Mother of God Cathedral, which serve as guardians (Fig. 62, 2), and many others.

The image of a lion is also often found in the decoration of fabrics of the 11th-13th centuries, which are referred to as “lion cloth”. Ashot Kukhi is depicted wearing such a fabric on the stone relief of the Tbeti Cathedral (10th century). Stylized images of a lion are embroidered in a checkerboard pattern on his cloak (Fig. 63, 1-2). The image of a lion is embroidered on Svanetian bags and shawls of the 12th-13th centuries that have survived to us (Fig. 63, 3-5). As we can see, the Kutaisi masters were not alien to the achievements of both Eastern and Western culture and the basic features that are characteristic for the ornamentation of glazed ceramics of the XI-XIII centuries in general (composite solution of the image, silhouette form of the bird, stylization, color gamut) actually characterizes Kutaisi glazed ceramics as well. In addition, in the Kutaisi materials, the existence of local signs in the artistic ways of decorating ceramics is clearly visible, which is undoubtedly an indicator of the activity of our craftsmen's own creative potential. This once again confirms that in the Middle Ages Kutaisi was a fairly advanced urban center in Georgia.

The Kutaisi collection of glazed ceramics, in addition to samples of vessels decorated with diverse ornaments made by local masters, also preserves foreign glazed ceramics decorated with **epigraphic ornaments**, the decoration of which is an inscription made in calligraphic handwriting - in the form of a word or individual letters.

The tradition of decorating ceramics with calligraphic inscriptions has spread widely in the Eastern Muslim world since the 10th century. This was facilitated by

ლიფოს მიერ დაპყრობილ უზარმაზარ ტერიტორიაზე, განსაკუთრებით აღმოსავლეთის ქვეყნების კულტურულ სივრცესა და ხელოვნებაში საფუძვლიანად დამკვიდრდა არაბული კალიგრაფია (კალიგრაფია – ბერძნ. „ლამაზი დამწერლობა“). მართალია, არაბები არ იყვნენ პირველები, ვინც ეპიგრაფიკა გამოიყენა დეკორატიული მიზნებისთვის, მაგრამ სხვებისაგან განსხვავებით, მათ მნიშვნელოვნად გააფართოვეს კალიგრაფიის ჩვეულებრივი გამოყენების ფარგლები და არაბული დამწერლობის დეკორატიული შესაძლებლობების წყალობით შექმნეს სპეციალური მხატვრული ფორმა – დამოუკიდებელი ორნამენტი. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ კერამიკულ ნაკეთობაზე წარწერის დატანა არც ქართველი მეთუნეებისათვის უნდა ყოფილიყო უცხო ტრადიცია, რასაც ნეკრესის ნაქალაქარის მარნის ტერიტორიაზე არქეოლოგიური ძიების შედეგად აღმოჩენილ ქვევრზე არსებული წარწერა (**ჭილაშვილი, 2004: 7**), მცირე ზომის ჭურჭლების გაპრიალეულ ზედაპირზე ამოკაწრული დაქარაგმებული ქართული წარწერები (**ზახტაძე, 2013: 8**) და საქართველოს სხვადასხვა ნაქალაქარის გათხრების დროს აღმოჩენილი წარწერიანი სამშენებლო კერამიკა (**ქარციძე, 2010: 58, 75; ჯღამაია, 1980: 21; ჭილაშვილი, 1990: 24; 37; ზაქარაია, 1965: 43**) მოწმობს. თუმცა, ქართულ მხატვრულ კერამიკაზე უფრო იშვითად გვხვდება წარწერები და ხელოსნის დამლები, რითაც ის მკვეთრად განსხვავდება მსგავსი სტილის აღმოსავლური ნაწარმისაგან (**ზახტაძე, 2013: 14**).

არაბული კალიგრაფიული ორნამენტი მნიშვნელოვან კულტურულ როლს ასრულებდა მუსულმანურ ქვეყნებში და ინტენსიურად გამოიყენებოდა სახვითი ხელოვნების მიზნებისთვისაც, კერძოდ, სხვადასხვა მხატვრული ნაკეთობების – კერამიკის, ფაიფურის და ლითონის ნაწარმის, ხალიჩების და სხვა ქსოვილების, მონეტებისა და ასევე არქიტექტურულ ძეგლების (ძირითადად საკულტო ნაგებობების) დეკორირებისათვის (**Исламский алфавит, 2022:**).

რთულ კომპოზიციებში არაბულ დამწერლობაზე დაფუძნებული ეპიგრაფიკული ელემენტები აცოცხლებდა ორნამენტულ სქემას. კერამიკულ ნაკეთობებზე – ჯამებზე, თასებზე, დოქებსა და სხვა ჭურჭელზე, წარწერა მოთავსებული იყო კონცენტრულად, ნაპირთან ახლოს. წარწერები, ძირითადად, სრულდებოდა ორ სტილში: „კუფური“ – ასოების სწორი, მკაფიო, კუთხოვანი მოხაზულობით და „ნასხური“ – უფრო მომრგვალებული ასოებით. წარწერები შინაარსით იყო, როგორც აფორისტული (რელიგიური გამონათქვამები ყურანიდან, შეგონებანი), დალოცვითი და კეთილმოსურნეობითი (ბარაქა, წარმატებები), ისე მხოლოდ

the fact that in the vast territory conquered by the Arab Caliphate, especially in the cultural space and art of the Eastern countries, Arabic calligraphy (calligraphy – Greek – “beautiful writing”) was thoroughly established. It is true that the Arabs were not the first to use epigraphy for decorative purposes, but unlike others, they significantly expanded the scope of the usual use of calligraphy and, thanks to the decorative capabilities of the Arabic script, created a special artistic form – an independent ornament. It should be noted here that putting an inscription on a ceramic product should not have been a foreign tradition for Georgian potters, as the inscription on a pitcher found as a result of archaeological research in the area of old city settlement cellar of Nekresi (4, p. 7), Georgian inscriptions scratched on the polished surface of small vessels (**Bakhtadze, 2013: 8**) and the inscribed building ceramics found during the excavation of various settlements in Georgia (**Kartsidze and others, 2010: 58, 75; Jgamaia, 1980: 21; Chilashvili L. 1990: 24; Zakaraya, 1965: 43**) testifies. However, inscriptions and artist's painting are more rarely found on Georgian artistic ceramics, which makes it sharply different from oriental products of a similar style (**Bakhtadze, 2013: 14**).

Arabic calligraphic ornament played an important cultural role in Muslim countries and was intensively used for the purposes of fine art, in particular, for the decoration of various artistic products – ceramics, porcelain and metal products, carpets and other fabrics, coins, and also architectural monuments (mainly cult buildings) (**Исламский алфавит, 2022**).

In complex compositions, epigraphic elements based on Arabic script enlivened the ornamental scheme. On ceramic products – jars, bowls, jugs and other vessels, the inscription was placed concentrically, close to the edge. Inscriptions were mainly completed in two styles: “Kufi” – with straight, clear, angular outlines of letters and “Naskhi” – with more rounded letters. The inscriptions were in the form of aphoristic (religious sayings from the Qur'an, exhortation), blessing and benevolent (barakah, success), or only in the form of

სიტყვების (ღვთისა და წინასწარმეტყველების სახელები), მარცვლების, ან ცალკეული ასოების სახით. არაბული ასოები შუა საუკუნეებში წმინდა გამოსახულებად ითვლებოდა და სემანტიკური მნიშვნელობა ჰქონდა, ასე, მაგალითად, ასო ن ("nun") ნიშნავს სიტყვას „nusrat“, ანუ „წარმატებას“, „გამარჯვებას“ (Göyüşov, 1988: 25; Достиев, 2017: 662).

მოგვიანებით ეპიგრაფიკულმა ორნამენტმა გარკვეული ცვლილებები განიცადა: პირველი მიმართულება – კუფური ორნამენტის ასოები, სტილიზაციის შედეგად მცენარეულ ხვებად და ყვავილწულებად გარდაიქმნა (ფლორიზაციის პროცესი); მეორე მიმართულება – ეპიგრაფიკული ორნამენტი არაბული დამწერლობის მიხედვით შესრულებულ სტილიზებულ ფსევდოეპიგრაფიულ მოტივად გადაიქცა. ამ დროს გამოსახულება აზრობრივ მნიშვნელობას მოკლებულია, არ იკითხება და მხოლოდ დეკორირებისათვის არის გამოყენებული. სავარაუდოა, რომ ასეთი ორნამენტების გაჩენას ხელი შეუწყო არაბული ანბანის არცოდნამ, როდესაც ოსტატი კერამიკოსები კალიგრაფიული ორნამენტის მიხედვით ქმნიდნენ იმიტირებულ ეპიგრაფიულ დეკორატიულ კომპოზიციებს და მათთვის უცხო იყო არაბული ენა და დამწერლობა. სწორედ კალიგრაფიული ორნამენტის ასეთი იმიტირების გზით წარმოიქმნა ფსევდოეპიგრაფიული ორნამენტები.

სავარაუდოდ, სწორედ ფსევდოეპიგრაფიკული ორნამენტით დეკორირებულ საინტერესო ნაკეთობას წარმოადგენს ერთ-ერთი ჯამი ქუთაისის ისტორიული მუზეუმის მოჭიქული კერამიკის კოლექციიდან.

ჯამი – გვერდის, პირისა და ძირის ფრაგმენტი (შ. წ. 9539 AAAA-764. ქ.გ. №4073; 4011.85), წითელკეციანი. კარგად განლექილი თიხა. რესტავრირებული. შიდაპირი თეთრად ანგობირებული. დეკორირება შესრულებულია ამოკაწრული ხაზებით, რომლებიც ამოვსებულია ჭაობისფერი საღებავით. პირ-ბაკოს პირზე სარტყლისებურად შემოუყვება ამოფხეკით შესრულებული ორი კონცენტრული წრეხაზი, ხოლო კალთის შიდა ზედაპირზე, დასაწყისში ასეთივე ორ-ორი კონცენტრული წრეხაზისაგან შედგენილია ფართე სარტყელი – რგოლი, რომელიც დაყოფილია სეგმენტებად. ყოველ მეორე სეგმენტში ამოკაწრით შესრულებულია მჭიდროდ განლაგებული რადიალური ხაზები. ხაზებისაგან თავისუფალ სეგმენტებში ჩასმულია არაბული ასოების მსგავსი სხვადასხვა ნიშნები. შუაში, ჯამის ძირზე გამოსახულია სპირალური ორნამენტი, რომელიც მზის სიმბოლოს აღმნიშვნელია. ჯამი დაფარულია უფერული ჭიქურით. გარეპირი კალთამდე ანგობირებულია და

words (names of God and prophets), syllables, or individual letters. Arabic letters in the Middle Ages were considered a sacred image and had a semantic meaning, so, for example, the letter ن (“nun”) means the word “nusrat”, i.e. “success”, “victory”. (Göyüşov, 1988: 25; Достиев, 2017: 662).

Later, the epigraphic ornament underwent certain changes: the first direction – the letters of the Kufic ornament, as a result of stylization, were transformed into plant flowers and flower spikes (floriation process); The second direction – the epigraphic ornament turned into a stylized pseudo-epigraphic motif imitating the Arabic script. At this time, the image is devoid of meaning, is not readable and is used only for decoration. It is likely that the emergence of such ornaments was facilitated by ignorance of the Arabic alphabet, when master potters created imitation epigraphic decorative compositions imitating calligraphic ornaments and were unfamiliar with the Arabic language and script. It is through such imitation of calligraphic ornament that pseudo-epigraphic ornaments were created.

Most likely, one of the pieces from the glazed ceramics collection of the Kutaisi Historical Museum represents an interesting product decorated with pseudo-epigraphic ornament.

Bowl – fragment of side, mouth and base (s. 9539 AAAA-764. c.t. no. 4073; 4011.85), reddish-colored clay. Well settled clay. restored. The inner edge is covered with a white engobe. The decoration is done with scratched lines filled with swamp paint. Two concentric circle lines made by scraping are placed on the mouth in the form of a belt, and on the inner surface of the skirt, at the beginning, a wide belt-ring is made of two similar concentric circles, which is divided into segments. Closely spaced radial lines are scratched in every second segment. Various signs similar to Arabic letters are inserted in the segments free of lines. In the middle, on the base of the bowl, there is a spiral ornament, which represents the symbol of the sun. The bowl is covered with transparent glaze. The half part of outer side is engobed and a colorless crystal glass is applied to it. The mouth of

მასზეც გადავლებულია უფერული კრიალა ჭიქური. ჯამის პირ-ბაკო შესქელებული და გარეთ გადაშლილია, პირი აკეცილი, კალთა ფართედ გადაშლილი, ქუსლი გამოყვანილი, ღრუიანი. ზომები: ქუსლის დიამეტრი – 7 სმ; ქუსლის სიმაღლე – 1 სმ; კეცის სისქე – 0,4 სმ; პირ-ბაკოს სისქე – 0,6 სმ; ჯამის სიმაღლე – 6,5 სმ; აღმოჩენის ადგილი: ქუთაისის ნაქალაქარი, ბაგრატის ტაძრის ჩრდილო-აღმოსავლეთ მდებარე გოდოლის ძირში (სურ. 64, 1).

ჯამის სეგმენტებში ჩასმული ორნამენტის ცალკეული ასო-ნიშნის მოხაზულობა (სურ. 64, 2) წააგავს ოქროს ურდოს პერიოდის ქაშანური კერამიკის იმ ეპიგრაფიკული ორნამენტის ასოების მოხაზულობას, რომლის შესახებ თავის მონოგრაფიაში ნ. ლისოვა განმარტავს, რომ ის წარმოადგენს კუფური ხელწერით ფართო ფუნჯით დაწერილ სიტყვას – „Ikbāl“ (წარმატება, იღბალი?) უწოდებს (სურ. 64, 3) (Лисова, 20123: 72, 154 ტაბ. 21). ყურადღებით დაკვირვების შემდეგ იქმნება შთაბეჭდილება, რომ ასოები შესრულებულია გაუწავავი ხელით.

ქუთაისური ჯამის ორნამენტისა და კუფური კალიგრაფიული წარწერის აშკარა მსგავსების გაანალიზების შედეგად შეიძლება გამოითქვას სხვადასხვა სავარაუდო მოსაზრება:

- ქუთაისურ ჯამზე თითოეულ სეგმენტებში ჩასმულია ასოები სიტყვის „Ikbāl“;
- თითოეული ნიშანი შესაძლოა წარმოადგენდეს ლიგატურას (ორი, ან ორზე მეტი გრაფემის გამომსახველი ასო-ნიშანი);
- თითოეული სეგმენტში გამოსახული ნიშანი არის შეკუმშვით დაწერილი დაქარაგმებული სიტყვა, ან ერთგვარი კრიპტოგრამა (დაშიფრული სიტყვა).

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, შუასაუკუნეების ოსტატები ნაკეთობებზე ხშირად გამოსახავდნენ კეთილმოსურნეობით, დალოცვით, აფორისტულ თუ სხვა წარწერებს. ზოგ შემთხვევაში გრძელი ფრაზების შედარებით შეზღუდულ არეში გამოსახვისათვის, ხელოსნები ლიგატურებსა და კრიპტოგრამებს მიმართავდნენ. ასეთი წარწერები ხშირად ამოუკითხავი რჩება. გარდა ამისა, როგორც აღვნიშნეთ, ეპიგრაფიკული წარწერები კოპირები, ერთი ნიმუშიდან მეორეზე იმ ადამიანებს (ოსტატის შეგირდები, მოწაფეები) გადაჰქონდათ, რომლებმაც არ იცოდნენ წარწერისა და ასოების ნამდვილი მნიშვნელობა, რაც აზრის დაკარგვას და ტექსტის ფსევდოეპიგრაფიკულ ორნამენტად გადაქცევას იწვევდა. ცხადია ეს გარემოებაც ართულებს წარწერის გაშიფრვას.

ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე, მოჭიქული კერამიკული ჯამი, ქუთაისის ისტორიული

the bowl is thickened and spread out, the mouth is folded, the heel is pulled out, hollow. Dimensions: heel diameter – 7 cm; heel height – 1 cm; thickness of the fold – 0.4 cm; The thickness of the mouthpiece is 0.6 cm; total height – 6.5 cm; It was discovered: Kutaisi old city settlement, at the foot of the castle located in the northeast of the Bagrat temple (Fig. 64, 1).

The outline of individual letter-signs of the ornament inserted in the segments of the bowl (Fig. 64, 2) resembles the outline of the letters of the epigraphic ornament of Kashan ceramics of the Golden Horde period, about which in her monograph N. Lisova explains that it represents a word written with a broad brush in the Kufic script – “ikbal” (success) (Fig. 64, 3) (Lisova, 20123: 72, 154 tab. No. 21). After careful observation, one gets the impression that the letters are made by an unwashed hand.

As a result of analyzing the obvious similarities between the ornament of the Kutaisi bowl and the Kufic calligraphic inscription, various tentative opinions can be expressed:

- On the Kutaisi bowl, the letters of the word “ikbal” are inserted in each segment;
- each sign may represent a ligature (letter-sign representing two or more graphemes);
- Each symbol in a segment is a compressed scrambled word, or a kind of cryptogram (encoded word).

As we mentioned above, medieval masters often depicted benevolence, blessing, aphoristic or other inscriptions on their products. In some cases, craftsmen resorted to ligatures and cryptograms to depict long phrases in a relatively limited area. Such inscriptions are often left unread. In addition, as we mentioned above, epigraphic inscriptions were transferred from one sample to another – through copying, by those people (master's apprentices, disciples) who did not know the true meaning of the inscription and letters, which led to the loss of meaning and turning the text into a pseudo-epigraphic ornament. Obviously, this circumstance also complicates the deciphering of the inscription.

Based on the above, the glazed ceramic jar, from the collection of the Kutaisi

მუზეუმის კოლექციიდან, დეკორირებულია მუსულმანური სამყაროსათვის დამახასიათებელი ფსევდოეპიგრაფიკული ორნამენტით, კერძოდ, კუფური კალიგრაფიის მიზამვით შესრულებული სიტყვის – „Ikbāl“ (წარმატება), ცალკეული ასო-ნიშნებით. ეს საშუალებას იძლევა, ვივარაუდოთ, რომ აღნიშნული ნიმუში იმპორტული აღმოსავლური ნაკეთობაა, თუმცა, არც ის არის გამორიცხული, რომ უცხოური მოჭიქული ჭურჭლის ადგილობრივ მინაბადს წარმოადგენდეს.

ქუთაისურ ჯამზე (სურ. 64, 1) გამოსახული ზოგიერთი ასო-ნიშნის მოხაზულობის მსგავსი ფსევდოეპიგრაფიკული ორნამენტი (სურ. 64, 2), ოდნავ სახეცვლილი ფორმით, მეორდება კიდევ ორი ჯამის ფრაგმენტზე, ერთზე მრავალჯერადად (სურ. 65, 1), ხოლო მეორეზე – ერთჯერ, შეწყვილებულად, თუმცა ეს ჯამის მცირე ნაწილია და სავარაუდოდ, ორნამენტი ოთხ საპირისპირო მხარეს იქნებოდა დატანილი (სურ. 65, 2).

Historical Museum, is decorated with a pseudo-epigraphical ornament depicting the Muslim world, namely, the word “ikbal” (success), made in imitation of Kufic calligraphy, with separate letters and signs. This allows us to assume that the mentioned sample is an imported oriental product, however, it is also possible that it is a local copy of a foreign glazed vessel.

A pseudoepigraphic ornament (Fig. 64, 2), similar to the outline of some letter-signs depicted on the Kutaisi bowl (Fig. 64, 1), in a slightly modified form, is repeated on two more bowl fragments, on one multiple times (Fig. 65, 1), and on the other – once, in pairs, although this is a small part of the bowl and presumably the ornament would have been applied on four opposite sides (Fig. 65, 2).

სურ. 64. ეპიგრაფიკული ორნამენტები: 1 — ქუთაისური ჯამის ფრაგმენტი; 2, — ქუთაისური ჯამის ცალკეული ასო-ნიშნის მოხაზულობა; 3 — ორნამენტული წარწერა – სიტყვა „Ikbāl“, შესრულებული კუფური კალიგრაფიით, ოქროს ურდო

Fig. 64. Epigraphic ornaments: 1 – fragment of the Kutaisi bowl; 2, – outline of individual letters and signs of the Kutaisi bowl; 3 – Ornamental inscription – word “ikbal” made in Kufic calligraphy, Golden Horde

ჯამის გვერდისა და პირის ფრაგმენტი (სავ. ქ.გ. №412.03), მოჩალისფროდ გამომწვარი, კარგად განლექილი თიხა, რესტავრირებული (სურ. 65, 1). დეკორირებულია ამოკაწრული ხაზებით, რომლებიც ამოვსებულია მოყავისფრო-მომწვანო საღებავით. ორნამენტი კონცენტრულ წრეხაზებს წარმოადგენს. პროფილირებულ ნაპირზე სარტყლისებური წრეხაზი ამოფხეკითაა შესრულებული. შიდაპირის დასაწყისში გატარებული წრეხაზი შავი ფერისაა. კალთაზე ორი მოწითალო-ყავისფერი კონცენტრული წრეხაზისაგან შედგენილი ფართე სარტყელი-რგოლი დაყოფილია სეგმენტებად. სეგმენტ-

Fragment of the bowl side and rim (No. 412.03), light-colored, well-settled clay, restored (Fig. 65, 1). Decorated with scratched lines filled with brownish-green paint. The ornament is concentric circles. The profiled rim has a belt-like outline made with a scraper. The outline drawn at the beginning of the inner rim is black. On the rim, a wide belt-ring consisting of two reddish-brown concentric circles is divided into segments. The segments are filled with a composition similar to

ტები შეესაბამება ტრიგლიფებისა და მეტოპების მსგავსი კომპოზიციით – მონაცვლეობით განლაგებულია მჭიდროდ მიჯრილი, ამოკაწვრით შესრულებული რადიალური ხაზები და ქართული დამწერლობის დამატებითი ასო ზ-ს მსგავსი სიმბოლო – სიმრგვალებში ჩასმული წერტილებით. ეს სიმბოლო ზემოგანხილულ ჯამზე გამოსახულ ერთ-ერთი ასო-ნიშანს წააგავს. ჯამი დაფარულია უფერო კრიალა ჭიქურით. გარეპირი შემკულია თეთრი ანგობის ნაღვენთებით. პირ-ბაკო გოფრირებული და ოდნავ გარეთ გადაშლილი, ვერტიკალურად აკეცილი კალთით. ზომები: კეცის სისქე პირთან – 0,6 სმ; ძირისკენ – 1 სმ; აღმოჩენის ადგილი: ქუთაისის ნაქალაქარი, ციტადელის ტერიტორია, 28 ნაკვეთი, №27 დაუკირავი ქვევრიდან.

triglyphs and metopes - alternating closely spaced, scraped radial lines and a symbol similar to the additional letter ზ of the Georgian script - dots enclosed in circles. This symbol resembles one of the letter-signs depicted on the above-mentioned bowl. The bowl is covered with a colorless clear glaze. The outer surface is decorated with white angobi flecks. The rim is corrugated and slightly outwards, with a vertically folded rim. Dimensions: thickness of the clay at the rim - 0.6 cm; towards the base - 1 cm; Place of discovery: Kutaisi city, Citadel area, plot 28, from unlined pitcher No. 27.

სურ. 65. ფსევდოეპიგრაფიკული ორნამენტები: 1 – ტრიგლიფებისა და მეტოპების მსგავსი კომპოზიციით; 2 – შეწყვილებული სიმბოლო-ნიშნით

Fig. 65. Pseudoepigraphic ornaments: 1 – with a composition similar to triglyphs and metopes; 2 – with a paired symbol-sign

ჯამი – გვერდის ფრაგმენტი (შ. წ. 10130 AAA-842. ქ.გ. №5758.87), რესტავრირებული, მოჩალისფროდ გამომწვარი (სურ. 65, 2). შიდაპირი თეთრად ანგობირებული. დეკორირებულია ამოკაწვრით. ნაკაწრი ხაზები ამოვსებულია ყავისფერი საღებავით. შიდაპირი ორნამენტირებულია კონცენტრული წრეებით და ასო ზ-სებური წყვილი ორნამენტი. ჯამი დაფარულია კრიალა ყვითელი ჭიქურით. გარედან ყავისფრად მოჭიქულია მხოლოდ პირი და დატანილია ყვითელი და თეთრი ნაღვენთები. ჯამი პირაკეცილი, პროფილირებული პირი, ფართოდ გადაშლილი კალთა. ზომები: კეცის სისქე – 0,6 სმ; პირის სიმაღლე – 3,5 სმ; აღმოჩენის ადგილი: ქუთაისის ნაქალაქარი.

ზემოაღწერილი მოჭიქული ჭურჭლის ფრაგმენტები თანხლები მასალის მიხედვით XII-XIII სუკუნეებით თარიღდება.

მსგავს ორნამენტს მოეძებნება პარალელები

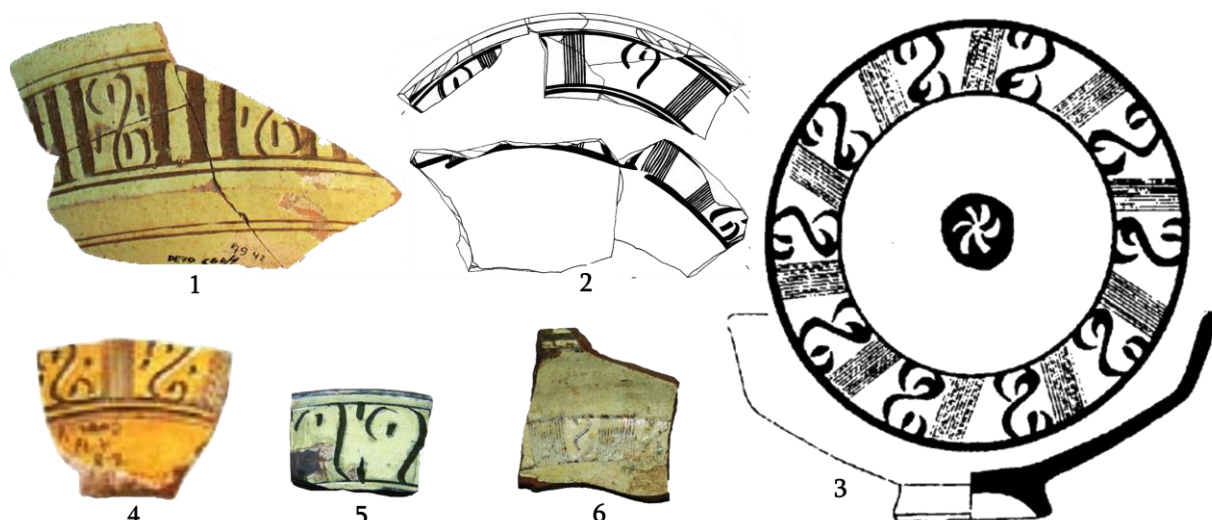
Bowl – fragment of a page (10130 AAA-842. K.C.F.D. No. 5758.87), restored, burnt to a charcoal color (Fig. 65, 2). The inner rim is engobed in white. Decorated with scratches. The scratched lines are filled in with brown paint. The inner rim is ornamented with concentric circles and a pair of ornaments in the shape of the letter ზ. The bowl is covered with a clear yellow glaze. Only the rim is glazed brown on the outside and yellow and white flecks are applied. The bowl has a curved, profiled rim, and a wide-open rim. Dimensions: thickness of the rim – 0.6 cm; height of the rim – 3.5 cm; place of discovery: Kutaisi city.

The above-described fragments of glazed vessels are dated to the 12th-13th centuries according to the accompanying material.

Parallels to a similar ornament can be found in foreign materials, such as a

უცხოურ მასალებში, ასეთებია თურქეთის ქალაქ პერგამოში აღმოჩენილი XIII-XIV საუკუნეთა მიჯნის ჯამის ფრაგმენტი (სურ. 66, 1) (Waksman, 2014: 108), ასევე ყირიმის სამხრეთ-აღმოსავლეთ რეგიონში – პოსიდიმას დასახლების (სურ. 66, 2) (Bocharov, 2017: 425), აზაკის ნაქალაქარისა (სურ. 66, 3) (Bocharov, 2012:) და ქ. ხერსონის (სურ. 66, 4) (Романчук, 1999) არქეოლოგიური კვლევისას აღმოჩენილი არტეფაქტები.

fragment of a 13th-14th century midden bowl found in the Turkish city of Pergamon (Fig. 66, 1) (Waksman, 2014: 108), as well as artifacts discovered during archaeological research in the southeastern region of Crimea – the settlement of Posidimas (Fig. 66, 2) (Bocharov, 2017: 425), the settlement of Azaki (Fig. 66, 3) (Bocharov, 2012:) and the city of Chersonese (Fig. 66, 4) (Romanchuk, 1999).

სურ. 66. ქუთაისური ჯამის ორნამენტაციის უცხოური ანალოგები: 1 — ჯამის ფრაგმენტი პერგამოდან (თურქეთი); 2 — ჯამის ფრაგმენტები პოსიდიმას დასახლებიდან; 3 — ჯამი ქ. ხერსონიდან; 4 — ჯამის ფრაგმენტი აზაკის ნაქალაქარიდან; 5 — ჯამის ფრაგმენტი ქ. ტუროვოდან; 6 — ჯამის ფრაგმენტი ათენიდან

Fig. 66. Foreign analogues of the Kutaisi bowl ornamentation: 1 — bowl fragment from Pergamon (Turkey); 2 — bowl fragments from the settlement of Posidima; 3 — bowl from Kherson; 4 — bowl fragment from the settlement of Azaki; 5 — bowl fragment from Turovo; 6 — bowl fragment from Athens

აქ საქმე გვაქვს ქუთაისური ჯამის მსგავსად სეგმენტებად (ტრიგლიფებისა და მეტოპების სახის) დაყოფილ ნიმუშებთან. ასევე, ანალოგიურია ბელარუსის ქალაქ ტუროვოში აღმოჩენილი ფრაგმენტის ორნამენტი (სურ. 66, 5) (Лавыш, 2017: 616). ავტორები მიუთითებენ, რომ ფრაგმენტები ბიზანტიური სტილისაა. თუმცა ათენის მონაპოვრებიდან (Vassiliou, 2019: 27) მსგავსი ორნამენტაციის მქონე ჭურჭელი იმპორტულ ნაკეთობადაა მიჩნეული (სურ. 66, 6). სავარაუდოდ, აქ საქმე გვაქვს ურთიერთზეგავლენებთან, როდესაც ოსტატი კერამიკოსი აღმოსავლური ნიმუშის ორნამენტაციას იყენებდა და მისი მიზამპით ასრულებდა დეკორირებას. როგორც ვხედავთ, ქუთაისური კოლექციიდან XII-XIII საუკუნეების ეპიგრაფიკული მოტივებით შემკული ჯამების ორნამენტის ელემენტებს ანალოგი ეძებნება

Here we are dealing with samples divided into segments (in the form of triglyphs and metopes) like the Kutaisi bowl. Also, the ornament of the fragment found in the Belarusian city of Turovo (Fig. 66, 5) (Lavysh, 2017: 616) is similar. The authors indicate that the fragments are of the Byzantine style. However, vessels with similar ornamentation from the finds in Athens (Vassiliou, 2019: 27) are considered imported items (Fig. 66, 6). Most likely, we are dealing with mutual influences here, when a master ceramist used the ornamentation of an Eastern pattern and imitated it to complete the decoration.

As we can see, the elements of the ornament of the bowls decorated with

უცხოურ მასალებშიც. მართალია, მკვლევართა მიერ, უცხოური მასალები ბიზანტიური სტილის ნაკეთობადაა მიჩნეული, მაგრამ ამ შემთხვევაში შეუძლებელია საკითხისადმი ცალსახა მიდგომა, რადგან შედარებითი ანალიზზე დაყრდნობით შეიძლება ითქვას, რომ ეპიგრაფიკული და ფსევდოეპიგრაფიკული ორნამენტით დეკორირებული მოჭიქული ჯამები ქუთაისის ისტორიული მუზეუმიდან აღმოსავლური სტილის ნაკეთობებს განეკუთვნება (Ugrekheldze, 2024).

როგორც ვხედავთ, ქუთაისური მოჭიქული კერამიკის ორნამენტული მოტივების ანალიზი და მისი განვითარების ეტაპები ასახავს კომპლექსურ კულტურულ სინთეზს, რომელშიც ადგილობრივი ტრადიციები დასავლურ-ბიზანტიურ (ბიზანტია, მცირე აზია, ყირიმი) და აღმოსავლურ-ისლამურ (ნიშაპური, სამარყანდი, ქაშანი) ტრადიციებთან არის გადაჯაჭვული. ეს ფაქტი ადასტურებს შუა საუკუნეებში ამ რეგიონებთან საქართველოს მჭიდრო ეკონომიკური და კულტურული კავშირების არსებობას. ანალოგიების არსებობა, უდავოდ, უცხოური ნაწარმის საქართველოში იმპორტირებით, შემდგომში მისი ადგილზე კოპირებითა და მინაბადების დამზადებით შეიძლება აიხსნას. აღნიშნული ფაქტი შესაძლებლობას იძლევა ვივარაუდოთ, რომ საქართველოს კერამიკული ხელოსნობა იზოლირებულად და კარჩაკეტილად როდი ვითარდებოდა, პირიქით, იგრძნობოდა კულტურათაშორისი ზეგავლენებიც და აღმოსავლეთის, დასავლეთისა და ჩრდილოეთის ქვეყნების კერამიკის საწარმოო ცენტრებთან კავშირიც.

epigraphic motifs of the 12th-13th centuries from the Kutaisi collection are also found in foreign materials. Although researchers consider the foreign materials to be Byzantine-style items, in this case it is impossible to have an unambiguous approach to the issue, because based on comparative analysis it can be said that the glazed bowls decorated with epigraphic and pseudo-epigraphic ornaments from the Kutaisi Historical Museum belong to oriental-style items (Ugrekheldze, 2024).

As we see, the analysis of ornamental motifs in Kutaisi glazed ceramics and the stages of their development reflect a complex cultural synthesis, where local traditions are intertwined with Western-Byzantine (Byzantium, Asia Minor, Crimea) and Eastern-Islamic (Nishapur, Samarkand, Kashan) influences. This fact confirms the existence of close economic and cultural ties between Georgia and these regions in the Middle Ages. The existence of analogues can undoubtedly be explained by the import of foreign products into Georgia, their subsequent copying and the manufacture of imitations on the spot. This fact allows us to assume that Georgian ceramic craftsmanship did not develop in isolation and behind closed doors; on the contrary, there were cross-cultural influences and connections with ceramic production centers in the East, West, and North.

ბოლოთქმა

Afterword

დასარულ, კიდევ ერთხელ ხაზგასმით აღვნიშნავთ, რომ მოჭიქული კერამიკის ორნამენტი ბევრად სცილდება დეკორატიულ ხელოვნებას – ის წარმოადგენს ერთგვარ „არქივს“, სადაც ისტორია, კულტურა, ტექნოლოგია და ესთეტიკა ერთმანეთში ორგანულად არის შერწყმული. ორნამენტი, როგორც ფორმა და როგორც შინაარსი, ათასწლეულების მანძილზე კულტურათაშორისი დიალოგისა და ცივილიზაციური მოძრაობის ამსახველ ნიშნად გვევლინება. შუასაუკუნოვან ქართულ რეალობაში მოჭიქული კერამიკის ტრადიცია გამოირჩევა როგორც მაღალი ოსტატობით, ისე მრავლისმთქმელი ორნამენტული სისტემით, რაც შესაძლებელს ხდის მის შედარებას რეგიონის სხვა კერამიკულ მემკვიდრეობასთან და ამავდროულად კულტურათაშორისი პარალელების გავლების საშუალებასაც იძლევა.

ჩატარებულმა კვლევამ ცხადად დაადასტურა, რომ ორნამენტული მოტივების ევოლუცია არამხოლოდ ტექნოლოგიური პროგრესის შედეგია, არამედ ღრმად ფესვგადგმული კულტურული მემკვიდრეობისა და კოლექტიური გემოვნების გამოხატულებაა. ეს პროცესი თანაბრად მოიცავდა როგორც ადგილობრივ ტრადიციებს, ისე გარე კულტურების მიერ შემოტანილ სიახლეებს.

გამოიკვეთა, რომ საქართველოს კერამიკული ტრადიცია, გეოგრაფიული მდებარეობისა და ისტორიული კონტაქტების გამო, მჭიდროდ იყო ჩართული აღმოსავლურ და დასავლურ მხატვრულ სისტემებთან. ამის პარალელურად, მან შეინარჩუნა განსაკუთრებული სტილისტური ნიშნები და საკუთარი განვითარების გზები, რაც მოწმობს ადგილობრივი ხელოსნების მაღალ დონესა და მხატვრული ინტუიციის სიღრმეს.

მრავალრიცხოვანი კვლევების მიმოხილვის შედეგად გამოვლინდა, რომ ქართული მოჭიქული კერამიკის ორნამენტის შესწავლის ტრადიცია საქართველოში ჯერ კიდევ განვითარების პროცესშია და საჭიროებს სიღრმისეულ ანალიზს. ამ-

In conclusion, we would like to emphasize once again that the ornament of glazed ceramics goes far beyond decorative art – it is a kind of "archive" where history, culture, technology and aesthetics are organically combined. Ornament, as a form and as a content, has been a sign of intercultural dialogue and civilizational movement for millennia. In the medieval Georgian reality, the tradition of glazed ceramics is distinguished by both high craftsmanship and a rich ornamental system, which makes it possible to compare it with other ceramic heritage of the region and at the same time allows for cross-cultural parallels.

The research conducted clearly confirmed that the evolution of ornamental motifs is not only the result of technological progress, but also an expression of deeply rooted cultural memory and collective taste. This process equally included both local traditions and innovations introduced by external cultures.

It was revealed that the Georgian ceramic tradition, due to its geographical location and historical contacts, was closely involved with Eastern and Western artistic systems. At the same time, it retained special stylistic features and its own development paths, which testify to the high level of local craftsmen and the depth of artistic intuition.

As a result of a review of numerous studies, it was revealed that the tradition of studying the ornament of Georgian

დენად, მომავალი კვლევები შესაძლოა მიმართული იყოს ორნამენტების ტიპოლოგიზაციის, ტექნოლოგიური სპეციფიკისა და მხატვრულ-კომპოზიციური თავისებურებების სრულყოფილ შესწავლაზე, რაც კიდევ უფრო გაამდიდრებს წარმოდგენას საქართველოს კულტურულ-ისტორიულ მემკვიდრეობაზე. გარდა აღნიშნულისა, შემდგომი კვლევების მყარი საყრდენი შესაძლოა გახდეს მონოგრაფიაში წარმოდგენილი კატალოგი, ტიპოლოგიური ანალიზი და ისტორიულ-გეოგრაფიული პარალელები. კვლევების გაგრძელება საინტერესო და საპასუხიმგებლო იქნება როგორც მკვლევარებისათვის, ისე კულტურული მემკვიდრეობის დამცველი ინსტიტუციებისათვის.

ასე, რომ მოჭიქული კერამიკის ორნამენტი, თავისი კომპლექსურობით, კვლავაც საჭიროებს ინტერდისციპლინური მიდგომებითა და თანამედროვე ტექნოლოგიებით კვლევას. ამავე დროს, ის გვახსენებს, რომ წარსულის ხელოვნებაში ყოველთვის არსებობს შესაძლებლობა თანამედროვე ინტერპრეტაციისთვის – როგორც სამეცნიერო, ისე მხატვრულ სივრცეში.

დაბოლოს კიდევ ერთხელ, განსაკუთრებული მადლობა ჩვენს კოლეგებს, რომელთა მხარდაჭერა და ღირებული რჩევები შეუცვლელი აღმოჩნდა მუშაობის ყველა ეტაპზე; გულწრფელი მადლიერება მუზეუმებისა და არქეოლოგიური ცენტრებისადმი, რომლებმაც მასალა მოგვაწოდეს ანალიზისთვის. მათი დახმარების გარეშე, ეს კვლევა ვერ იქნებოდა ასეთი დეტალური.

იმედს გამოვთქვამთ, რომ ნაშრომი ერთნაირად საინტერესო იქნება როგორც სპეციალისტებისა და სამეცნიერო მიზნობრივი აუდიტორიისათვის, ისე კულტურული მემკვიდრეობით დაინტერესებული ფართო საზოგადოებისათვის.

glazed ceramics in Georgia is still in the process of development and requires in-depth analysis. Thus, future studies may be aimed at a comprehensive study of the typology, technological specificity and artistic-compositional features of ornaments, which will further enrich the idea of the cultural-historical heritage of Georgia. In addition to the above, the catalog, typological analysis, and historical-geographical parallels presented in the monograph may serve as a solid foundation for further research. The continuation of research will be interesting and rewarding for both researchers and institutions protecting cultural heritage.

Thus, the ornament of glazed ceramics, with its complexity, still requires research using interdisciplinary approaches and modern technologies. At the same time, it reminds us that in the art of the past there is always the possibility of modern interpretation – both in the scientific and artistic space.

Finally, once again, special thanks to our colleagues, whose support and valuable advice were invaluable at all stages of the work; Sincere gratitude to the museums and archaeological centers that provided us with material for analysis. Without their support, this study would not have been possible in such detail.

We hope that the work will be of equal interest to specialists and a scientific target audience, as well as to the wider public interested in cultural heritage

ლიტერატურა

Reference

ანტიკური ხანის ნაკეთობები (2014). Retrieved აგვისტო 31, 2024, from ჟურნალი „ლიბერალი“ https://liberali.ge/articles/view/3633/foto-antikuri-khanis-naketobebi?fb_comment_id=1798754246843247_4275228472529133

არჩვაძე, თ. (1967). მოჭიქული ჭურჭლის ერთი სახეობის შესახებ ფოთალურ საქართველოში, ასპირანტთა და ახალგაზრდა მეცნიერ მუშაკთა სამეცნიერო კონფერენცია, თბილისი.

ახალციხის ციხე. (2024). <https://www.facebook.com/akhalsikhistsikhhe>

ბალახაშვილი ვ. (2016). *ბორჯომის მხარეთმცოდნეობის მუზეუმი*. ონლაინ არქეოლოგია N10. თბილისი: საქართველოს კულტურული მემკვიდრეობის დაცვის სააგენტო.

ბახტაძე, ნ. (2013). (შემდგენელი და ავტორი) *კერამიკული ნაკეთობანი შუა საუკუნეების საქართველოში (საქართველოს ეროვნული მუზეუმის კოლექციებიდან)*. თბილისი ბაკურ სულაკაურის გამ-ბა.

ბედუკაძე ს. (1957) მოჭიქული ჭურჭლის წარმოებისათვის შიდა ქართლში. სსმ, ტ. XIX-A, XXI-B, 285-302.

ბედუკაძე, ს. (1964). *კერამიკა: მოჭიქული ჭურჭელი*. თბილისი. საბჭოთა საქართველო

ბოჭორიშვილი ლ. (1949) *ქართული კერამიკა I, კახური*. თბილისი.

ბრაგვაძე ზ., დიდმელაშვილი ქ., დარეჯანაშვილი დ. (2021). *იოხვისის ნასლაქარი*. თბილისი: „არტანუჯი“

ბუხრაშვილი, პ. (2012) *ერთი ქართული იკონოგრაფიული მოტივის თაობაზე*. ამირანი (XXIV). pp. 84-103. ISSN 1512-0449.

გაბაშვილი, მ. (2022). ორნამენტის აღქმის საზრისები: ფიგურა თუ ცელესტიური კონფიგურაცია? *Ars Georgica* გ. ჩუბინაშვილის სახელობის ქართული ხელოვნების ისტორიისა და ძეგლთა დაცვის კვლე-

A glazed bowl found in a farm pit on the territory of Rustavi Fortress. (2025). Retrieved March 20, 2025, from Rustavi Historical Museum: <https://www.facebook.com/photo?fbid=1089228986556768&set=a.668787438600927> [In Georgian]

Abdukhalikov, F. (2021). *Masterpieces of Art of Uzbekistan (The Cultural Legacy of Uzbekistan in the World Collections)*. Tashkent.

Akhalsikhe Castle. (2024). <https://www.facebook.com/akhalsikhistsikhhe>

Allan, J. W. (1971). *Medieval Middle Eastern Pottery* (illustrated edition). Oxford: Ashmolean Museum. ISBN 978-0900090066.

Allan, J. W. (1973). Abū'l-Qāsim's Treatise on Ceramics. *Iran*, 11, 111-120. <https://doi.org/10.2307/4300488>

An Islamic Abbasids Potter. (2014) LiveAuctioneers: <https://www.liveauctioneers.com/price-result/an-islamic-abbasids-pottery-bowl/>

Ancient Islamic Ceramic Wildlife Polychrome Bowl. (2023). Получено из LiveAuctioneers: <https://www.liveauctioneers.com/price-result/ancient-islamic-ceramic-wildlife-polychrome-bowl/>

Archvadze, T. (1967). On a Type of Glazed Vessel in Feudal Georgia, Scientific Conference of Postgraduate Students and Young Scientists, Tbilisi. [in Georgian]

Armağan, M.E. (2014). *Aigai (Aiolis) Kazisi Bizans Dönemi Seramik Buluntuları*. Doktora tezi. Izmir. <https://aigai.info/wp-content/uploads/2024/10/Muhsine-Eda-Armagan.pdf>

Artifacts of Antiquity (2014). Retrieved agvist'o 31.08.2024 from "Liberali" magazine <https://liberali.ge/articles/view/3633/foto-antikuri-khanis->

ვის ეროვნული ცენტრის ელექტრონული ჟურნალი.
სერია B.

<https://www.georgianart.ge/index.php/ka/2010-12-03-16-25-41/305-2023-01-06-13-14-51.html>

გივიაშვილი, ირ. (2022-23). *იშნის კათედრალის ფიგურული რელიეფების ინტერპრეტაციისთვის*, Academia 10, 69-71.

დანელია, დ. (2011). *უნიკალური არქეოლოგიური აღმოჩენები თბილისში*. Retrieved აგვისტო 29, 2024, from „ამბიონი“ - საზოგადოებრივ-რელიგიური ინტერნეტ-ჟურნალი. <http://www.ambioni.ge/unikaluri-arqeologiuri-armocenebi-tbilissi/>.

დემეტრე II თავდადებული (2024). ვიკიპედია, თავისუფალი ენციკლოპედია წაკითხვის თარიღი: 2024 წლის 21 აპრილი, ვიკიპიდან.

დოლიძე ნ, დათუაშვილი მ, უგრეხელიძე ი, ჩარკვიანი ი, ჩირგაძე კ, ლურმანაშვილი ლ, კვანტიძე გ. (2017). *ქართული ეროვნული სამოსის ილუსტრირებული ცნობარი*. ქუთაისი: აწსუ გამომცემლობა.

ვახტანგ მეექვსე. (1981). *წიგნი ზეთების შეზავებისა და ქიმიისა ქმნის*, თბილისი.

ვიქტორია და ალბერტის მუზეუმის კოლექცია. (2023) © Victoria and Albert Museum, London, <https://collections.vam.ac.uk/item/O221179/bowl-unknown/>

ზაქარაია, პ. (1965). *ნაქალაქარ ურბნისის ხუროთმოძღვრება*, თბილისი.

თევზაია, მ. (2005). *ქართული ორნამენტი*. ნაწილი I. თბილისი: მხატვრული გამოცემა.

თევზაია, მ. (2009). *ქართული ორნამენტი*. წიგნი II. თბილისი.

თვალჭრელიძე ზ. (2003-2004). გარეჯის სამონასტრო კომპლექსის კერამიკის შესასწავლად (დოდოს რქის მოჭიქული ჯამები) საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის მოამბე, ტ. 45. თბილისი.

თრიალეთის კულტურა. (2019). Retrieved აგვისტო 29, 2024, from ჟურნალი „ინტერმედია“ <https://intermedia.ge/სტატია/111833-თრიალეთის-კულტურა/89/>

კაკაბაძე ც. (1970). მოჭიქული ჭურჭელი შრომიდან. საბჭოთა ხელოვნება №9, 107-109.

კალანდია, გ. (2019). *ქსოვილი საქართველოდან (ქართველთა თავსაბურავი)* ნაწილი II. თბილისი

კალანდია, გ., საგანელიძე, ი., ზამბახიძე, ი. (2017). *ქსოვილი საქართველოდან*. თბილისი: გამომცემლობა „ფავორიტი“.

კაუჭიანი აზინდა, ქედა, ზუნდავა, ძვ.წ. X-IX სს. (2020). etrieved აგვისტო 29, 2024, ამირან კახიძის სახელობის აქარის არქეოლოგიური მუზეუმი.

[naketobebi?fb_comment_id=1798754246843247_4275228472529133](https://www.facebook.com/naketobebi?comment_id=1798754246843247_4275228472529133).

Bakhtadze N. (Compiled and author). (2013). *Ceramics in the Medieval Georgia* (Georgian National Museum Collections). Tbilisi: Sulakauri publishing house. 127 p.

Balakhshvili V. (2016). Borjomi Museum of Local Lore. Online Archaeology №10. Tbilisi: Georgian Cultural Heritage Protection Agency. [in Georgian]

Bedukadze, S. (1957). for the production of glazed vessels in Shida Kartli. *Bulletin of the State Museum of Georgia*, Vol. XIX-A, № XXI-B. Tbilisi. (in Georgian).

Bedukadze, S. (1964). *Ceramics: Glazed Ware*. Tbilisi. Soviet Georgia [in Georgian]

Bithynie au Moyen-Âge. Laboratoire d'Archéologie Médiévale et Moderne en Méditerranée <https://la3m.cnrs.fr/operation/bithynie-au-moyen-age/>

Bocharov, S. G. (2017). Possidima Settlement in South-Eastern Crimea and Its Pottery Complex (edge 13th – 14th centuries). Glazed Pottery of the Mediterranean and the Black Sea Region, 10th–18th Centuries. Kazan – Kishinev: Stratum plus, vol. 2, pp. 409-446.

Bocharov, S.G., Maslovsky A.N. (2012). Byzantine glazed ceramics in the cities of the Northern Black Sea region of the Golden Horde period (second half of the 13th – end of the 14th centuries). *Volga region archeology*. Issue 1.

Bochorishvili L. (1949) *Georgian Ceramics I, Kakhetian..* Tbilisi. (in Georgian).

Bolshakov O.G. (1954). *Glazed ceramics of Maveranahr VIII–XIV centuries. as a historical and cultural monument*: abstract of the dissertation of Ph.D. L. [In Russian]

Bowl 9th century or 10th century <https://collections.vam.ac.uk/item/O85386/bowl-unknown/>

Bowl N1613029553 <https://www.britishmuseum.org/collection/image/1613029553>

Bragvadze Z., Digmelashvili K., Darejanashvili D. (2021). *Itkhvisi City Site*. Tbilisi: "Artanuji". [in Georgian]

Bukhrashvili, P. (2012) On one Georgian iconographic motif. *Amiran* (XXIV). pp. 84-103. ISSN 1512-0449

Bukowskis – Arts & Business Part of the Bonhams Network. [Asian Ceramics & Works of Art](https://www.bukowskis.com/en/art). From the Carl Oldertz Collection. <https://www.bukowskis.com/en/art> Oldertz Collection. <https://www.bukowskis.com/en>

<https://ajaramuseums.ge/public/museums/arch/kauchiani-abzindaqedazundaga-dzvw--XIX-ss>

კახიანი, კ. (2020). სოფელ ჭობარეთის (ასპინძის მუნიციპალიტეტი) ადრებრინჯაოს ხანის ნამოსახლარის ტერიტორიაზე ჩატარებული არქეოლოგიური სამუშაოების ანგარიში IV არქეოლოგიური საანგარიშო სესია. თბილისი ონლაინ ზუმ-კონფერენცია MarTV.

<https://www.youtube.com/watch?v=vAmiIVvVlRc&t=50s>

კეცხოველი, მ. (1988). შუა საუკუნეების დეკორატიული ქსოვილები ზემო სვანეთიდან. თბილისი: მეცნიერება.

https://dspace.nplg.gov.ge/bitstream/1234/490965/1/ShuaSaukuneebisDekoratiuliQsovilebiZemoSvanetidan_1988.pdf

კვანტიძე, გ. 2018. ქართული სამოსის ორნამენტები. თბილისი: 80.

კვანტიძე, გ., ლურსმანაშვილი, ლ., ფაილოძე, ნ. და აბესაძე, ნ. (2023). თუშური ხელსაქმის თანამედროვე ასპექტები (შეღებვა, ქსოვა, დეკორი). ისტორია, არქეოლოგია, ეთნოლოგია [ონლაინ], X, გვ. 230-241.

<http://www.sciencejournals.ge/index.php/HAEE/article/view/361>. წვდომის თარიღი: 18 მაისი.

კიკნაძე, ზ. (2001). მითოლოგია, მითოლოგიური სიმბოლოები, ლოგოს პრესი

<http://astroblogi.com/%E1%83%9B%E1%83%98%E1%83%97%E1%83%9D%E1%83%9A%E1%83%9D%E1%83%92%E1%83%98%E1%83%A3%E1%83%A0%E1%83%98-%E1%83%A1%E1%83%98%E1%83%9B%E1%83%91%E1%83%9D%E1%83%9A%E1%83%9D%E1%83%94%E1%83%91%E1%83%98/>

კლდიაშვილი, ა. (2022). კოსმოცენტრული კულტურის სამყაროს ხატი მტკვარ-არაქსული კერამიკის ორნამენტულ დეკორში *Ars Georgica* გ. ჩუბინაშვილის სახელობის ქართული ხელოვნების ისტორიის და ძეგლთა დაცვის კვლევის ეროვნული ცენტრის ელექტრონული ჟურნალი. სერია B. <https://new.georgianart.ge/>

კლდიაშვილი, ა., იზორია, მ. (2001). საქართველო უძველესი გვიანბრინჯაო - ადრე რკინის ხანამდე I. თბილისი: ლოგოსი.

კლივლენდის მუზეუმის კოლექცია. (2024).

Cleveland Museum of Art.

https://www.clevelandart.org/art/1944.483?collection_search_views_fulltext&collection_search_views_artist_full_name&created_date_op=%3D&created_date&between_start&between_end&field_images_field_large_image_url=All&field_highlight_museum=All&page=1&f%5B%5D=field_collection%3A67272

კოლხები, კოლხური საგანძური და არტეფაქტები -

Bulatov N. M. 1968. Classification of Kashan Glazed Ceramics of Golden Horde Cities. *Soviet Archaeology*. 4, 95-109.

Bulletin of the Academy of Sciences of the Georgian SSR. Ts., 1965. Vol. 39. Pg. 254. (N1).

Byzantine ceramics from Thessaloniki (2019). Retrieved August 29, 2024, from livejournal. <https://uchitelj.livejournal.com/1289272.html>.

Ceramic Bowl 8th - 9th Century <https://www.ebay.com/my/itm/133645439883>

Che Okhwame (White Prayer Place) in the village of Tagiloni, Gali district, which the Abkhazians renamed Taglani. (2019).

<https://intermedia.ge/%E1%83%A1%E1%83%A2%E1%83%90%E1%83%A2%E1%83%98%E1%83%90/121653>

Chilashvili L. (1990). *A guide to the Exhibition of Georgian Material Culture Fourth to 4th-18th centuries*. Tbilisi: Metsniereba,. 115 p. [In Georgian]

Chilashvili L. (2004). The Ancient Georgian Inscriptions of Nekresi and Questions of the History of Georgian Writing. Tbilisi: Qvarlis Raionis Ark'eologiuri P'ondi. [In Georgian]

Chilashvili, L. (1970), Cities in Feudal Georgia, II, Tbilisi. [In Georgian]

Chkhvimiani J. (2020). Issues of the social, ethnic and confessional structure of the population of the medieval city of Dmanisi (historical-archaeological research). Doctoral dissertation, Ilia State University, Tbilisi. [In Georgian]

Chubinashvili G. (1959). *Georgian Goldsmithing*. Volume 2. Tbilisi. [In Georgian]

Chubinashvili, G. (2007). An attempt at an artistic characterization of the objects found in the Armazi Pitiakhsh Necropolis, Tbilisi: Nekeri. [In Georgian]

Cleveland Museum of Art Collection, © 2024 Cleveland Museum of Art https://www.clevelandart.org/art/1944.483?collection_search_views_fulltext&collection_search_views_artist_full_name&created_date_op=%3D&created_date&between_start&between_end&field_images_field_large_image_url=All&field_highlight_museum=All&page=1&f%5B%5D=field_collection%3A67272

Concordia Sagittaria - Bowl, <https://www.pinterest.co.kr/pin/467600373814617781/>

Coupe à décor rayonnant 1215 Lieu de provenance : Kashan (Monde iranien - Caucase->Iran) <https://collections.louvre.fr/ark:/53355/cl010321170>

Cultural Heritage in Abkhazia (2015). Tbilisi,

ნაწილი II. (2021). Retrieved აგვისტო 29, 2024, from ჟურნალი „ინტერმედია“. <https://intermedia.ge/სტატია/141832-კოლხე-ბი-კოლხური-საგანძური-და-არტეფაქტები-ნაწილი-II/2/>

კომორიძე, ი. (2022). ორნამენტი, როგორც ნიშანი და სიმბოლო - თუშური ფარდაგის ორნამენტული ლექსიკონი *Ars Georgica* გ. ჩუბინაშვილის სახელობის ქართული ხელოვნების ისტორიისა და ძეგლთა დაცვის კვლევის ეროვნული ცენტრის ელექტრონული ჟურნალი. სერია B. <https://new.georgianart.ge/>

კულტურული მემკვიდრეობა აფხაზეთში (2015). თბილისი, „მერიდიანი“

ლანჩავა ო. (1996). ქუთაისი ეგრის-ლაზიკის ციხე-ქალაქთა სისტემაში. ქუთაისი.

ლანჩავა ო. (2007). ქუთაისის არქეოლოგია. ქუთაისი. https://iverieli.nplg.gov.ge/bitstream/1234/283192/1/Quitaisis_Arqueologia.pdf

ლანჩავა ო. (2015). ქუთაისის არქეოლოგია. ქუთაისი.

ლანჩავა ო., ისაკაძე რ., ბერძენიშვილი დ., ქარციძე ნ., ჭუმბურიძე მ. (2010). გათხრები ქუთაისსა და გელათში. გ. კვირკველია (რედ.), *ძიებანი საქართველოს არქეოლოგიაში* №19. 67-73. თბილისი.

ლანჩავა ო., ჩუბინიძე ე., სულაბერიძე დ., დოლონაძე ა., სარავა ნ., ქარციძე ნ., მსხილაძე მ. უგრეხელიძე ი. (2017). ძველი ქართული ნაქარგობა წერილობით წყაროებში, არქეოლოგიურ მასალებსა და ხელოვნების ძეგლებში. ქუთაისი: აწსუ გამომცემლობა. <https://iverieli.nplg.gov.ge/handle/1234/403723>

ლანჩავა, ო., ჩუბინიძე, ე., უგრეხელიძე, ი., დოლონაძე, ა., სარავა, ნ., ქარციძე, ნ., სულაბერიძე, დ., მსხილაძე მ. (2017). ძველი ქართული ნაქარგობა. ქუთაისი: აწსუ გამომცემლობა. <https://iverieli.nplg.gov.ge/handle/1234/285451>

ლორთქიფანიძე, ო. (2002) ძველი ქართული ცივილიზაციის სათავეებთან. დ. კაჭარავა, გ. კვირკველია (რედ.), 338. თბილისი.

ლურსმანაშვილი, ლ., კვანტიძე გ., ფაილოძე ნ. (2022). ფერთა ჰარმონიზაცია ქართულ ორნამენტებში. *ქართველი მეცნიერები*, ტ. 4, №5, გვ. 369-382. <https://doi.org/10.52340/gs.2022.04>

მაისურაძე, ზ. (1953). ქართული მხატვრული კერამიკა. თბილისი.

მამაიაშვილი, ნ. (1976). ფაიანსი შუა საუკუნეების საქართველოში. თბილისი: მეცნიერება.

მასალები საქართველოს შინამრეწველობისა და წვრილი ხელოსნობის ისტორიისათვის. (1979). ტ.

"Meridian". [In Georgian]

Danelia, d. (2011). unik'aluri arkeologiuri aghmochenebi tbilisshi. [Unique archaeological discoveries in Tbilisi] Retrieved აგვისტო 29, 2024, from „ambioni“- sazogadoebriv-religiuri int'ernet' zhurnali. <http://www.ambioni.ge/unikaluri-arqeologiuri-armocenebi-tbilissi/>

David, Tamar and the Bagratids - Medieval Georgia (2024). *Golden Fleece. Art of Georgia*. Krakow. National Museum Publishing House.

Demetrius II the Devoted Wikipedia, the free encyclopedia (2024). Retrieved April 21, 2024, from Wikip.

Doğer, L., Armağan, M. E. (2017). Byzantine Glazed Pottery Finds from Aigai (Aioli) Excavations. *Glazed Pottery of the Mediterranean and the Black Sea Region, 10th-18th Centuries*. Volume 2. Kazan — Kishinev: Stratum Plus. 119-123.

Dolidze N, Datuashvili M, Ugrexelidze I, Charkviani I, Chirgadze K, Lursamanashvili L, Kvantidze G. 2017. Illustrated reference book of georgian national clothing. Kutaisi: "ATSU Publishing House".

Dostiyev T. (2010). *Artistic ceramics of Azerbaijan XI-XII centuries*. [In Russian]

Dostiyev T.M. (2017). Glazed Ceramics of Medieval Shamkir City. *Glazed Pottery of the Mediterranean and the Black Sea Region, 10th-18th Centuries*. Kazan — Kishinev: Stratum plus, vol. 2, pp. 639-674. [In Russian]

Dostiyev, T., Iskanderova, A. (2024). The Glazed Ceramics of Medieval Ganja (in the Collection of the National Museum of History of Azerbaijan). Astana – Baku – Samarkand.

Early fresco paintings of Svaneti (2014). Qwelly Qwelly. <https://qwelly.com/group/iconography/forum/to pics/svanurixatwera?overrideMobileRedirect=1> [In Georgian]

Ekhtiar Maryam D. (2018). *How to Read Islamic Calligraphy*. Metropolitan Museum of Art. ISBN1588396304, 9781588396303 p. 156 https://books.google.ge/books?id=r-RoDwAAQBAJ&printsec=frontcover&source=gbs_ge_summary_r&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false

Elnikov M. V. 2017 *Architectural Qashan Ceramics from Konskie Vody Hillfort Glazed Pottery of the Mediterranean and the Black Sea Region, 10th-18th Centuries*. Kazan — Kishinev: Stratum plus, vol. 2, pp. 361-386.

Erlashova, S.M. (1975). *Ceramics and minting of Georgia*. Leningrad. "Aurora". [In Russian]

II, ნაწ. I. მეცნიერება.

მინდორაშვილი, დ. (2005). არქეოლოგიური გათხრები ხევში. *აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთის არქეოლოგიური ექსკედიციის შრომები, IV*. თბილისი.

მინდორაშვილი, დ. (2007) კვეტერის ციხის არქეოლოგიური მასალა I.- რ. რამიშვილი, დ. საქართველოს შუა საუკუნეების არქეოლოგიური ძეგლები I. 90-108. თბილისი.

მინდორაშვილი, დ. (2008). უფლისციხე შუა საუკუნეებში. თბილისი.

მინდორაშვილი, დ. (2009). *არქეოლოგიური გათხრები ძველ თბილისში*. თბილისი.

მინდორაშვილი, დ. (2010). კვეტერის ციხის არქეოლოგიური მასალა, თბილისი

მიწიშვილი, მ. (1967). IX-X საუკუნეების ქართული მოჭიქული კერამიკა. *მაცნე* 2 (35), 285-294. თბილისი.

მიწიშვილი, მ. (1969). *მოჭიქული ჭურჭელი ძველ საქართველოში, IX-XIII სს*. თბილისი.

მიწიშვილი, მ. (1974). თბილისის დედაციხეზე აღმოჩენილი მოჭიქული კერამიკა. *ფსაძ* II, 189-200.

მიწიშვილი, მ. (1975). მოჭიქული კერამიკის განვითარების ძირითადი ეტაპები შუა საუკუნეების საქართველოში. *მაცნე, ისტორიის სერია*. 152-158. თბილისი.

მიწიშვილი, მ. (1976). *ქართული მოჭიქული ჭურჭლის წარმოების ისტორიიდან (XI-XVIII სს)*. თბ.: განათლება.

მიწიშვილი, მ. (1979). *მოჭიქული კერამიკის საწარმო შუა საუკუნეების თბილისში (IX-XIII სს)*. თბილისი.

მიწიშვილი, მ. (1998). *შუა საუკუნეების მოჭიქული კერამიკა (IX-XVIII სს)*. დისერტაცია ხელნაწერის უფლებით. თბილისი.

ნარიშკინიშვილი, გ. (2009). სიახლენი თრიალეთის კულტურაში. მწიგნობარი. თბილისი.

ნარიშკინიშვილი, გ. (2020). არმაზციხის კომპლექსის 2019 წლის არქეოლოგიური კვლევის მოკლე ანგარიში. 2019 წელს ჩატარებული არქეოლოგიური გათხრების მოკლე ანგარიშების კრებული. საქართველოს კულტურული მემკვიდრეობის დაცვის ეროვნული სააგენტო.

ნებიერიძე, ლ. (1972) დასავლეთ ამიერკავკასიის ნეოლითი. თბილისი.

ნიკოლაიშვილი, ვ., სიხარულიძე, ა., დიდმელაშვილი, ქ., პაპიძე, ი. პაპიძე მ. (2009). ბელტისციხე - ბებრისციხე, თბილისი, ტაბ. XVII. 1, ინვ. №205, <http://saunje.ge/index.php?id=1276&lang=ru>

ომაიძე, გ. (2019). *რუსთავის ეპარქია*. 5

[Fabric ornament from Adjara \(2021\). Tbilisi https://crafts.ge/assist/images/IFkktTHaQMOCOeaCjsy8Eyu4ZVu08U.pdf](https://crafts.ge/assist/images/IFkktTHaQMOCOeaCjsy8Eyu4ZVu08U.pdf) [In Georgian]

Favnisi St. George Church. Popularization of Georgian cultural heritage. Fig. 22. <https://angi.ge/favnisis-wminda-giorgis-eklesia/>

Features of visiting the Rkoni Monastery tourist guide and agency Viva-Georgia <https://v-georgia.com/showplaces/osobennosti-poseshheniya-monastyrya-rkoni/>

Fichier (2024). Lion Darius Palace Louvre Sb3298 (23).jpg https://fr.m.wikipedia.org/wiki/Fichier:Lion_Darius_Palace_Louvre_Sb3298_%2823%29.jpg

Fine Art's Prints, Picture ID: 1103786, (2023). meisterdrucke. [ie.https://www.meisterdrucke.ie/fine-art-prints/Byzantine/1103786/](https://www.meisterdrucke.ie/fine-art-prints/Byzantine/1103786/) Christ-Pantocrator in Hagia Sophia %28mosaic%.

Freestone, I., & Gaimster, D. R. M. (Eds.). (1997). *Pottery in the Making: Ceramic Traditions*. Washington, D.C.: Smithsonian Institution Press.

Gabashvili, m. (2022). ornament's aghkms sazrisebi: figura tu tselest'iuri k'onpiguratsia? [Perceptual senses of ornament: figure or celestial configuration?] *Ars Georgica g. chubinashvilis sakhelobis kartuli khelovnebis ist'oriisa da dzeqlta datsvis k'velevis erovnuli tsent'ris elekt'ronuli zhurnali. seria B.* [Ars Georgica c. Electronic magazine of Chubinashvili National Research Center of Georgian Art History and Monument Protection. Series B.] <https://www.georgianart.ge/index.php/ka/2010-12-03-16-25-41/305-2023-01-06-13-14-51.html>. [In Georgian]

Georgia, Pitareti. Vvedensky Monastery (2018). Cathedral of the Nativity of the Blessed Virgin Mary (Presentation of the Blessed Virgin Mary into the Temple). People's Catalog of Orthodox Architecture. Descriptions and Photos of Orthodox Churches and Monasteries. <https://sobory.ru/article/?object=46645> [In Russian]

Georgia, the Cradle of wine. (2020). (CONNECT) Retrieved 2024, from *The Wine History Foundation*: <http://winehistory.ge/ka/>

Georgian Handwritten Book, Chapter II of the Jruchi. (2020). 5th-19th centuries. Electronic album. National Center of Manuscripts. Tbilisi. [In Georgian]

Georgian Manuscript Book Abroad. (2018). Compiled by M. Karanadze, Vl. Kekeliam, L. Shatirishvili and N. Chkhikvadze, N. Edited by Chkhikvadze. Tbilisi.

Georgian ornament. (2014). <https://www.facebook.com/609908925786373/p>

<https://mematiane.ge/product-details.php?id=14192>; რუსთავის ისტორიული მუზეუმი

<http://betravel.ge/index.php?hide=mk6&lang=ge>

ორნამენტი ხეზე. (2014). ხელოვნების სახლი არაბულ-ლი.
<https://www.facebook.com/photo/?fbid=644915572223552&set=a.620492157999227>

ოშკი (2012).

<https://gelino.wordpress.com/2012/07/06/%e1%83%9d%e1%83%a8%e1%83%99%e1%83%98-2/>

რამიშვილი რ. მ., ჯორბენაძე, ვ. ა. (1985) პოლიქრომული კერამიკა კვეტერასა და ხორნაბუჯში გათხრებიდან, 1-ლი სიმპოზიუმის „პოლიქრომული მოჭიმული ჭურჭლის წარმოშობისა და გავრცელების გზები“ შრომები 37-38.

რკონის მონასტერი (2020)
<https://georgiantravelguide.com/ka/rkonis-monasteri>

რუსთავის ციხის ტერიტორიაზე, სამეურნეო ორმოში აღმოჩენილი მოჭიმული ჯამი. (2025, თებერვალი 27). Retrieved მარტი 20, 2025, from რუსთავის ისტორიული მუზეუმი:

<https://www.facebook.com/photo/?fbid=1089228986556768&set=a.668787438600927>

რჩეულიშვილი, გ. (1985). ჭინვალის ნაქალაქარის გარეუბნის მოჭიმული ჯამები. არქეოლოგიური ძიებანი თბილისი.

სადრადე ვ. (1989). წეროვანი II. ბრინჯაო - რკინის ხანის სამაროვანი, კატალოგი. მცხეთა. არქეოლოგიური კვლევა - ძიების შედეგები. ტ. IX.

სარავა ნ., ქარციძე ნ., უგრეხელიძე ი. (2024). ქუთაისური მოჭიმული კერამიკული ჯამის ორნამენტის შესწავლისათვის. თბილისის სამხატვრო აკადემიის საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციის მასალები. თბილისი: აკადემია.

საქართველო ღვინის სამშობლო. (2020). „ღვინის ისტორიის ფონდი - <http://winehistory.ge/ka/about>

საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის მოამბე. თბ., 1965. ტ. 39. გვ. 254. (N1).

სვანეთის ადრეული ფრესკული მონათულობები (2014). ქველი Qwelly.
<https://qwelly.com/group/iconography/forum/topics/svanurixatwera?overrideMobileRedirect=1>

სვასტიკა

<https://burusi.wordpress.com/2010/03/21/swastika/>

სვასტიკა <https://ka.wikipedia.org/wiki/%E1%8>

<https://photos.a.609910092452923/609910012452931/?type=3> [In Georgian]

Giviashvili, Ir. (2022-23). On the interpretation of the figurative reliefs of the Ishkhani Cathedral, Academia 10, 69-71. [In Georgian]

Goyushov N. *Symbolism of letters. Medieval manuscripts and historical problems of Azerbaijani culture*. Baku: 1988. [in Azerbaijani]

Grazhdankina N.S., Rtveladze E.V. The influence of Khorezm on the ceramic production of the Golden Horde city of Majar. *Soviet archeology*. 1971. No. 1. P. 127-139. [In Russian]

Gyul E.F. (2017). Glazed Ceramics of Uzbekistan: Stages of Development. *Glazed Pottery of the Mediterranean and the Black Sea Region, 10th-18th Centuries*. Kazan – Kishinev: Stratum plus, vol. 2, pp. 779-794. [In Russian]

Halim, S. M. (2022). Heart Shaped Decoration in Coptic Art, Journal of Association of Arab Universities for Tourism and Hospitality, Vol. 23 No. 2. 255, 17 a,b;27a, 32b., 36.

Hampel Fine Art Auctions Munich
<https://www.hampel-auctions.com/a/archive-catalogue-detail.html?la=en&a=123&s=709&id=561098&acl=12304221/>

Hooked clasp, Qeda, Zundaga, 10th-9th cc. BC. (2020). Amiran Kakhidze Ajara Archaeological Museum.

<https://ajaramuseums.ge/public/en/museums/arch/Hooked-claspQedaZundaga10th9th-ccBC>

<https://www.facebook.com/photo/?fbid=644915572223552&set=a.620492157999227> [in Georgian]

Hubaysh, Tiflisi Abu-l-Fazl. (1976). Description of crafts (Bayan as-sana'at). / Translated from Persian, introduction and commentary by G.P. Mikhalevich. M. "Science". [In Russian]

Ilyasov J. (2016). Arabic inscriptions on ceramics of the Tashkent oasis of the 9th-11th centuries. In There is no good in wealth... *Glazed ceramics of the Tashkent oasis of the 9th-12th centuries*, by Ilyasov J. Ya., Imamberdyev R. A., Iskhakova E. A. Ilyasova S. R., Moscow: Marjani Foundation; pp. 379-520. [In Russian]

Ilyasova S. *Glazed ceramics of Shash and Fergana of the 9th - early 13th centuries: a comparative analysis of artistic traditions* (based on materials from Binkat - Tashkent and Akhsikat). Abstract of dissertation of Ph.D. Samarkand. 2008. [In Russian]

Iskanderova A.J., Sultanova M.N. (2022). Ornamentation of glazed ceramics of Khorezm (XIII-XIV centuries). *Archeology of the Eurasian steppes*. Kazan, no. 3, pp. 57-73. DOI: 10.34920/1694-5794-2021.32.62-76 [In Russian]

[3%A4%E1%83%90%E1%83%98%E1%83%9A%E1%83%98:Qarsvastika2.jpg](#)

სურგულაძე, ი. (1993). *ქართული ხალხური ორნამენტის სიმბოლიკა*. თბილისი სამშობლო.

ფავნისის წმინდა გიორგის ეკლესია. საქართველოს კულტურული მემკვიდრეობის პოპულარიზაცია. სურ. 22. <https://angi.ge/favnisis-wmindagiorgis-eklesia/>

ფირალაშვილი, ო. (1979). *ყინწვისის მოხატულობა*. თბილისი : ხელოვნება

ქამადაძე კ. (2014) გვიანი შუასაუკუნეების ერთფერად მოჭიქული კერამიკა გონიო-აფსაროსიდან. *საერთაშორისო კონფერენციის „ჰუმანიტარული მეცნიერებები ინფორმაციულ საზოგადოებაში-II“ მასალები*. ბათუმი.

ქამადაძე კ. (2016) „მარმარილოსებრი“ მოჭიქული კერამიკა სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ძეგლებიდან. *საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციის „სამხრეთ-დასავლეთი საქართველო (ისტორია, არქეოლოგია, ეთნოლოგია)“ მასალები*. თბილისი.

ქართული მოხატული ხელნაწერები და ისტორიული საბუთები. საქართველოს ეროვნულ არქივში დაცული მასალა. (2016). რედაქტორ-შემდგენელი: ქეთევან ასათიანი. თბილისი: <https://archive.gov.ge/ge/sametsniero-publikatsiebi/kartuli-mokhatuli-khelnatseribi-da-istoriuli-sabutebi-1?fbclid=IwAR2eue7snpBSWyRF83He6BolWA3zeMjAkMR-pyHThwoY5aoEvWZKZ2TrSwk>

ქართული ორნამენტი (2014).

<https://www.facebook.com/609908925786373/photos/a.609910092452923/609910012452931/?type=3>

ქართული ხელნაწერი წიგნი საზღვარგარეთ. (2018). შემდგენლები მ. კარანაძე, ვლ. კეკელია, ლ. შათირიშვილი და ნ. ჩხიკვაძე. ნ. ჩხიკვაძის რედაქციით. თბილისი.

ქართული ხელნაწერი წიგნი, ჯრუჭის II ოთხთავი. (2020). V-XIX სს. ელექტრონული ალბომი. ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი. თბილისი.

ქართული ხუროთმოძღვრული ორნამენტი. (1954). ტექსტი, მასალის შერჩევა და ნახატები რ. შმერლინგისა. თბილისი: სახელმწიფო გამომცემლობა.

file:///C:/Users/user/Downloads/Kartuli_Xurotmozgvruli_Ornamenti.pdf

ქარციძე ნ., უგრეხელიძე ი., სარაზა ნ., სულაბერიძე დ. (2024 ბ). *ქუთაისური მოჭიქული კერამიკის ორნამენტული მოტივები*. ქუთაისი. <https://doi.org/10.52340/9789941872983>

ქარციძე ნ., უგრეხელიძე ი., სარაზა ნ., სულაბერიძე დ., & კუპრაშვილი ს. (2025). შუა საუკუნეების ქართული მოჭიქული კერამიკა: დიალოგი ორნამენტულ-

Islamic alphabet. Arabic hieroglyphs and their meaning (2022). [Online] goaravetisyan.ru – Women's online magazine Islamic alphabet. Arabic hieroglyphs and their meaning. (date of the application: May 19, 2024). <https://goaravetisyan.ru/ka/islamskii-alfavit-arabskie-ieroglify-i-ih-znachenie/>.

Islamic Art. Bowl-10th century <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/449549?pos=2>

İsmaylova, A. (2015). *Azərbaycanın Səlcuq dönəminə aid torevtikalar*. Retrieved oktyabr 27, 2024, from Bütün Kitab Magazalarında: <https://senet.az/blog/azerbaycanin-selcuq-donemine-aid-torevtikalar-491> [in Azerbaijani]

Jacobson, A. L. (1978) Medieval Glazed Pottery as a Historical Phenomenon. Byzantine Time-Lapse. Vol. 39 (64). [In Russian]

Japaridze V. (1998). For the dating of medieval Georgian glazed ceramics. *Dmanisi. I*. Tbilisi. [in Georgian]

japaridze, o. (1976). kartvel t'omta etnik'uri ist'oriis sak'itkhisatvis arkeologiuri monatsmebis mikhedvit [For the ethnic history of Georgian tribes according to archaeological data]. Tbilisi University Publishing House.

Jgamaia J. (1980). *Construction Ceramics in Georgia of Feudal Period*. Tbilisi: Metsniereba.

Jorbenadze, B. (1986) Chronicle and Information (Symposium dedicated to multi-glazed ceramics). - Matsne №2, 188. [in Georgian]

Jorbenadze, B., Margvelashvili M., Rcheulishvili G. (1987) Zhinvali's Citizens and Tombs. - O. Lortkipanidze (ed.), Br. №4, 54-58. [in Georgian]

Kakabadze, Ts. (1970). Glazed ware from Shrosha. *Soviet Art*. №. 9. Tbilisi. [in Georgian]

k'akhiani k'. (2020). sopel ch'obaretis (asp'indzis munitsip'alit'et'i) adrebrinjaos khanis namosakhlaris t'erit'oriaze chat'arebuli arkeologiuri samushaobis angarishi [Report of the archaeological works conducted in the area of the Early Bronze Age settlement of Chobareti village (Aspindze Municipality)]. IV Archaeological Reporting Session. Tbilisi Online Zoom Conference MarTV <https://www.youtube.com/watch?v=vAmiIVvVlRc&t=50s>

Kalandia, G. (2019). Textile from Georgia (Georgian headscarf) Part II. Tbilisi. [in Georgian]

k'alandia, g., saganelidze, i., zambakhidze, i. (2017). ksovili sakartvelodan. [Textile from Georgia]. Tbilisi: "Favorite" publishing house. <https://www.academia.edu/42892198/%E1%83%A5%E1%83%A1%E1%83%9D%E1%83%95%E1%83%98%E1%83%9A%E1>

<https://georgiantravelguide.com/ka/kvemo-nichbisis-tsminda-nikolozis-eklesia>

ხარჩენკო, დ. (2025). *საქართველოს ადგილობრივი ისტორიის მუზეუმები. ადგილობრივი ისტორიის მუზეუმები ბოლნისში*. (2025, 1 მარტი).

<https://madloba.info/ka/blog/museums-of-georgia/krayevedcheskiy-muzey-v-bolnisi/>
Retrieved მარტი 20, 2025, from Georgia - everything you need to know

ხუცკივაძე, ლ. (1984). *შუა საუკუნეების ტიხრული მინანქარი საქართველოს ხელოვნების სახელმწიფო მუზეუმში*: [ალბომი-კატალოგი]. თბილისი: ხელოვნება.

https://dspace.nplg.gov.ge/bitstream/1234/423996/5/ShuaSaukuneebisTiXruliMinanqari_1984_Gateqstebuli.pdf

ჯაფარიძე, ვ. (1998). *შუა საუკუნეების ქართული მოკიჭილი კერამიკის თარიღის დაზუსტებისათვის*. ჯ. კოპალიანი (რედ.), დმანისი I, 38-58. თბილისი.

ჯაფარიძე, ო. (1976). *ქართველ ტომთა ეთნიკური ისტორიის საკითხისათვის არქეოლოგიური მონაცემების მიხედვით*. თბილისის უნივერსიტეტის გამ-ბა.

ჯორბენაძე, ბ. (1986) ქრონიკა და ინფორმაცია (სიმპოზიუმი მიემდგნა მრავალფერად მოკიჭულ კერამიკას).-მაცნე №2, 188.

ჯორბენაძე, ბ., მარგველაშვილი მ., რჩეულიშვილი გ. (1987). *ქინვალის ნაქალაქარი და სამაროვანი*. - ო. ლორთქიფანიძე (რედ.), ძმ. №4, 54-58.

ჯღამაია ჯ., *სამშენებლო კერამიკა ფეოდალური ხანის საქართველოში*, თბ., 1980. 134 გვ.

Abdukhalikov, F. (2021). *Masterpieces of Art of Uzbekistan (The Cultural Legacy of Uzbekistan in the World Collections)*. Tashkent.

Allan, J. W. (1971). *Medieval Middle Eastern Pottery* (иллюстрированное издание). Oxford: Ashmolean Museum. ISBN 978-0900090066.

Allan, J. W. (1973). Abū'l-Qāsim's Treatise on Ceramics. *Iran*, 11, 111-120.
<https://doi.org/10.2307/4300488>

An Islamic Abbasids Potter. (2014).

LiveAuctioneers:

<https://www.liveauctioneers.com/price-result/an-islamic-abbasids-pottery-bowl/>

Ancient Islamic Ceramic Wildlife Polychrome Bowl. (2023). Получено из LiveAuctioneers:
<https://www.liveauctioneers.com/price-result/ancient-islamic-ceramic-wildlife-polychrome-bowl/>

Armağan, M.E. (2014). *Aigai (Aiolis) Kazisi Bizans Dönemi Seramik Buluntuları*. Doktora tezi. İzmir. <https://aigai.info/wp-content/uploads/2024/10/Muhsine-Eda-Armagan.pdf>

Glazed Ceramics from Kutaisi. Monograph.

<https://doi.org/10.52340/97899941872983>

Kartsidze, N., Ugrekhelidze, I., Sarava, N., Sulaberidze, D., & Kuprashvili, S. (2025). Medieval Georgian Glazed Ceramics: Dialogue through Ornamental Motifs. *Georgian Scientists*, 7(1), 100-118.

<https://doi.org/10.52340/gS.2025.07.01.10>.

kartuli khurotmodzhvruli ornament'i [Georgian architectural ornament.]. (1954). t'ekst'i, masalis shercheva da nakhat'ebi r. shmerlingisa [Text, selection of material and drawings Rs. Shmerling's]. Tbilisi. sakhelgami.

file:///C:/Users/user/Downloads/Kartuli_XurotmOzgvruLi_Ornamenti.pdf

kartuli mokhat'uli khelnats'erebi da ist'oriuli sabutebi. sakartvelos erovnul arkivshi datsuli masala [Illuminated Georgian Manuscripts and Historical Documents. Preserved in the National Archives of Georgia]. (2016). redakt'or-shemdgenebi: ketevan asatiani [Editor-compiler: Ketevan Asatiani]. Tbilisi.

<https://archive.gov.ge/ge/sametsniero-publikatsiebi/kartuli-mokhatuli-khelnatserebi-da-istoriuli-sabutebi-1?fbclid=IwAR2eue7snpBSWyRF83He6BolWA3zeMjAkMR-pyHThwoY5aOEyWZKZ2TrSwk>

Kdyrniyazov M.-Sh. Qashan Ceramics of Khwarezm. *Glazed Pottery of the Mediterranean and the Black Sea Region, 10th-18th Centuries*. Kazan – Kishinev: Stratum plus, 2017, vol. 2, pp. 813-834. [In Russian]

Kdyrniyazov O.-Sh. (2017), *Glazed Ceramics of Mizdakhkan. Glazed Pottery of the Mediterranean and the Black Sea Region, 10th-18th Centuries*. Kazan – Kishinev: Stratum plus, vol. 2, pp. 795-812. [In Russian]

Kdyrniyazov, M.-Sh. 1990. Imported ceramics from the medieval cities of Khorezm (12th-14th centuries). *Issues of History, archaeology and ethnology of Karakalpakstan*. Nukus, 34. [in Russian]

Kenia M. (2008). Ipkhi St. George's "Jgraagi" Church. Cultural Heritage Portal. <https://memkvidreoba.gov.ge/objects/immovable/immovableObject?id=5210>

k'etskhoveri, m. (1988) shua sauk'uneebis dek'orat'iuli ksovilebi zemo svanetidan. [Medieval Decorative Textiles from Upper Svaneti]. Tbilisi: Science. https://dspace.nplg.gov.ge/bitstream/1234/490965/1/ShuaSaukuneebisDekoratiuliQsovilebiZemoSvanetidan_1988.pdf

Kharchenko, D. (2025). Local History Museums of Georgia. Local History Museum in Bolnisi. Retrieved March 20, 2025, from Georgia - everything you need to know.

Bithynie au Moyen-Âge. Laboratoire d'Archéologie Médiévale et Moderne en Méditerranée
<https://la3m.cnrs.fr/operation/bithynie-au-moyen-age/>

Bowl 9th century or 10th century
<https://collections.vam.ac.uk/item/O85386/bowl-unknown/>

Bowl N1613029553
<https://www.britishmuseum.org/collection/ima-ge/1613029553>

Bukowskis - Arts & Business Part of the Bonhams Network. [Asian Ceramics & Works of Art](https://www.bukowskis.com/en/art). From the Carl Oldertz Collection.
<https://www.bukowskis.com/en/art> Oldertz Collection. <https://www.bukowskis.com/en>

Ceramic Bowl 8th - 9th Century
<https://www.ebay.com/my/itm/133645439883>

Concordia Sagittaria - Bowl,
<https://www.pinterest.co.kr/pin/467600373814617781/>

Coupe à décor rayonnant 1215 Lieu de provenance : Kashan (Monde iranien - Caucase-Iran)
<https://collections.louvre.fr/ark:/53355/cl010321170>

Doğer, L., Armağan, M. E. (2017). Byzantine Glazed Pottery Finds from Aigai (Aiolis) Excavations. *Glazed Pottery of the Mediterranean and the Black Sea Region, 10th-18th Centuries*. Volume 2. Kazan – Kishinev: Stratum Plus. 119-123.

Ekhtiar M. D. (2018). How to Read Islamic Calligraphy. Metropolitan Museum of Art. ISBN1588396304, 9781588396303 p. 156
https://books.google.ge/books?id=r-RoDwAAQBAJ&printsec=frontcover&source=gbs_ge_summary_r&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false

Fichier (2024). Lion Darius Palace Louvre Sb3298 (23).jpg
https://fr.m.wikipedia.org/wiki/Fichier:Lion_Darius_Palace_Louvre_Sb3298_%2823%29.jpg

Fine Art's Prints, Picture ID: 1103786, (c) (2023). meisterdrucke.ie.
<https://www.meisterdrucke.ie/fine-art-prints/Byzantine/1103786/Christ-Pantocrator-in-Hagia-Sophia-%28mosaic%29.html>

Freestone, I., & Gaimster, D. R. M. (Eds.). (1997). *Pottery in the Making: Ceramic Traditions*. Washington, D.C.: Smithsonian Institution Press.

Göyüşov N. (1988). *Hərflərin simvolikası. Orta əsr əlyazmaları və Azərbaycan mədəniyyəti tarixi*

<https://madloba.info/ka/blog/museums-of-georgia/krayevedcheskiy-muzej-v-bolnisi/> [In Georgian]

Kharshiladze, G. (2020). Lower Nichbisi St. Nicholas Church.
<https://georgiantravelguide.com/ka/kvemo-nichbisi-tsminda-nikolozis-eklesia> [in Georgian]

khush'ivadze, I. (1984). shua sauk'uneebis t'ikh'ruli minankari sakartvelos khelovnebis sakhelmts'ipo muzeumshi: [albomi-k'at'alogi] [Medieval partition enamel in the State Art Museum of Georgia: [album-catalogue]. Tbilisi. khelovneba.
https://dspace.nplg.gov.ge/bitstream/1234/423996/5/ShuaSaukuneebisTixruliMinanqari_1984_Ga_teqstebuli.pdf

Khutorskoy, A.V. (2023). *Is There Paganism in Georgia?* https://dzen.ru/a/ZIJF7mCU_1XoQBha

Kiknadze, Z. (2001). Mythology, Mythological Symbols. „Logos Press“.
<http://astroblogi.com/%E1%83%9B%E1%83%98%E1%83%97%E1%83%9D%E1%83%9A%E1%83%9D%E1%83%92%E1%83%98%E1%83%A3%E1%83%AO%E1%83%98-%E1%83%A1%E1%83%98%E1%83%9B%E1%83%91%E1%83%9D%E1%83%9A%E1%83%9D%E1%83%94%E1%83%91%E1%83%98/> [in Georgian]

k'ldiashvili, a. (2022). k'osmotsent'ruli k'ult'uris samqaros khat'i mt'k'var-araksuli k'eramik'is ornament'ul dek'orshi [The icon of the world of cosmocentric culture in the ornamental decor of Mtkvar-Araksuli ceramics]. *Ars Georgica g. chubinashvilis sakhelobis kartuli khelovnebis ist'oriisa da dzeqlta datsvis k'vlevis erovnuli tsent'ris elekt'ronuli zhurnali. seria B.* [Ars Georgica c. Electronic magazine of Chubinashvili National Research Center of Georgian Art History and Monument Protection. Series B]
<https://new.georgianart.ge/>

k'ldiashvili, a., izoria, m. (2001). sakartvelo udzvelesi gvianbrinjao - adre rk'inis khanamde I. [Georgia, Ancient Late Bronze Age - Early Iron Age I] Tbilisi: Logos.

k'olkhebi, k'olkhuri sagandzuri da art'epakt'ebi - nats'ili II. (2021) [Colchis, Colchian Treasures and Artifacts - Part II] Retrieved agvist'o 29, 2024, from zhurnali „int'ermidia“. [from "Intermedia" magazine].
<https://intermedia.ge/st'at'ia/141832-k'olkhebi-k'olkhuri-sagandzuri-da-art'epakt'ebi-nats'ili-II/2/>.

Kontogiannis, N.D., Skartsis S.S. 2021. Ceramic vessels and food consumption - Chalcis as a major production and distribution center in the Byzantine and Frankish periods. In Waksman. S. Y., *Multidisciplinary approaches to food and foodways in the medieval Eastern Mediterranean*.

problemləri. Bakı. (in Azerbaijani)

Halim, S. M. (2022). Heart Shaped Decoration in Coptic Art, *Journal of Association of Arab Universities for Tourism and Hospitality*, Vol. 23 No. 2, 255, სტრ. 17 a,b;27a, 32b., 36.

Hampel Fine Art Auctions Munich <https://www.hampel-auctions.com/a/archive-catalogue-detail.html?la=en&a=123&s=709&id=561098&cl=12304221/>

Hooked clasp, Qeda, Zundaga, 10th-9th cc.BC. (2020). Amiran Kakhidze Ajara Archaeological Museum.

<https://ajaramuseums.ge/public/en/museums/arch/Hooked-claspQedaZundaga10th9th-ccBC>
<https://goaravetisyan.ru/ka/islamskii-alfavit-arabskie-ieroglify-i-ih-znachenie>

Islamic Art. Bowl-10th century <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/449549?pos=2>

İsmayilova, A. (2015). *Azərbaycanın Səlcuq dönəminə aid torevtikalar*. Retrieved oktyabr 27, 2024, from Bütün Kitab Magazalarında: <https://senet.az/bloq/azerbaycanin-sel-cuq-donemine-aid-torevtikalar-491>

Kartsidze, N. G., Ugrekhelidze I. I., Sarava N. D., Sulaberidze D. N. (2024 c). For the Decoration of Kutaisi Glazed Ceramics // Modern research in science and education. *Proceedings of the 7th International scientific and practical conference*. Chicago, USA: BoScience Publishe. pp. 342-349. URL: <https://sci-conf.com.ua/vii-mizhnarodna-naukovo-praktichna-konferentsiya-moderen-research-in-science-and-education-7-9-03-2024-chicago-ssha-arhiv/>.

Kartsidze, N. G., Ugrekhelidze I. I., Sarava N. D., Sulaberidze D. N. (2024 d) a. Glazed ceramic vessel with the image of a bird from the Kutaisi Historical Museum. *Global science: prospects and innovations. Proceedings of the 7th International scientific and practical conference*. Liverpool, United Kingdom.: Cognum Publishing House, pp. 414-420. URL: <https://sci-conf.com.ua/vii-mizhnarodna-naukovo-praktichna-konferentsiya-global-science-prospects-and-innovations-1-3-03-2024-liverpul-velikobritaniya-arhiv/>

Kartsidze, N., Lanchava, O., Ugrekhelidze, I., Sulaberidze, D., Sarava, N. (2023). Artifacts Reflecting the Traditions of Producing Glazed Ceramics from the Kutaisi Historical Museum. *Proceedings of Georgian National Academy of Sciences, series of History, Archaeology, Ethnology and Art History*, no. 2, pp. 128-138. <http://macne.org.ge>

MOM.

k'oshoridze, i. (2022). ornament'i, rogorts nishani da simbolo - tushuri pardagis ornament'uli leksik'oni [Ornament as a sign and symbol - dictionary of ornaments of Tushetian carpets]. *Ars Georgica* g. chubinashvilis sakhelobis kartuli khelovnebis ist'oriisa da dzeqlta datsvis k'vlevis erovnuli tsent'ris elekt'ronuli zhurnali. seria B [Ars Georgica c. Electronic magazine of Chubinashvili National Research Center of Georgian Art History and Monument Protection. Series B]. <https://new.georgianart.ge/>.

Koval, V. Yu. Imported glazed ceramics of the Moscow Kremlin (according to excavations in 2007). *Glazed Pottery of the Mediterranean and the Black Sea Region, 10th-18th Centuries*. Kazan – Kishinev: Stratum plus, 2017, vol. 2, pp. 739-766. [In Russian]

Kozyr, I. A., Borovyk, T. D. (2017). Torhovytisia Archaeological Complex Glazed Ceramics of the Golden Horde Period. *Glazed Pottery of the Mediterranean and the Black Sea Region, 10th-18th Centuries*. Kazan – Kishinev: Stratum plus, 2017, vol. 2, pp. 335-354. [In Russian]

Krachkovskaya V. A. Arabic writing on the monuments of Central Asia and Transcaucasia in the 9th-11th centuries. Moscow: L., 1955. Krachkovskaya V. A. Arabic writing on the monuments of Central Asia and Transcaucasia in the 9th-11th centuries. *Epigraphy of the East*. Moscow Leningrad: Publishing House of the USSR Academy of Sciences, 1955, no. X, pp. 42-85. [In Russian]

Kurbanov B.G. Epygraphics on Medieval Glazed Ceramic Products from the Collection of the Bukhara Museum-Reserve. *Scientific progress*, 2021, vol. 2, no. 8, pp. 82-87. [In Russian]

Kuznetsova O.V. Glazed Ceramics of Saraichik. In: Bocharov S. G., Sitdikov A. G. (ed.). *The Genoese Gazaria and the Golden Horde*. Kazan – Simferopol – Kishinev: Stratum Plus, 2015, 167-180. [In Russian]

Kvantidze, G. (2018). *Ornaments of Georgian Attire*. Tbilisi. [In Georgian]

Kvantidze, G., Lursmanashvili, L., Pailodze, N. & Abesadze, N. (2023). Modern Aspects of Tushetian Handicraft (Coloring, Knitting, Decor). *History, Archaeology, Ethnology* [Online], no. IX, pp. 230-241. <http://www.sciencejournals.ge/index.php/HAE/article/view/361> Date accessed: 18/05/2024. [In Georgian]

Lanchava O., Chubinidze E., Sulaberidze D., Dogonadze A., Sarava N., Kartsidze N., Mskhiladze M. Ugrekhelidze I. (2017). Ancient Georgian Embroidery in Written Sources,

</index.php/macne/article/view/113>

Kontogiannis, N.D.; Skartsis S.S. (2021). Ceramic vessels and food consumption - Chalcis as a major production and distribution center in the Byzantine and Frankish periods. In Waksman. S. Y., Multidisciplinary approaches to food and foodways in the medieval Eastern Mediterranean (p. 508). MOM.

Lane, Arthur. (1947). Early Islamic Pottery. London: Faber and Faber, 52p., ill. Page 18, plate 21A.

Lidz, F. (2021). Caligula's Garden of Delights, Unearthed and Restored. The New York Time's, Jan. 12.
<https://www.nytimes.com/2021/01/12/science/caligula-archaeology-rome-horti-lamiani.html>

McClanan, A. (2024). *Middle Byzantine secular art*. Получено из Smarthistory: <https://smarthistory.org/middle-byzantine-secular-art>

Meriç, Z.A. (2023). Zeuksippus Family Ware Byzantine Pottery from Metropolis Excavations. Art-Sanat, 0(20), 403-433. <https://doi.org/10.26650/artsanat.2023.20.1246791>

Meriç, Z.A., Meriç A.E. (2021) An Evaluation of Byzantine Glazed Potteries Found in Iznik Roman Theater between 2012-2019. Sdu Faculty of Arts and Sciences Journal of Social Sciences, December 2021, No: 54, PP. 49-66

Metropolitan Museum of Art. (1997). *The Glory of Byzantium: Art and Culture of the Middle Byzantine Era, A.D. 843-1261*. New York. Получено из <https://www.metmuseum.org/>:

Metropolitan Museum of Art. Islamic Art <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/448784>;

Metropolitan Museum of Art. Islamic Art <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/448796>

Metropolitan Museum of Art. *The Collection Islamic Art. Rogers Fund*, 1926. <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/447907>

Metropolitan Museum of Art. *The Collection Islamic Art. Rogers Fund* 1971, Accession Number: 1971.147.1 <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/465951>

Middle Age - Manuscript Ornaments, 8th Century - Between the Pompeian, Byzantine and Middle Age Styles - By The Ornament 1880. Copyright © 09/07/2024 Alamy Ltd. <https://www.alamy.com/middle-age-manuscript-ornaments-8th-century-between-pompeian-byzantine-and-middle-age-styles-by-the-ornament-1880-image248111111.html>

Archaeological Materials and Art Monuments. Kutaisi: ATSSU Publishing House. <https://iverieli.nplg.gov.ge/handle/1234/403723> [in Georgian]

Lanchava, O. (1996). *Kutaisi in the fortress-city system of Egris-Lazika*. Kutaisi [in Georgian]

Lanchava, O. (2007): *kutaisis arkeologia [The archaeology of Kutaisi]*. Kutaisi. https://iverieli.nplg.gov.ge/bitstream/1234/283192/1/Qutaisis_Arkeologia.pdf

Lanchava, O. Isakadze, R. Berdzenish vili, D. Kartsidze, N. Chumburidze, M. (2010). Excavations in Kutaisi and Gelati. *Searches in Georgian Archeology*. № 19. Tbilisi. [in Georgian].

Lanchava, O., Chubinidze, E., Ugrekhelidze, I., Dogonadze, A., Sarava, N., Kartsidze, N., Sulaberidze, D., Mskhiladze M. (2017). Ancient Georgian Embroidery. Kutaisi: ATSSU Publishing House. <https://iverieli.nplg.gov.ge/handle/1234/285451> [in Georgian].

Lane, Arthur. (1947). Early Islamic Pottery. London: Faber and Faber, 52p., ill. Page 18, plate 21A

Lavysh, K. A. (2017). Oriental and Byzantine Glazed Pottery in Medieval Towns on the Territory of Belarus. *Glazed Pottery of the Mediterranean and the Black Sea Region, 10th-18th Centuries*. Kazan – Kishinev: Stratum plus, vol. 2, pp. 603-624 [In Russian]

Lebedeva D.V., Pigarev E.M., Mirsiyapov I.Yu. Zoomorphic Motifs on the Ceramics from the Selitrennoe Settlement. *The Volga River Region Archaeology*. 2021, vol. 4 (38), pp. 108-116. DOI:10.24852/pa2021.4.38.108.116 [In Russian]

Lidz, F. (2021). Caligula's Garden of Delights, Unearthed and Restored. The New York Time's, Jan. 12. <https://www.nytimes.com/2021/01/12/science/caligula-archaeology-rome-horti-lamiani.html>

Lisova N.F. Ornament of glazed dishes from the Golden Horde cities of the Lower Volga region. *Series Archaeology of the Eurasian steppes*. – Kazan: Institute of History of the Academy of Sciences of the Republic of Tatarstan. 2012, Issue 15. 208 p. [In Russian]

Lortkipanidze, O. (2002). *On the origins of ancient Georgian civilization*. Tbilisi. [in Georgian]

Lursmanashvili L., Kvantidze G. and Failodze N. Color Harmonization in Georgian Ornaments. *Georgian Scientists* 2022, Vol. 4, no. 5, pp. 369-382. doi.org/10.52340/g.s.2022.04.05.41 [In Georgian]

Maisuradze, Z. (1953). *Georgian Artistic Ceramics*. Tbilisi. [in Georgian]

[the-pompeian-byzantine-and-middle-age-styles-by-the-ornament-1880-image433962015.html?imageid=7E73B5E8-6EFD-4ED1-A709](https://www.pompeian-byzantine-and-middle-age-styles-by-the-ornament-1880-image433962015.html?imageid=7E73B5E8-6EFD-4ED1-A709)

Niszapur Miska ceramiczna
<https://www.catawiki.com/pl/l/81414253-niszapur-miska-ceramiczna>

'Oak leaf' bowl painted with a leopard Old Master Sculpture / Lot 59.
<https://www.sothebys.com/en/auctions/ecatalogue/2016/old-master-sculpture-116231/lot.59.html>

Öztaşkın, M. (2017). Byzantine and Turkish Glazed Pottery Finds from Aphrodisias. *Glazed Pottery of the Mediterranean and the Black Sea Region, 10th–18th Centuries*. Volume 2. Kazan – Kishinev: Stratum Plus. 165–188.

Plate featuring the shir u khurshid (lion and sun). (2008). Получено 22 May 2025 г., из The best place to be a photographer:
https://www.flickr.com/photos/sheepdog_rex/49538661607

Porter Y. (2012). Le prince, l'artiste et l'alchimiste : La céramique dans le monde iranien Xe-XVIIIe siècle. Paris, Hermann, 2011. Bulletin critique des Annales islamologiques N27.

Richter, G. (1936) The Kleophrades Painter, American Journal of Archaeology, vol. 40, №1, january-march, The Archaeological Institute of Amerika published quarterly by the Institute.

Şahin, Derya ve Gonca Gülsefa (2017). „Bursa Tophane Seramikleri“. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 18 Sayı: 32.

Sedikova. L. (2011). Glazed Ware from the Mid Thirteenth-Century Destruction Layer of Chersonesos. Medieval and Post-Medieval Ceramics in the Eastern Mediterranean - Fact and Fiction. *Proceedings of the First International Conference on Byzantine and Ottoman Archaeology*. Amsterdam.

Strangeago. (2023). The Power of Ivy in Ancient Greek and Roman Mythology and Symbolism, Published Date: January 13, ,
<https://strangeago.com/2023/01/13/ivy-in-ancient-greek-and-roman-mythology/>

Symbolic Pheasant. (2024).
<https://www.instagram.com/p/C-kJRcKstKu/>

Thomaston Place Auction Galleries
https://live.thomastonauction.com/auction-lot/persian-sgraffito-splashware-pottery-bowl_13744B1B51

Ugrekheldze, I. I., Kartsidze, N. G., Sarava, N. D., & Sulaberidze, D. N. (2025). Glazed ceramics

Mamaiaashvili N. (1976) *Faience in medieval Georgia*. Tbilisi: "Metsniereba". [In Georgian]

Maslovskiy, A. N. (2017). East Crimean Imported Glazed Ceramics in Azak, a Golden Horde City. Questions of Chronology. *Glazed Pottery of the Mediterranean and the Black Sea Region, 10th–18th Centuries*. Kazan – Kishinev: Stratum plus, 2017, vol. 2, pp. 455–490. [In Russian]

Materials for the history of Georgian home industry and small crafts. (1979). Vol. II, part I. Science. [In Georgian]

Materials on the archeology of the Caucasus, collected by expeditions of the Moscow Archeological Society 1904. Issue X. Trip to Pshavia, Khevsureti and Svaneti. Moscow: : printing house of the island of distribution of useful books.

McClanan, A. (2024). *Middle Byzantine secular art*. Получено из Smarthistory:
<https://smarthistory.org/middle-byzantine-secular-art>

Meriç, Z.A. (2023). Zeuksippus Family Ware Byzantine Pottery from Metropolis Excavations. *Art-Sanat*, O(20), 403–433.
<https://doi.org/10.26650/artsanat.2023.20.1246791>

Meriç, Z.A., Meriç A.E. (2021) An Evaluation of Byzantine Glazed Potteries Found in Iznik Roman Theater between 2012–2019. *Sdu Faculty of Arts and Sciences Journal of Social Sciences*, December 2021, No: 54, PP. 49–66

Metropolitan Museum of Art. (1997). *The Glory of Byzantium: Art and Culture of the Middle Byzantine Era, A.D. 843–1261*. New York. Получено из <https://www.metmuseum.org/>:

Metropolitan Museum of Art. Islamic Art
<https://www.metmuseum.org/art/collection/search/448796>

Metropolitan Museum of Art. Islamic Art.
<https://www.metmuseum.org/art/collection/search/448784>;

Metropolitan Museum of Art. *The Collection Islamic Art. Rogers Fund*, 1926.
<https://www.metmuseum.org/art/collection/search/447907>

Metropolitan Museum of Art. *The Collection Islamic Art*. Rogers Fund 1971, Accession Number: 1971.147.1
<https://www.metmuseum.org/art/collection/search/465951>

Middle Age - Manuscript Ornaments, 8th Century - Between the Pompeian, Byzantine and Middle Age Styles - By The Ornament 1880. Copyright 09/07/2024 Alamy Ltd.
<https://www.alamy.com/middle-age-manuscript-ornaments-8th-century-between-the-pompeian->

with epigraphical ornament from Kutaisi Historical Museum. *Golden Horde Review*, 13(1), 101-115. <https://doi.org/10.22378/2313-6197.2025-13-1.101-115>.

Vassiliou, A. (2019). *Imported Glazed Pottery from Argolis dated to the Frankish and the First Venetian Period (13th – first half of the 16th c.)*, Post-doctoral research, Summary, National and Kapodistrian University of Athens, Athens 2019.

Waksman, S. Y. (2014). Long-term pottery production and chemical reference groups: examples from Medieval Western Turkey. In: Meyza, H. (ed.), *Late Hellenistic to Mediaeval Fine wares of the Aegean Coast of Anatolia. Their production, imitation and use*. Warsaw: Neriton, p. 107–125.

Watson, O. (2004). *Ceramics from Islamic Lands* (Catalogue with descriptions of glazed ceramics from the Islamic world). London: Thames & Hudson. ISBN 0-500-97629-5.

Wilkinson, C. K. (1973). *Nishapur: Pottery of the Early Islamic Period* Metropolitan Museum of Art, ISBN 0870990764, 9780870990762. Pp. 374. [https://www.metmuseum.org/ru/art/metpublications/Nishapur Pottery of the Early Islamic Period](https://www.metmuseum.org/ru/art/metpublications/Nishapur_Pottery_of_the_Early_Islamic_Period)

Yangaki A. (2017). Immured vessels in the church of Panagia Eleousa, Kitharida, Crete. *Поливная керамика Средиземноморья и Причерноморья X–XVIII вв.* 2.

Yüceli M, Sanalii Ş. (2011). Selçuklu Dönemi Eserlerin de Hayvan Sembolleri: Ahlat Müzesi Örneği. *Lokman Hekim Dergisi*.

Большаков О.Г. (1954). *Поливная керамика Мавераннахра VIII–XIV вв. как историко-культурный памятник: Автореф. дис. канд. филол. наук*,

Бочаров, Г. (2017). Поселение Посидима в Юго-Восточном Крыму и его керамический комплекс (рубеж XIII–XIV вв.). *Поливная керамика Средиземноморья и Причерноморья X–XVIII вв.* Том II. 409-446.

Бочаров, С.Г., Масловский А.Н. (2012). Византийская поливная керамика в городах Северного причерноморья золотоордынского периода (вторая половина XIII – конец XIV вв.). *Поволжская археология*. Вып. 1,

Булатов Н.М. (1968). Классификация кашинной поливной керамики золотоордынских городов *Советская археология*. №4. С. 95–109.

Ваганян Г., Ваганян В. (2009). Мотивы Сокола, царя Скорпиона и „священной ящерицы“ рождены в Армении в V-IV тыс. до н.э. 12.03.2009, АркаЛер, Армения.

[byzantine-and-middle-age-styles-by-the-ornament-1880-image433962015.html?imageid=7E73B5E8-6EFD-4ED1-A709](https://www.researchgate.net/publication/33962015/byzantine-and-middle-age-styles-by-the-ornament-1880-image433962015.html?imageid=7E73B5E8-6EFD-4ED1-A709)

Middle Ages Art: Silver Cup, Georgian National Museum.

Mindorashvili D. (2008). Uplistsikhe in the Middle Ages. Tbilisi. [in Georgian]

Mindorashvili d. (2010). Archaeological material of Kvetera Castle. [in Georgian]

Mindorashvili, D. (1985). Polychrome glazed ceramics from Uplistsikhe, Proceedings of the first symposium on the problem of "Polychrome glazed ceramics of Transcaucasia - Sources and routes of spread", abstracts of reports, Tbilisi, pp. 41, 42. [In Russian]

Mindorashvili, D. (2005). Archaeological excavations in the ravine. Proceedings of the Archaeological Expedition of the Eastern Georgian Highlands, IV. Tbilisi [in Georgian]

Mindorashvili, D. (2007) Archaeological material of the Kveteri Fortress I.- R. Ramishvili, D. Archaeological monuments of the Middle Ages in Georgia I. 90-108. Tbilisi. [in Georgian]

Mindorashvili, D. (2009). arkeologiuri gatkhrebi dzvel tbilisshi [Archaeological excavations in old Tbilisi]. Tbilisi.

Mitsishvili M. (1998). Glazed Ceramics of the Middle Ages (IX-XVIII Centuries) Dissertation Copyright. Tbilisi. [in Georgian]

Mitsishvili M. N. (1985). Polichrome glazed ceramics of the 12th-13th centuries from Tbilisi and Rustavi. Proceedings of the 1st Symposium Polichrome glazed ceramics of Transcaucasia - Sources and routes of spread. Abstracts. 42-45. [In Russian]

Mitsishvili, M. (1967). Georgian Glazed Ceramics of the 9th-10th Centuries. *Matsne* 2 (35), 285-294. Tbilisi. [in Georgian]

Mitsishvili, M. (1969). Glazed Ware in Ancient Georgia, 9th-13th Centuries. Tbilisi. [in Georgian]

Mitsishvili, M. (1974). Glazed Ceramics Discovered at the Tbilisi Main Fortress. *Psadz II*, 189-200. [in Georgian]

Mitsishvili, M. (1975). The main stages of the development of glazed ceramics in medieval Georgia. *Proceedings of the Georgian National Academy of Sciences Serien of History, Archeology, Ethnology and Art History*. № 1. Tbilisi. [in Georgian]

Mitsishvili, M. (1976). *From the history of Georgian glazed production*. Tbilisi. [in Georgian]

mits'ishvili, m. (1979). moch'ikuli k'eramik'is sats'armo shua sauk'uneebis tbilisshi (IX-XIII ss) [Glazed Ceramic Manufacture in Medieval Tbilisi]

Византийская керамика из Салоник (2019). Retrieved August 29, 2024, from livejournal. <https://uchitelj.livejournal.com/1289272.html>.

Гражданкина Н.С., Ртвеладзе Э.В. (1971). Влияние Хорезма на керамическое производство золотоордынского города Маджара. Советская археология. № 1. С. 127–139.

Грузия, Питарети. Введенский монастырь (2018). Собор Рождества Пресвятой Богородицы (Введения Пресвятой Богородицы во храм). Народный каталог православной архитектуры. Описания и фотографии православных храмов и монастырей. <https://sobory.ru/article/?object=46645>

Гюль Э. Ф. Поливная керамика Узбекистана: этапы развития. Поливная керамика Средиземноморья и Причерноморья X–XVIII вв. Казань — Кишинев: Stratum plus, 2017. Т. 2. С. 779–794

Достиев Т. (2010). Художественная керамика Азербайджана XI–XII вв.

Достиев Т.М. (2017). Поливная керамика средневекового Шамкира Поливная керамика Средиземноморья и Причерноморья X–XVIII вв. Казань — Кишинев: Stratum plus, Т. 2. С. 639–674

Достиев Т.М., Искандерова А.Д. (2024). Глазурованная Керамика Средневековой Гянджи (Коллекция Национального Музея Истории Азербайджана). Астана – Баку – Самарканд. Получено 31 март 2024 г., из <https://cloud.mail.ru/public/5HdJ/tGDsBLRB4>

Ельников, М. В. (2017) Строительная каменная керамика городища Конские Воды, Поливная керамика Средиземноморья и Причерноморья X–XVIII вв., Том 2. Под редакцией С. Г. Бочарова, В. Франсуа, А. Г. Ситдикова, Казань — Кишинев, 331–386.

Ерлашова, С.М. (1975). Керамика и чеканка Грузии. Ленинград. «Аврора»

Ильясов Дж. (2016). Арабские надписи на керамике Ташкентского оазиса IX–XI вв. В кн.: Нет добра в богатстве... Поливная керамика Ташкентского оазиса IX–XII вв., Ильясов Дж. Я., Имамбердыев Р. А., Исхакова Э. А. Ильясова С. Р., М.: Фонд Марджани, с. 379–520.

Ильясова С. (2008). Поливная керамика Чача и Ферганы IX - начала XIII вв.: сравнительный анализ художественных традиций (на материалах Бинката - Ташкента и Ахсиката). Автореферат диссертации канд. филол. наук. Самарканд.

(IX–XIII c.c.)). Tbilisi.

Mtskheta. Cathedral of the Twelve Apostles - Svetitskhoveli (2014). People's catalog of Orthodox architecture. Descriptions and photographs of Orthodox churches and monasteries. <https://sobory.ru/article/?object=04596>

Narimanishvili, G. (2009). siakhleni trialetis k'ult'urashi [News in Trialeti culture]. mtsignobari. Tbilisi. p. 181

Narimanishvili, G. (2020). Brief report of the 2019 archaeological survey of the Armaztsikhe complex. Collection of brief reports of archaeological excavations conducted in 2019. National Agency for Cultural Heritage Protection of Georgia. [in Georgian]

Nebieridze, L. (1972). *The Neolithic of Western Transcaucasia*. Tbilisi. [in Georgian]

Nikolaishvili, V., Sikharulidze, A., Digmelashvili, K., Papidze, I. Papidze M. (2009). Beltiskikhe - Bebriskikhe, Tbilisi, Tab. XVII. 1, inv. No. 205, <http://saunje.ge/index.php?id=1276&lang=ru>

Niszapur Miska ceramiczna <https://www.catawiki.com/pl/l/81414253-niszapur-miska-ceramiczna>

'Oak leaf' bowl painted with a leopard Old Master Sculpture / Lot 59.

Omaidze, G. (2019). Rustavi Diocese. <https://mematiane.ge/product-details.php?id=14192>; Rustavi Historical Museum <http://betravel.ge/index.php?hide=mk6&lang=ge> [In Georgian]

Ornament on a tree. (2014). *Art House Arabuli*. <https://www.facebook.com/photo/?fbid=644915572223552&set=a.620492157999227> [in Georgian]

Oshki (2012). <https://gelino.wordpress.com/2012/07/06/%e1%83%9d%e1%83%a8%e1%83%99%e1%83%98-2/> [in Georgian]

Öztaşkın. M. (2017). Byzantine and Turkish Glazed Pottery Finds from Aphrodisias. *Glazed Pottery of the Mediterranean and the Black Sea Region, 10th–18th Centuries*. Kazan — Kishinev: Stratum plus, 2017, vol. 2, 165–188.

piralishvili, o. (1979). qints'visis mokhat'uloba [Qintsvisi mural]. Tbilisi: khelovneba. [in Georgian]

Plate featuring the shir u khurshid (lion and sun). (2008). Получено 22 May 2025 г., из The best place to be a photographer: https://www.flickr.com/photos/sheepdog_rex/49538661607

Porter Y. (2012). Le prince, l'artiste et l'alchimiste : La céramique dans le monde iranien Xe–XVIIIe siècle. Paris, Hermann, 2011. Bulletin

Искандерова А. Дж., Султанова М.Н. (2022). Орнаментация поливной керамики Хорезма (XIII-XIV вв.). Археология евразийских степей. Казань, № 3, с. 57-73. DOI: 10.34920/1694-5794-2021.32.62-76

Исламский алфавит. Арабские иероглифы и их значение [Онлайн] goaravetisyan.ru – Женский интернет-журнал Исламский алфавит. Арабские иероглифы и их значение. 25 января 2022 г. (дата подачи заявления: 19 мая 2024 г.).

Кдырнязов М.-Ш. (2017). Кашанская керамика Хорезма. Поливная керамика Средиземноморья и Причерноморья X-XVIII вв. Казань – Кишинев: Stratum plus, т. 2, с. 813-834.

Кдырнязов М.-Ш. (1990). Привозная керамика из средневековых городов Хорезма (XII-XIV вв.). *Вопросы истории, археологии и этнографии Каракалпакстана*. Нукус

Кдырнязов О.-Ш. (2017). Глазурованная керамика Миздахкана. Поливная керамика Средиземноморья и Причерноморья X-XVIII вв. Казань – Кишинев: Стратум плюс, вып. 2, с. 795-812.

Коваль, В.Ю. (2017). Импортная поливная керамика Московского Кремля (по данным раскопок 2007 г.). Поливная керамика Средиземноморья и Причерноморья X-XVIII вв. Казань – Кишинев: Стратум плюс, вып. 2, с. 739-766.

Козырь, И.А., Боровик, Т.Д. (2017). Поливная керамика Торговицкого археологического комплекса перидод Золотой Орды. *Поливная керамика Средиземноморья и Причерноморья X-XVIII вв.* Казань – Кишинев: Стратум плюс, 2017, вып. 2. 344

Крачковская В. А. (1955). Арабская письменность на памятниках Средней Азии и Закавказья в IX-XI веках. М.: Л., Крачковская В. А. Арабская письменность на памятниках Средней Азии и Закавказья в IX-XI веках. Эпиграфика Востока. Москва Ленинград: Издательство АН СССР, 1955, вып. X, стр. 42-85.

Кузнецова О.В. (2015). Глазурованная керамика Сарайчика. В: Бочаров С.Г., Ситдилов А.Г. (ред.). Генуэзская Газария и Золотая Орда. Казань – Симферополь – Кишинев: Стратум Плюс, 167-180.

Курбанов Б.Г. (2021). Эпиграфика на средневековых поливных керамических изделиях из собрания Бухарского музея-заповедника. Научный прогресс. вып. 2, нет. 8, с. 82-87.

Лавыш К. А. (2017). Восточная и

critique des Annales islamologiques N27

Ramishvili R. M., Jorbenadze, V. A. (1985) Polychrome ceramics from excavations in Kvetera and Khornabuji, Proceedings of the 1st Symposium "Paths of Origin and Distribution of Polychrome Glazed Vessels" 37-38. [in Georgian]

Rcheulishvili, G. (1985). Glazed Bowls from the outskirts of the Zhinvali city. Archaeological explorations Tbilisi. [in Georgian]

Richter, G. The Kleophrades Painter, American Journal of Archaeology, vol. 40, №1, January-March, The Archaeological Institute of America published quarterly by the Institute, 1936, 100.

Rkonis Monastery (2020) <https://georgiantravelguide.com/ka/rkonis-monasteri> [in Georgian]

Romanchuk A. I. (1999). Glazed ceramics of late Byzantine Chersonesos: on the question of the destruction of the city in the 13th or 14th century. Classical antiquity and the Middle Ages. - Ekaterinburg: Ural. state University: Volot, Issue 30. 187-202.

Rudenko, K. A. Medieval Ceramics from the National Museum of Tatarstan (preliminary communication). *Glazed Pottery of the Mediterranean and the Black Sea Region, 10th-18th Centuries*. Kazan – Kishinev: Stratum plus, 2017, vol. 2, pp. 675-700. [In Russian]

Sadradze V. (1989). Tserovani II. Bronze - Iron Age Burial Ground, Catalog. Mtskheta. Archaeological Research - Results of the Search. Vol. IX. [In Georgian]

Şahin, Derya ve Gonca Gülsefa (2017). „Bursa Tophane Seramikleri“. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 18 Sayı: 32.

sarava, n., kartsidze, n., ugrekhelidze, i. (2024). kutaishuri moch'ikuli k'eramik'uli jamis ornament'is shests'avlisatvis [For the study of Kutaisi glazed ceramic bowl ornament]. tbilisi samkhat'vro ak'ademiis saertashoriso sametsniero k'onperentsia [Proceedings of the international scientific conference of the Tbilisi Academy of Arts]. Tbilisi. [In Georgian]

Sedikova. L. (2011). Glazed Ware from the Mid Thirteenth-Century Destruction Layer of Chersonesos. Medieval and Post-Medieval Ceramics in the Eastern Mediterranean - Fact and Fiction. *Proceedings of the First International Conference on Byzantine and Ottoman Archaeology*. Amsterdam.

Seidaliyev, E. ISeidaliyeva D. E. (2021). Glazed ware from the golden horde period in the central museum of Taurida: an attempt of attribution of a collection. *Materials on archeology, history and ethnography of Tavria*, (26), 282-307.

византийская поливная керамика в средневековых городах на территории Беларуси. *Поливная керамика Средиземноморья и Причерноморья X–XVIII вв.* Казань – Кишинев: Стратум плюс, вып. 2, с. 603-624.

Лебедева Д.В., Пигарев Э.М., Мирсияпов И.Ю. (2021). Зооморфные мотивы на керамике Селитренного городища // *Археология Поволжья*. Т. 4 (38). С. 108-116. DOI:[10.24852/pa2021.4.38.108.116](https://doi.org/10.24852/pa2021.4.38.108.116)

Лисова Н.Ф. (2012). Орнамент глазурованной посуды золотоордынских городов Нижнего Поволжья. Серия Археология евразийских степей. - Казань: Институт истории АН РТ. Выпуск 15. 208 с.

Масловский, А.Н. (2017). Восточнокрымский поливной импорт в золотоордынском Азаке. Вопросы хронологии. *Поливная керамика Средиземноморья и Причерноморья X–XVIII вв.*

Материалы по археологии Кавказа, собранные экспедициями Московского археологического общества (1904). Выпуск X. Поездка в Пшавию, Хевсуретию и Сванетию. Москва: типография о-ва распространения полезных книг.

Миндорашвили, Д. (1985). Полихромная поливная керамика из Уплисцихе, Материалы первого симпозиума по проблеме «Полихромная поливная керамика Закавказья-Истоки и пути распространения», тезисы докладов, Тбилиси, с. 41, 42

Мицишвили М. Н. (1985). Полихромная поливная керамика XII-XIII вв. из Тбилиси и Рустави. Материалы 1 Симпозиума Полихромная поливная керамика Закавказья- Истоки и пути распространения. Тезисы. 42-45.

Мцхета. Кафедральный собор Двенадцати апостолов – Светицховели (2014). Народный каталог православной архитектуры. Описания и фотографии православных храмов и монастырей. <https://sobory.ru/article/?object=04596>

Особенности посещения монастыря Ркони tourist guide and agency Viva-Georgia <https://v-georgia.com/showplaces/osobennosti-poseshheniya-monastyrya-rkoni/>

Романчук А. И. (1999). Глазурованная керамика поздневизантийского Херсона: к вопросу о гибели города в XIII или XIV в. Античная древность и средние века. — Екатеринбург: Урал. гос. ун-т : Волот, Вып.

Shevyakova, T. (1983). *Monumental Painting of the Early Middle Ages in Georgia*. Publishing House "Helovneba".

Shmerling, R. (2010). *Ornament of Georgian architecture*, Tbilisi. [In Georgian]

Sinauridze, M. I. (1985). Polychrome glazed ceramics of the Ktsia-Mashaveri gorge (based on materials from the Bolnisi region), Proceedings of the 1st symposium on the problem of Polychrome glazed ceramics of Transcaucasia – sources and routes of distribution, abstracts of reports, Tbilisi, pp. 36, 37. [In Russian]

Strangeago, The Power of Ivy in Ancient Greek and Roman Mythology and Symbolism, Published Date: January 13, 2023, <https://strangeago.com/2023/01/13/ivy-in-ancient-greek-and-roman-mythology/>.

Surguladze, i. (1993). kartuli khalkhuri ornament'is simbolik'a [Symbolism of Georgian folk ornament]. Tbilisi: samshoblo. [In Georgian]

Swastika <https://burusi.wordpress.com/2010/03/21/swastika/> [in Georgian]

Swastika. <https://ka.wikipedia.org/wiki/%E1%83%A4%E1%83%90%E1%83%98%E1%83%9A%E1%83%98:Qarsvastika2.jpg> [In Georgian]

Symbolic Pheasant. (2024). <https://www.instagram.com/p/C-kJRcKstKu/>

Teslenko, I. (2021). *Ceramics of Crimea of the 15th century*. Kyiv: Institute of archeology National academy of sciences of Ukraine.

Teslenko, I.B. (2017). Ceramics complex from excavations of the Golden Horde period estate in Alushta. *Glazed ceramics of the Mediterranean and Black Sea region of the 10th-18th centuries*. 2.

Tevzaia, M. (2005). *Georgian Ornament. Part I*. Tbilisi: Artistic Publishing House. [In Georgian]

Tevzaya M. (2009). *Georgian ornament, part II*. Tbilisi: Art publishing. [In Georgian]

The Ukrainian Woman Who Saved the Ancient Georgian Church Is Over a Hundred Years Old. (2018). News about Religion. Blagovest Info. <https://www.blagovest-info.ru/index.php?ss=2&s=3&id=18268> https://www.blagovest-info.ru/images/sioni_bolnisi_1.jpg

Thomaston Place Auction Galleries https://live.thomastonauction.com/auction-lot/persian-sgraffito-splashware-pottery-bowl_13744B1B51

trialetis k'ult'ura. (2019). [Trialeti culture]. Retrieved agvist'o 29, 2024, from zhurnali „int'ermedia“from "Ambion" - public-religious internet magazine

30. 187-202.

Руденко, К. А. (2017). Средневековая керамика из Национального музея Татарстана (предварительное сообщение). Поливная керамика Средиземноморья и Причерноморья X–XVIII вв. Казань – Кишинев: Stratum plus, Т. 2. С. 675–700.

Сейдалиев, Э.И., & Сейд-алиева, Д.Э. (2021). Глазу-ванная керамика золотоордынского периода в фондах центрального музея Тавриды: попытка атрибуции одной коллекции. *Материалы по археологии, истории и этнографии Таврич.* (26), 282-307.

Символический фазан. (2024).
<https://www.instagram.com/p/C-kJRcKstKu/>

Синауридзе, М. И. (1985). Полихромная поливная керамика Кция-Машаверского ущелья (по материалам Болнисского района), Материалы I симпозиума по проблеме *Полихромная поливная керамика Закавказья – истоки и пути распространения*, тезисы докладов, Тбилиси, с. 36, 37.

Тесленко, И.Б. (2017). Комплекс керамики из раскопок усадьбы золотоордынского периода в Алуште *Поливная керамика Средиземноморья и Причерноморья X–XVIII вв.* 2.

Тесленко, И.Б. (2021). *Керамика Крыма XV века*. Киев: ИА НАН Украины. 308

Украинке, спасшей древнюю грузинскую церковь, более ста лет. (2018). Новости о религии. Благовест инфо.
<https://www.blagovest-info.ru/index.php?ss=2&s=3&id=18268>
https://www.blagovest-info.ru/images/sioni_bolnisi_1.jpg

Хубайш, Тифлиси Абу-л-Фазл. (1976). Описание ремесел (Байан ас-сана'ат)./Пер. с перс., введ. и коммент. Г.П.Михалевич. М. «Наука».

Хуторской, А.В. (2023). Есть ли язычество в Грузии? https://dzen.ru/a/ZIJF7mCU_1XoQBha

Шевякова, Т. (1983). Монументальная Живопись раннего Средневековья грузии. Издательство «Хеловнеба».

Якобсон, А. Л. (1978) Средневековая Поливная Керамика Как Историческое Явление. *Византийский Временник*. Том 39 (64).

<https://intermedia.ge/st'at'ia/111833-trialetis-k'ult'ura/89/>

Tvalchrelidze, Z. (2003-2004). For the study of ceramics of Gareji monastic union (glazed jars of Dodos Rqa). *Bulletin of the State Museum of Georgia*, Vol. 45. Tbilisi. [in Georgian].

Ugrekhelidze, I., Kartsidze, N., Sarava, N., & Sulaberidze, D. (2025). Glazed Ceramics with Epigraphical Ornament from Kutaisi Historical Museum.

Vaganyan G., Vaganyan V. 2009: The motifs of the Falcon, the Scorpion King and the “sacred lizard” were born in Armenia in the 5th-4th millennia BC. 12.03.2009, ArkaLer, Armenia.

Vakhtang VI. (1981). The Book on Mixing Oils and Chemical Transformations. Tbilisi. [In Georgian]

Vassiliou, A. (2019). Imported Glazed Pottery from Argolis dated to the Frankish and the First Venetian Period (13th – first half of the 16th c.), Post-doctoral research, Summary, National and Kapodistrian University of Athens, Athens 2019.

Victoria and Albert Museum Collection, 2023 ©
Victoria and Albert Museum, London, <https://collections.vam.ac.uk/item/O221179/bowl-unknown/>

Waksman, S.Y. (2014). Long-term pottery production and chemical reference groups: examples from Medieval Western Turkey. Late Hellenistic to Mediaeval Fine wares of the Aegean Coast of Anatolia. Their production, imitation and use, Varsovie, Poland. pp.107-125. hal-02010554

Watson, O. (2004). *Ceramics from Islamic Lands* (Catalogue with descriptions of glazed ceramics from the Islamic world). London: **Thames & Hudson**. ISBN 0-500-97629-5.

Wilkinson C. K. (1973). *Nishapur: Pottery of the Early Islamic Period* Metropolitan Museum of Art, ISBN 0870990764, 9780870990762. Pp. 374.
[https://www.metmuseum.org/ru/art/metpublications/Nishapur Pottery of the Early Islamic Period](https://www.metmuseum.org/ru/art/metpublications/Nishapur_Pottery_of_the_Early_Islamic_Period)

Yangaki A. (2017). Immured vessels in the church of Panagia Eleousa, Kitharida, Crete. *Поливная керамика Средиземноморья и Причерноморья X–XVIII вв.* 2.

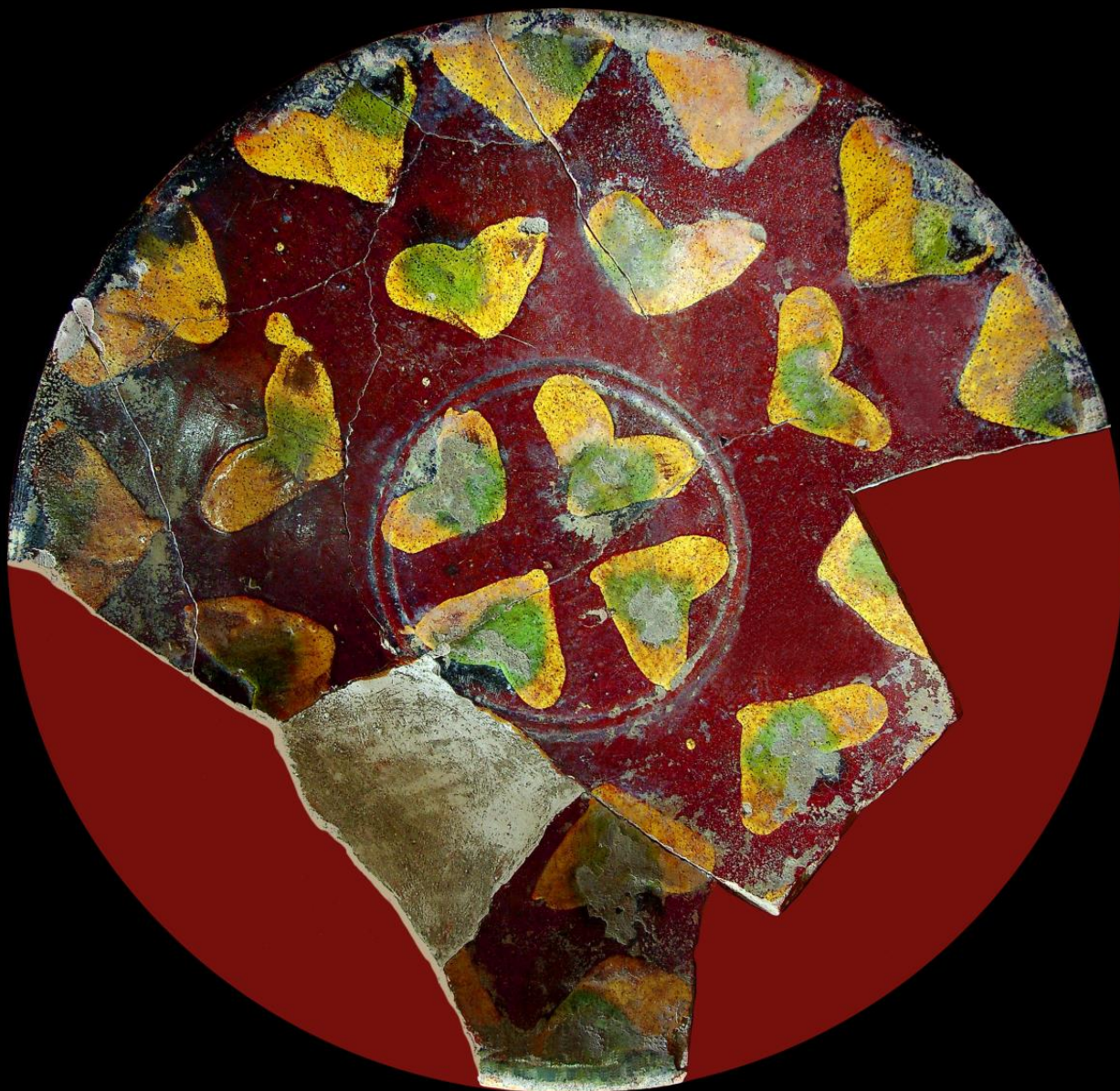
Yüceli M, Sanalii Ş. 2011: Selçuklu Dönemi Eserlerinde Hayvan Sembolleri: Ahlat Müzesi Örneği. Lokman Hekim Dergisi.

Zakaraya P. (1965). *Urbnisi Architecture*. Tbilisi. "Metsniereba". [In Georgian]

შუა საუკუნეების ქართული მოჭიქული კერამიკის
კატალოგი

**CATALOG OF MEDIEVAL GEORGIAN GLAZED
CERAMICS**

ჯამი

აღმოჩენის ადგილი: ქუთაისის ნაქალაქარი, IX ს.

თიხა წითელი კეცით, თეთრი ანგობი, პოლიქრომული ჭიქური.

დეკორირებული ფერადი ჭიქურით, მოხატული სტილიზებული გულის ფორმის ფოთლოვანი მოტივით.

ზომები: დიამეტრი 24,4 სმ., სიმაღლე 7 სმ.

ქუთაისის სახელმწიფო ისტორიული მუზეუმი.

Bowl

Place of discovery: Kutaisi city settlement, 9th century.

Brown earthenware, white engobe, transparent glaze.

Decorated with colored glaze, painted with a stylized heart-shaped leaf motif.

Dimensions: diameter 24,4 cm., height 7 cm.

Kutaisi State Historical Museum

ჯამის ფრაგმენტები

აღმოჩენის ადგილი: კუთაისის ნაქალაქარი, IX ს.

თიხა ჩალისფერი კეცით, თეთრი ანგობი, მწვანე საღებავი, გამჭვირვალე ჭიქური. დეკორირებული თეთრი ანგობით მოხატული გეომეტრიულ აბსტრაქტული მოტივებით. კუთაისის სახელმწიფო ისტორიული მუზეუმი.

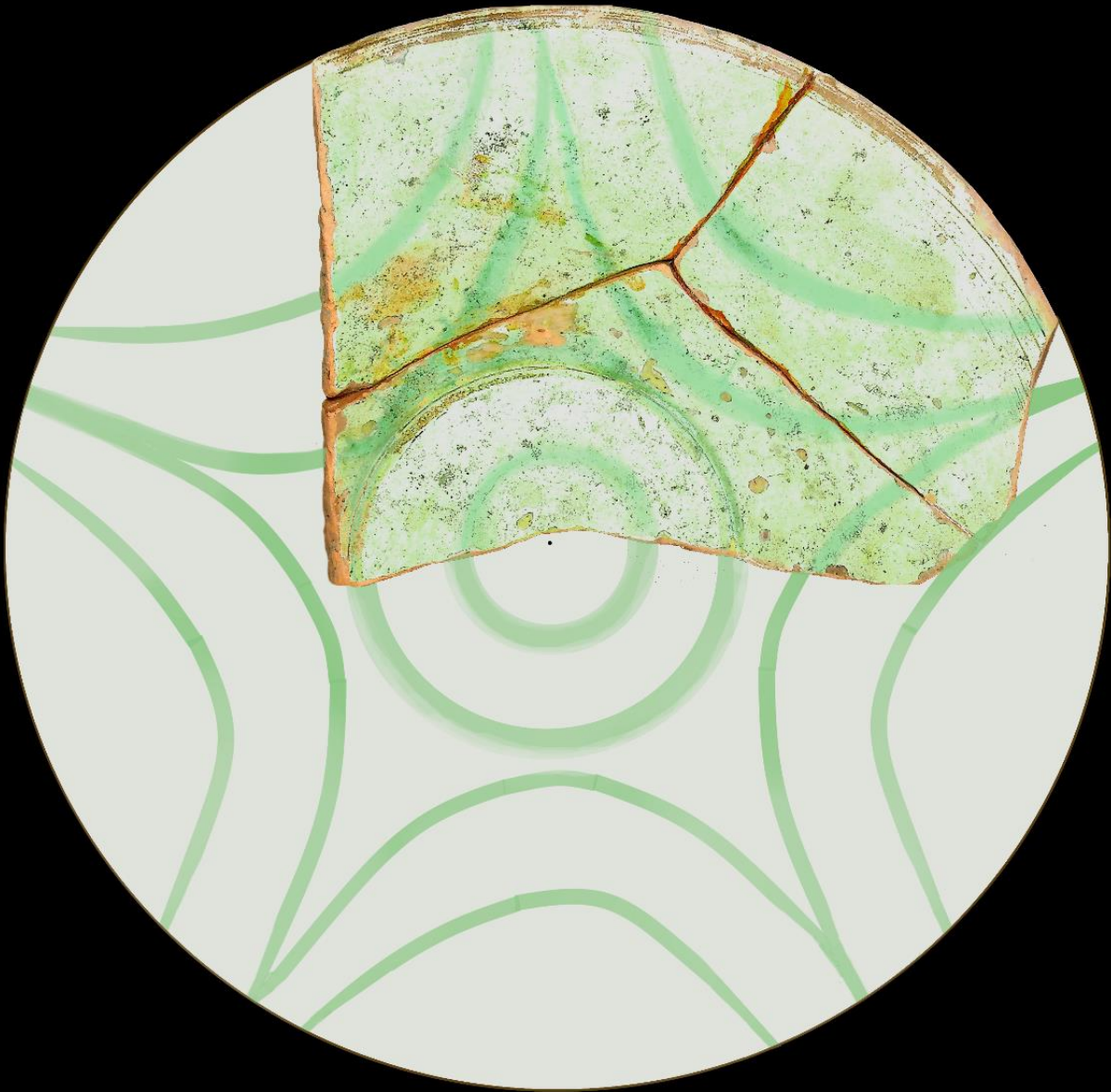
Bowl Fragments

Place of discovery: Kutaisi city settlement, 9th century.

Straw-colored earthenware, white engobe, green paint, transparent glaze.

Decorated with colored glaze, painted with white engobe geometric abstract motives.

Kutaisi State Historical Museum.

თასის ძირისა და გვერდის ფრაგმენტი

აღმოჩენის ადგილი: ქუთაისის ნაქალაქარი, IX ს.

თიხა ჩალისფერი კეცით, თეთრი ანგობი, მწვანე საღებავი, გამჭვირვალე ჭიქური. დეკორირებული ფუნჯით მოხატული გეომეტრიული ორნამენტით – პარაბოლური მრუდებით.

ზომები: დიამეტრი 25,5 სმ., სიმაღლე 8,5 სმ.

ქუთაისის სახელმწიფო ისტორიული მუზეუმი.

Fragment of the base and side of a Bowl

Place of discovery: Kutaisi city settlement, 9th centuries.

Straw-colored earthenware, white engobe, brown paint, yellowish-green glaze

Decorated with a brush-painted geometric ornament – parabolic curves.

Dimensions: height 25,5 cm., heel diameter 8,5 cm.

Kutaisi State Historical Museum.

ჭურჭლის გვერდის ფრაგმენტები

აღმოჩენის ადგილი: ქუთაისის ნაქალაქარი, X-XI სს.
თიხა ჩალისფერი კეცით, თეთრი ანგობი, მწვანე და გამჭვირვალე ჭიქური.
დეკორირებული თეთრი ანგობით მოხატული აბსტრაქტულ გეომეტრიული ორნამენტით.
ქუთაისის სახელმწიფო ისტორიული მუზეუმი.

Fragments of the pottery side

Place of discovery: Kutaisi city settlement, X-XI cc.
Straw-colored earthenware, white engobe, green paint, transparent glaze.
Decorated with colored glaze, painted with white engobe geometric abstract ornament.
Kutaisi State Historical Museum.

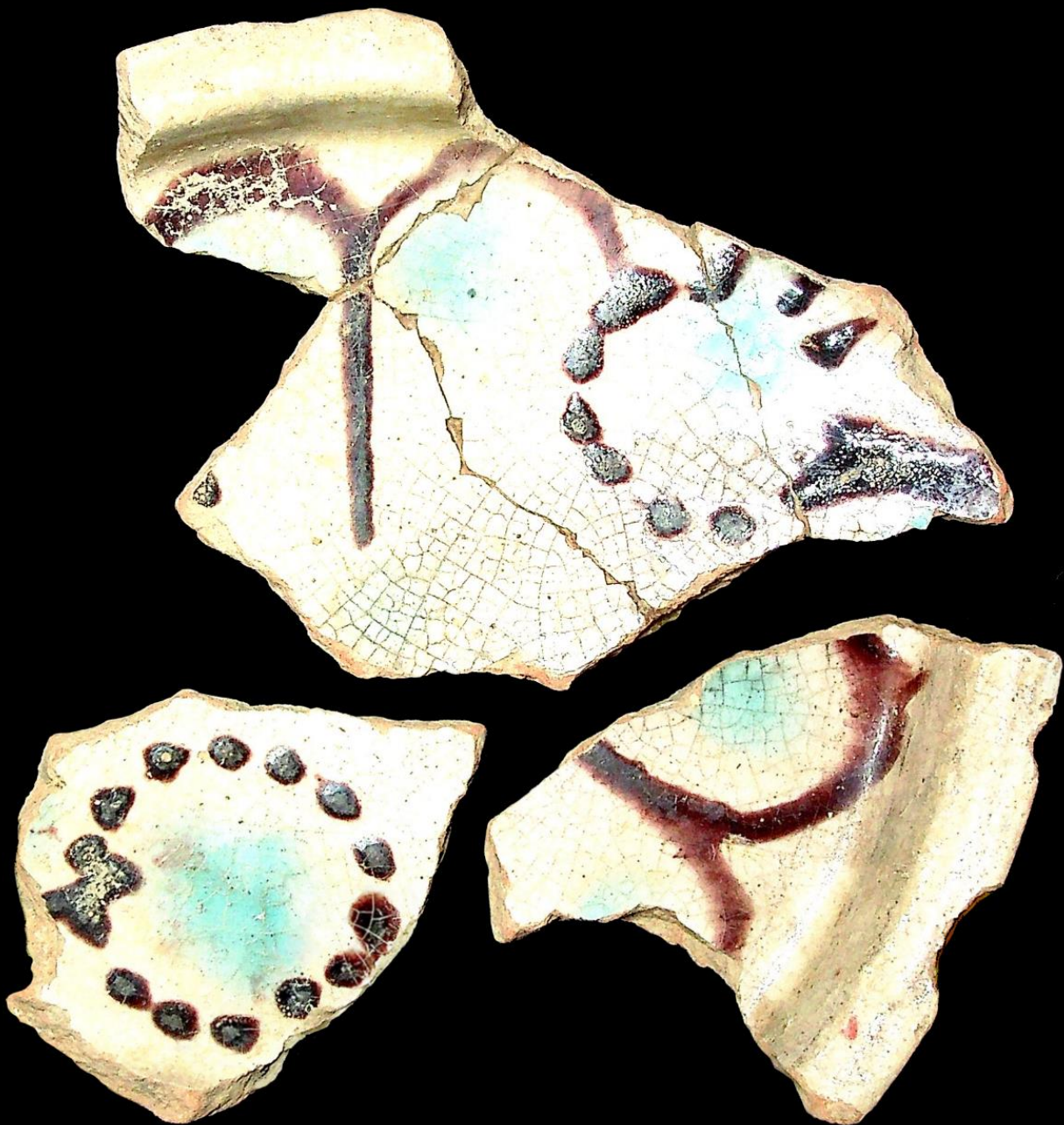

ჯამის კალთის ფრაგმენტი

აღმოჩენის ადგილი: ქუთაისის ნაქალაქარი, X-XI სს.
თიხა წითელი კეცით, თეთრი ანგობი, ღვიძლისფერი და ცისფერი საღებავი, გამჭვირვალე ჭიქური.
დეკორირებული გრავირებითა და ფუნჯით მოხატული აბსტრაქტული ორნამენტით.
ქუთაისის სახელმწიფო ისტორიული მუზეუმი.

Fragment of a bowl rim

Place of discovery: Kutaisi city settlement, 10th-11th centuries.
Clay with red earthenware, white engobe, liver and blue paint, transparent glaze.
Decorated with engravings and brush-painted abstract ornament.
Kutaisi State Historical Museum.

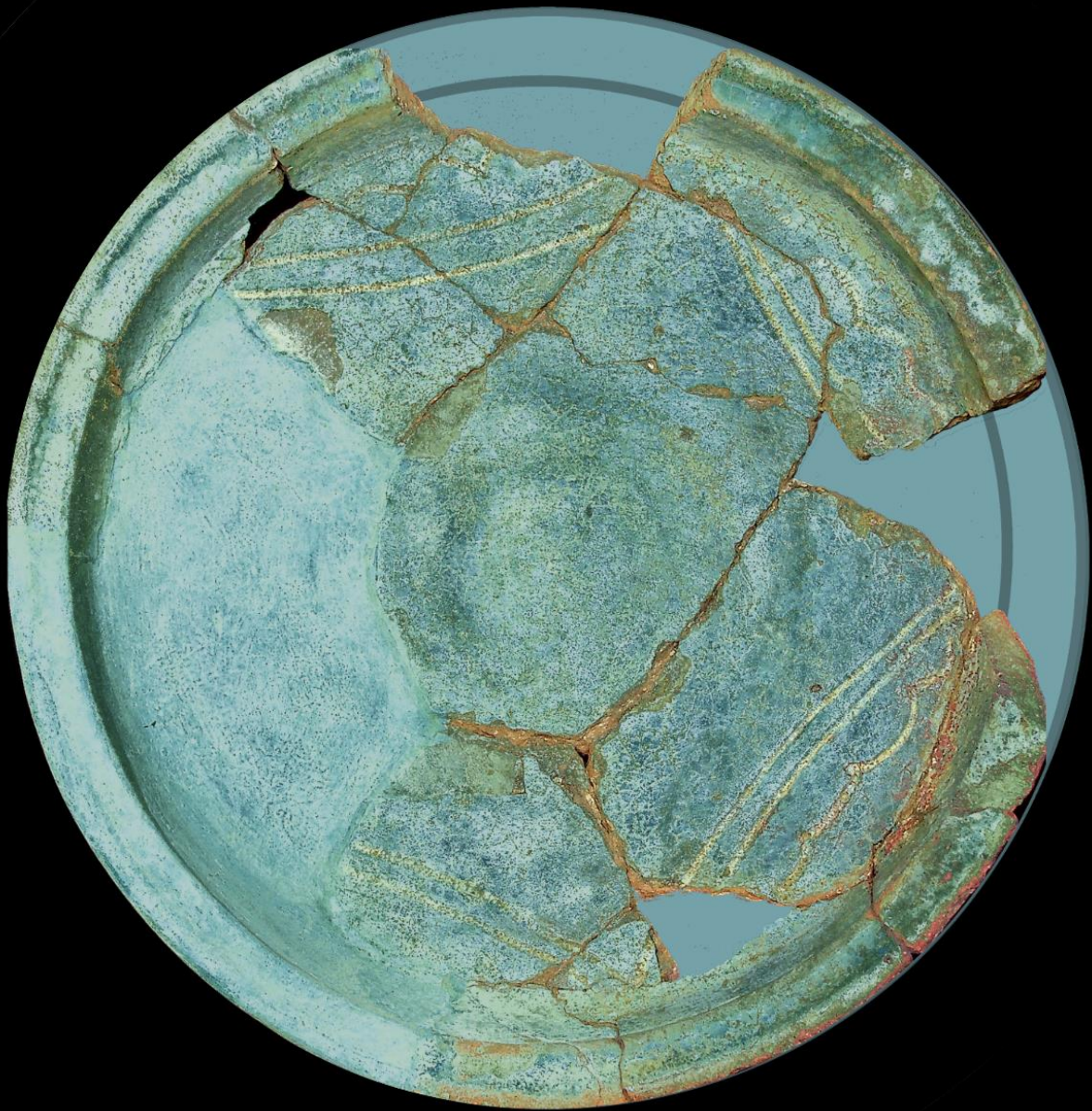

ჯამის გვერდისა და პირის ფრაგმენტები

აღმოჩენის ადგილი: ქუთაისის ნაქალაქარი, X-XI სს.
 თიხა მოწითალო-ყავისფერი კეცით, თეთრი ანგობი, ცისფერი ჭიქური, გამჭვირვალე ჭიქური.
 დეკორირებული ფუნჯით მოხატული გეომეტრიული ორნამენტებით.
 ზომები: პირის სიმაღლე 3 სმ; კეცის სისქე 1 სმ;
 ქუთაისის სახელმწიფო ისტორიული მუზეუმი.

Fragment of the side and rim of a Bowl

Place of discovery: Kutaisi city settlement, 10th-11th centuries.
 Clay with reddish-brown earthenware, white engobe, blue glaze, transparent glaze.
 Decorated with brush-painted geometric ornaments.
 Dimensions: rim height 3 cm; rim thickness 1 cm;
 Kutaisi State Historical Museum.

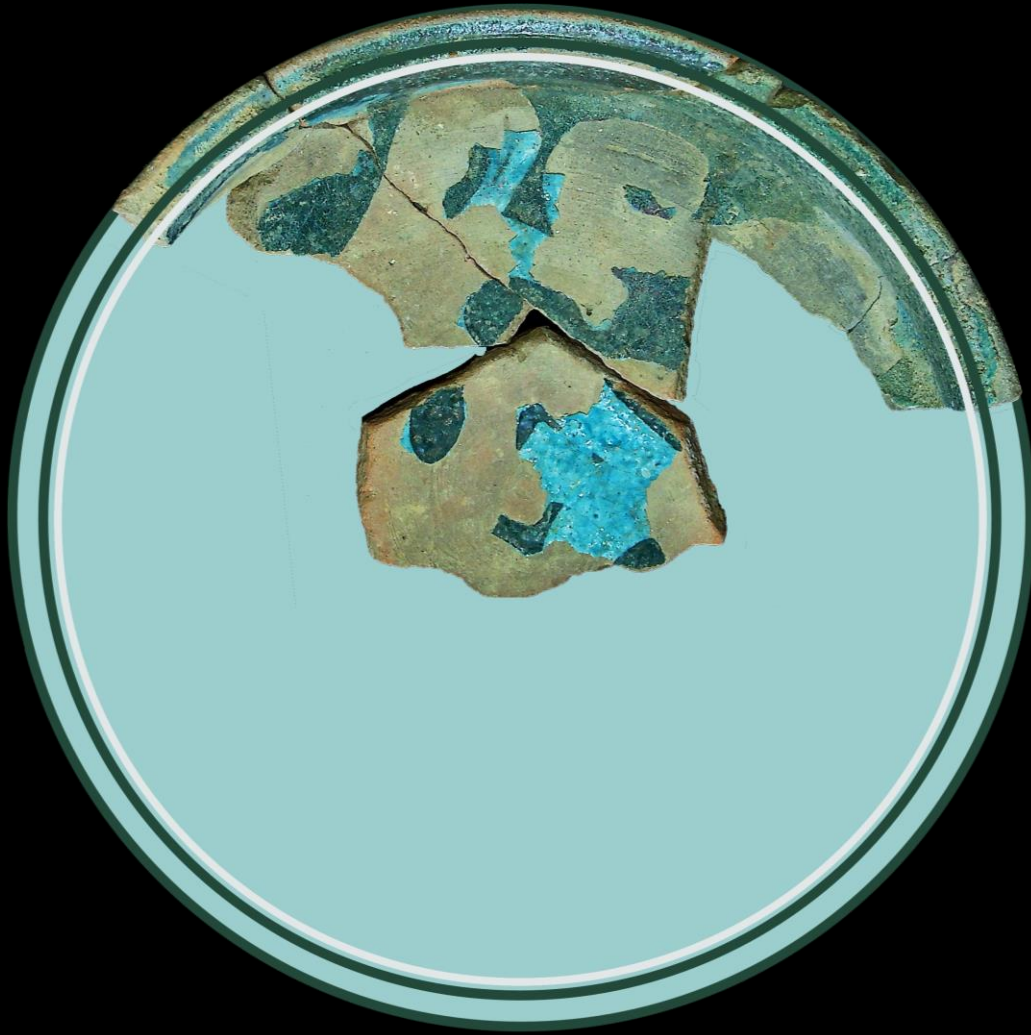

ჯამი

აღმოჩენის ადგილი: ქუთაისის ნაქალაქარი, X-XI სს.
თიხა მოწითალო კეცით, ცისფერი ჭიქური.
დეკორირებული ამოკაწვრით შესრულებული გეომეტრიული ორნამენტით.
ზომები: სიმაღლე 8 სმ., დიამეტრი 20,5 სმ., კეცის სისქე 0,8 სმ.
ქუთაისის სახელმწიფო ისტორიული მუზეუმი.

Bowl

Place of discovery: Kutaisi city settlement, 10th-11th centuries.
Clay with reddish earthenware, blue glaze.
Decorated with a geometric ornament made by incising.
Dimensions: height 8 cm., diameter 20.5 cm., glaze thickness 0.8 cm.
Kutaisi State Historical Museum.

ჯამის ფრაგმენტი

აღმოჩენის ადგილი: ქუთაისის ნაქალაქარი, X-XI სს.

თიხა ჩალისფერი კეცით, თეთრი ანგობი, ფირუზისფერი ჭიქური.

დეკორირებული კომბინირებული მეთოდით (ანგობით მოხატვა-ფერადი ჭიქური) შესრულებული აბსტრაქტული ორნამენტით.

ზომები: სიმაღლე 8 სმ., დიამეტრი 20,5 სმ., კეცის სისქე 0,8 სმ.

ქუთაისის სახელმწიფო ისტორიული მუზეუმი.

Bowl

Place of discovery: Kutaisi city settlement, 10th-11th centuries.

Straw-colored earthenware, white engobe, Turquoise glaze.

Decorated with an abstract ornament made using a combined method (painting with engobe - colored glaze).

Dimensions: height 8 cm., diameter 20.5 cm., glaze thickness 0.8 cm.

Kutaisi State Historical Museum

ჯამის ძირის ფრაგმენტები

აღმოჩენის ადგილი: ქუთაისის ნაქალაქარი, XII-XIII სს.

თიხა მოწითალო კეცით, თეთრი ანგობი, მდოგვისფერი ჭიქური.

დეკორირებული ამოკაწვრით შესრულებული გეომეტრიული ორნამენტით.
ქუთაისის სახელმწიფო ისტორიული მუზეუმი.

Fragments of the base of a Bowl

Place of discovery: Kutaisi city settlement, 12th-13th centuries.

Clay with reddish earthenware, white engobe, mustard-colored glaze.

Decorated with a geometric ornament made by engraving.

Kutaisi State Historical Museum.

ჯამის ფრაგმენტები

აღმოჩენის ადგილი: ქუთაისის ნაქალაქარი, XII-XIII სს.

თიხა ყავისფერი კეცით, თეთრი ანგობი, მომწვანო-მდოგვისფერი ჭიქური.

დეკორირებული ამოკაწვრითა და ამოფხეკით შესრულებული გეომეტრიული ორნამენტით. ქუთაისის სახელმწიფო ისტორიული მუზეუმი.

Fragments of the Bowl

Place of discovery: Kutaisi city settlement, 12th-13th centuries.

Clay with brown earthenware, white engobe, mustard-colored glaze.

Decorated with a geometric ornament made by incising.

Kutaisi State Historical Museum.

ჯამი

აღმოჩენის ადგილი: კუთაისის ნაქალაქარი, XII-XIII სს.

თიხა მოვარდისფრო-ჩალისფერი კეცით, თეთრი ანგობი, ღია ყვითელი ჭიქური. დეკორირებული ამოკაწვრით შესრულებული გეომეტრიული ორნამენტებით.

ზომები: დიამეტრი 22,5 სმ., სიმაღლე 2,5 სმ., კეცის სისქე 0,5÷1 სმ., ქუსლის დიამეტრი 6,5 სმ.

კუთაისის სახელმწიფო ისტორიული მუზეუმი.

Bowl

Place of discovery: Kutaisi city settlement, XII-XIII centuries.

Clay with a pinkish-straw-colored earthenware, white engobe, light yellow glaze.

Decorated with geometric ornaments made by incising.

Dimensions: diameter 22.5 cm., height 2.5 cm., rind thickness 0.5÷1 cm., heel diameter 6.5 cm.

Kutaisi State Historical Museum

ჯამი (რესტავრირებული)

აღმოჩენის ადგილი: ქუთაისის ნაქალაქარი, XII-XIII სს.

თიხა მოხალისფრო კეცით, თეთრი ანგობი, მწვანე ჭიქური, გამჭვირვალე ჭიქური.

დეკორირებული ამოკაწვრით შესრულებული გეომეტრიული ორნამენტით.

ზომები: დიამეტრი 21,5 სმ., სიმაღლე 9 სმ., სიღრმე 7,5 სმ., ქუსლის დიამეტრი 5,5 სმ.

ქუთაისის სახელმწიფო ისტორიული მუზეუმი.

Bowl (restored)

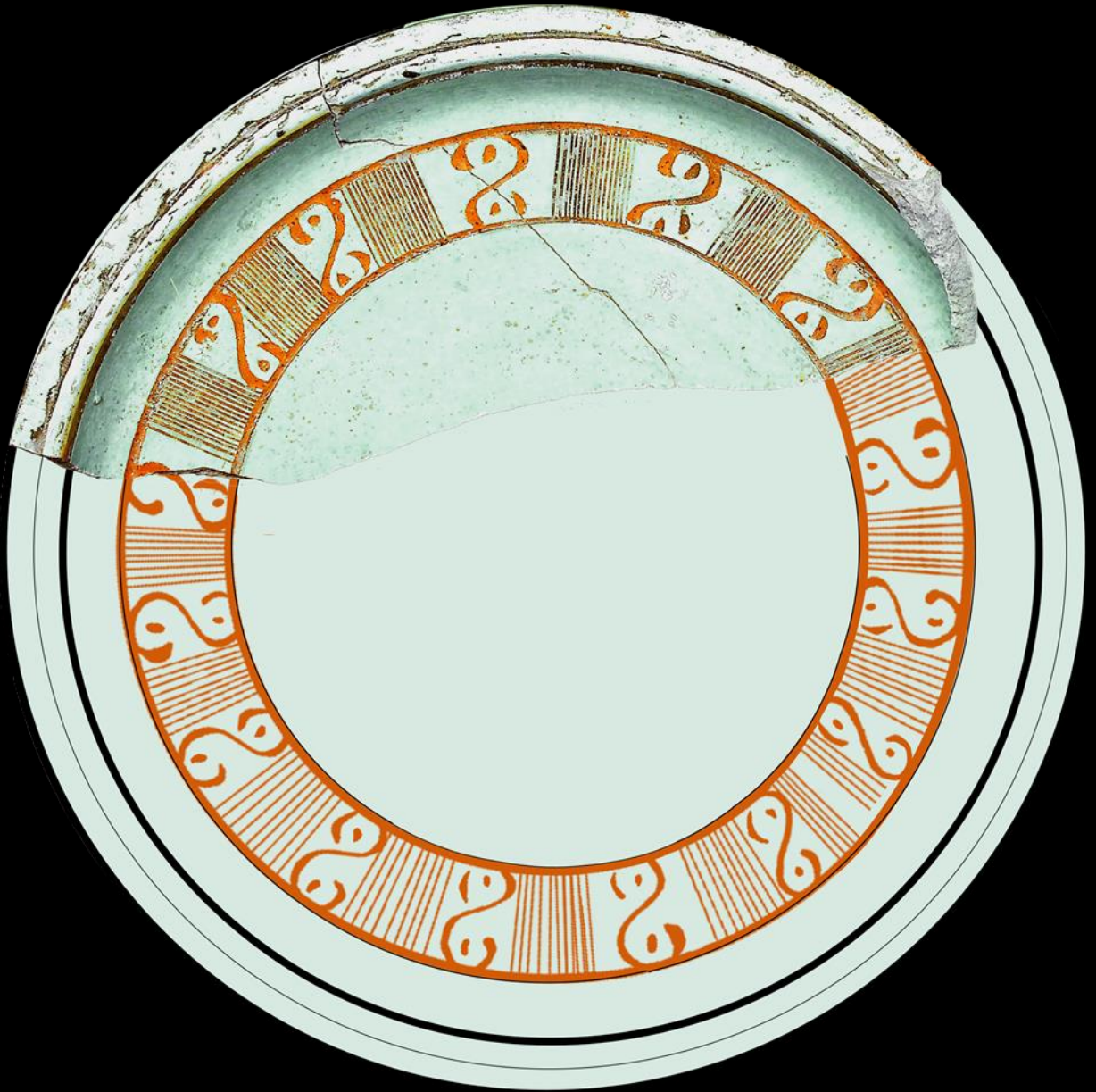
Place of discovery: Kutaisi city settlement, 12th-13th centuries.

Clay with a straw-colored earthenware, white engobe, green glaze, transparent glaze.

Decorated with a geometric ornament made by incising.

Dimensions: diameter 21.5 cm., height 9 cm., depth 7.5 cm., heel diameter 5.5 cm.

Kutaisi State Historical Museum.

ჯამი

აღმოჩენის ადგილი: კუთაისის ნაქალაქარი, XII-XIII სს.

თიხა მოჩალისფრო კეცით. თეთრი ანგობი, უნაზისფერი საღებავი, გამჭვირვალე ჭიქური.

დეკორირებული ამოკაწვრით შესრულებული გეომეტრიული ორნამენტებით და 2 ასოსებრი სიმბოლო-ნიშნებით.

ზომები: კეცის სისქე პირთან 0,6÷1 სმ.

კუთაისის სახელმწიფო ისტორიული მუზეუმი.

Bowl (graphic reconstruction)

Place of discovery: Kutaisi city settlement, 12th-13th centuries.

Clay with a straw-colored earthenware. White engobe, maroon paint, transparent glaze.

Decorated with geometric ornaments made by incising and “2” letter like symbol-signs.

Dimensions: width of the earthenware at the edge 0.6÷1 cm.

Kutaisi State Historical Museum.

ჯამი

აღმოჩენის ადგილი: ქუთაისის ნაქალაქარი, XII-XIII სს.

თიხა წითელი კეცით, თეთრი ანგობი, მომწვანო-ყავისფერი საღებავი, გამჭვირვალე ჭიქური.

დეკორირებული ამოკაწვრით შესრულებული გეომეტრიული და ეპიგრაფიკული ორნამენტებით.

ზომები: სიმაღლე 6,5 სმ., ქუსლის დიამეტრი 7 სმ., კეცის სისქე 0,4 ÷ 0,6 სმ.

ქუთაისის სახელმწიფო ისტორიული მუზეუმი.

Bowl

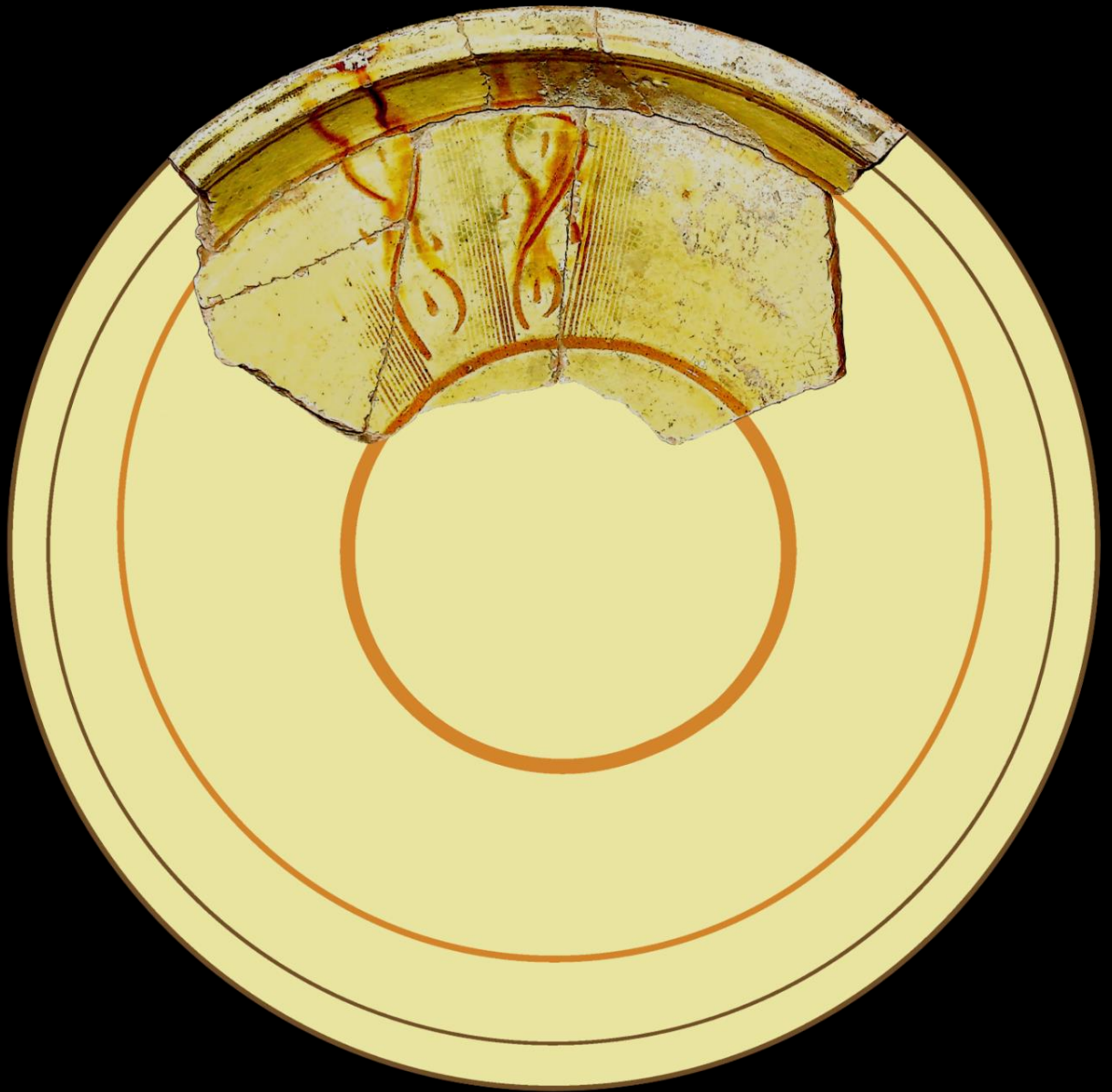
Place of discovery: Kutaisi city settlement, 12th-13th centuries.

Clay with red earthenware, white engobe, greenish-brown paint, transparent glaze.

Decorated with geometric and epigraphic ornaments made by incising.

Dimensions: height 6.5 cm., heel diameter 7 cm., shard thickness 0.4 ÷ 0.6 cm.

Kutaisi State Historical Museum.

ჯამის გვერდის ფრაგმენტი

აღმოჩენის ადგილი: ქუთაისის ნაქალაქარი, XII-XIII სს.

თიხა მოჩალისფრო კეცით, თეთრი ანგობი, ყვითელი ჭიქური.

დეკორირებულია ამოკაწვრით შესრულებული გეომეტრიული ორნამენტით და 2 ასოსებრი სიმბოლო-ნიშნებით.

ზომები: სიმაღლე 3,5 სმ., სისქე 0,6 სმ.

ქუთაისის სახელმწიფო ისტორიული მუზეუმი.

Bowl

Place of discovery: Kutaisi city settlement, 12th-13th centuries.

Clay with a straw-colored earthenware. White engobe, yellow glaze.

Decorated with geometric ornaments made by incising and “2” letter like symbol-signs.

Dimensions: height 3.5; thickness 0.6 cm.

Kutaisi State Historical Museum.

ჯამის გვერდისა და პირის ფრაგმენტი

ადმოჩენის ადგილი: ქუთაისის ნაქალაქარი, XII-XIII სს.

თიხა ყავისფერი კეცით, თეთრი ანგობი, მწვანე, ყავისფერი და გამჭვირვალე ჭიქური დეკორირებული კომბინირებული მეთოდით (გრავირება-ჭიქუროვანი საღებავი) შესრულებული გეომეტრიული ორნამენტებითა და ხვრებით.

ზომები: ქუსლის სიმაღლე 1,5 სმ., სისქე 0,8 სმ.

ქუთაისის სახელმწიფო ისტორიული მუზეუმი.

Fragment of the side and rim of a Bowl

Place of discovery: Kutaisi city settlement, 12th-13th centuries.

Clay with brown earthenware, white engobe, green, brown and transparent glaze.

Decorated with a geometric ornament and curved curls made using a combined method (colored glaze painting).

Dimensions: heel height 1.5 cm; thickness 0.8 cm;

Kutaisi State Historical Museum.

ჯამის გვერდისა და ძირის ფრაგმენტი

აღმოჩენის ადგილი: ქუთაისის ნაქალაქარი, XII-XIII სს.

თიხა მოწითალო-ყავისფერი კეცით, თეთრი ანგობი, მომწვანო ყავისფერი და გამჭვირვალე ჭიქური. დეკორირებული კომბინირებული (ამოკაწვრა-გაფერადება) მეთოდით შესრულებული გეომეტრიული ორნამენტით.

ზომები: სისქე 1,3 სმ., ქუსლის დიამეტრი 6,2 სმ., ქუსლის სიმაღლე 1,5 სმ.

ქუთაისის სახელმწიფო ისტორიული მუზეუმი.

Fragment of the side and base of a Bowl

Place of discovery: Kutaisi city settlement, 12th-13th centuries.

Clay with reddish-brown earthenware, white engobe, greenish-brown and transparent glaze.

Decorated with a geometric ornament made by incising.

Dimensions: thickness 1.3 cm., heel diameter 6.2 cm., heel height 1.5 cm.

Kutaisi State Historical Museum.

ჯამის გვერდისა და ძირის ფრაგმენტი

აღმოჩენის ადგილი: ქუთაისის ნაქალაქარი, XII-XIII სს.

თიხა მოწითალო-ჩალისფერი კეცით, თეთრი ანგობი, პოლიქრომული (მწვანე, ყავისფერი, ღვიძლისფერი, ყვითელი) და გამჭვირვალე ჭიქური.

დეკორირებული კომბინირებული მეთოდით (ამოკაწვრა, ფუნჯით გაფერადება) შესრულებული, კალათური წნულის მსგავსი, მბრუნავი გეომეტრიული ორნამენტით. ქუთაისის სახელმწიფო ისტორიული მუზეუმი.

Fragment of the side and base of a Bowl

Place of discovery: Kutaisi city settlement, 12th-13th centuries.

Clay with reddish- straw-color earthenware, white engobe, green, brown, yellow, dark wine color and transparent glaze.

Decorated using a combined method (scratching, brush coloring), with a rotating geometric ornament resembling a basket weave.

Kutaisi State Historical Museum.

ჯამის ძირისა და გვერდის ფრაგმენტი

აღმოჩენის ადგილი: ქუთაისის ნაქალაქარი, XII-XIII სს.

თიხა მოწითალო-ყავისფერი კეცით, თეთრი ანგობი, პოლიქრომული (მდოგვისფერი, სალათისფერი) და გამჭვირვალე ჭიქური.

დეკორირებული კომბინირებული მეთოდით (ამოკაწვრა, ფუნჯით გაფერადება) შესრულებული მბრუნავი ყვავილოვან-გეომეტრიული ორნამენტით.

ზომები: ქუსლის დიამეტრი 7,6 სმ., ქუსლის სიმაღლე 1 სმ., კეცის სისქე 0,7 სმ.

ქუთაისის სახელმწიფო ისტორიული მუზეუმი.

Fragment of the side and base of a Bowl

Place of discovery: Kutaisi city settlement, 12th-13th centuries.

Clay with reddish- straw-color earthenware, white engobe, green, brown, yellow, dark wine color and transparent glaze.

Decorated using a combined method (scratching, brush coloring), with a rotating geometric ornament resembling a basket weave.

Dimensions: thickness of earthenware 0.7 cm., heel diameter 7.6 cm., heel height 1 cm.

Kutaisi State Historical Museum.

ჯამის ძირისა და გვერდის ფრაგმენტი

აღმოჩენის ადგილი: ქუთაისის ნაქალაქარი, XII-XIII სს.

თიხა წითელი კეცით, თეთრი ანგობი, პოლიქრომული (მწვანე, ყავისფერი, ყვითელი) და გამჭვირვალე ჭიქური.

დეკორირებული კომბინირებული მეთოდით (ამოკაწვრა, ფუნჯით გაფერადება) შესრულებული ყვავილოვანი ორნამენტით.

ზომები: ქუსლის დიამეტრი 8,2 სმ., ქუსლის სიმაღლე 1,6 სმ., სისქე 0,8 სმ.

ქუთაისის სახელმწიფო ისტორიული მუზეუმი.

Fragment of the side and base of a Bowl

Place of discovery: Kutaisi city settlement, 12th-13th centuries.

Clay with red earthenware, white engobe, green, brown, yellow and transparent glaze.

Decorated using a combined method (scratching, brush coloring), with floral ornament.

Dimensions: heel diameter 8.2 cm., heel height 1.6 cm., thickness 0.8 cm.

Kutaisi State Historical Museum.

ჯამის ძირისა ფრაგმენტი

აღმოჩენის ადგილი: ქუთაისის ნაქალაქარი, XII-XIII სს.

თიხა წითელი კეცით, თეთრი ანგობი, პოლიქრომული (მწვანე, ღვიძლისფერი) და გამჭვირვალე ჭიქური.

დეკორირებული კომბინირებული მეთოდით (ამოფხეკა, ფუნჯით გაფერადება) შესრულებული ყვავილოვანი ორნამენტით.

ზომები: ქუსლის დიამეტრი 6 სმ., ქუსლის სიმაღლე 1,6 სმ., სისქე 0,6 სმ.

ქუთაისის სახელმწიფო ისტორიული მუზეუმი.

Fragment of the side and base of a Bowl

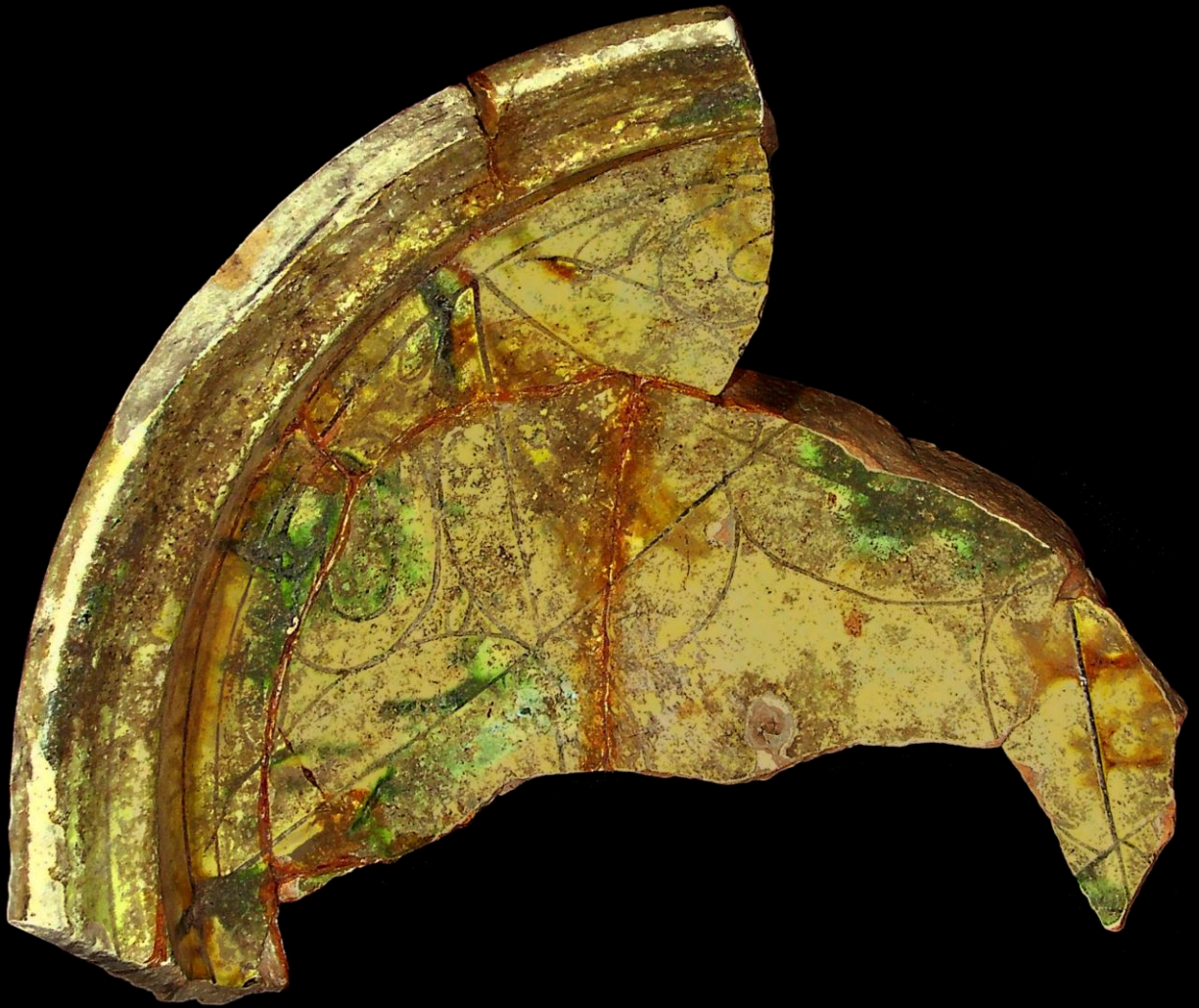
Place of discovery: Kutaisi city settlement, 12th-13th centuries.

Clay with red earthenware, white engobe, green, brown, yellow and transparent glaze.

Decorated using a combined method (scratching, brush coloring), with floral ornament.

Dimensions: heel diameter 6 cm., heel height 1.6 cm., thickness 0.6 cm.

Kutaisi State Historical Museum.

ჯამის ფრაგმენტი

აღმოჩენის ადგილი: ქუთაისის ნაქალაქარი, XII-XIII სს.

თიხა წითელი კეცით, თეთრი ანგობი, პოლიქრომული (ყვითელი, მწვანე, ყავისფერი) და გამჭვირვალე ჭიქური.

დეკორირებული კომბინირებული მეთოდით (ამოკაწვრა, ფუნჯით გაფერადება) შესრულებული აბსტრაქტული ორნამენტით.

ზომები: სიმაღლე 12 სმ., ქუსლის დიამეტრი 8 სმ., კეცის სისქე $0,8 \div 1$ სმ მდე.

ქუთაისის სახელმწიფო ისტორიული მუზეუმი.

Fragment of a Bow

Place of discovery: Kutaisi city settlement, 12th-13th centuries.

Clay with red earthenware, white engobe, green, brown, yellow and transparent glaze.

Decorated using a combined method (scratching, brush coloring), with abstract ornament.

Dimensions: heel diameter 6 cm., heel height 1.6 cm., thickness 0.6 cm.

Kutaisi State Historical Museum.

ჯამის ფრაგმენტები

აღმოჩენის ადგილი: ქუთაისის ნაქალაქარი, XXII-XIII სს.

თიხა ჩალისფერი კეცით, თეთრი ანგობი, ყვითელი ჭიქური.

დეკორირებული ამოკაწვრით შესრულებული მცენარეულ-გეომეტრიული ორნამენტით.

ქუთაისის სახელმწიფო ისტორიული მუზეუმი.

Bowl Fragments

Place of discovery: Kutaisi city settlement, 11th century.

Straw-colored earthenware, white engobe, yellow glaze.

Decorated with a floral-geometric ornament made by engraving.

Kutaisi State Historical Museum

ჯამის გვერდისა და ძირის ფრაგმენტი

აღმოჩენის ადგილი: ქუთაისის ნაქალაქარი, XII-XIII სს.

თიხა მოჩალისფრო-წითელი კეცით, თეთრი ანგობი, პოლიქრომული (ყვითელი, ღვიძლისფერი) და გამჭვირვალე ჭიქური.

დეკორირებული კომბინირებული მეთოდით (ამოკაწვრა, ფუნჯით გაფერადება) შესრულებული მცენარეული ორნამენტებით.

ზომები: ქუსლის დიამეტრი 5,5 სმ., ქუსლის სიმაღლე 1 სმ., სისქე 0,6 სმ;

ქუთაისის სახელმწიფო ისტორიული მუზეუმი.

Fragment of the side and base of a Bowl

Place of discovery: Kutaisi city settlement, 12th-13th centuries.

Clay with red earthenware, white engobe, green, brown, yellow and transparent glaze.

Decorated using a combined method (scratching, brush coloring), with floral ornament.

Dimensions: heel diameter 5.5 cm., heel height 1 cm., thickness 0.6 cm.

Kutaisi State Historical Museum.

ჯამის ფრაგმენტები

აღმოჩენის ადგილი: ქუთაისის ნაქალაქარი, XII-XIII სს.

თიხა, თეთრი ანგობი, პოლიქრომული (ყვითელი, ღვინისფერი, მწვანე) და გამჭვირვალე ჭიქური.

დეკორირებული კომბინირებული მეთოდით (ამოკაწრვა-ფერადი ჭიქუროვანი საღებავებით მოხატვა) შესრულებული გეომეტრიულ-აბსტრაქტული მოტივებით.

ქუთაისის სახელმწიფო ისტორიული მუზეუმი.

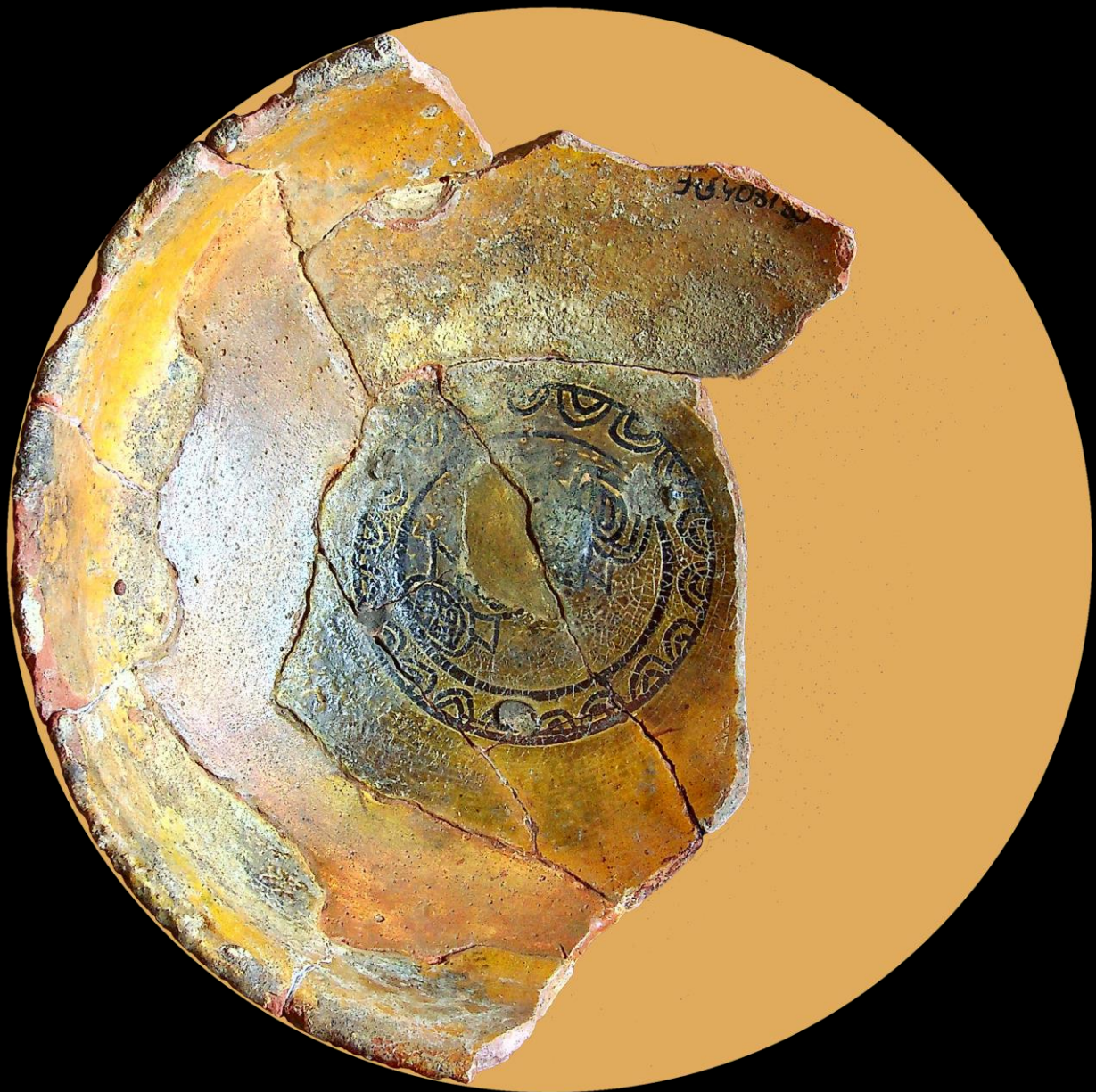
Bowl Fragments

Place of discovery: Kutaisi city settlement, XII-XIII cc.

Straw-colored earthenware, white engobe, polychrome (yellow, liver, green) and transparent glaze.

Decorated with a geometric-abstract motifs, made using a combined method (engraving-colored glaze painting).

Kutaisi State Historical Museum

ჯამის ძირისა და გვერდის ფრაგმენტი

აღმოჩენის ადგილი: ქუთაისის ნაქალაქარი, XII-XIII სს.

თიხა წითელი კეცით, თეთრი ანგობი, ყვითელი, ყავისფერი და გამჭვირვალე ჭიქური.

დეკორირებული ამოკაწვრით შესრულებული მცენარულ-გეომეტრიული ორნამენტით.

ზომები: დიამეტრი 18 სმ., სიმაღლე 9 სმ., სისქე 0,5 სმ.

ქუთაისის სახელმწიფო ისტორიული მუზეუმი.

Fragment of the side and base of a Bowl

Place of discovery: Kutaisi city settlement, 12th-13th centuries.

Clay with reddish-brown earthenware, white engobe, greenish-brown and transparent glaze.

Decorated with a geometric ornament made by incising.

Dimensions: diameter 18 cm., height 9 cm., thickness 0.5 cm;

Kutaisi State Historical Museum.

ჯამის ძირის ფრაგმენტი

აღმოჩენის ადგილი: ქუთაისის ნაქალაქარი, XII-XIII სს.

თიხა წითელი კეცით, თეთრი ანგობი, ზაცი და მუქი ყავისფერი საღებავი.

დეკორირებული კომბინირებული მეთოდით (ამოკაწვრა, ფუნჯით გაფერადება) შესრულებული მცენარეული ორნამენტებით.

ზომები: დიამეტრი 7 სმ., ქუსლის სიმაღლე 0,8 სმ.

ქუთაისის სახელმწიფო ისტორიული მუზეუმი.

Fragment of the side and base of a Bowl

Place of discovery: Kutaisi city settlement, 12th-13th centuries.

Clay with red earthenware, white engobe, light and dark brown and transparent glaze.

Decorated using a combined method (scratching, brush coloring), with floral ornament.

Dimensions: diameter 18 cm., height 9 cm., thickness 0.5 cm;

Kutaisi State Historical Museum.

ჯამის ძირის ფრაგმენტი

აღმოჩენის ადგილი: ქუთაისის ნაქალაქარი, XII-XIII სს.

თიხა წითელი კეცით, თეთრი ანგობი, პოლიქრომული (მწვანე, მდოგვისფერი, ღვიძლისფერი) და გამჭვირვალე ჭიქური.

დეკორირებული კომბინირებული მეთოდით (ამოკაწვრა, ფუნჯით გაფერადება) შესრულებული მცენარეული ორნამენტებით.

ზომები: ქუსლის დიამეტრი 7,3 სმ., ქუსლის სიმაღლე 1,2 სმ., კეცის სისქე 0,6 სმ.

ქუთაისის სახელმწიფო ისტორიული მუზეუმი.

Fragment of the side and base of a Bowl

Place of discovery: Kutaisi city settlement, 12th-13th centuries.

Clay with red earthenware, white engobe, light and dark brown and transparent glaze. Decorated using a combined method (scratching, brush coloring), with floral ornament.

Dimensions: heel diameter 7.3 cm., heel height 1.2 cm., thickness 0.6 cm;

Kutaisi State Historical Museum.

ჯამის ძირისა და გვერდის ფრაგმენტი

აღმოჩენის ადგილი: ქუთაისის ნაქალაქარი, XII-XIII სს.

თიხა წითელი კეცით, თეთრი ანგობი, პოლიქრომული (ყავისფერი, მწვანე, ყვითელი) და გამჭვირვალე ჭიქური.

დეკორირებული კომბინირებული მეთოდით (ამოკაწვრა, ფუნჯით გაფერადება) შესრულებული მბრუნავი მცენარულ-გეომეტრიული ორნამენტით.

ზომები: კეცის სისქე 0,5 სმ.

ქუთაისის სახელმწიფო ისტორიული მუზეუმი.

Fragment of the side and base of a Bowl

Place of discovery: Kutaisi city settlement, 12th-13th centuries.

Clay with red earthenware, white engobe, polychrome (brown, green, yellow) and transparent glaze.

Decorated using a combined method (scratching, brush coloring), with floral ornament.

Dimensions: earthenware thickness 0.5 cm;

Kutaisi State Historical Museum.

ჯამის ძირისა და გვერდის ფრაგმენტი

აღმოჩენის ადგილი: ქუთაისის ნაქალაქარი, XII-XIII სს.

თიხა მოჩალისფრო კეცით, თეთრი ანგობი, პოლიქრომული (მწვანე, ყვითელი, მდოგვისფერი) და გამჭვირვალე ჭიქური.

დეკორირებული კომბინირებული მეთოდით (ამოკაწვრა, ფუნჯით გაფერადება) შესრულებული მბრუნავი მოტივებით.

ქუთაისის სახელმწიფო ისტორიული მუზეუმი.

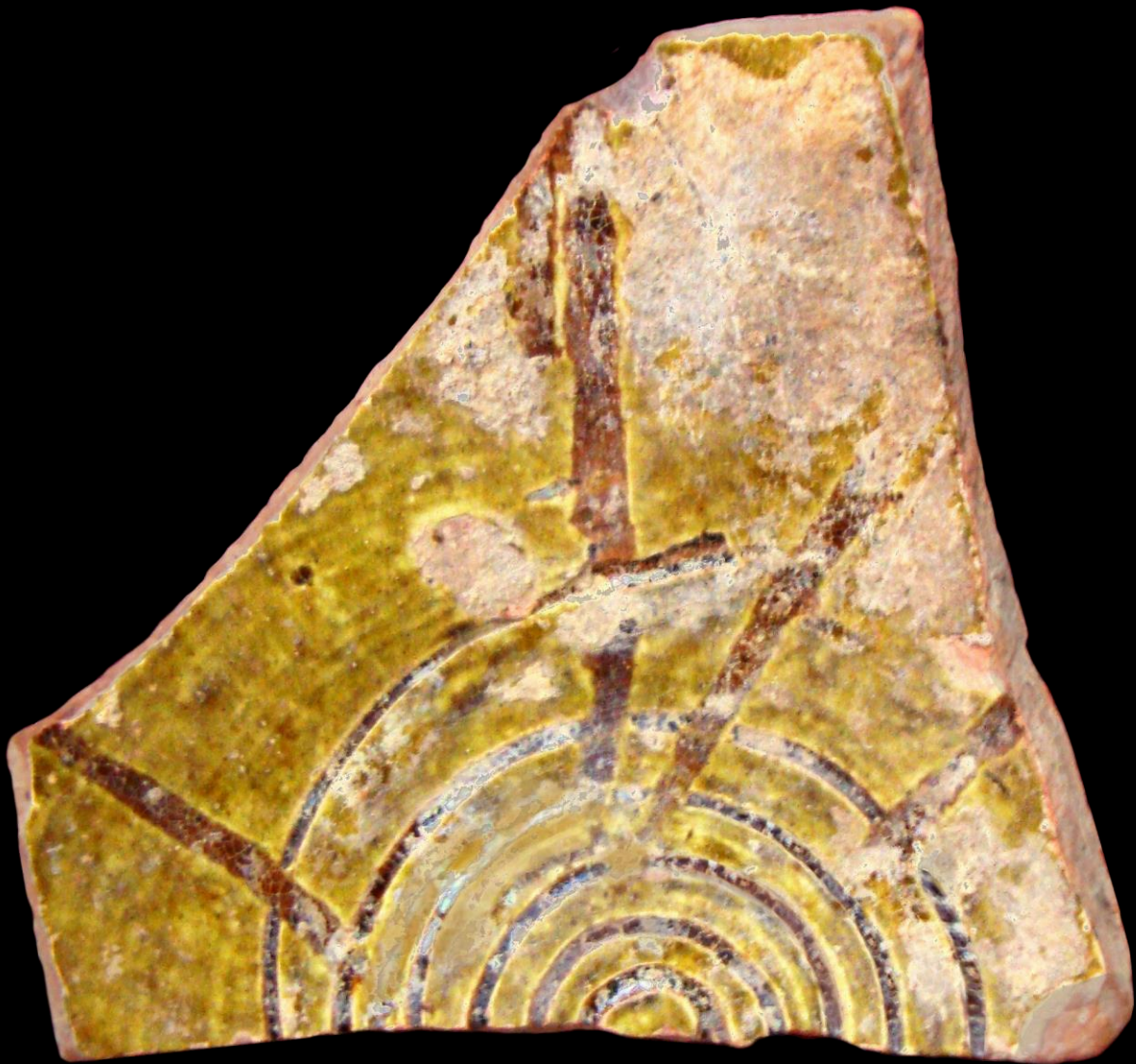
Fragment of the side and base of a Bowl

Place of discovery: Kutaisi city settlement, 12th-13th centuries.

Clay with red earthenware, white engobe, polychrome (brown, green, yellow) and transparent glaze.

Decorated using a combined method (scratching, brush coloring), with spiral ornament.

Kutaisi State Historical Museum.

ჯამის ძირისა და გვერდის ფრაგმენტი

აღმოჩენის ადგილი: ქუთაისის ნაქალაქარი, XII-XIII სს.

თიხა წითელი კეცით, თეთრი ანგობი, მდოგვისფერი და გამჭვირვალე ჭიქური.

დეკორირებული კომბინირებული მეთოდით (ამოკაწვრა, ამოფხეკა და ფუნჯით გაფერადება) შესრულებული სპირალური სოლარული სიმბოლოთი.

ზომები: ქუსლის დიამეტრი 0,7 სმ; ქუსლის სიმაღლე 1 სმ; სისქე 0,6 სმ.

ქუთაისის სახელმწიფო ისტორიული მუზეუმი.

Fragment of the side and base of a Bowl

Place of discovery: Kutaisi city settlement, 12th-13th centuries.

Clay with red earthenware, white engobe, yellow and transparent glaze.

Decorated using a combined method (scratching, brush coloring), with spiral solar symbol.

Dimensions: heel diameter 0.7 cm., heel height 1 cm., thickness 0.5 cm;

Kutaisi State Historical Museum.

ჯამის ძირის ფრაგმენტი

აღმოჩენის ადგილი: ქუთაისის ნაქალაქარი, XII-XIII სს.

თიხა წითელი კეცით, თეთრი ანგობი, ყავისფერი და ღვიძლისფერი საღებავი, გამჭვირვალე ჭიქური.

დეკორირებული კომბინირებული მეთოდით (ამოკაწვრა, ფუნჯით გაფერადება) შესრულებული ზოომორფული ორნამენტით.

ზომები: ქუსლის დიამეტრი 7 სმ; ქუსლის სიმაღლე 0,8 სმ; სისქე 0,7 სმ.

ქუთაისის სახელმწიფო ისტორიული მუზეუმი.

Fragment of the side and base of a Bowl

Place of discovery: Kutaisi city settlement, 12th-13th centuries.

Clay with red earthenware, white engobe, brown and wine color, transparent glaze.

Decorated using a combined method (scratching, brush coloring), with zoomorphic ornament.

Dimensions: heel diameter 7 cm., heel height 0.8 cm., thickness 0.7 cm;

Kutaisi State Historical Museum.

ჯამის ძირის ფრაგმენტი

აღმოჩენის ადგილი: ქუთაისის ნაქალაქარი, XII-XIII სს.

თიხა წითელი კეცით, თეთრი ანგობი, მწვანე, ყვითელი და ღვიძლისფერი საღებავი, გამჭვირვალე ჭიქური.

დეკორირებული კომბინირებული მეთოდით (ამოკაწვრა, ფუნჯით გაფერადება) შესრულებული ზომორფული ორნამენტით.

ზომები: ქუსლის დიამეტრი 8 სმ; ქუსლის სიმაღლე 0,8 სმ; კეცის სისქე 0,7 სმ.

ქუთაისის სახელმწიფო ისტორიული მუზეუმი.

Fragment of the side and base of a Bowl

Place of discovery: Kutaisi city settlement, 12th-13th centuries.

Clay with red earthenware, white engobe, brown and wine color, transparent glaze.

Decorated using a combined method (scratching, brush coloring), with zoomorphic ornament.

Dimensions: heel diameter 8 cm., heel height 0.8 cm., thickness 0.7 cm;

Kutaisi State Historical Museum.

ჯამის ძირის ფრაგმენტი

აღმოჩენის ადგილი: ქუთაისის ნაქალაქარი, XII-XIII სს.

თიხა წითელი კეცით, თეთრი ანგობი, მწვანე, ყვითელი და ღვიძლისფერი საღებავი, გამჭვირვალე ჭიქური.

დეკორირებული კომბინირებული მეთოდით (ამოკაწვრა, ფუნჯით გაფერადება) შესრულებული მცენარეულ-ზოომორფული ორნამენტით.

ზომები: ქუსლის დიამეტრი 9 სმ; ქუსლის სიმაღლე 1,3 სმ; კეცის სისქე 0,8 სმ.

ქუთაისის სახელმწიფო ისტორიული მუზეუმი.

Fragment of the side and base of a Bowl

Place of discovery: Kutaisi city settlement, 12th-13th centuries.

Clay with red earthenware, white engobe, yellow and wine color, transparent glaze.

Decorated using a combined method (scratching, brush coloring), with floral-zoomorphic ornament.

Dimensions: heel diameter 9 cm., heel height 1.3 cm., thickness 0.8 cm;

Kutaisi State Historical Museum.

ჯამის ძირისა და გვერდის ფრაგმენტი

აღმოჩენის ადგილი: ქუთაისის ნაქალაქარი, XII-XIII სს.

თიხა ყავისფერი კეცით, თეთრი ანგობი, გამჭვირვალე ჭიქური.

დეკორირებული ამოკაწვრით შესრულებული ზოომორფული ორნამენტით.

ზომები: ქუსლის დიამეტრი 7.5 სმ., ქუსლის სიმაღლე 1 სმ.

ქუთაისის სახელმწიფო ისტორიული მუზეუმი.

Fragment of the base and side of a Bowl

Place of discovery: Kutaisi old city settlement, 12th-13th centuries.

brown earthenware, white engobe, transparent glaze.

Decorated with engraved zoomorphic ornament.

Dimensions: heel diameter 7.5 cm., heel height 1 cm.

Kutaisi State Historical Museum.

ჯამის ძირისა და გვერდის ფრაგმენტი

აღმოჩენის ადგილი: ქუთაისის ნაქალაქარი. XII-XIII სს.

თიხა ყავისფერი კეცით, თეთრი ანგობი, მდოგვისფერი საღებავი, გამჭვირვალე ჭიქური. დეკორირებული გრაფირებით შესრულებული ზომორფული ორნამენტით.

ზომები: ქუსლის დიამეტრი 7,5 სმ., ქუსლის სიმაღლე 1,3 სმ.

ქუთაისის სახელმწიფო ისტორიული მუზეუმი.

Fragment of the side and rim of a Bowl

Place of discovery: Kutaisi city settlement. XII-XIII centuries.

Clay with brown earthenware, white engobe, mustard-colored paint, transparent glaze.

Decorated with engraved zoomorphic ornament.

Dimensions: heel diameter 7.5 cm., heel height 1.3 cm.

Kutaisi State Historical Museum.

ჯამების ძირის ფრაგმენტები

აღმოჩენის ადგილი: ქუთაისის ნაქალაქარი, XII-XIII სს.

თიხა წითელი კეცით, თეთრი ანგობი, ყავისფერი და ყვითელი გამჭვირვალე ჭიქური.

დეკორირებული გრაფირებით შესრულებული ზოომორფული ორნამენტით.

ქუთაისის სახელმწიფო ისტორიული მუზეუმი.

Fragments of the base of Bowls

Place of discovery: Kutaisi old city settlement, 12th-13th centuries.

Red earthenware, white engobe, brown and yellow transparent glaze.

Decorated with engraved zoomorphic ornament.

Kutaisi State Historical Museum.

ჯამის ძირისა და გვერდის ფრაგმენტი

აღმოჩენის ადგილი: ქუთაისის ნაქალაქარი, XII-XIII სს.

თიხა წითელი კეცით, თეთრი ანგობი, მწვანე საღებავი, გამჭვირვალე ჭიქური.

დეკორირებული კომბინირებული მეთოდით (ამოკაწვრა, ამოფხეკა) შესრულებული ზოომორფულ-გეომეტრიული ორნამენტებით.

ზომები: ქუსლის დიამეტრი 7.5 სმ., ქუსლის სიმაღლე 1 სმ.

ქუთაისის სახელმწიფო ისტორიული მუზეუმი.

Fragment of the base and side of a Bowl

Place of discovery: Kutaisi old city settlement, 12th-13th centuries.

Red earthenware, white engobe, green paint, transparent glaze.

Decorated using a combined method (engraving, scraping), with vegetative-zoomorphic ornaments.

Dimensions: heel diameter 7.5 cm., heel height 1 cm.

Kutaisi State Historical Museum.

ჯამის გვერდის ფრაგმენტი

აღმოჩენის ადგილი: ქუთაისის ნაქალაქარი, XII-XIII სს.

თიხა წითელი კეცით, თეთრი ანგობი, ყავისფერი საღებავი, გამჭვირვალე ჭიქური.

დეკორირებული კომბინირებული მეთოდით (ამოკაწვრა, ფუნჯით გაფერადება) შესრულებული გეომეტრიული ორნამენტით.

ზომები: კეცის სისქე 0.6 სმ., ქუსლის დიამეტრი 7.5 სმ., ქუსლის სიმაღლე 1 სმ.

ქუთაისის სახელმწიფო ისტორიული მუზეუმი.

Fragment of a page of a Bowl

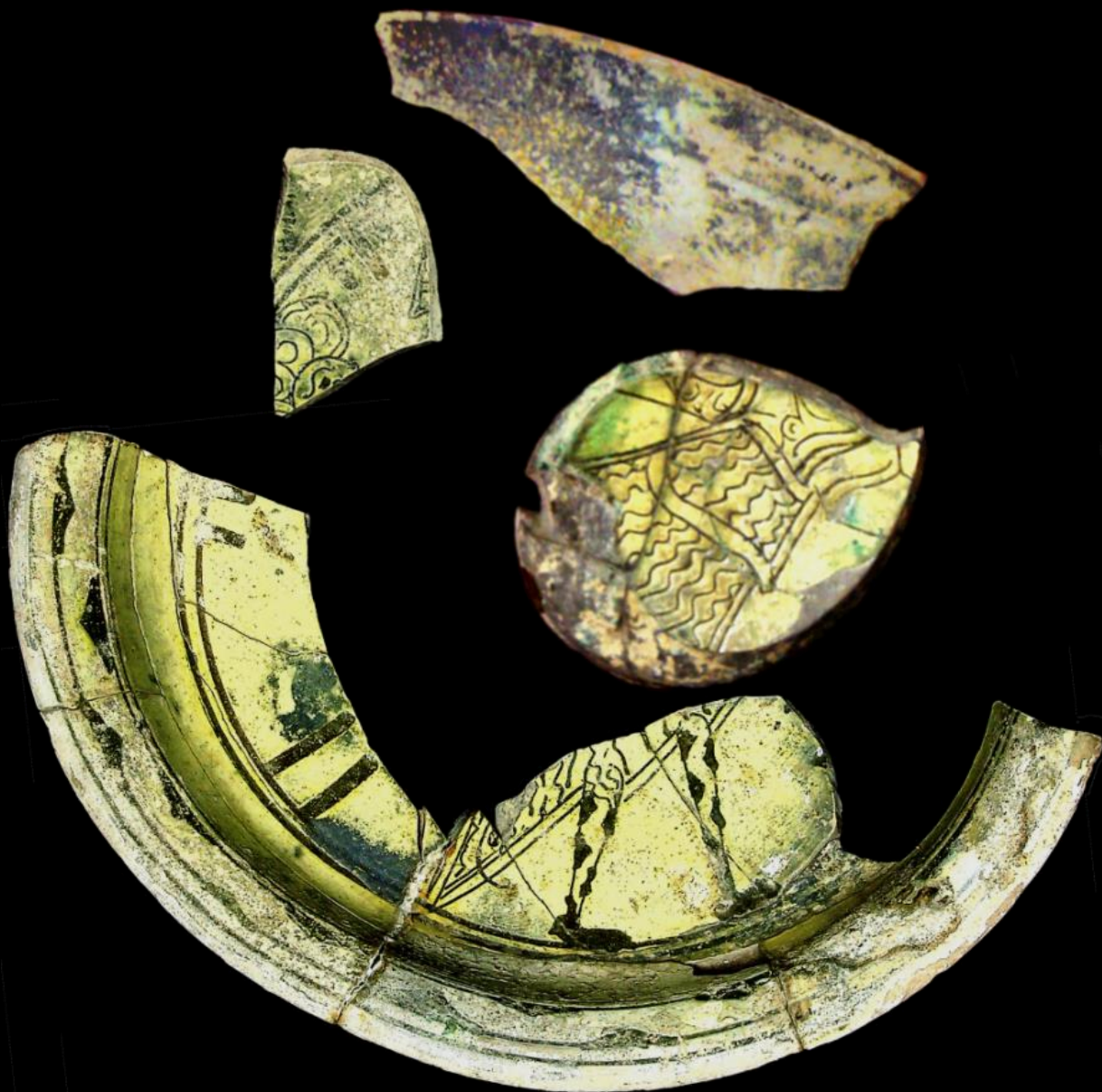
Place of discovery: Kutaisi old city settlement, XII-XIII centuries.

Red earthenware, white engobe, brown paint, transparent glaze.

Decorated using a combined method (engraving, brush coloring), with zoomorphic ornaments.

Dimensions: thickness of the earthenware 0.6 cm., heel diameter 7.5 cm., heel height 1 cm.

Kutaisi State Historical Museum.

ჯამის ძირის, პირისა და გვერდის ფრაგმენტი

აღმოჩენის ადგილი: ქუთაისის ნაქალაქარი, XII-XIII სს.

თიხა რუხი კეცით, თეთრი ანგობი, ყავისფერი საღებავი, მოყვითალო-მომწვანო ჭიქური.

დეკორირებული კომბინირებული მეთოდით (ამოკაწვრა, ამოფხეკა) შესრულებული ზოომორფულ-გეომეტრიული ორნამენტით.

ზომები: ქუსლის დიამეტრი 7.7 სმ., ქუსლის სიმაღლე 1.3 სმ.

ქუთაისის სახელმწიფო ისტორიული მუზეუმი.

Fragment of the base, rim and side of a Bowl

Place of discovery: Kutaisi old city settlement, 12th-13th centuries.

Gray earthenware, white engobe, brown paint, yellowish-green glaze.

Decorated using a combined method (engraving, scraping), with vegetative-zoomorphic ornaments.

Dimensions: diameter of the heel 7.7 cm., height of the heel 1.3 cm.

Kutaisi State Historical Museum.

ჯამის გვერდის ფრაგმენტები

აღმოჩენის ადგილი: ქუთაისის ნაქალაქარი, XII-XIII სს.

თიხა ჩალისფერი კეცით, თეთრი ანგობი, ყვითელი და ყავისფერი საღებავი, უნაბისფერი ჭიქური. დეკორირებული ფუნჯით მოხატული გეომეტრიული ორნამენტებით.

ზომები: კეცის სისქე 0.6 სმ.

ქუთაისის სახელმწიფო ისტორიული მუზეუმი.

Fragment of the side of a Bowl

Place of discovery: Kutaisi old city settlement, 12th-13th centuries.

Straw-colored earthenware, white engobe, brown and yellow paint, terracotta glaze.

Decorated with brush-painted geometric ornaments.

Dimensions: thickness of the earthenware 0.6 cm.

Kutaisi State Historical Museum.

ჯამის გვერდის ფრაგმენტი

აღმოჩენის ადგილი: ქუთაისის ნაქალაქარი, XII-XIII სს.

თიხა ჩალისფერი კეცით, ყვითელი, ყავისფერი და წითელი საღებავი, გამჭვირვალე ჭიქური. დეკორირებული ფუნჯით მოხატული გეომეტრიული ორნამენტებით.

ზომები: კეცის სისქე 0.6 სმ.

ქუთაისის სახელმწიფო ისტორიული მუზეუმი.

Fragment of the side of a Bowl

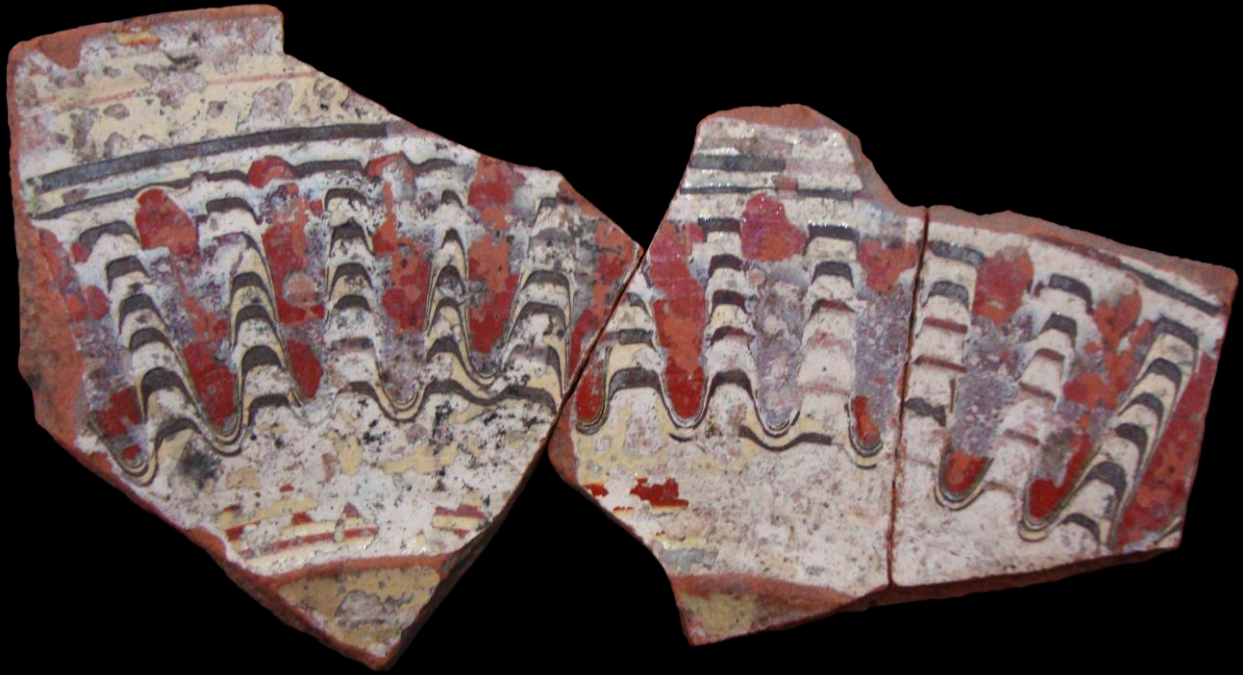
Place of discovery: Kutaisi old city settlement, 12th-13th centuries.

Straw-colored earthenware, yellow, brown and paint, terracotta glaze.

Decorated with brush-painted geometric ornaments.

Dimensions: thickness of the earthenware 0.6 cm.

Kutaisi State Historical Museum.

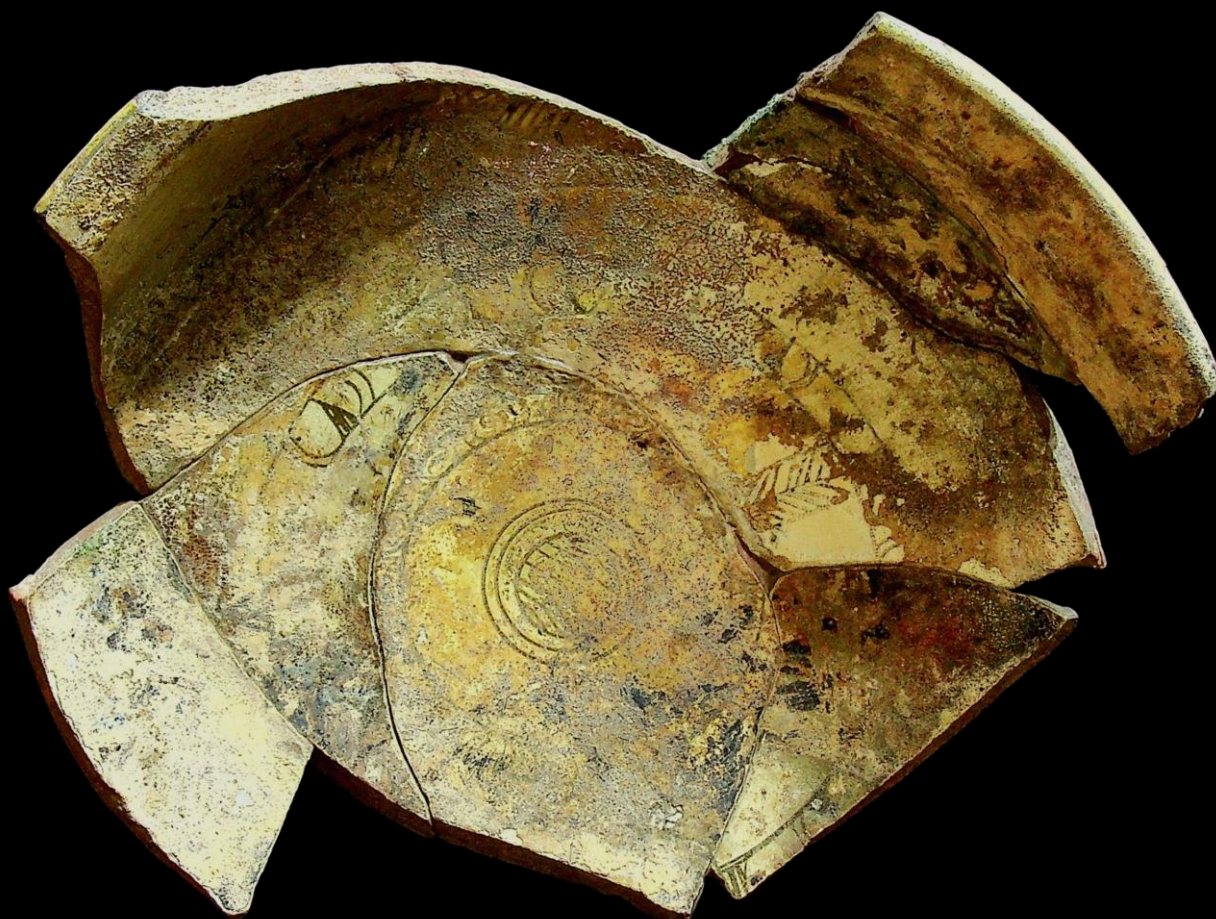

ჯამის ფრაგმენტი

აღმოჩენის ადგილი: ქუთაისის ნაქალაქარი, XXII-XIII სს.
 თიხა წითელი კეცით, თეთრი ანგობი, შავი და წითელი საღებავი.
 დეკორირებული ფუნჯით გაფერადებული გეომეტრიული (ტალღოვანი) ორნამენტით.
 ქუთაისის სახელმწიფო ისტორიული მუზეუმი.

Bowl Fragments

Place of discovery: Kutaisi city settlement, XXII-XIII cc.
 Red earthenware, white engobe, black and white paint.
 Decorated with a brush-painted geometric (wavy) ornament.
 Kutaisi State Historical Museum

ჯამი

აღმოჩენის ადგილი: ქუთაისის ნაქალაქარი, XII-XIII სს.
 თიხა ჩალისფერი კეცით, თეთრი ანგობი, გამჭვირვალე ჭიქური.
 დეკორირებული ამოკაწვრით შესრულებული აბსტრაქტული ორნამენტით.
 ზომები: კეცის სისქე 0.6 სმ.
 ქუთაისის სახელმწიფო ისტორიული მუზეუმი.

Bowl

Place of discovery: Kutaisi old city settlement, 12th-13th centuries.
 Straw-colored earthenware, white engobe, transparent glaze..
 Decorated with engraved abstract ornament.
 Dimensions: thickness of the earthenware 0.6 cm.
 Kutaisi State Historical Museum..

ჯამი¹

აღმოჩენის ადგილი: რუსთავის ნაქალაქარი, IX-X სს.

თიხა წითელი კეცით, თეთრი ანგობი, პოლიქრომული (მწვანე, ლურჯი, წაბლისფერი, ღვიძლისფერი) და გამჭვირვალე ჭიქური.

დეკორირებული პოლიქრომული ჩამოღვენთილი ჭიქურით.

სიმონ ჯანაშიას სახელობის სახელმწიფო ეროვნული მუზეუმი.

Bowl

Place of discovery: Rustavi city settlement, 12th-13th centuries.

Red earthenware, polychrome (green, blue, chestnut, liver) and transparent glaze.

Decorated with by the so called “dripping” technique.

S. Janashia State National Museum.

Simon Janashia Georgian National Museum.

¹ ბახტაძე (შემდგენელი და ავტორი), 2013: 37, ტაბ. 23.

ჯამი²

XII-XIII სს.

თიხა წითელი კეცით, მონოქრომული, ფირუზისფერი ჭიქური.

დეკორირებული გრავირებით შესრულებული გეომეტრიული ორნამენტით.

ზომები: დიამეტრი 14.5 სმ.

სიმონ ჯანაშიას სახელობის სახელმწიფო ეროვნული მუზეუმი.

Bowl

XII-XIII centuries.

Red earthenware, monochrome, turquoise glaze.

Decorated with engraved geometric ornament.

Dimensions: diameter 14.5 cm.

Simon Janashia State National Museum..

² ბახტაძე (შემდგენელი და ავტორი), 2013: 46, ტაბ. 36.

ჯამის ფრაგმენტი³

აღმოჩენის ადგილი: დმანისი, XII-XIII სს.

თიხა წითელი კეცით, ჭიკურჭველა მოხატვით.

დეკორირებული კომბინირებული მეთოდით (ამოკაწვრა, ფუნჯით გაფერადება) შესრულებული მცენარეულ-გეომეტრიული ორნამენტით.

სიმონ ჯანაშიას სახელობის სახელმწიფო ეროვნული მუზეუმი.

Fragment of a Bowl

Place of discovery: Dmanisi, 12th-13th centuries.

Red earthenware, underglaze painting.

Decorated using a combined method (engraving, brush coloring), with floral-geometric ornament.

Simon Janashia State National Museum.

³ ბახტაძე, 2013: 127 გვ. ტაბ. 74

ჯამი⁴

XIII ს.

თიხა წითელი კეცით, მრავალფერი ჭიქური საღებავები.

დეკორირებული კომბინირებული მეთოდით (ამოკაწვრა, ფუნჯით გაფერადება) შესრულებული მცენარეულ-გეომეტრიული ორნამენტით.

ზომები: დიამეტრი 20 სმ.

სიმონ ჯანაშიას სახელობის სახელმწიფო ეროვნული მუზეუმი.

Bowl

13th century

Red earthenware, multi-colored glaze paints.

Decorated using a combined method (engraving, brush coloring), with vegetation-geometric ornament.

Dimensions: diameter 20 cm.

Simon Janashia Tbilisi State National Museum.

⁴ ბახტაძე, 2013: 78. ტაბ. 84

ჯამი⁵

XIII ს.

თიხა წითელი კეცით, პოლიქრომული (მწვანე, მდოგვისფერი) საღებავი, გამჭვირვალე ჭიქური. დეკორირებული კომბინირებული მეთოდით (ამოკაწვრა, ფუნჯით გაფერადება) შესრულებული მცენარეული ორნამენტით.

ზომები: დიამეტრი 19,5 სმ.

სიმონ ჯანაშიას სახელობის სახელმწიფო ეროვნული მუზეუმი.

Bowl

13th century

Red earthenware, Polychrome (green, mustard) paints. transparent glaze.

Decorated using a combined method (engraving, brush coloring), with floral-geometric ornament

Dimensions: diameter 20 cm.

Simon Janashia Tbilisi State National Museum.

⁵ ბახტაძე, 2013: 79. ტაბ. 86

ჯამი⁶

აღმოჩენის ადგილი: ნაქალაქარი ჟინვალი, XIII ს.

თიხა წითელი კეცით, მწვანე, ყავისფერი და გამჭვირვალე ჭიქურის საღებავები.

დეკორირებული კომბინირებული მეთოდით (ამოკაწვრა, ფუნჯით გაფერადება) შესრულებული გეომეტრიული ორნამენტებით.

ზომები: დიამეტრი 19,5 სმ.

სიმონ ჯანაშიას სახელობის სახელმწიფო ეროვნული მუზეუმი.

Bowl

Place of discovery: Zhinvali old city settlement, 13th century

Red earthenware, green, brown and transparent glaze paints.

Decorated using a combined method (engraving, brush coloring), with geometric ornaments.

Dimensions: diameter 19,5 cm.

Simon Janashia Tbilisi State National Museum.

⁶ ბახტაძე, 2013: 81. ტაბ. 90

ჯამი⁷

აღმოჩენის ადგილი: ნაქალაქარი ჟინვალი, XII-XIII სს.

თიხა წითელი კეცით, მწვანე, ყავისფერი და გამჭვირვალე ჭიქურის საღებავები.

დეკორირებული კომბინირებული მეთოდით (ამოკაწვრა, ფუნჯით გაფერადება) შესრულებული მცენარულ-გეომეტრიული ორნამენტებით.

ზომები: დიამეტრი 22 სმ.

სიმონ ჯანაშიას სახელობის სახელმწიფო ეროვნული მუზეუმი.

Bowl

Place of discovery: Zhinvali old city settlement, 12th-13th century

Red earthenware, green, brown and transparent glaze paints.

Decorated using a combined method (engraving, brush coloring), with vegetable-geometric ornaments.

Dimensions: diameter 22 cm.

Simon Janashia Tbilisi State National Museum.

⁷ ბახტაძე, 2013: 62, ტაბ. 59.

ჯამი

აღმოჩენის ადგილი: ქუთაისის ნაქალაქარი, XII-XIII სს.

თიხა ჩალისფერი კეცით, თეთრი ანგობი, ცისფერი, იისფერი, ღვიძლისფერი საღებავი, გამჭვირვალე ჭიქური.

დეკორირებული კომბინირებული მეთოდით (ამოკაწრვა-ფერადი საღებავებით მოხატვა) შესრულებული ზოომორფული ორნამენტით.

ქუთაისი, დ. ნაზარიშვილის მემორიალური სახლ-მუზეუმი.

Bowl

Place of discovery: Kutaisi city, 12th-13th centuries.

Straw-colored clay, white engobe, blue, purple and liver color, and transparent glaze.

Decorated with a zoomorphic ornament made using a combined method (engraving, brush coloring).

Kutaisi, Dimitri Nazarishvili Memorial House-Museum.

ჯამი⁸

აღმოჩენის ადგილი: თბილისის „განჯისკარის“ კერამიკული სახელოსნო, XIII ს.

თიხა წითელი კეცით, მრავალფერი ჭიქური საღებავები.

დეკორირებული კომბინირებული მეთოდით (ამოკაწვრა, ფუნჯით გაფერადება) შესრულებული მცენარეულ-ზოომორფული ორნამენტებით.

ზომები: დიამეტრი 24.5 სმ.

სიმონ ჯანაშიას სახელობის სახელმწიფო ეროვნული მუზეუმი.

Bowl

Place of discovery: „Ganjiskari“ ceramic workshop Tbilisi, 13th centuries

Red earthenware, multi-colored glaze paints.

Decorated using a combined method (engraving, brush coloring), with vegetative-zoomorphic ornaments.

Dimensions: diameter 24.5 cm.

Simon Janashia Tbilisi State National Museum. State National Museum.

⁸ ბახტაძე, 2013: 88, ტაბ. 103.; DAVID, TAMAR AND THE BAGRATIDS, 2024: კატალოგი, 2024: 393

ჯამი⁹

XIII ს.

თიხა წითელი კეცით, მრავალფერი ჭიქური საღებავები.

დეკორირებული კომბინირებული მეთოდით (ამოკაწვრა, ფუნჯით გაფერადება) შესრულებული ზომორფულ-მცენარეული ორნამენტებით.

ზომები: დიამეტრი 19.5 სმ.

სიმონ ჯანაშიას სახელობის სახელმწიფო ეროვნული მუზეუმი.

Bowl

13th century

Red earthenware, underglaze multi-colored painting.

Decorated using a combined method (engraving, brush coloring), with vegetative-zoomorphic ornaments.

Dimensions: diameter 19.5 cm.

Simon Janashia Tbilisi State National Museum.

⁹ ბახტაძე, 2013: 85 ტაბ. 98.

ჯამი¹⁰

XIII ს.

თიხა წითელი კეცით, მრავალფერი ჭიქური საღებავები.

დეკორირებული კომბინირებული მეთოდით (ამოკაწვრა, ფუნჯით გაფერადება) შესრულებული ზოომორფულ-გეომეტრიული ორნამენტებით.

ზომები: დიამეტრი 19,5 სმ.

სიმონ ჯანაშიას სახელობის სახელმწიფო ეროვნული მუზეუმი.

Bowl

13th century

Red earthenware, multi-colored glaze paints.

Decorated using a combined method (engraving, brush coloring), with vegetative-zoomorphic ornaments

Dimensions: diameter 19.5 cm.

Tbilisi, Simon Janashia State National Museum.

¹⁰ Ерлашова, 1975: 163. Таб. 8.

ჯამი¹¹

XIII ს.

თიხა წითელი კეცით, მრავალფერი ჭიქური საღებავები.

დეკორირებული კომბინირებული მეთოდით (ამოკაწვრა, ფუნჯით გაფერადება) შესრულებული ზომორფულ-გეომეტრიული ორნამენტებით.

ზომები: დიამეტრი 19.5 სმ.

სამცხე-ჯავახეთის ისტორიული მუზეუმი.

Bowl

13th century

Red earthenware, multi-colored glaze paints.

Decorated using a combined method (engraving, brush coloring), with vegetative-zoomorphic ornaments.

Dimensions: diameter 19.5 cm.

Samtskhe-Javakheti Historical Museum. (Akhaltzikhe Museum.)

¹¹ Akhaltsikhe Castle, 2024

ჯამი¹²

აღმოჩენის ადგილი: რუსთავის ციხე, XIII ს.

თიხა წითელი კეცით, მრავალფერი ჭიქური საღებავები.

დეკორირებული კომბინირებული მეთოდით (ამოკაწვრა, ფუნჯით გაფერადება) შესრულებული ზომორფულ-გეომეტრიული ორნამენტებით.

ზომები: დიამეტრი 19.5 სმ.

რუსთავის ისტორიული მუზეუმი.

Bowl

Place of discovery: Rustavi Fortress, 13th century

Red earthenware, multi-colored glaze paints.

Decorated using a combined method (engraving, brush coloring), with vegetative-zoomorphic ornaments.

Dimensions: diameter 19.5 cm.

Rustavi History Museum.

¹² რუსთავის ციხის ტერიტორიაზე სამეურნეო ორმოში აღმოჩენილი მოჭიქული ჯამი, 2025.

ჯამი¹³

XIII ს.

თიხა წითელი კეცით, მრავალფერი ჭიქური საღებავები.

დეკორირებული კომბინირებული მეთოდით (ამოკაწვრა, ფუნჯით გაფერადება) შესრულებული ზომორფულ-გეომეტრიული ორნამენტებით.

ზომები: დიამეტრი 19.5 სმ.

ბოლნისის მხარეთმცოდნეობის მუზეუმი.

Bowl

Place of discovery: Rustavi Fortress, 13th century

Red earthenware, multi-colored glaze paints.

Decorated using a combined method (engraving, brush coloring), with vegetative-zoomorphic ornaments.

Dimensions: diameter 19.5 cm.

Bolnisi Local Lore Museum.

¹³ ხარჩენკო, 2025.

ჯამის ძირის ფრაგმენტი

აღმოჩენის ადგილი: ისტორიული ციხე-ქალაქი სამშვილდე, XII-XIII სს.

თიხა, თეთრი ანგობი, მწვანე, ყვითელი, ვარდისფერი, მღოვრისფერი და ღვიძლისფერი საღებავები, გამჭვირვალე ჭიქური.

დეკორირებული კომბინირებული მეთოდით (ამოკაწვრა, ფუნჯით გაფერადება) შესრულებული ზომორფული ორნამენტით.

თბილისი, საქართველოს ეროვნული უნივერსიტეტი.

Fragment of the side and base of a Bowl

Place of discovery: Kutaisi city settlement, 12th-13th centuries.

Clay, white engobe, brown and wine color, transparent glaze.

Decorated with a zoomorphic ornament, made using a combined method (engraving, brush painting).

Tbilisi, Georgian National University (UG).

ჯამი ¹⁴

აღმოჩენის ადგილი: თბილისი, XII-XIII სს.

თიხა ჩალისფერი კეცით, თეთრი ანგობი, ფირუზისფერი, კრიალა გამჭვირვალე ჭიქური.

დეკორირებული გრავირებით შესრულებული ზოომორფული, გეომეტრიული და ფსევდოეპიგრაფიკული ორნამენტებით.

Fragment of the side and rim of a Bowl

Place of discovery: Tbilisi, XII-XIII centuries.

Straw-colored earthenware, white engobe, turquoise, clear transparent glaze.

Decorated with engraved zoomorphic, geometric and pseudo-epigraphic ornaments.

¹⁴ Символический фазан, 2024.

ჯამი ¹⁵

აღმოჩენის ადგილი: რუსთავის ციხე, XII-XIII ს.

თიხა წითელი კეცით, მრავალფერი ჭიქური.

დეკორირებული კომბინირებული მეთოდით (ამოკაწვრა, ფუნჯით გაფერადება) შესრულებული ზომორფულ-გეომეტრიული ორნამენტებით.

ზომები: დიამეტრი 19.5 სმ.

რუსთავის ისტორიული მუზეუმი.

Bowl

Place of discovery: Rustavi Fortress, 12th-13th centuries

Red earthenware, multi-colored glaze.

Decorated using a combined method (engraving, brush coloring), with vegetative-zoomorphic ornaments.

Dimensions: diameter 19.5 cm.

Rustavi History Museum.

¹⁵ ომაიძე, 2019: 95

თასი¹⁶

აღმოჩენის ადგილი: კასპი, XII-XIII ს.

თიხა წითელი კეცით, მრავალფერი ჭიქური.

დეკორირებული კომბინირებული მეთოდით (ამოკაწვრა, ფუნჯით გაფერადება) შესრულებული ზომორფულ-გეომეტრიული ორნამენტებით.

ზომები: დიამეტრი 19.5 სმ., ქუსლის სიმაღლე 9 სმ.

სიმონ ჯანაშიას სახ. საქართველოს ეროვნული მუზეუმი.

Bowl

Place of discovery: Kaspi, XII-XIII centuries

Red earthenware, multi-colored glaze.

Decorated using a combined method (engraving, brush coloring), with vegetative-zoomorphic ornaments.

Dimensions: diameter 19.5 cm. Heel height 9 cm.

Simon Janashia National Museum.

¹⁶ David, Tamar and the Bagratids, 2024: 394.

ჯამი¹⁷

აღმოჩენის ადგილი: ჟინვალის ნაქალაქარი, XIII ს.-ის I ნახ.

თიხა წითელი კეცით, თეთრი ანგობი, მოყვითალო-მომწვანო ჭიქური.

დეკორირებული კომბინირებული მეთოდით (ამოკაწვრა, ფუნჯით გაფერადება) შესრულებული ზომორფულ-გეომეტრიული ორნამენტებით.

ზომები: სიმაღლე - 8 სმ., დიამეტრი 7.5 სმ.

სიმონ ჯანაშიას სახ. საქართველოს ეროვნული მუზეუმი.

Bowl

Place of discovery: Zhinvali former city settlement, I half of 13th century

Red earthenware, white engobe, yellowish-greenish glaze.

Decorated using a combined method (engraving, brush coloring), with vegetative-zoomorphic ornaments.

Dimensions: height - 8 cm., diameter 7.5 cm.

Simon Janashia Georgian National Museum.

¹⁷ David, Tamar and the Bagratids, 2024: 393

ჯამი¹⁸

აღმოჩენის ადგილი: ჟინვალის ნაქალაქარი, XIII ს.-ის I ნახ.

თიხა წითელი კეცით, თეთრი ანგობი, ყვითელი და მწვანე ჭიქური.

დეკორირებული კომბინირებული მეთოდით (ამოკაწვრა, ფუნჯით გაფერადება) შესრულებული ანთროპომორფული და მცენარეული ორნამენტებით.

ზომები: სიმაღლე - 7.8, დიამეტრი 8 სმ.

სიმონ ჯანაშიას სახ. საქართველოს ეროვნული მუზეუმი.

Bowl

Place of discovery: Zhinvali former city settlement, I half of 13th century

Red earthenware, white engobe, yellowish-greenish glaze.

Decorated with a combined method (engraving, brush coloring), with anthropomorphic and vegetal ornaments.

Dimensions: height 7.8 cm., diameter 8 cm.

Simon Janashia Georgian National Museum.

¹⁸ David, Tamar and the Bagratids, 2024: 394

შინაარსი

რედაქტორისაგან	7
წინასიტყვაობა	10
შესავალი	12
კერამიკა კულტურათა და ტრადიციათა გზაჯვარედინზე	14
შუა საუკუნეების მოჭიქული კერამიკა კულტურათაშორის	24
მოჭიქული კერამიკის დამზადების თავისებურებანი	32
მოჭიქული კერამიკის შემკობის ხალხური ტრადიციები	37
რას გვიყვებიან არქეოლოგიური მასალები	43
ქუთაისური მოჭიქული კერამიკის განვითარების დინამიკა	46
ქუთაისური მოჭიქული კერამიკის ორნამენტული მოტივები – პარალელები, ანალოგია, ინტერპრეტაცია	57
ბოლოთქმა	132
ლიტერატურა	134
შუა საუკუნეების ქართული მოჭიქული კერამიკის კატალოგი	153

Conten

From the Editor	7
Preface	10
Introduction	12
Ceramics at the Crossroads of Cultures and Traditions	14
Medieval Ceramics in a Cross-Cultural Perspective – A Literature Review	24
Features of manufacturing of glazed ceramics	32
Folk traditions of Glazed Ceramics' surface decoration	37
What do archaeological materials tell us?	43
Development Dynamics of Kutaisi Glazed Ceramics	46
Ornamental motifs of Kutaisi glazed ceramics – parallels, analogy, interpretation	57
Afterword	132
Reference	134
Catalog of Medieval Georgian Glazed Ceramics	153

დაიბეჭდა ინდმეწარმე მარიამ იოზაძის მიერ

